

“Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır”

TANSU GÜRPPINAR

Doğayla Geçen Yıllar

“Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır”

TANSU GÜRPINAR

Doğayla Geçen Yıllar

**“Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır” Tansu Gürpınar: Doğayla Geçen Yıllar
Kalkınmaya Katkı Verenler - 4**

Yayına Hazırlayan

Deniz Kesmez

Editörler

Deniz Kesmez
Ertan Karabıyık
Gökmen Argün

Katkı Verenler

Beste Tahmaz
Celal İnal
Deniz Öztok
Deniz Tapan
Ercan Eroğlu
Esra Başak
Güneşin Aydemir

Tasarım

Kurtuluş Karaşın
Mehmet Sobacı

Baskı ve Cilt

Altan Matbaası

ISBN: 9786058306219

1. Baskı, 1000 Adet, Ankara-Aralık 2016

Kalkınma Atölyesi, 2016

 Bu yayın bir kamu malıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım amaçlı alıntılar yapılabilir, elektronik olarak dağıtılabilir, Kalkınma Atölyesi'nden izin alınarak basılabilir, çoğaltılabilir, yaygınlaştırılabilir.

Doğa fotoğrafları Tansu Gürpınar'a aittir. Farklı olanlar belirtilmiştir.

**KALKINMA
ATÖLYESİ**

Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama,
Üretim ve İşletme Kooperatifi

Çankaya Mah. Üsküp Cad. Erim İşhanı No:16/14-1 Çankaya-Ankara

www.kalkinmaatolyesi.org

[/kalkinmaatolyesi](https://www.facebook.com/kalkinmaatolyesi)

[/kalkinmaatolyesi](https://www.instagram.com/kalkinmaatolyesi)

Tel: +90 (541) 457 31 90

info@kalkinmaatolyesi.org

GEF
Küçük Destek
Programı
Türkiye

İthaf

Bu kitap başta Hakk'ın rahmetine kavuşmuş olanlar olmak üzere, doğanın korunması için el ve gönül birliği içinde çalıştığım arkadaşlarıma; uzun arazi çalışmalarım sırasında yokluğumun getirdiği olumsuzluklara sabırla, metanetle ve şikayetsiz katlanmış olan eşime ve oğluma; çalışmalarımı kitap haline getirmeyi öneren Kalkınma Atölyesi Yönetimine ve kitabın ortaya çıkmasında emeği geçenlere ithaf edilmiştir.

Bölüm 1

Çocukluk Yıllarım

14

Bölüm 2

Gençlik Yıllarım

32

Bölüm 3

Çalışma Hayatım

66

Bölüm 4

Yurtdışı Deneyimlerinin Işığında
Doğa Korumaya Devam

136

Bölüm 5

Doğayla Değil Önyargılarla Mücadele

194

Bölüm 6

Doğa İçin Sivil Toplum

226

Bölüm 7

Emeklilik Yıllarım

296

Editörlerden...

Bugün doğayı korumak tüm zamanların en ustalık gerektiren zanaatı. Nereden bakarsanız bakın, bir kere canlı dünyanın, yani ekosistemin nasıl işlediğini bilmek gerekir. Aynı şekilde bu sistemi etkileyen döngüler ve yıpranmalar, hatta yok edişlerin arka planındaki insan ve insanın şekillendirdiği nice sistemin işleyişini de iyice kavramamız gerekiyor. Önerdiğimiz çözümler ise en azından bilinen ya da geleneklerde tanıdığımızı yakın bir uyumun sürekliliği için erişilebilir kaynaklarla, elverişli ve cazip gelen seçeneklerden oluşmalı. Daha da önemlisi bunu küresel, ulusal ve yerel ölçeklerde çalışan karar yapılarının kullanabileceği düzeyde sunmanız şart.

Oysa bir zamanlar tüm insanların toplamının etkisi bile bu türden çözüm aramaya ihtiyaç duyacak seviyede yıkıcı değildi. Bir alanın nasıl kullanılacağı hakkında büyük ölçekte karar verilebilen çağla birlikte bazı farklı alanların kendi haline bırakılması anlayışı da ortaya çıktı. Kuzey Amerika'daki Yellowstone, Dünyanın ilk milli parkı ilan edildiğinde takvim 1872'yi gösteriyordu. Yine Amerika'da Sierra Kulübü (1892) ardından da Ulusal Audubon Derneği (1905) ilk kurulan sivil toplum örgütleri oldular. Avrupa kıtasında bugün Birdlife (Dünya Kuşları Koruma Derneği) olarak çalışmalarını sürdüren ICBP 1922'de kuruldu ve hem devletlerin hem sivil toplum örgütlerinin üye olabildiği 16 bin uzmanıyla uluslararası nitelikteki dünyanın en sıra dışı doğa koruma örgütü IUCN (Dünya Doğa ve Doğal Kaynakların Koruması için Uluslararası Birlik, 1948) ile doğa koruma alanına ivme kazandıran önemli adımlar oldular.

1960'lar türlerin soyu tükeniyor çağrısıyla panda sembolü WWF'nin (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) kurulduğu ve ilk ilgili yasal dayanak oluşturan yönetmeliğin -Wilderness Act (Yaban Hayatı Yasası, 1964)- gündeme geldiği yıllar oldu. 1968'de dünyanın uzaydan çekilmiş ilk fotoğrafının yayınlanması ve hemen arkasından 90'lara kadar süren, sulak alanların yok olmasıyla, türler yanında habitatlar üzerinde artan baskının fark edilmesi, nesli tehlike altındaki türler hakkında yapılan araştırmalar, artan tehlikeli atık ve kirlilik sorunu, Çernobil reaktör kazası, ozon tabakasının incilmesi gibi küresel gündeme taşınan olaylar Rio Konferansı'nın yolunu açtı. Rio Zirvesi olarak da bilinen bu konferans, 1992 yılında 108'i dev-

let başkanlığı düzeyinde olmak üzere 172 ülkenin katılımıyla gerçekleşti. İki hafta süren konferansın hedefi, küresel ölçekte çevre sorunları ile mücadele etmek ve sürdürülebilirlik olgusunu yerleştirmek olarak belirlenmişti. Sürdürülebilirlik kavramı bugünden itibaren çok konuşuldu, farklı ve bazen içeriği bozulacak şekilde yeniden tanımlandı. Ancak Zirve’de imzaya açılan sözleşmeler uygulama alanında geri kalsa da zaman içinde kavramın yerleşmesini sağladılar. Rio Sözleşmeleri olarak adlandırılan bu sözleşmeler; Birleşmiş Milletler Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’ydi.

1960’lı yıllar Türkiye’de doğa korumanın dünyadaki gelişmelere paralel olarak başarılı ve etkili adımların atıldığı yıllardır. O dönemin kamu kurumlarında rol alan değerli bürokratların ve uzmanların ilgisiyle gelişmelere dahil olmak ve takip etmek için adımlar atılmıştır. İlerleyen yıllarda mihenk taşlarının hemen tümünde (*Çevre Bakanlığı’nın kurulması, Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkındaki Ramsar Sözleşmesi’nin, Bern Sözleşmesi’nin imzalanması, Doğal Hayatı Koruma Derneği’nin kurulması, Dalyan savunması ve Caretta caretta, Sultansazlığı...*) gerek Tansu Gürpınar’ın gerek çalışma arkadaşlarının katkılarına rastlamak mümkündür. Türkiye’de biyoçeşitlilik ve çevre koruma üzerine izini süreceğiniz pek çok benzeri olaya bu kitapta rastlayacaksınız.

Ekosistemin içinde kendisinin de bir canlı olduğunu tekrar hatırlamaya başlayan insan için doğa koruma; etik, sosyoloji, sosyo-ekonomi, biyoloji, ekoloji, yer sistem bilimi, hukuk ve politika alanlarının tümünü birden kapsayan bir sorun alanıdır. İklim değişikliği ile yeniden gözden geçirilen bu alan, Tansu Gürpınar’ın sık sık toplantılarda dikkat çektiği gibi; canlı dünyanın yanında doğayı, taşı toprağıyla ve iklim döngüleriyle benzersiz bir bütünlük olarak ele almamız gerektiği tüm disiplinlerin ortak alanı konumundadır. Başlangıçta tabii bilimler ve orman mühendisleriyle desteklenen bu disipline, çevre mühendislerinin ardından Habitat Kongresi’nin (1995) etkisiyle -ki bu dönemde sivil toplum kuruluşları sayıca ve uzman talebiyle artış göstermiştir- ekonomi, hukuk, sosyoloji, insan yerleşimleri ve benzeri pek çok disiplinin katılması söz konusu olmuştur. Ancak en önemli insan kaynağı, Tansu Gürpınar’ın izinde özellikle kuş göz-

lemcilerinin uzmanlık gözetmeden katılmasıyla oluşmuştur. Bir diğer önemli destek karşılık beklemezsiniz fotoğraflarını paylaşan hatta kimi zaman bir sorunu belgelemek için çetin doğa şartlarına uyum sağlamaya çalışan doğa fotoğrafçılarından gelmiştir. Bu büyük dayanışma bugün de sürmektedir.

Doğa koruma her zaman neşe ve huzur dolu bir alan değildir. Doğal bir güzelliğin, yaşamın, canlının başına bir iş geldiğinde konuyu tüm yönleriyle değerlendirmek, mutlak doğrunun ekonomik kazançlardan ibaret olduğunu düşünen ve destekleyenlere rağmen uzun, upuzun vadeleri gözlere görünür kılmak kolay değildir. Doğa korumada en tehlikeli sulara girmeniz, kendinize, etrafınıza, ülkenize hiç bakılmayan açılardan bakmanız gerekebilir. Yazdığınız bir yazı, basına yaptığınız bir açıklama çok yüksek bir dağa tırmanmak kadar cesaret, sabır ve inanç gerektirebilir. Ancak her zor tırmanışta olduğu gibi doğa korumacılar solukları kesilse de devam ederler, çünkü bilirler ki esas soluğu kesecek olan zirveden görülen manzaradır.

Bu tırmanışta Tansu Gürpınar'ın öne çıkan özelliklerinden birkaç dikkatinizi çekecek; mutlak bir merak ve sevecenlik, doğruya koşulsuz sadakat, bilimle örtüşmek, olasılıklara olabildiğince geniş bir açıdan bakmak, farklı görüşlere açık olmak. Analitik bir bakış açısı; her daim tahlil etmek, hiçbir argümanı gerçek anlamda gözden geçirmeden ve bilimle sorgulamadan kabul etmemek, aklın ve kalbin terazisinde tartmak. Bu kitapta resmi ve sivil alanda, yerel ulusal ve uluslararası alanda hizmet vermiş bir doğaseverin tecrübeleri yanında yeryüzünde doğruluğun iyiliğin hüküm sürmesi için bize zarafeti, ailesine ve inandıklarına düşkünlüğü ile yol gösteren birini, içinde bulunduğumuz coğrafyanın tarifsiz değerdeki doğasını, içinde doğanın yaşadığı şehirlere, Hiroşima'dan, Independenta'ya kadar pek çok tarihsel olayı ve güvenilir bir kalkınma anlayışının ışığında verilen çabaların hayat hikâyesini bulacaksınız.

Kitap Tansu Gürpınar'ın 'Çocukluk Yılları'yla başlıyor. Ailemiz ve öğretmenlerimiz dışında, her an yanı başımızda, ağırbaşlı, bazen bizi kendi halimize bırakan bazen iyiden iyiye sarsarak öğretmeyi sürdüren deniz, orman, dere, ay ile geçirilen bir çocukluk bu. Şarkılarla öğretilen ağaçların, tüm şehri gökyüzünden seyretmenizi sağlayan

tepelerin, yırtıcı dev kuşların, fındık bahçelerinden toplanan mor menekşelerin olduğu bir masal. Fotoğrafla dostluğun ve en yakın uzaklara kolayca gitmeyi sağlayan bisikletin açtığı yeni bir döneme; gençlik yıllarına dair hatıralar ikinci bölümü oluşturuyor. ‘Çalışma Hayatı’ adlı bölümün ardından Tansu Gürpınar, ‘Yurtdışı Deneyimleri Işığında Doğa Koruma Çalışmalarına Devam’ ettiği dönemi anlatıyor. ‘Doğayla Değil Önyargılarla Mücadele’ adlı bölüm, Türkiye’de resmi ve sivil alanda doğa hukukunun ve kapasitenin oluşmasına ve şekillenmesine yol açan önemli olayları gözden geçirmemize olanak veriyor. Belki de en çarpıcı bölüm burası. ‘Doğa için Sivil Toplum’, sivil toplum kurumlarının inisiyatifinin yükseldiği, uluslararası veya ulusal kaynakların dikkatini çekebildikleri dönemin anlatıldığı bölümü, 1996 ile başlayan ‘Emeklilik Yılları’ adlı bölüm izliyor. En sonunda 2016 yılında kitabın editörleriyle gerçekleştirilen röportaja yer veriliyor.

Tansu Gürpınar “Doğayla Geçen Yıllar”, Kalkınma Atölyesi’nin Kalkınmaya Katkı Verenler Programı’nın seri kitaplarından dördüncüsü. Sosyal kalkınma alanındaki profesyonellerin, gençlerin ulusal ve uluslararası sosyal kalkınma süreçlerine aktif ve etkin katılımlarını sağlamak ve kuşaklar arası iletişimi sürekli hale getirmek amacıyla yürütülen programın bir parçası. Kitap okundukça, hediye edildiği fırsatlar el verdiğince okuyucularla yüz yüze buluşmaların da planlandığı bir gençlik programı. Kitabı her okuyan artık bu büyük ailenin bir parçası ve belki de ileride kalkınmaya katkı verecek adaylardan biri.

Bu kitabı elinde tutan sevgili arkadaşımız, belki Tansu Gürpınar’la bir şekilde şahsen tanışma ve hatta çalışma fırsatını bulmuş şanslı birisin, belki ülkemize kazandırılan bir sözleşme ya da yaklaşımın uygulanmasından sorumlu bir kamu görevlisi. Belki de bir toplantıda altını çizdiği bakış açısı veya öneriyle inancını tazelemiş, adımlarının içeriğini ve programını değiştirmiş öğrenmeye açık biri. Tansu Gürpınar ve arkadaşlarının korunmasına bizzat katkı verdiği alageyiklerin, yaban koyunlarının ya da pelikanların, hala heybetiyle küçücük olduğumuzu anımsatan Erciyes’in, Tuz Gölü’nün, Dicle Nehri’nin büyülediği birisin belki. Bu coğrafyada hala doğanın nimetlerinin koynunda yaşayan ve şanslı ama geleceği değiştirme, şekillendirme veya güzelleştirme hakkını kendinde gören biri. Her kim

olursan ol, bu kitapta sürdürülebilir bir kalkınma anlayışının çevre boyutundan daha fazlasını bulacaksınız. Bu kitap bir hayatı sıradan olmaktan her türlü zorluğa karşın yaşama sevinciyle bir maceraya nasıl dönüştürülebileceğinin bir kanıtı.

Sıcacık bir hikâyeye ve şahane bir anlatıma davetlisiniz, elinizi çabuk tutun lütfen, zira bu hikâyenin kendisi de içinden geçtiği ülke gibi hızlı akmaktadır...

Lütfen hiçbir detayı kaçıрма!

“Viranşehir istikametinde ilerliyorduk. Uzakta, bir tepenin üzerinde kahverengi benekleri gördük Beş taneydiler. Daha dürbüne davranmadan benekler havalandı. Uçuyorlardı. Hepsi de iriydi. Kanatların güçlü darbelerini dürbünle görebiliyorduk. Kuzeydoğu yönünde uçarak bizden uzaklaşıyorlardı. Onları ilk gördüğümüzde ceylan sanmış, uçunca toy olduklarını anlamıştık. Toyların, 18 kilo ağırlıklarıyla dünya üzerinde uçabilen en ağır kuşlar oldukları dikkate alındığında, ceylanların da ağırlık olarak toylardan birkaç kilo fazla oldukları hesaba katıldığında, uzaktan birbirleriyle karıştırılmaları normal karşılanabilirdi. Renkleri de neredeyse tıpatıp aynı idi; hafifçe sarıya çalan sıcak bir kahverengi. Bu iki nedenden ötürü uzaktan yemyeşil meralar üzerinde kahverengi benekler halinde görünüyorlardı. Artık onları tanımak için hareketlerine bakıyorduk. Uçarsa toy, kaçarsa ceylandır.”

Çalışma boyunca çok değerli katkılarını ve ilgisini esirgemeyen Sevgili Gaye Gürpınar’a teşekkür ederiz.

Başlarken...

Anılarımı yazmamın birkaç nedeni var. Beni tanıyanlar, bakanlıklarda, derneklerde beraber olduğum arkadaşlar, yaşamımın gençlik dönemine ait bazı öyküleri dinleyenler, anılarımı kaleme almamın, özellikle günümüz doğa korumacıları için yararlı olacağını düşünüyorlar. Nedenlerden biri bu.

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren, Türkiye doğasını korumak için beraber çalıştığım arkadaşlarımın çoğu Hakk'ın rahmetine kavuştular. Birlikte gerçekleştirdiğimiz ve bence önemli olan bu faaliyetleri onların anlatabilmesi mümkün değil. Bana yadigâr kalan değerli anılarımı da kaleme alarak, onlara olan vefa borcumu eda etmiş olacağım. Bu da ikinci neden.

Günümüzde yaban hayatı ve doğa koruma alanlarında kamuda çalışanlar, personel görevlendirmelerde zaman zaman oluşan aksamlardan ve özellikle eski yazışma ve teknik raporların yeterince koru-

namamış olmasından ötürü, geçmişte yapılan çalışmalar yeterince bilmiyorlar; hatta daha da kötüsü, bazı konuları yanlış biliyorlar. Bu yayının ilişki kopukluğunu gidereceğini düşünüyorum. Ayrıca, Türkiye’de millî parkların kuruluş aşamasıyla, nesli tehlikeye düşmüş yaban hayatı türlerinin kurtarılması için başlatılmış çalışmaların ilk aşamalarını birinci ağız olarak genç nesillere aktarmayı bu çalışmaların doğal bir devamı olarak düşünüyorum. Asıl neden ise dağda, taşta, kırdan, bayırda yaşayıp çağımızın çeşitli insan baskılarına karşı hayatta kalma mücadelesi veren, var oluşlarından başka kendilerini ifade etme, dertlerini anlatma olanağı bulunmayan canlıların öykülerine dikkat çekebilmek, yıllarca önce yapmaya çalıştığım gibi...

Tansu Gürpınar
Ankara, 2016

ÇOCUKLUK YILLARIM

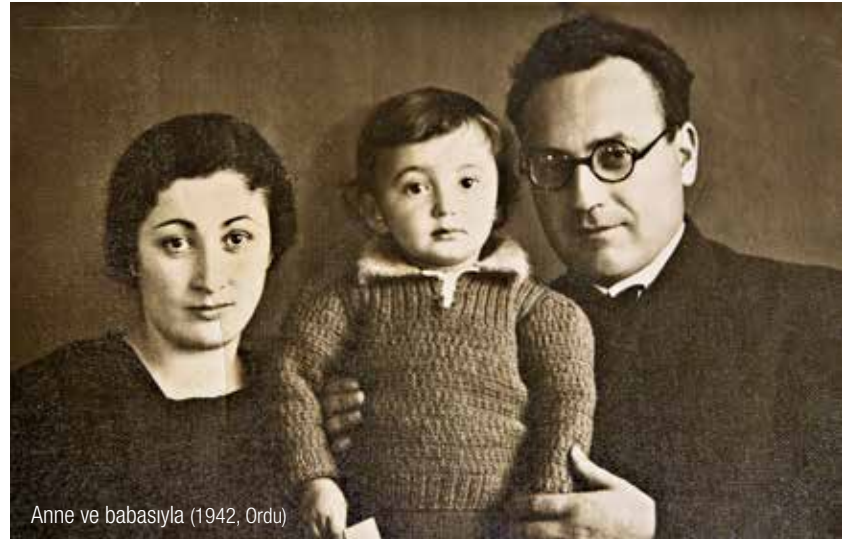
Bölüm 1

1939 yılında Van'da doğdum. Babam ve annem Doğu Anadolu'nun bu güzel kentine, o yıllarda memurlar için yaygın bir uygulama olan ve bu bölgemizdeki illerin kamu hizmetlerinden daha iyi yararlanmasını, eğitimin geliştirilerek kalkınma için alt yapı oluşturulmasını amaçlayan şark hizmetini yerine getirmek üzere tayin edilmişlerdi. Babam ilköğretim müfettişi, annem ilkokul öğretmeni idi. Büyükbabam, büyükannem, dedem ve ninem hepsi ben doğmadan vefat etmişler. Uzun harp yılları pek çok insanımız gibi onların da ömürlerinden çok şey alıp götürmüş.

Annesiyle (1942, Ordu)

Anne ve babasıyla (1942, Ordu)

Baba tarafım Tokat'ın Reşadiye kazasından; anne tarafım ise Düzcüydü. Büyükbabam Tokat'tan İstanbul'a gelmiş, Osman Hamdi Bey'in yanında İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde çalışmış, sonraları babamı İstanbul'a aldırmiş. Medrese tahsili gören babam Fatih Camii'nde imamlık yapmış. Cumhuriyet'in ilanından sonra Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsünde okuyarak pedagoji lisansı almış. Annemle Giresun'da tanışıp evlenmişler. Dedem yüzbaşıymış. Kendisi ve anneannem genç yaşta hastalıklardan hayatlarını kaybetmişler. Annem ortaokul çağlarında öksüz ve yetim kalmış. Bursa Kız Muallim Mektebi'nde leyli meccani (parasız yatılı) okuyup öğretmen olmuş.

Van'da üç sene, ben iki yaşına gelene kadar, kalmışız. Doğduğum şehri sonraları birkaç kez görme şansım oldu. Kendimi hatırladığım

yıllarda, 1940'lı yılların ilk yarısında ise Ordu'da idik. O yıllarda Ordu gerçekten çok güzel bir yerdi. Sahildeki kumsaldan ya da iskeleden Boztepe'ye yaslanmış olan şehre bakıldığında, kıydan tepeye doğru sıralanmış evler görünürdü. Hepsi bahçe içinde bulunan ve birbirlerinin manzarasını kapatmayacak şekilde konumlandırılmış olan bu iki-üç katlı evler, beyaz badanaları, kiremit çatılarıyla, yeşillikler içinde pek şirin görünürlerdi. Kıyıda, şehrin merkezi sayılabilecek kesimin önündeki kumsal, daha da genişleyerek, Melet Irmağı'na doğru açılırdı. Doğuda, kumsalın arkasında kalan yerleşim bölgesine "Düz

İkibuçuk yaşında (Ordu)

Annesiyle (1943, Ordu)

“

Kendimi hatırladığım yıllarda, 1940'lı yılların ilk yarısında Ordu'da idik. O yıllarda Ordu gerçekten çok güzel bir yerdi. Sahildeki kumsaldan ya da iskeleden Boztepe'ye yaslanmış olan şehre bakıldığında, kıydan tepeye doğru sıralanmış evler görünürdü.

Mahalle" denirdi. Boztepe'nin dik yamaçlarında ise "Taşbaşı Sementi" bulunurdu. Batıda, Vona'ya giden yolun üzerindeki evlerin bazıları yalı niteliğindediydi. Taştan yapılmış kemerli sütunlar üzerine inşa edilmiş olan bu yapıların temelleri, deniz kıyısındaki kayalardan başlar, kemerlerin altına da kayıklar çekilirdi. İster kıyıda, ister yamaçta olsun, evlerin hepsi düzgün yapılı olup, çatısı tamamlanmamış, sıvası dökülmüş, kapısı, penceresi bozulmuş yapılara pek rastlanmazdı. Evlerin büyük çoğunluğu, ahşapla kireç harcının birlikte kullanıldığı *bağdadi** adı verilen teknikle inşa edilmişti.

* Bağdadi: Kalastan duvar dikmelerinin dışa ve içe gelen yüzleri çitalarla kaplanır üzerleri sıvanır. Böylece iç ve dış sıvalar arası boş kalır. Bu biçimde yapılan duvarlara bağdadî denir.

Ordu böyle güzeldi de Karadeniz'in diğer yerleri farklı mıydı? Sonraki yıllarda Ünye'yi, Fatsa'yı, Giresun'u, Trabzon'u görme şansımız oldu. O zamanlar karayolu taşımacılığı yoktu. Vapur veya takalarla gitmiştik. Hepsi bir tablo güzelliğinde idi. Ölçek ve büyüklükleri, yapıldıkları çevrenin doğal malzemesiyle uyumlu, anlamlı bir konum ve dağılıma sahip yapıların oluşturduğu beldeler, kuşatıldıkları ormanlar, fındık bahçeleri ve denizle dostça bütünleşmişlerdi.

Ordu'da bulunduğumuz ilk dört yıl (1941-1945), İkinci Cihan Harbi'nin bütün şiddeti ile devam ettiği zamanlardı. Yiyecek ve giyecek sıkıntısı vardı. Temel ihtiyaç maddelerinin çoğu karne ile veriliyordu. Bütün yedek subaylar gibi, babam da Trakya'da ikinci askerliğini yapıyordu. Annemle birlikte babamı Tarı Vapuru ile İstanbul'a uğurlamıştık ve yine vapurla dönmesini bekliyorduk.

O yıllarda Vona'ya giden yolun başlangıcında olan yalı niteliğindeki evlerden birinde oturuyorduk. Fırtınaların çok olduğu kış aylarında gürleyen dalgaların sesi, yaz aylarında kayaları okşayan şırıptılara dönerdi. Denizin kıyıya attığı yosunlar yüzünden, havaların ısındığı zamanlarda her tarafı yoğun bir iyot kokusu kaplardı. Açık ve sonsuz bir deniz ufku, evin yüksek pencereci odalarını büsbütün ferah ve aydınlık yapardı.

Arkadaşlarımla oyundan arta kalan zamanlarda gözlerim hep denizde olurdu. Pencereden gördüğüm şey, alabildiğine geniş ve sonsuz bir denizdi. Ufukta bir gemi, bir duman belirmesi, babamın gelişini

Ordu'da bulunduğumuz ilk dört yıl (1941-1945), İkinci Cihan Harbi'nin bütün şiddeti ile devam ettiği zamanlardı. Yiyecek ve giyecek sıkıntısı vardı. Temel ihtiyaç maddelerinin çoğu karne ile veriliyordu.

müjdeleyecek şeylerdi. Dikkatle açıklara bakardım. Karadeniz'in, adı ile müsemma olarak, yağmur bulutlarının karanlığı ile koyulaşan suları üzerindeki esintiler deniz yüzeyini ürperirken, yunusların atlayışları beni kaygılı bekleyişimden çekip çıkarırdı. Yunuslar hep vardı. Denize bakıp da orada burada yunusların atlamadığı bir anı hatırlamıyorum. Denizin bir parçasıydılar. Üçlü, beşli ya da daha kalabalık gruplar hâlinde, kıydan biraz açıkta oyunlarını sürdürürlerdi.

Çocukluk günlerime ait bu anılarımı uzun yıllar sonra, yunusların yaşama hakkını savunmak için kullanabileceğim, pek tabii ki o günlerde hiç bilemeyeceğim bir şeydi.

Ordu'nun Karadeniz'le arasında, doğudan batıya doğru giderek daralıp, Vona yolunun başlangıcında kayalıklarla son bulan geniş bir kumsal vardı. O kumsal biz çocukların başlıca oyun alanı idi. O yıllarda top bugün olduğu kadar yaygın değildi. Bir kere plastik yoktu. Tekmelere dayanıklı, içi sıkıştırılmış kâğıtla dolu olan küçük meşin toplar bize pahalı gelirdi. İlle de top oynamak istersek, kâğıt ve eski bezleri topak yapıp üzerini de kenevirden yapılmış, günümüzde mühür ipi olarak kullanılan kırnap ipiyle sıkıca sararak kendimiz imal eder, top parçalanıncaya dek oyuna devam ederdik. Nisan, mayıs ayları kumsalın en renkli, en şenlikli zamanları olurdu. Metruk evlerin eski tahtalarından bıçakla yarararak çıkardığımız incecik çıtaların üzerine uçurtma kâğıtlarını özenle yerleştirip un, su ve yumurta akının karışımı ile yapılan tutkalla yapıştırırdık. O yıllarda yaptığımız uçurtmaların ne kadar güzel ve işlevsel olduklarını, günümüzdekilerle karşılaştınca anlıyorum. Yiyecek maddelerinin bile karneyle dağıtıldığı, ithalatın olabildiğince kısıtlı olduğu o harp yıllarında, öylesine güzel uçurtma kâğıtları nereden getirilirdi bilemiyorum. O kadar güzel kâğıtları bir daha hiç görmedim. Çok ince, fakat oldukça sağlam olan bu kâğıtların bir düzine farklı rengi vardı. Çocuk hâlimize karşın, görkemli, âdeta sanat eseri sayılabilecek uçurtmalar yapardık. Belli ki "ağabey"lerimiz işin inceliklerini bize öğretmişlerdi. Genellikle öğleden sonraları kuvvetlenen poyrazla, kumsaldan Boztepe'ye doğru uçurtmalarımızı salardık. Otuz kırk metre yükseklikte, rüzgârla bir o yana, bir bu yana salınan, rengârenk onlarca uçurtma ortalığı görsel bir şölene çevirirdi.

Bisikletle (1944, Ordu)

Findık bahçesi ve findık toplayanlar (1940, Ordu)

İlkokula başlamadan önce günün her saati kumsal bizimdi. Bizimdi dediğim çocuk grubu genellikle sekiz on kişiden oluşurdu. Öğleden sonra, okul dağılınca, yeni gelenlerle kalabalıklaşan kumsal, akşam olmadan sessizleşir, hareketlilik sadece doğu taraftaki iskele çevresinde devam ederdi. Bahar aylarında, kumsalın batısındaki kayalıklardan midye toplayıp tenekeler üzerine yerleştirir, altına ateş yakıp pişirir ve afiyetle yerdik. İskele çevresi ise her mevsim hareketli olurdu. Vapurlar haftada birkaç gün Ordu'ya uğrar, kıydan açıkta demirler, yolcu ve yükünü iskeleden kalkan motorlu ya da kürekli kayıklarla indirir ve bindirirdi. Böyle telaşlı zamanlarda olup biteni seyretmek ve çoğu bize yeni olan şeyleri anlayıp öğrenmeye çalışmak çocukluk merakımızı fazlasıyla giderirdi. Vapur olmadığı zamanlarda da iskele, doğudan ya da batıdan gelen takaların, mavnaların hareketi ile canlanırdı. Balıkçı teknelerine de iskelede sıkça rastlardık. Gerçi onları açık denizde, kumsal kıyılarında da görürdük ama bereketli bir av dönüşünde mutlaka iskeleye yanaşır, çoğu kez balıkları daha oracıkta satarlardı. Satılan balıklar tabii hep taze olurdu. Kışın hamsi bollaşınca çok ucuzlardı. On paranın bile tedavülde olduğu o yıllarda, bir gaz tenekesi dolusu hamsinin yirmi kuruşa satılıp, fındık bahçelerinde gübre olarak kullanıldığını hatırlıyorum.

Hamsi gibi fındık da Ordu'da hayatın bir vazgeçilmezi idi. Ekonominin çarkını döndüren en önemli üründü. Fabrikalarda işlenen fındıkların kabukları çuvallara doldurulur, yakacak olarak satılırdı. Fındık kabukları evlerin zemin katının altına yapılmış depolara boşaltılır, kışın kovalarla alınarak, sacdan yapılmış fındık sobalarında yakılırdı. Fındık kabukları zahmetsizce yanar, çabuk ısıtır ve çok güzel köz dökerdi. Közü mangala alınır, üzeri külle örtülerek gece yatak odasının soğuşunu kırmak için kullanılırdı. Fındık közünde iyi yanmamış kabuk bulunmadığından karbon monoksit zehirlenmesi olmazdı. Ayrıca, evlerin yüksek tavanlı ve yapılarda ahşabın hâkim oluşu nedeniyle odaların havasız kalması da söz konusu değildi.

“

Kışın hamsi bollaşınca çok ucuzlardı. On paranın bile tedavülde olduğu o yıllarda, bir gaz tenekesi dolusu hamsinin yirmi kuruşa satılıp, fındık bahçelerinde gübre olarak kullanıldığını hatırlıyorum.

Evde fındık kabuğunun bulunması, fındık faresi bulunması sonucunu doğuruyordu. Çoğunlukla kabukların bulunduğu depoda olurlar, depo kapağı açık unutulmuşsa dışarı çıkarlar, siyah boncuğu andıran gözlerindeki ürkek bakışlarla, sofanın bir ucundan diğerine koşuştururlardı.

Fındık bahçeleri, kıyıda beş altı yüz metre yüksekliklere kadar olan kuşakta, kırsal alanın baskın yapısını oluştururdu. Bahçelerin ürünü sadece fındık değildi. Baharla birlikte, fındık ocaklarının altında çiçekler açar, otlar serpilirdi. Çiçekler arıcılara, biçilip kaldırılan otlar hayvan besleyenlere yarardı. Fındık bahçelerinden toplanan mor menekşeler, siklamenler, demetler hâlinde tereyağı, yoğurt, yumurta ve benzeri ürünlerle birlikte pazarda satılırdı. Satılan şeylerin ambalajı incir yaprağı, asma yaprağı, sepet, bez torba veya deri tulum olurdu. Eğer yoğurt alınacaksa, bakraçla satıldığı için, yoğurdu aktarabileceğiniz büyük emaye tasları da pazara götürmek gerekirdi. Mayıs ayı sonlarında köylüler pazara, küçük sepetler içinde, dağ çilekleri getirirlerdi. Mis gibi kokan, bu küçük ama lezzetli çileklerden reçel yapılır, ağızları bezle kapatılan küçük küplerde kış için saklanırdı.

Yazları okul tatil olunca Vona'ya taşınır, iki ay kadar orada kalırdık. Kaldığımız ev, denize yüksekten bakan bir konumda olmakla birlikte, yandaki bir patikadan kolayca kıyıya ulaşıldı. Yaz boyunca hemen her gün, bu patikadan aşağı inerek, kayalıklar arasında bulunan, yaklaşık bir evlek genişliğindeki kumsaldan denize girerdik. Evin çevresinde geniş bahçeler içinde komşu evler vardı. Meyve ağaçlarının bol olduğu bu bahçelerde yaz başlarında geniş sergilere dut silkelendir, kocaman kazanlara doldurulup kaynatılır, pekmez toprağı ile muamele edildikten sonra tülbentten süzülerek kışın yenmek üzere küplere aktarıldı.

Yazları okul tatil olunca Vona'ya taşınır, iki ay kadar orada kalırdık. Kaldığımız ev, denize yüksekten bakan bir konumda olmakla birlikte, yandaki bir patikadan kolayca kıyıya ulaşıldı.

Okulların açıldığı günlerde, babamın yazdan tembihlemiş olduğu siparişler gelirdi. Bunlardan biri Trabzon, Vakfikebir taraflarından gelen yağ idi. Küçük bir teneke yağ bir yıl boyunca bize yeterdi. Balın nereden geldiğini kesin olarak bilmemekle birlikte, Ordu'nun Gököy ya da Mesudiye ilçelerinin yaylalarından geldiğini tahmin ediyorum. Bal tenekesi açıldığında, evin içi günlerce mis gibi çiçek kokardı. Kış sonunda, tenekenin dibine yaklaşıldığında, petekler şekerlenip bembeyaz olur, kıvamı, balı almak için kullandığımız kaşığı bükecek kadar koyulaşır.

Kışın yağmur, diğer mevsimlere nazaran daha sık yağardı. Kar daha çok ocak ayında düşerdi. Bir gecede diz boyu yağar, birkaç gün sonra erir, ortalıkta beyazdan eser kalmazdı. Kar, biz çocuklar için başlı başına bir sevinç kaynağı olurdu. Sabah gözümüzü açtığımızda çevremizi bir rüya âlemi gibi görmek, değerli bir armağan almışçasına coştururdu içimizi. Yumuşacık, taze karda “kırt” seslerini işiterek yürümek, sokakların ortasında kendimizi yere atıp boyumuzun ölçüsünü almak, doyasıya kartopu oynadıktan sonra mahallenin en görünür yerine, kendimizden büyük bir kardan adam yapmak bizleri fazlasıyla memnun ederdi.

Kış gecelerinde seyrek olarak yapılan etkinliklerden biri de tel tel helva yapımı idi. Bu iş için birkaç tanıdık aile bir evde toplanır, şekerli su macun kıvamına gelinceye kadar kaynatılır, kalaylı geniş bir bakır tepsi üzerinde dışarıya konurdu. Macun, soğuduktan sonra tepsi etrafına bağdaş kuran erkekler tarafından, geniş bir halka şekline getirilir ve sürekli çevrilerek yoğrulurdu. Daha sonra, ayrı bir tencerede tereyağında kavru lan un, macun üzerine yedirilerek dökülür, yoğrulmaya devam edilir ve ara sıra dışarıdaki donmuş kar üstüne konarak soğukla muamele edilirdi.

Bu helvanın imal edilebilmesi için sıfırın altındaki sıcaklık kilit noktası idi. Çünkü ancak kar yağdıktan bir iki gün sonra, Karadeniz’in sahil kesiminde az görülen don olayında yapılabiliyordu. Yoğurma işlemi sonunda şeker, yağ ve un uzun ince iplikler hâlinde çok lezzetli bir helvaya dönüşür, neredeyse yarısı gece orada bulunanlar tarafından taze taze yenirdi.

Hava durumunu çoğu kez kuşlardan öğrenirdik. Karın yağacağını biz çocuklara serçeler haber verirdi. “Serçeler yere indi, kar yağacak!” Oyun grubumuzda serçelerin telaşlı ve kaygılı bir şekilde, kalabalık kümeler hâlinde yem bulmak için sokak ortasına üşüşüğünü fark eden ilk kişi, bu heyecanlı haberi duyururdu. Çoğu kez akşama kalmaz, kar tanecikleri uçuşmaya başlardı. Kırlangıçlar da yağmur habercisi idiler. Yaz günleri sokak içlerinde, otuz kırk santim yükseklikte uçmaları, oyunumuza son vermemiz için yeterli bir uyarı sayılırdı. Sonbahar yağmurları da gece, bıldırcın kılavuzlarının ötüşü ile başlardı. Bıldırcınlar da aynı günlerde gelirdi. Gece deniz kenarına, yüksek sırtıklar arasına kurulan ağlarla yakalanır, ertesi gün mahalle aralarında bıldırcın kafesleri içinde satılırlardı.

“

Hava durumunu çoğu kez kuşlardan öğrenirdik. Karın yağacağını biz çocuklara serçeler haber verirdi. “Serçeler yere indi, kar yağacak!”

Sokak içinde oynarken ezan okunduğunda da koşuşturmayı bırakır, ezanı huşu içinde dinler, müezzinin şerefe etrafında dolaşırken bir yükselip bir kaybolan sesini iyice işitebilmek için kulak kesilirdik.

Bir yaz günü idi. Kayalıkların bitişiğindeki kumsaldaydık. Akşama doğru arkadaş grubumuzdan Emre koşarak geldi ve âdeti haykırdı *"Atom bombası atılmış!"* Hepimiz donduk kaldık. Ne yapacağımızı, ne diyeceğimizi bilemiyorduk. Dehşet içindeydik. Çok korkmuştuk. Evlerimizin yolunu tuttuk.

Yıllar sonra, o unutamadığım günü ve olayı hatırladığım zaman, ilk bakışta olağan gibi görülen şeylerin, pek de olağan olmadıklarının farkına vardım. Hiçbirimizin atom bombası hakkında bir bilgisi yoktu. Muhtemelen büyüklerimizden adını duymuştuk, o kadar. Nereye, ne için atıldığı, neleri yakıp yıktığı hakkında bildiğimiz bir şey de yoktu. O yıllarda iletişim, günümüzdeki ile karşılaştırılmayacak kadar kısıtlı idi. Gazete haftada bir kez vapurla gelirdi. Radyo bulunan ev sayısı elliyi bile bulmazdı. Telefon sadece önemli resmi kuruluşlarla varlıklı birkaç ailede bulunuyordu. Emre haberi, herhâlde, evinde radyo bulunan birinden duymuş ve bizlere yetiştirmişti. Peki, nasıl olmuş da hepimiz o sıcak Ağustos gününde dehşetten buz kesmiştik? Muhtemelen, radyoda haberi okuyan spiker, atom bombası olayının dehşetengiz boyutları hakkında doğru bilgi sahibi idi ve dünyada ilk kez, bir şehri bir anda yok eden bombanın gücünden etkilenmiş ve korkmuştu. Haberi okurken sesine yüklediği duygular; önce dinleyicilere, sonra bizlere kadar taşınmıştı. Korkunun toplumdaki yayılışını göstermesi bakımından bu olay bana çok ilginç gelmiştir.

İlkokula, İkinci Cihan Harbi'nin sona ermesinden, babam ikinci askerliğinden döndükten sonra başladım. Bu arada, şehir parkının karşısında bulunan, dört katlı bir binanın birinci katına taşınmıştık. Kardeşim Aybars o dairede dünyaya geldi. Okulla arasında sadece bir sokak vardı. Okul, çevresinde büyükçe bir bahçe olan, iki katlı, beş sınıflı bir bina idi. Derslerin öğleden sonra üçü yirmi geçe sona ermesinin akabinde, saat beşte Ordu Halkevi'nin eğitim programları burada yapılıyordu. Annem de babam da Halkevi'nde eğitim veriyorlardı. Okuldaki dersler bitince annem ve babam eve gelirler, Halkevleri'ndeki derslerinden önce, bir saat süreyle, halka yapacakları sunumları birbirlerinin önünde prova ederlerdi. Okuma yazma, yurttaşlık bilgisi, sağlık gibi temel konuların yanında; edebî metinler,

Cumhuriyet Bayramı'nda kardeşi Aybars'la birlikte izci kıyafetiyle (1950, Samsun)

şiiir, tarih, yerel tarım bilgisi dersleri de veriyorlardı. Din bilgisini babam verirdi. Ankara'da, Gazi Eğitim Enstitüsünü bitirmeden önce, İstanbul'da medrese öğrenimi görmüş, Fatih Camii'nde bir süre imamlık yapmıştı. Ancak Halkevi'nde verilen dersler arasında en büyük ilgiyi sağlık konuları çekerdi. O yıllarda; verem, sıtma, tifo, tifüs, dizanteri gibi hastalıklar sık görülürdü ve henüz etkili ilaçları bulunmadığı için ölümcül olurlardı.

1945 yılındaki dizanteri salgınında, Ordu'da neredeyse her evden, bir cenaze çıkmıştı. İlaç yokluğunda temizlik, hastalıkların önlenmesinde önemli bir çare olarak görülüyor ve temizliğin önemi okullarda, Halkevi'nde sıklıkla işleniyordu. Okulda hafta başlarında bit, sirke (bit yavrusu), tırnak muayenesi yapılır, mendillerimizin temiz ve ütülü olmalarına dikkat edilir, hafta boyunca da yeri geldikçe kontroller yenilenirdi. Temizliğin imandan geldiği, dinimizin çok iyi ve ileri bir din olduğu, mümin bir Müslümanın güvenilir ve değerli bir yurttaş olduğu, eğer komşumuz açsa, onurunu kırmadan ona yemek vermek ve gönlünü hoş tutmak gerektiği, okullarda ve Halkevleri'nde anlatılırdı. Sıtma için cibinlik kullanılırdı. O zamanlar DDT henüz bulunmamıştı. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti (Sağlık Bakanlığı) tarafından okullara, hastanelere, kiraathanelere asılan afişlerde yukarıda sıraladığım has-

“

1945 yılındaki dizanteri salgınında, Ordu'da neredeyse her evden, bir cenaze çıkmıştı. İlaç yokluğunda temizlik, hastalıkların önlenmesinde önemli bir çare olarak görülüyor ve temizliğin önemi okullarda, Halkevi'nde sıklıkla işleniyordu.

talıkları önlemek için alınacak tedbirler, herkesin anlayacağı şekilde, resimlerle ve yazılarla ifade edilirdi.

Sağlık konuları okullarda daha yoğun işlenirdi. O yıllarda Karadeniz illerinde "kancalı kurt" adı verilen, kas dokusu içine yerleşerek güçsüzlüğe neden olan bir parazit yaygındı. Yaşamının bir evresini ıslak kum ve toprakta geçiren bu parazit genellikle çıplak ayakla bu kabîl yerlerde dolaşanların tabanlarından vücuda giriyor, uygun bir kas dokusuna yerleştikten sonra tahribata başlıyordu. "*Kancalı kurt*" tehlikesine maruz kalmamamız için öğretmenimizin bizi sınıfça sahile götürüp, bize, Melet Irmağı'nın yakınından denize karışan açık kanalizasyon kenarında çıplak ayakla dolaşmamamız ve bu civardan yazın denize girmememiz gerektiğini, aksi hâlde başka türlü hastalıkların da bizi bulabileceğini çocuk aklımızın anlayacağı açıklıkla dile getirdiğini anımsıyorum. "*Çocuk aklımızla*" dememin bir nedeni var; zira öğretmenimiz bize bilgileri kolayca kavrayabileceğimiz şekilde verirdi. Meselâ, sivrisineğin derimize konması hâlinde yatay duruyorsa zararsız, eğik duruyorsa sıtma taşıyıcısı olduğunu ve bunu mutlaka anne ve babamıza söylememiz gerektiğini öğütlemişti. Yıllar sonra, Ankara'da Fen Fakültesinde okurken, zooloji derslerinde sivrisineğin yatay duranın *Culex*, eğik duranın ise sıtma plazmodyumunu taşıyan *Anofel* olduğunu öğrenmiş ve çocukluk yıllarında verilen bu basit anlatımın önemini daha iyi kavramıştım.

Ulaşım araçlarının çok az oluşuna karşın öğretmenlerimiz bizleri, yeri geldikçe, Ordu'nun yakın çevresindeki tanınmış yerlere götürürler, o yerlerin özelliklerini, bize oyunlarla bütünleştirerek anlatırlardı. Vona tarafındaki Ahmet Cemal'in koruluğu da böyle bir yerdi. Orada yetişen çiçekler, ağaçlar bize güzel bir okul şarkısıyla öğretilmişti.

Bayramlar okulların en şenlikli olduğu zamanlardı. Hazırlıklar bayramdan bir hafta önce başlar, sınıflar bayraklarla donatılır, krepon kâğıtlarıyla süslenirdi. Bayramda sahnelenmek üzere müsamereler, gösteriler hazırlanır, sınıf koroları ders bitiminde, okul şarkılarını, marşları seslendirirlerdi. 23 Nisan'daki geçit törenine biz ilkokul çocukları da katılırdık ve pek hoşumuza giderdi.

İlkokul üçüncü sınıfı bitirdiğim yaz babamın ve annemin tayini Samsun'a çıktı. Eş, dost, arkadaştan ayrılmak kolay olmadı tabii. Samsun'a vapurla gittik. Eşyamız da bizimle, vapurun ambarında taşınmıştı.

Samsun Ordu'ya göre büyük bir şehirdi. Cadde ve sokakları çok düzgündü. Büyük tütün fabrikaları şehrin merkezî yerinde idi. Fabrikalarda paydos olup işçilerin sokaklara döküldüğü akşam saatlerinde her yer tütün kokardı. Ordu için fındık ne ise Samsun için de tütün o idi. Babam Subaşı Mahallesi'nde bir ev tutmuştu. Okula yakın olduğu için yorulmadan gidip geliyorduk. 1940'lı yıllarda kentlerin büyüklük ölçekleri bugünkü gibi değildi. Hemen her yere yürünebilirdi. Şehrin uzak semtlerine ise faytonla gidilirdi. O yıllarda ortalıkta ne taksi ne de dolmuş vardı. Belediye otobüsleri ise ilk seferlerine 1950'li yılların ortalarında başladılar.

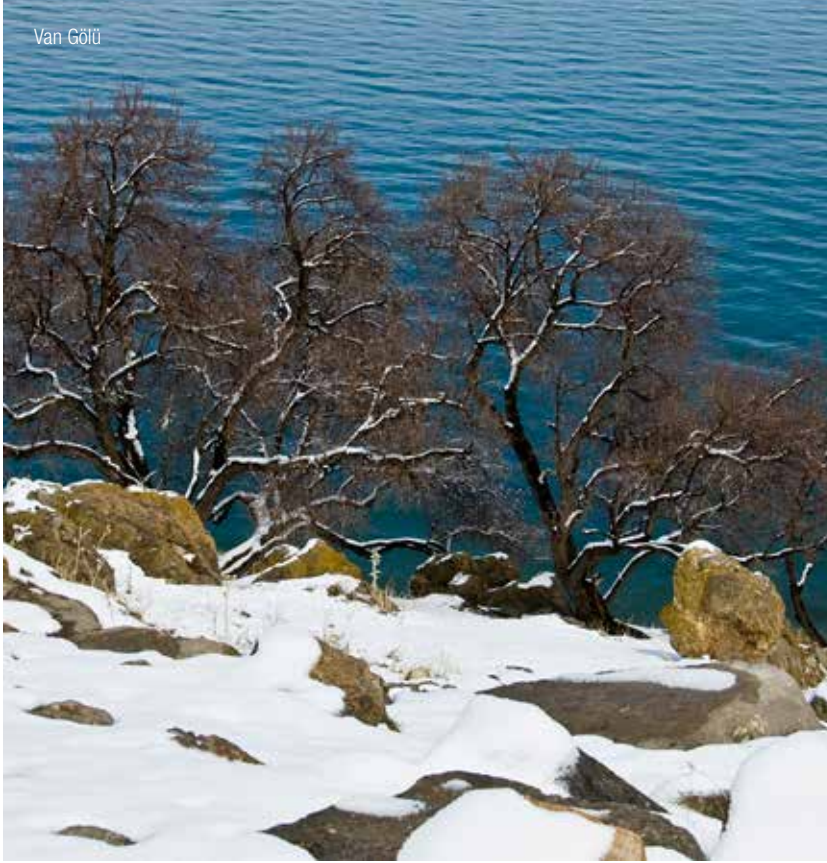
İlk yıl Subaşı, sonra Dumlupınar İlkokulu'nda okudum. Subaşı İlkokulu'nda iken öğretmenimiz kırlangıçların çatalkuyruklarını destek yaparak dik duvarlarda durabildiklerini anlatırken serçelerin de aynı

Aile fotoğrafı (1955, Samsun)

davranışı sergilediklerini söylemişim. Öğretmenim başlangıçta kabul etmemiş, fakat okulun karşısındaki evde kırlangıçlarla serçeleri kuyrukları duvara yapışık bir şekilde gösterince gözlemlerimin doğru olduğu anlaşılmış ve aferin almıştım.

Dördüncü sınıfı bitirdiğim senenin yaz başında babam stajyer öğretmenlere eğitim kursları vermek üzere üç ay için Van'a tayin edildi. Trene binip Sivas üzerinden Kurtalan'a iki günde geldik. Tuğ'da (şimdiki adı Tatvan) o zamana göre çok güzel bir otelde geceledikten sonra vapurla Van'a geçtik. Babam Van'a birkaç kilometre uzaklıktaki İskele köyünden kerpiç bir ev kiraladı. Evin kayısı ve kavak ağaçlarıyla dolu geniş bir bahçesi vardı. Kenarından bir su arkı geçiyor, buradan su çevrilerek yoncalıklar sulanıyordu. Kavak ağaçlarında kuş yuvalarında kargalar vardı. Uzaktaki bir kavakta ise ba-

bamdan kerkenez olduğunu öğrendiğim yırtıcı bir kuş yuvalanmıştı. Cami yakınlarında da birkaç leylek yuvası vardı.

Bulduğumuz ev vapur iskelesine beş dakikalık mesafedeydi. İskele yakınında bir çay bahçesi vardı. Bazı günler akşama doğru ailece gidip göl kenarında çay içerdik. Çayı “*kıtlama*” içmeyi bilmezdim. Sarı pirinçten yapılmış şekerliklerde getirilen irili ufaklı şeker parçacıklarının hepsini çayımın içine atıp sazdan yaptığım pipetle içmek hoşuma giderdi. Bazı günler babam Van’a giderken beni de yanında götürürdü. O içeride ders verirken ben okulun bahçesinde oynardım. Öğlen paydosunda lokantaya birlikte giderdik. Oranın; pilav, karnıyarık, biber dolması gibi ev yemeklerinin güzel pişirildiği, masalarının beyaz örtülerle kaplı olduğu temiz bir yer olduğunu hatırlıyorum.

Van'da dikkatimi en çok çeken şey gökyüzünde sürekli daireler çizerek dolaşan yırtıcı kuşlardı. İri ve daha yüksekte uçanların kartal, daha küçüklerin şahin, kuyrukları hafif çatallı olanların çaylak olduğunu babamdan öğrenmiştim. Ne zaman havaya baksam, birkaç tanesi kartal olmak üzere, on on beş yırtıcı kuşu tepemizde dolarken görürdüm. Ordu'da, Samsun'da görmediğim bu manzarayı merak ve hayranlıkla seyredirdim.

Van'da üç aydan biraz fazla kaldık. Ulaşım imkânları çok kısıtlı olduğundan, çevre ilçeleri görme şansımız olmadı, ancak Van Kalesi'ni ve yakınlardaki tarihi camileri görme imkânımız oldu. Samsun'a dönüşte farklı bir güzergâh seçildi. Trabzon'dan yük getirmiş olan bir kamyon, şoför mahalli boş olarak dönecekmiş. Babam Trabzon'a kadar bizi götürmesi için anlaştı. Kardeşim ben ve annem, şoför mahalline ancak sığıyorduk. Babam kamyonun bir hafta sonraki seferi ile dönecekti. Sabah çok erken yola çıkmamıza rağmen, Erzurum'a hava kararırken vardık. Geceyi bir otelde geçirdikten sonra öğlene doğru tekrar yola koyulduk. Geç çıkmamızın nedenini yolda şoförümüz anlattı. Kop Dağı'nın yokuşlarında motorlar gündüz su kaynattığı için gece serinde geçirmiş. Yolun sürüş bakımından tehlikeli olan kısımlarında ise ateşler yakılıyordu. Ateşleri kimin yaktığını bilmiyorum. Kop Geçidi boyunca yedi sekiz yerde ateşlerin yanından geçtiğimizi hatırlıyorum. Zigana Geçidi de zorluydu ama Hamsiköy'e doğru çıkıştan çok inişi vardı. Öğlenden önce Trabzon'a varmış ve Samsun'a gidecek vapura yetişmiştik.

Beşinci sınıfın ders yükü daha fazla idi ve bu yüzden oyuna ayrılacak zaman azalmıştı. Kıyı kumsalı Ordu'da olduğu gibi, yanı başımızda değildi, oraya ulaşmak için bayağı bir yürümek gerekiyordu. Uçurtma olayı da Ordu'daki kadar yaygın değildi. Bu arada Subaşı Mahallesi'ndeki evden Samsun'un Atatürk heykeli ile ünlü parkına yakın bir eve taşınmıştık. Parkın kuzey sınırı on beş yirmi metre genişliğindeki bir kumsala bitişikti. Tabii sonra da deniz. Denize yakınlığı nedeni ile bu evi daha çok sevmiştim.

Samsun'da dikkatimi çeken şeylerden biri de av merakı idi. Özellikle pazar günleri, geç saatlerde avdan dönenler, bellerindeki kıtkalarında ördekler, sülünler, çulluklarla, şehrin en bilinen caddesi Mecidi-

ye'de boy gösterir, avladıklarının bir kısmını rastladıkları eşe dosta dağıtırlardı. Avın, çoğunlukla Bafra Ovası'ndaki ormanlarda ve sulak alanlarda yapıldığını ve buralarda çeşitli av hayvanlarının yaşadığını duymuştum.

Eylül ayına rastlayan bıldırcın mevsiminde şehrin etrafını çevreleyen tepeler, yağmurlu gecelerde lüks lambasının parlak güçlü ışıklarıyla aydınlanırdı. Işığın etrafına konan bıldırcınlar, uzun bir sopanın ucundaki tenis raketine benzeyen sepkelerle yakalanır, ertesi gün eşek arabaları üzerine yerleştirilmiş, yüksekliği yirmi santim kadar olan bıldırcın kafesleri içinde dolaştırılarak sokak aralarında canlı canlı satılırdı. Üç dört bıldırcının yağı bir tencere pilavı pişirmek için yeterli olurdu.

GENÇLİK YILLARIM

Bölüm 2

1951 yılında ilkokulu bitirdikten sonra Samsun 19 Mayıs Lisesi'nin orta kısmına başladım. Okulum geniş bir bahçe içinde, orta ve lise öğrenimine ayrılmış iki binadan oluşuyordu. Aralarında kantin olarak kullanılan küçük bir bina daha vardı. Ortaokul binasının yanında aletli jimnastik bahçesi bulunuyordu. Jimnastik bahçesi çoğumuz için çok çekici bir alandı. Okul dağıldıktan sonra bile boş kalmazdı. Bahçe kenarındaki koşu parkuru ise uzun mesafe koşusu antrenmanları için uygundu.

Sınıflardaki öğrenci sayısı otuz civarında idi. Gerek hocalarının kalitesi, gerekse ders malzemeleri donanımı ile 19 Mayıs Lisesi iyi bir okul sayılıyordu. Benzeri bir kabul, Erkek Sanat Okulu ve Ticaret Lisesi için de geçerliydi. 19 Mayıs Lisesi ve Erkek Sanat Okulu o yıllarda şehrin biraz dışında kalıyordu. 1950'lerde otobüs, dolmuş olmadığı için evi uzak olan öğrenciler bisikletle gidip geliyorlardı. Okulda bisikletler için özel park yeri vardı. Teneffüslerde ana binadan müzik yayını yapılırdı. Yayınlarda Türk ve Batı müziğinin klasik eserlerine yer verilirdi.

Ortaokul sıralarında tanıştığım arkadaşlardan kıra, bayıra, denize meraklı olanlarla bir grup oluşturmuştuk. Hafta sonları Samsun çevresindeki doğal alanlara yürüyüşler yapıyorduk. Yaz aylarında ise Matasyon'a (şimdiki adıyla Atakum) ya da Derbent'e yüzmeye gidiyorduk.

Şehrin doğusunda yer alan Derbent'e, Samsun Çarşamba arasında çalışan trenle gidiyordu. Tren sabah ve akşam saatlerinde olmak üzere günde iki sefer yapardı. 38 km. uzunluğundaki demiryolu hattı Türkiye'nin dar hatlı tek demiryolu olma özelliğini taşıyordu.

Onbaokurda arkadaşları Kazım Berzegle beraber...

Samsun Ondokuz Mayıs Lisesi önünde...

Bazı yaz günleri ailece sabah treni ile o yıllarda çok popüler bir mesire yeri olan Derbent'e gidip akşam treni ile dönerdik. Denizden yüz metre kadar yükselen dik bir yamaç üzerinde boylu ağaçların, fındıkların bulunduğu, pınarların ve küçük bir derenin de yer aldığı yemyeşil bir vadi idi Derbent. Demiryolu yamaçla deniz arasından geçer, denize girmek için demiryolunu kat etmek doğuya doğru genişleyen kumsala ulaşmak için yeterli olurdu. Öğlen yanımızda getirdiğimiz yemeklerle karnımızı doyururduk. Denize hâkim bir noktadaki küçük düzlükte bir kır gazinosu vardı. Burada dağdan getirilen karlarla soğutulan biralar, siyah ceketli, beyaz eldivenli garsonlar tarafından servis edilirdi.

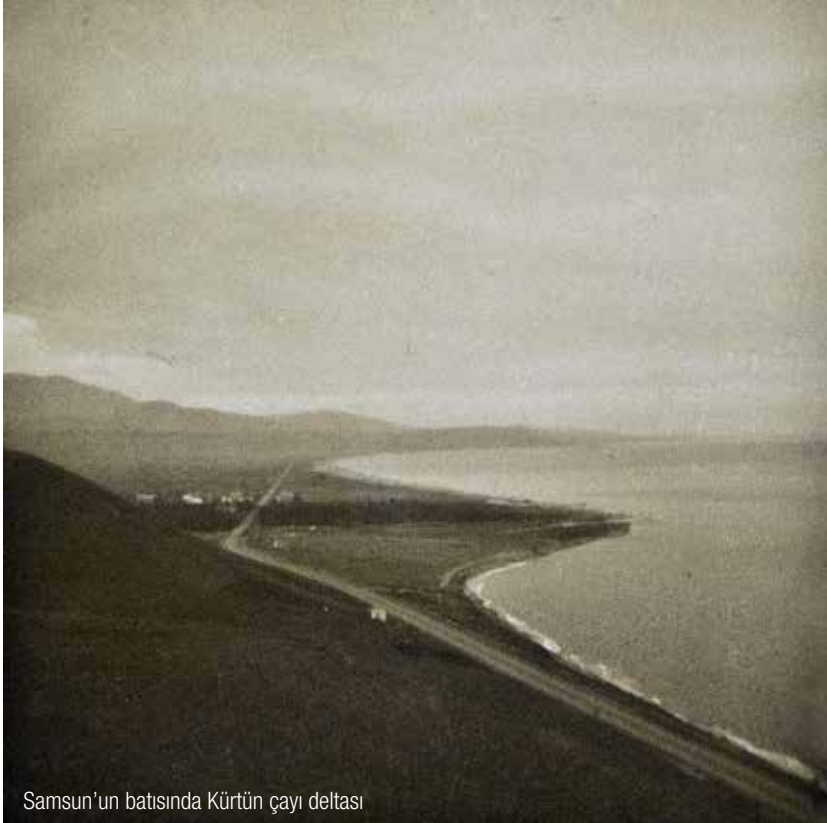
Bu arada babam Samsun'da kurulan ilk yapı kooperatifine girmişti. Birkaç yıl sonra "Elli

Elli altı evler (1954, Samsun)

altı evler” adıyla anılan sitede kendimize ait bahçeli bir evimiz olmuştuk. Kira yerine banka borcunu ödüyorduk. Bahçemizde sebze meyve adına her şeyi yetiştirmeyi deniyorduk. İngilizce hocam Muazzez Devci doğaya ve toprağa olan ilgimi ağabeylerinin ünlü Devci çiftliğinden getirttiği on adet şeftali fidanı ile ödüllendirdi. Fidanları diktim ve iki sene sonra çok iri, buna karşılık küçük çekirdekli, çok lezzetli şeftalileri toplamaya başladık.

Fotoğrafa ilğim de ortaokul son sınıfta başladı. Komşumuz olan evde Samsun Radarı’nda çalışan Amerikalı askerler oturuyordu. Ülkesine dönen birinden fotoğraf makinesini satın aldım. 6x6 formatında, kutu şeklinde basit bir makineydi. Kira, bayra çıktığımızda ya da arkadaş grupları oluşturduğumuzda fotoğraf çekiyordum. Doğa-ya ait görüntüleri fotoğraflamak bana ilginç geliyordu. Bir gün, nereden aklıma geldiyse, yıldızların fotoğrafını çekmeyi düşündüm. Gece

Samsun'un batısında Kürtün çayı deltası

“

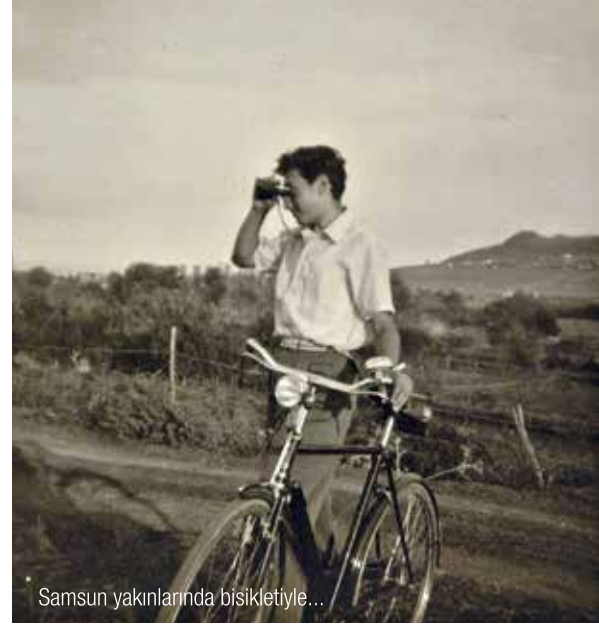
Fotoğrafa ilgim ortaokul son sınıfta başladı. İlk makinem 6x6 formatında, kutu şeklinde basit bir makineydi. Çektiğim bir fotoğraf astronomi derslerine gelen matematik hocam tarafından büyütüldü ve ders malzemesi olarak kullanıldı. Denize yakın bir tepeden çektiğim Kürtün Irmağı deltası fotoğrafı da coğrafya öğretmenim tarafından aynı şekilde kullanıldı.

saat on gibi evimizin çatısına çıkıp makinemi, kutup yıldızı merkezde görünecek şekilde yerleştirdim. Önceden yaptığım hazırlıkla uzun poz verecek düzeneği çalıştırıp aşağıya indim. Gün ışımadan sabaha karşı saat dörtte çatıya çıkıp makineyi aldım. Filmi arkadaşım Erol'un ağabeyinin stüdyosunda banyo ettirdim. Altı saat süren uzun poz verme sonucu, merkezde kutup yıldızı bir nokta gibi görünürken, diğer yıldızlar daire parçaları hâlinde, kalınlı inceli halkalar hâlinde bütün çerçeveyi doldürmüşlardı. Beklediğim gibi, değişik ve dikkat çekici bir fotoğraf olmuştu. Okulda fotoğrafı görenler birbirlerine haber veriyorlardı. Derken öğretmenlerin kulağına da gitmiş. Astronomi derslerine gelen matematik hocam fotoğrafı büyüttürdü ve ders malzemesi olarak değerlendirdi. Denize yakın bir tepeden çektiğim Kürtün Irmağı deltası fotoğrafı da coğrafya öğretmenim tarafından aynı şekilde kullanıldı.

Ortaokulu bitirdiğim yıl bana bisiklet alındı. Raleigh marka ince teker İngiliz yapımı bir bisikletti. Artık çoğu zaman okula bisikletle gidiyordum. Arkadaşlarımın da bisikletleri vardı. Sekiz arkadaş bisikletli bir grup oluşturduk. Samsun çevresinde pek çok yere kolaylıkla ulaşabiliyorduk. O yıllarda motorlu araç sayısı da çok az olduğundan trafik konusunda sorun yaşamıyorduk.

Hepimiz doğaya ve müspet ilimlere ilgi duyuyorduk. Yazın koruluklara, dere yataklarına yaptığımız yürüyüşlerde gördüğümüz kaplumbağalar, kertenkeleler, yılanlar, tilkiler kadar; akarsuyun taşıyıp getirmiş olduğu çeşitli taşlar da ilgimizi çekiyordu.

Taşların bir maden veya mineral yatağı ile ilgili olup olamayacağını anlamak için okulun kütüphanesine gidip kitap karıştırıyorduk.

Samsun yakınlarında bisikletiyle...

Yakamoz

Ağustos ayı ortalarında Samsun'da deniz suyu sıcaklığı en yüksek düzeyine ulaşır, biz de bu dönemde zaman zaman gece yüzmeleri yapardık. Bazı yıllar bu dönemlerde Karadeniz'de çok belirgin ölçüde yakamoz görülürdü. Yakamoz, Akdeniz, Ege ve Marmara'da, çoğunlukla ay ışığının deniz yüzeyindeki pırıltıları olarak bilinir. Oysa Karadeniz'de yakamoz, gece sakin deniz yüzeyinin dalgalandırılması sonucu ortaya çıkan ışıktır. Işık kendindedir, doğal ya da yapay, herhangi bir ışık kaynağının yansması değildir. Örneğin, gece bir kayığın küreğinin suya girdiği yerde ışık halkaları oluşur, keza kayığın arkasındaki iz bir ışık yoluna dönüşür. Gece, kumsalda denizin üzerine bir avuç kum atıldığında bir an flaş çakmış gibi bir aydınlanma olur ve hemen kaybolur.

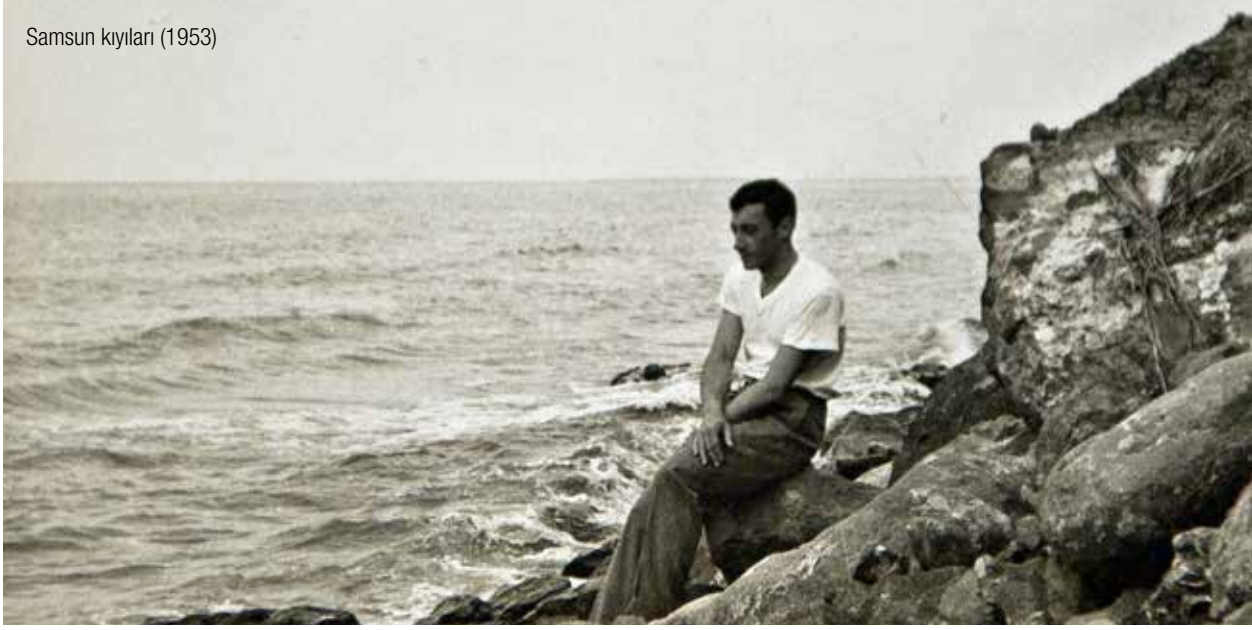
Lise ikiden üçe geçtiğim yazdı. Arkadaşım Aydın'la bir gece Matasyon Kumsalı'na gidip denize girmek için anlaştık, ancak evine uğradığımda arkadaşımın bir işinin çıktığını öğrendim. Ben de oraya

“

Karadeniz'de yakamoz, gece sakin deniz yüzeyinin dalgalandırılması sonucu ortaya çıkan ışıktır. Işık kendindedir, doğal ya da yapay, herhangi bir ışık kaynağının yansması değildir.

Samsun kıyıları (1953)

bisikletime atlayıp yalnız başıma gittim. Kumsala vardığımda gündülden kalan sıcaklık hafif bir şekilde devam ediyordu. Denizin içinde biraz yürüyüp ılık sularda açığa doğru kulaç atmaya başladım ve o anda kendimi bambaşka bir âlemde buldum. Attığım her kulaç ufka doğru bir ışık seline dönüyordu. Elimin oluşturduğu damlalar ışık olup âdeta sonsuza akıyordu. Vücudumun her devinimi farklı bir ışık tablosuna dönüşüyor, iki yanıma doğru genişleyip gecenin karanlığında eriyip gidiyordu. Ne şekil ışıklar meydana getireceğini görmek için denizin içinde aklıma gelen her hareketi denemeye başladım. Suda oluşturduğum hareket tamamen kayboluncaya kadar ışık devam ediyordu. Ayaklarımla suyu köpürterek sırtüstü yüzerken ışık sütunları oluşuyor, köpükler sönmeden ışık da sönmüyordu. Fakat en güzeli kulaç atmaktı. Elimden sıçrayan suların uzaklara doğru eriyen ışık yollarını seyretmeye doyum olmuyordu. Ilık sularda bu harikulâde olayın tadını çıkararak bir saate yakın yüzdüm. En küçük bir hareket, en ufak bir damlacık bile ışık oluyor, hareketin bitmesiyle birlikte kaybolup gidiyordu. Suları sıçratabildiğim ölçüde ışık parıltıları ortaya çıkıyordu. Midas'ın, dokunduğu her şeyi altına çevirmesi gibi, ben de her şeyi ışığa çeviriyordum.

Sonraki günlerde birkaç arkadaş gece bisikletlerimize binip aynı kumsalda yüzmeye gittik. Yakamoz* vardı ama birkaç gece öncesine göre çok sönüktü. Bunun sebebini Ankara Fen Fakültesindeki öğrencilik yıllarımda öğrendim.

Işıklar içinde yüzdüğüm gece, büyük bir olasılıkla, bu mikroskobik canlıların çok yoğun olduğu bir yerde bulunmuştum.

O yıllarda spora ilgim artmıştı. Özellikle mukavemet isteyen uzun soluklu spor dallarında iyi performans gösteriyordum. Okulun bahçesindeki parkurda haftada bir iki kez on kilometre koşuyordum. Bisikletle bir günde elli kilometreden fazla yol kat edebiliyordum. Üstelik çok da hızlıydım. Bisikletli gruplar olarak zaman zaman kendi aramızda yaptığımız yarışlarda bisikletlerin en hantal olanı bana verilir, yarışa diğerlerinden yüz metre geriden başlar, yine de bir kilometrelik mesafe içinde herkesi geçip birinci olurum. Yüzmek ise benim için artık yürümek kadar olağandı. İlkokulda iken açıkta demir atmış yolcu vapurlarına kadar yüzen ağabeylere imrenirdim. Liseye geldiğimde vapurlara defalarca gidip gelebiliyordum. Uzun mesafeler için dayanıklı hâle gelince Samsun Limanı'nın dalgakıranlarının çevresini yüzerek geçmeyi düşündüm. Düşüncemi anne ve babama anlatıp onaylarını aldıktan sonra sınıf arkadaşım Erkan'dan kayıkla bana refakat etmesini istedim. Severe kabul etti. Ağustos ayının son günleri idi. Kararlaştırdığımız gün için annem kek yaptı. En hızlı enerji kaynağı olarak yeterince üzüm ve tabi su da aldıktan sonra sabahleyin doğu dalgakıranı için kürek çekmeye başladık.

Samsun Limanı'nın doğu dalgakıranı üç bin, batı dalgakıranı bin beş yüz elli metre uzunluğunda olup aralarında iki yüz metre kadar giriş açıklığı vardı. Dalgakıranlara açık deniz tarafından, onlardan yakla-

---

* Yakamoza neden olan şey, bilimsel adı (*Noctiluca miliaris*) olan tek hücreli, kamçılı bir hayvandı. Mikroskopik boyutta olan bu canlı normal koşullarda fark edilmiyor, ancak milyonlarcası bir araya geldiğinde gündüzleri deniz üzerinde kırmızı renkli bir boya gibi görünüyordu. Gece ise biyoluminesans özelliği görünür hale geliyordu. Bir uyarı halinde tepki göstererek kısa süreli bir ışık yayıyorlardı. Biyoluminesans denilen bu olay suyun dalgalandırılmasıyla ortaya çıkıyordu. Yüz binlerce, hatta milyonlarca canlının bir araya gelmesiyle ışık da gözle görünür hale geliyordu. Yaz sonlarında denizlerdeki gıda düzeyi ve su sıcaklığı yükseldiğinden bu canlılar hızla çoğalıyor ve denizdeki akıntılara ve besin miktarına bağlı olarak farklı yoğunluklarda bulunuyorlardı.

Samsunda kürek çekerken (1955)

şık elli metre uzaktan yüzeceğim için kat edeceğim toplam mesafe yaklaşık beş kilometre olacaktı.

Doğu dalgakıranının başlangıcına geldiğimizde saat ona geliyordu. Deniz oldukça sakindi. Kulaç atmaya başladım. Serbest, sırtüstü ve kurbağalama stillerini dönüşümlü olarak uyguluyordum. Öğlene doğru doğu dalgakıranının sonuna gelmiştim. İlk molamı verip Erkan'ın uzattığı kek ve üzümü yiyip bir miktar da su içtim. İki dalgakıran arasındaki açıklıkta yüzüyordum. Denizanelerinin çoğaldığını fark etmiştim. O yıllarda Samsun kıyılarında çay fincanı tabağı büyüklüğünde olanlarla birlikte çok iri ve tentakülleri uzun olan denizaneleri de vardı. Yüzerken fark etmeden onlara çarpılması hâlinde salgıladıkları sıvı, deniz ortamında seyrelmesine rağmen, vücudun apış arası, koltuk altları ve özellikle de gözlerde yanmalara sebep

Kardeşi Aybars'la (1949, Samsun)

Aybars

Benim vasat bir öğrenci olmama karşılık kardeşim Aybars dikkat çekecek düzeyde bir başarı sergiliyordu. İlkokulu bitirdiği yıl Samsun'da Anadolu Koleji açılmıştı. İngilizce ve fen dersleri öğretmenleri ABD'den gelmişti. Birkaç ay içinde kardeşim okulun en başarılı, en sevilen öğrencisi oldu. O denli başarılı idi ki ABD'den gelen öğretmenleri onu sınava bile sokmuyor ve en yüksek notu veriyorlardı. Lise son sınıfa geldiğinde kazandığı bursla New York'a gitti. Birkaç ay sonra bize gönderdiği bir gazete kupürünün manşetinde "Harbourfields Futbol Takımının On Türk'e Daha İhtiyacı Var" yazıyordu. Derslerdeki yüksek performansını futbolda da gösteriyordu. New York'taki okulunu birincilikle bitirip Samsun'a döndü. Yüksek öğrenimine Robert Kolej'inde (şimdiki Boğaziçi Üniversitesi) devam etmek istiyordu. Sınavlarda yine birinci oldu ve Mobil Oil şirketinin Türkiye'de verilen en yüksek bursunu kazandı. Okulların açılmasına bir ay kala ABD'den bir yazı geldi. Albert Einstein'ın kürsüsünün bulunduğu Princeton Üniversitesinin en yüksek bursunu

karşılıksız olarak dört sene süreyle kazanmış olduğu bildiriliyordu. Bu gerçekten büyük bir başarı idi. Samsun Anadolu Koleji'nde, eş, dost, arkadaş çevresinde âdeta bir bayram havası yaşandı. Kardeşim Mobil Oil bursunu iade edecek olmaktan utanıyordu. Şirket merkezine birlikte gittik. Onlar da haberi duymuşlardı. Kardeşimi kutladılar ve kazandığı Princeton Üniversitesi bursunu, seçimlerinin ne kadar isabetli olduğunun bir kanıtı olarak değerlendirdiler.

Başarıları hep devam etti. Master ve doktorasını New Mexico ve Berkeley'de kazanmış olduğu burslarla gerçekleştirdi. Türkiye'ye dönünce ODTÜ'de çalışmaya başladı. Bir süre ODTÜ Mühendislik Bilimleri Bölüm Başkanlığı yaptı. Daha sonra Viyana'da Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonunda görev aldı. Uzun yıllar bu kurumun Nükleer Güvenlik Dairesi'nin ve Nükleer Güvenlik Bölümü'nün başkanlığını yaptı ve 2011 yılında bu kurumdan emekli oldu.

olur, bu yüzden de onların görüldüğü sularda dikkatli yüzülürdü. Yüzmekte olduğum suda her iki cinsten de vardı. Sırtüstü yüzüyordum. Yumuşak bir şeye çarptım ve durdum. Suyun içinde gördüğüm şey büyük bir kovayı dolduracak irilikte bir denizanası idi. Erkan'a denizanalarının nerede daha az olduğunu sordum. Her yerin denizanası çorbasına benzediğini söyledi. Çaresiz kulaç atmaya devam ettim. Batı dalgakıranı hizasına geldiğimde azalmışlardı. Saat üç olmadan yüzmeyi tamamladım.

Erkan'ın anlattığına göre kayığa çıktığımda vücudumun her yeri kıpırdırmıştı imiş. Gözümün akı ile karası neredeyse ayırt edilemez hâle gelmiş. Ailemin beni böyle görmelerini istemediğimden, müşterek aile dostumuz olan Hasanlara gittik. Hasan'ın annesi kızarıklıklar için yoğurt ve zeytinyağını karıştırarak bir merhem yaptı. Gözlerim için soyulmuş, ince, çiğ patates dilimleri hazırladı. Hasan ve Erkan tarif üzerine uygulamayı yaptılar. Akşama doğru eve döndüğümde daha iyice idim ama denizanası yanıklarının tamamen kaybolması bir haftayı geçti.

İyi bir sporcu olarak kabul edildiğim için, 19 Mayıs bayramlarında Ankara'da Cumhurbaşkanı'na sunulan bayrağı taşıyan atlet grubu içinde yer alırdım. Atatürk heykeli önünden başlayan koşuya atletler topluca katılır, şehrin bitiminden sonra bizi takip eden otobüse biner, bayrağı taşımak için sıramızın gelmesini beklerdik. Bayrak değişiminden sonra otobüs üç kilometre gidip durur, bayrağı taşıyanın gelmesini beklerdi. Havza ilçesine kadar olan parkurda her atlete iki ya da üç kez sıra gelirdi. Bir keresinde Mahmur Dağı'nın ünlü yokuşlarında bayrak taşıyordum. Karşıdan gelen otobüs beni görünce durdu, bütün yolcular indi ve ben önlerinden geçerken coşkuyla alkışladılar. O yıllarda o yollardan günde sadece birkaç otobüs geçtiği için bu olay hoş bir anı olarak belleğimde kalmış.

Lisede parlak bir öğrenci değildim ama kötü de sayılmazdım. Hiç sınıfta kalmadım. Fizik ve biyolojiye merakım vardı. Edebiyatla da aram fena sayılmazdı.

Üniversite

1956 yılında liseyi bitirdikten sonra, yaz sonu, yükseköğrenim için Ankara'ya gittim. O yıllarda Samsun'dan Ankara'ya otobüsler bir

Lisede parlak bir öğrenci değildim ama kötü de sayılmazdım. Hiç sınıfta kalmadım. Fizik ve biyolojiye merakım vardı. Edebiyatla da aram fena sayılmazdı.

Fakülte bahçesinde (1957, Ankara)

Arkadaşlarıyla (1958, Ankara)

“

ODTÜ'nün o yıl açılan Mimarlık Fakültesi sınavına girdim ve kazandım. Ancak yakalandığım Asya gribi salgını nedeniyle mülakata gidemedim. Ben de diğer sınavları da kaçırdığım için sınavsız öğrenci kabul eden Hukuk Fakültesi'ne kaydımı yaptırdım.

günde ulaşmaya başlamıştı. Önceki yıllarda ise Çorum'da geceleme yapılarak gidiliyordu. Otobüslerin sağ tarafında üç, sol tarafında iki koltuk bulunur, aradaki boşluğa da tabure konarak, yoldaki ördek tabir edilen kimseler alınır. Neyse ki yasal düzenlemelerle bu rahatsız edici durum birkaç yıl içinde sonlandırıldı.

Bir Bölüm Seçmek

Merkezi sınav sistemi henüz başlamamıştı. Ankara'da sadece Ankara Üniversitesi çatısı altındaki fakülteler bulunuyordu. Her fakülte kendi imtihanını kendi yapıyordu. İmtihan şartlarını ve tarihlerini öğrenmek için bizzat fakülteye başvurmak gerekiyordu. Ankara'yı ve fakültelerin yerlerini bilmiyordum. Hemen her yere otobüs ya da trolleybüs işliyordu. Ulaşım kolay olduğu için öğrenmek zor olmadı. Bazı fakülteler sınavlarını bitirmişlerdi. O yıl Ankara'da ikinci bir üniversite açıldığını öğrendim. ODTÜ o yıl Mimarlık Fakültesi ile açıyordu. Sınavına girdim. Bir deniz kazası sonucu düştüğümüz ıssız adanın özellikleri anlatıldıktan sonra elimizdeki kısıtlı araç gerekle kendimize bir ev yapmamız isteniyordu. Sınav dili İngilizce idi. Bir hafta sonra sonuçlar açıklandı. Kazanmıştım. Kazananlar belirli tarihlerde mülakata çağrılıyorlardı. O günlerde otelden ayrılıp bir arkadaşımın Demirlibağçe'deki evine geçmiştim. Asya gribi salgını vardı ve ben de yakalandım. Günlerce yüksek ateşle bitkin yattım. Mülakata gidemedim. Diğer sınavları da kaçırdığım için sınavsız öğrenci kabul eden Hukuk Fakültesi'ne kaydımı yaptırdım.

Hukuk Fakültesi'ndeki bir sene boyunca hukuk kavramları hakkında yeni şeyler öğrenirken diğer yandan Ankara'yı tanıma fırsatım oldu. Bütün semtlere düzenli otobüs seferi vardı. Ana hatlarda da trolleybüsler çalışıyordu. Öğrenci bileti 7,5 kuruşturdu.

“

Ankara'da olduğum yıllarda Ankara'nın yeşili daha boldu. Ulaşım ve diğer kamu hizmetleri mevcut nüfus için yeterli oluyordu. Atatürk Bulvarı'nın Sıhhiye-Kızılay arasındaki kesiminde orta refüj genişti ve kurada ağaçların gölgelediği banklarda insanlar dinlenebiliyorlardı.

Ankara'da ilk tanıdığım semt Ulus oldu. Daha sonra Kızılay, Cebeci, Bahçelievler, Dışkapı, Altındağ, Keçiören, Dikmen, Kavaklıdere ve Çankaya semtleri ile buralara komşu olan yerleri gördüm. O yıllarda Ankara'nın yeşili daha boldu. Ulaşım ve diğer kamu hizmetleri mevcut nüfus için yeterli oluyordu. Ana caddeler sabaha karşı saat dörtte - beşte arazözlerle ykanıyordu. Atatürk Bulvarı'nın Sıhhiye - Kızılay arasındaki kesiminde orta refüj genişti ve burada ağaçların gölgelediği banklarda insanlar dinlenebiliyorlardı. Bulvar üzerindeki pastaneler yaz aylarında masalarının bir kısmını kaldırıma çıkarıyorlardı.

Sert geçen kış mevsiminde sobalarda daha çok maden kömürünün gazının uçurulmasıyla elde edilen yüksek kalorili kok kömürü yakılıyordu. Kaloriferli binalarda ise düşük kalorili linyit kullanılıyordu, ancak o yıllarda kalorifer çok yaygın olmadığı için hava kirliliği 70'li 80'li yıllardaki gibi bir felaket hâline dönüşmüyordu.

Kışlar günümüze göre daha soğuk oluyor ve daha uzun sürüyordu. 50'li yıllarda, ocak ve şubat aylarında, bazı seneler bir ay boyunca, hava sıcaklığının sıfırın üstüne çıkmadığı oluyordu. Yaz aylarında, özellikle ağustos ayında, Basra menşeli kavurucu sıcaklar görülüyordu. Kısacası 1950'li yıllar 2000'li yıllara göre karasal iklim karakterinin daha baskın olduğu bir dönemdi.

Bir yıl Ankara Hukuk Fakültesi'ne kayıtlı kaldım. Fakültenin hemen arkasındaki Hukuk Yurdu'nda kaldığımdan ulaşım için para ve zaman harcamadım. Bir yıl sonra, başka bir fakülteye gidecek olmama karşın, dersleri düzenli olarak dinliyor, hukuk kavramlarını tanımaya, anlamaya çalışıyordum.

ANKARA'YI SEL ALDI

1957 yılı güz mevsimi başlarıydı, Cebeci'deydik. Bir gün öğlen yemeği için gittiğimiz lokantadan yurda dönüyorduk. Gökyüzü kapkara bulutlarla kaplıydı. Doğuda, uzaklarda şimşekler çakıyordu. Çok iri damlalarla başlayan yağmur kısa sürdü. Aradan bir - bir buçuk saat kadar geçtikten sonra Dikimevi tarafından siren sesleri gelmeye başladı. O taraftan gelen bir arkadaşımız ambulansların Dikimevi'nde bulunan Tıp Fakültesi Hastanesi'ne ölü ve yaralı taşıdığını haber verdi. Siren sesleri hiç kesilmiyordu. Ne olduğunu anlamamıştık ama olağanüstü kötü bir şeyler yaşandığı besbelliydi.

Akşama doğru ne olduğunu öğrendik. Kayaş ve Mamak semtlerinin taban arazisini sel basmıştı. Öğlen gördüğümüz kara bulutlar Elmadağ taraflarında tufan gibi yağmura sebep olmuş, Hatip Çayı taşmış ve etrafındaki düz alanlarda taş

üstünde taş bırakmamıştı. Gelen haberler çok kötüydü. Söylendiğine göre yüzlerce ev yıkılmıştı. Çok sayıda ölü olduğu haberleri herkesin ağzındaydı. Hepimiz ayaktaydık. Siren sesleri geceyarısı bile kesilmemişti. Ölü sayısının yüzü bulduğu söylentisi ağızdan ağza yayılıyordu.

Ertesi gün yüzlerce yaralı ve yüz elliden fazla ölü olduğunu radyodan dinledik. Maddi hasarın çok büyük olduğu, tesbitinin haftalar süreceği bildiriliyordu. Yaralıları kan vermek için bir grup arkadaş Tıp Fakültesi Hastanesi'nin yolunu tuttuk.

Aradan bir hafta kadar bir zaman geçmişti. Arkadaşım Engin'le öğleden sonra Ulus'tan Anafartalar Caddesi'ne doğru yürüyorduk. Etrafta insanların neden koştuklarını anlamaya çalışırken bir polis otosundan "Baraj yıkıldı, kaçın!" anonsu duyduk. İkimiz de Anafartalar Caddesi'nden Samanpazarı istikametinde koşmaya başladık. Bizimle birlikte ortalıkta ne kadar insan varsa yukarı doğru koşuyordu. Samanpazarı'na yaklaştığımızda nefes nefese kalmıştık. Engin'i kolundan tuttum ve "Dur bakalım, Baraj yıkılsa suları Ulus'a kadar gelebilir mi? Gelse bile Samanpazarı'na kadar yükselebilir mi?" dedim. Söylediklerim doğru ve mantıklıydı. O da soluklanıp düşündü. Olduğumuz yerde kaldık. Bulduğumuz yerden Ankara Kalesi görünüyordu. Her yerde insan vardı. Sel korkusundan koca Ankara Kalesi hıncahınç dolmuştu.

Haberin doğru olmadığını bir saat sonra öğrendik. Yanlış haber nereden kaynaklanmıştı, nasıl olup da polis anonsu haline gelmişti, öğrenemedik. Fakat bir hafta önce yaşanan sel faciasından sonra kendimiz dâhil herkesin benzeri bir olasılık haberini hiçbir mantık çemberinden geçirmeden kabul ettiğine tanık olduk.

Ertesi yıl sonbaharda Ziraat ve Tıp Fakültelerinin sınavlarına girdim ve kazandım. Tıp Fakültesini çok iyi bir derece ile kazanmıştım. Kaydımı oraya yaptırdım.

O yıllarda Tıp, Eczacılık, Veteriner, Ziraat ve Fen Fakülteleri ilk yıldaki Fizik, Kimya, Biyoloji (FKB) derslerini beraber okurlardı. Bu dersler Fen Fakültesi'nde verilirdi. İlk yılı bu vesile ile Fen Fakültesi'nde geçirirken Botanik, Zooloji ve Jeoloji Enstitülerinden oluşan Tabii İlimler (Tabiiye) bölümü dikkatimi çekmişti. Konuların hepsi ilgi alanım içindeydi. Lisedekeyken severek çalıştığım derslerin devamı gibiydi. Fakültenin genel havasını da beğenmiştim. Fakülte sekreterini ziyaret edip yatay geçiş yapmak istediğimi bildirdim. FKB'yi tamamlamış olduğum için ikinci sınıfa devam edebilecektim. Fakülte sekreteri isteğimin kabul edilebileceğini, ancak Fen Fakültesi giriş sınavını kazanmam gerektiğini bildirdi. Sınava girip kazandım ve ikinci sınıfa kaydımı yaptırdım. Her yıl, yukarıda sıraladığım üç enstitüye ait farklı konularda dersler aldım.

Sınıftaki öğrenci sayısı yirmi idi. Üç enstitünün laboratuvarlarındaki mikroskop, deney düzeneği ve cihaz sayısı da yirmi idi. Böylelikle laboratuvar çalışmalarında hiçbir öğrenci açıkta kalmıyor, incelemelerini, gözlemlerini, deneylerini rahatlıkla yapabiliyordu. Sınıflar kalabalık olmadığı için hoca - talebe ilişkileri de iyi bir iletişim sağlanmasına imkân tanıyordu.

Fakülte yıllarında eksikliği fazlasıyla hissedilen şey ders kitapları idi. FKB'de zooloji, kimya ve fizik kitapları vardı ve sıkıntı çekilmiyordu. Fiziğin belli alanlarında çok hacimli kitaplarımız vardı. Örneğin, atom çekirdeği fiziği konusundaki teksir notlarımız sekiz yüz sayfa idi. İstanbul Teknik Üniversitesi'nin fizik kitaplarını yardımcı kitap olarak okurduk. Fiziğin bu denli hacimli ve yoğun olması Fakültenin ilk mezunlarından merhum Prof Dr. Erdal İnönü nedeniyleydi. Fakültenin Fizik bölümü mezunu olan Dr. İnönü'nün Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin kuruluşunda önemli katkısı olduğu söylenirdi. O yıllarda ülkenin en iyi fizikçileri burada görev almışlardı. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi uzun yıllar (sanıyorum 80'li yılların ortalarına kadar) Türkiye'de Fizik Yüksek Mühendisi unvanı ile mezun veren tek fakülte olarak kaldı.

Üst sınıflara geçtiğimizde kitap yüzü göremez olduk. FKB'den sonraki koca üç yılda genel jeoloji ve ontogeni (bireyin evrimi) haricinde

hiçbir dersin kitabı olmadı. Sürekli not tutardık. Her ders için ayrı defterimiz vardı. Defterlerin ilk sayfasına ismimizi, dersin adını yazdıktan sonra, sayfanın alt köşesine de “Bilek Matbaasında Basılmıştır” ibaresini eklerdik. Bazen not tutmaktan kolumuz kopardı. Böyle durumlarda hocaya soru sormak bana düşerdi. Hoca soruyu cevaplarırken bütün sınıf bir soluk alır, sonra ders bitinceye kadar yazı maratonu devam ederdi. Bazı derslerde şekil, diyagram, tablo çok olurdu. Hocalarımız bunları tahtaya çizerler ve bitiminde, yenilerini yazmak için mevcutları hemen silerlerdi. Oysa biz kara tahtaya yazılanların yarısını bile yazamamış olurduk. Bu duruma çare olarak fotoğraf makinesini kullanmaya başladım. Hocamız kara tahtayı doldurunca, henüz silmeye başlamadan önce fotoğrafını çekiyordum. Hafta sonu çektiğilerimi karta bastırıp arkadaşlarıma veriyor, böylelikle defterimizde eksik kalanları tamamlamış oluyorduk.

“

Hocamız kara tahtayı doldurunca, henüz silmeye başlamadan önce fotoğrafını çekiyordum. Hafta sonu çektiğilerimi karta bastırıp arkadaşlarıma veriyor, böylelikle defterimizde eksik kalanları tamamlamış oluyorduk.

Zooloji, botanik ve jeoloji laboratuvarlarında mikroskopla incelediklerimiz bir dosya kâğıdına çizilirdi. Sınıf arkadaşlarımla resim yeteneklerimin ne kadar iyi olduğunu bu vesile ile öğrenmiş oldum. Ben hariç, herkesin çizimi çok iyi idi, ama bazı arkadaşlarımla yaptıkları, çerçevesiz ve duvara asılacak kadar güzeldi.

Fen Fakültesi bahçesinde (1957)

Laboratuar çalışmalarına ve arazide yapılan incelemelere, en az derslerin teorik bölümü kadar önem verilirdi. Üç yıl boyunca ülkenin çeşitli yerlerine inceleme gezileri yaptık. Bunlardan bazılarının süresi bir haftayı geçiyordu. Marmara, Akdeniz ve İç Anadolu bölgelerine kapsamlı geziler yaptık. Marmara Bölgesi'ne 1958 yılında yaptığımız gezide Manyas Gölü kıyılarındaki Kuşçenneti'ni millî park statüsüne alınmadan önce görüp inceleme fırsatı bulmuştum.

Doğu Karadeniz gezisinin organizasyonu, Samsun'da oturduğum için bana verildi. O dönemin Nafia Vekili (Bayındırlık Bakanı) ve Samsun milletvekili olan merhum Tefik İleri Samsun'da komşumuzdu. Kendisini tanıdığım için makamında ziyaret edip yardımını talep ettim. Bakanlık kanalıyla, geceleme yapılacak kamu misafirhaneleri ayarlandı. Geziyi Ulu-

“

Laboratuar çalışmalarına ve arazide yapılan incelemelere, en az derslerin teorik bölümü kadar önem verilirdi. Üç yıl boyunca ülkenin çeşitli yerlerine inceleme gezileri yaptık. Bunlardan bazılarının süresi bir haftayı geçiyordu.

Karadeniz gezisine çıkmadan önce Fen Fakültesi önünde (1958)

soy firmasına ait otobüsle yaptık. Sonraki yıllarda Ulusoy firmasının kurumsallaşmasına büyük emeği geçen merhum Cemal Ulusoy da geziye katıldı. Geziyi bir üst sınıftaki ağabey ve ablalarımızla birlikte gerçekleştirdik. Nisan ayı sonuydu. Karadeniz'in yeşili, güzelliği herkesi büyüledi. En büyük iş de botanikçi olan hocalarımıza düştü hâliyle. Gezide Karadeniz Bölgesi'ni benden başka bilen yoktu. Çaylar, hatta dereler bile arkadaşlarıma o kadar büyük görünüyordu ki, her gördükleri akarsuyu Kızılırmak ya da Yeşilirmak sanıyorlardı. Samsun'dan doğuya doğru sürekli yağmur yağıyordu. Giresun'da öğretmenler lokalinde sohbet ederken bir arkadaşımız "*Şansımıza hep yağmur yağıyor.*" deyince, "*O sizin şansınız değil, yağmur bir aydan beri durmadı.*" cevabını almıştı.

Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin kendine özgü yapısı içinde en hoşuma giden tarafı, gerçek anlamda fakültatif bir anlayışa sahip ol-

ması idi. Ders programları aksatılmadan uygulanırken dersi ya da laboratuvarı kaçıranlar için kayıplarını telafi imkânları sağlanıyordu. Jeoloji Enstitüsü'nde ise sınavlara tekrar tekrar girme şansımız vardı. Ders programı tamamlanıp sınav yapıldıktan sonra, başarısız olanlar çalışıp tekrar hazırlandıklarında, hocanın kapısını çalıp sınav için kişisel başvuru yaparlar, hocanın belirlediği tarihte odasında sınava girerlerdi. Başarılı olmaları halinde notları, bir sonraki sömestir geçerli olmak üzere, fakülte sekreterliğine bildirilirdi. Bu kolaylıklara karşılık, hocalarımız bizden yüksek başarı bekler, orta düzeydeki bilgilerle yapılan hazırlıkları pek kabul etmezlerdi. Bu nedenle notlarımız çoğunlukla iyi ve pekiyi olurdu.

Omurgalı hayvanlardan memelileri son sınıfta okuyorduk. Hocamız Prof. Dr. Bahtiye Mursaloğlu her öğrencinin ikişer memeli hayvan tahnit etmesini (özel kimyasal maddeler kullanılarak hayvanın bozulmayacak şekilde doldurulması) şart koşmuştu. Sınıfımızdan bazı arkadaşlarımız avcı tanıdıklarından tilki, sansar vb. hayvanlar alırken, bazıları da memleketlerinden köstebek, sincap gibi hayvanlar getiriyorlardı. Arkadaşım Yeşim'e babası Karabük'ten kirpi ve tavşan göndermişti. Etlik'teki otobüs garajlarına gidip şoför muavininin emanetleri teslim aldık ve fakülteye getirdik. Kirpi yolda ölmüştü, tavşan ise yaşıyordu. Kirpinin derisini yüzmek bayağı zahmetli bir işti. Epeyce uğraştıktan sonra üstesinden geldim. Deriyi boraks tozu ile iyice sıvazladıktan sonra dikenleri arasında yaşayan parazitleri potasyum siyanürlü öldürme kavanozuna alıp çalışmayı tamamladım ve örnekleri etiketledim. Sıra tavşana gelmişti. Eterle bayılttıktan sonra beyinciğe müdahale edilerek öldürülmesi öngörülüyordu. Kafesini açıp tavşanı elime aldığımda karnının dolu ve şiş olduğunu fark ettim. Hayvanın hamile olduğunu düşündüm. Düşüncemi destekleyeceği umuduyla Bahtiye hocamın kapısını çaldım. Tavşanı evire çevire muayene etti. Karnındaki şişkinliği doğrulamakla beraber, nedeninin hamilelik değil yolculuk sırasında hareketsiz kalmaktan kaynaklanan gaz olduğunu bildirip tahnit işini yapmamı söyledi. Tavşanı yeniden zooloji laboratuvarına götürdüm. Eter şişesine elimi attığımda içimden bir ses hayvanın hamile olduğunu söyledi. Tavşanı yeniden yokladım. Bana göre şişkinliğin nedeni gaz değildi. Yine hocamın odasına yöneldim. Tavşan yeniden muayene edildi. Bahtiye hocam kanısının doğru olduğunu ispat etmek için sınıf arkadaşlarımızdan avcılığıyla ünlü olan Bora'yı çağırdı. Bora da tavşanı muayene etti ve o da şişkinliğin gazdan ileri geldiğini söyledi. Çaresiz geri

“

Jeoloji Enstitüsü'nde sınavlara tekrar tekrar girme şansımız vardı. Ders programı tamamlanıp sınav yapıldıktan sonra, başarısız olanlar çalışıp tekrar hazırlandıklarında, hocanın kapısını çalıp sınav için kişisel başvuru yaparlar, hocanın belirlediği tarihte odasında sınava girerlerdi.

döndüm. Tavşanın hamile olduğuna dair kanaatimi sorgulamaya başlamıştım. Karnımı dikkatlice tekrar yokladım. Hayır, hiç kuşku kalmamıştı. Tavşan hamileydi ve doğum da en geç bir hafta içinde gerçekleşecekti.

Bu sefer farklı bir teklif için hocamın kapısını çaldım. Tavşana birkaç gün daha yaşama şansı verilmesini istedim. Bora ve sınıf arkadaşlarımdan birkaçı da odadaydı. Teklifimi hiç iyi karşılamadılar. Ne yufka yürekliliğim kaldı ne beceriksizliğim ne de pısrıklığım. *"Korkuyorsan biz öldürelim"* diyorlardı. Koridora çıktım. Herkes de benimle çıktı. Daima sessiz olan koridor alışık olunmadık bir uğultu içindeydi.

Bütün karşıt görüşlere laf yetiştirmeye çalışıyordum. Birkaç dakika sonra karşı odanın kapısı açıldı ve Doç. Dr. Sevinç Karol dışarı çıktı. Bana yaklaştı ve sanki orada kimse yokmuş gibi bir tavırla *"Benim odamda büyükçe bir kafes var Tansu, tavşana orada rahatlıkla bakabilirsin."* dedi. Birlikte odasına girdik ve tavşanı kafese yerleştirdik. Bir koşu gidip yakındaki bir manavdan lahana yaprakları ve havuç alıp getirdim. Tavşan getirdiklerimi iştahla yedi.

Ertesi gün öğlene doğru ders arasında odacı geldi ve Sevinç hocamın beni çağırdığını söyledi. Odasına girdiğimde hocam gülümsüyordu. Başıyla kafesi işaret etti. Kafesin içinde bir kıpırtıdır gidiyordu. Tüy yumaklarını andıran bir küme sürekli hareket hâlindeydi. Kafeste annelerinden süt emme yarışında olan sekiz yavru vardı. Hepsi de birbirinden güzel, birbirinden sevimliydi.

Bahtiye hocam defalarca özür diledi. Kararlı ve inançlı tutumumu takdir etti. Arkadaşlarım da aynı yaklaşımla özür dilediler. Özürlerinde samimi olduklarını hissediyordum. Yavru tavşanlar herkes tarafından çok sevildi. İki ay sonra fakülte tatile girerken, arkadaşlarımdan bazıları onları memleketlerine götürmek üzere aldılar. Bir arkadaşım iki yavru ile birlikte annelerini de aldı.

Memeli hayvanlar konusunda sınıf arkadaşım Haluk Anat'la birlikte çalışıyorduk. Ankara çevresinin yarasalarını tür ve popülasyon boyutları ile belirlemek işini üstlenmiştik. Hamamönü semtindeki eski, metruk evlerden başlamak istedik ama evlere giremediğimiz için tür örneği alamıyorduk. Yakın çevredeki mağaraları incelemeye başladık. Yenimahalle'nin kuzeyinde ve Zir çevresindeki mağara-

ralarda yüzlerce bireyden oluşan yarasa toplulukları bulduk. Yarasa kafeslerine aldığımız tür örneklerini, incelenmek üzere zooloji laboratuvarına getiriyorduk. Yenimahalle'nin kuzeyindeki mağaraların girişleri çok küçüktü ve dikkat edilmezse mağara oldukları anlaşılmıyordu. Bazılarının büyük boşluklarına ulaşmak için dar kanallardan geçmek gerekiyordu. Böyle mağaralara dirseklerimiz üzerinde sürünerek giriyor, genellikle küçük bir oda büyüklüğündeki mağaranın tavanına asılı duran yarasalardan birini kafese yerleştiriyorduk.

Ankara çevresindeki mağaralardan topladığımız yarasa örnekleri, fakültenin Zooloji Bölümü koleksiyonuna katkı sağlıyor ve bu iş Haluk'u ve beni olduğu kadar Prof. Dr. Bahtiye Mursaloğlu hocamızı da memnun ediyordu. Fakülteden mezun olduktan sonra Haluk bu işe devam etmek için Bahtiye hocamızın yanında asistan kaldı. Doktora tezi "*Türkiye'de Yaşayan Kör Farelerin Sistematiği*" olarak belirlendi. Türkiye'nin tamamını dolaşarak büyük meşakkatlerle kör fare örnekleri topladı. Çalışmaları sırasında fırsat çıktığında, diğer memeli hayvan türlerinden de örnekler topluyor ve fakültenin Zooloji Bölümü'ndeki örnekler zenginleşiyordu. Üç yıl içinde fakülte'deki memeli hayvan örnek sayısını ikiye katladı.

Öğrencilik yıllarımda Ankara'da sinema, tiyatro, opera, konser ve benzeri faaliyetleri elden geldiğince takip etmeye çalışıyordum. Opera binasında operalarla birlikte, önemli tiyatro eserlerine, ünlü müzisyenlerin konserlerine de yer veriliyordu. Öğrenci biletleri çok ucuzdu. Gece temsillerin bitiminde, ayrı semtlere gidecek altı yedi belediye otobüsü hazır beklerdi. Bu nedenle kısıtlı bütçeme rağmen haftada bir kere bir temsil veya konser izleyebiliyordum.

Opera binasının yanında, o yıllarda Ankara'nın bazı noktalarında olduğu gibi, meteoroloji kutusu vardı. Kutu içindeki barometre, termometre ve higrometre ölçümlerini 24 saat süreyle grafik kâğıdına işlerlerdi. Bir kış akşamı, operaya girmeden önce, kutudaki ölçüm cihazlarına baktım. Barometre ve termometre düşüyor, higrometre yükseliyordu. Arkadaşlarıma kar yağacağını söyledim. Temsil bitip dışarı çıktığımızda ortalık bembeyazdı.

Çankaya'da arkadaşlarıyla (1960)

Beyazit Meydanı (1940)

Istanbul. Beyazıt meydanı
Istanbul. Vue Générale de Bayazıt

İstanbullu Yıllar

Anne ve babam Samsun'da on sekiz yıl görev yaptıktan sonra 1962 yılında İstanbul'a tayin edildiler. Bostancı'da merkeze yakın üç katlı bir binada bir daire kiraladılar. Çarşıya, tren istasyonuna, plaja yürüyerek gidebiliyorduk.

O yıllarda İstanbul'da ulaşım ve yaşam bugünkü ile karşılaştırılmayacak kadar kolay ve rahattı. Özellikle de vapurlarla bir yere gitmek çok zevkliydi. Adalar'a ya da Boğaz'a gitmek ise büyük keyifti. Moda, Fenerbahçe, Caddebostan, Suadiye, Bostancı, Küçükyalı, Yörükali (Kartal) ve Pendik plajları iyi günlerini yaşıyor ve yaz aylarında çok rağbet görüyordu. Avrupa yakası ve Boğaz'da da durum aynı idi. Haliç ve liman alanları dışında, İstanbul'da denize girilemeyen yer yoktu. Denizin rengi masmavi idi. Balık ve diğer deniz ürünleri bol, taze ve ucuzdu. Kadıköy-Selamiçeşme arasında tramvay çalışıyordu. Trafik yoğunluğu sadece sabah ve akşam saatlerinde bazı kavşaklarda, kısa süreli olarak görülüyordu. O yıllarda İstanbul'un yeşili daha bol, yalıları, köşkleri daha çoktu. Bağdat Caddesi'nde trafik iki yönlü idi ve caddenin ortasındaki refüjde lâleler, güller ve mevsim çiçekleri yetiştiriliyordu. Bir yıl sonra Selamiçeşme'de bahçe içinde bir eve taşındık, iki yıl sonra da Samsun'daki evimiz satıldı ve Kadıköy Bahariye'de bir apartman katı satın alındı. Konum itibarıyla her yere yakın olan bu evden annem okuluna, babam vapur iskelesine yürüyerek gidiyordu. Ürünlerinin tazeliği ve çeşit bolluğu ile ünlü Kadıköy çarşısına yürüyerek beş altı dakikada ulaşıyorduk.

Taksim Meydanı (1950)

Tarabya (1950)

Askerlik

Tamamlamadığım dersler ve sağlık sorunlarım nedeniyle mezuniyetime iki yıl gecikti. Fakülteyi bitirdiğim 1964 yılında iş aramak yerine, zorunlu olan askerlik görevini yapmak üzere askerlik şubesine başvururdum. 71. Dönem yedek subay olarak kayıt oldum. Ekim ayında Tuzla Piyade Okulu'nda askerliğe başladım. Kış dönemi olduğu için kalın, kışlık kıyafetlerle eğitime çıkıyorduk. O yıl Ekim ayı yaz günlerini aratmayacak denli sıcaktı ve güneş altında o kıyafetlerle çok terliyorduk. Eğitim boyunca günde iki matara su tüketiyor, yemek sırasında da bol bol su içiyorduk. Molalarda otlar arasında bulduğum peygamberdevelerini, kertenkeleleri, kelebekleri arkadaşlarıma gösterip özelliklerini tanıtıyordum.

Altı ay eğitim gördükten sonra görev yerleri için kura çekildi. Kısmetime Hakkâri 118. Seyyar Jandarma Alayı çıktı. Aynı dönemden beş kişi daha aynı alayı çekmişti. Mart ayının son haftası Haydarpaşa Garı'ndan hareket ettik. Yolculuk 48 saat sürecek ve Tatvan'da sona erecekti, Tatvan-Van arasını vapurla kat edecektik.

Haydarpaşa Garı'ndan bizleri uğurlayan epeyce bir dost, akraba, arkadaş oldu. Hiçbiri eli boş gelmemişti. Getirilen kurabiye, börek gibi şeyler yol boyunca yettiği gibi, Hakkâri'ye ulaştıktan sonra da işimize yaradı.

Uzun olmasına karşın yolculuktan sıkılmamıştık. Aynı okuldan olmakla birlikte birbirimizi pek tanı mıyorduk. Altı kişi bir kompartımanı doldurmuştu. Hikâye, sohbet derken ikinci gece Tatvan'a vardık. Muş-Tatvan arasındaki Rahva düzünden geçerken istasyonların ışıklarında buranın ünlü tipisinin ne kadar güçlü olduğuna tanık olduk. Tatvan'daki yağış o kadar şiddetli değildi. Gece yarısından sonra vapur Van'ın İskele köyündeki iskelede demirlediğinde ise tamamen durmuştu. Ertesi gün Hakkâri'ye giden otobüse bindik. Otobüs tarifeli saatinden bir saat geç kalktı. Yol toprak, inişli yokuşlu ve virajlıydı. Yolun Başkale'den sonraki kesimi daha da kötüydü. Akşamüzeri Hakkâri'ye vardık ve 118. Seyyar Jandarma Alayı'na teslim olduk. Hava soğuktı. Üç gündür normal yemek yememiştik. Sıcak bir çorba hepimizin ortak isteği idi. Kalacağımız odalara yerleştiğimizde akşam karavanası bitmişti. Lokanta sorduk, yolun karşı tara-

Van Gölü (1930)

Hakkâri'de
askerlik
yaparken

findaki arsa içindeki kerpiç bir yapıyı gösterdiler. O yıllarda Hakkâri küçük bir yerd. Nüfusu yedi bin kadardı. Gösterilen yer yegâne lokanta imiş.

Kerpiç yapının içi temiz ve düzgündü. On onbeş kadar masa vardı. Oturup çorba istedik. Kalmadığını söylediler. Fasulye pilav istedik, o da yoktu. Meğer o saatte sadece karavana değil, lokantanın yemekleri de bitirmiş. Çaresiz Alay'a döndük ve çayla kurabiye yemeye devam ettik. Gece yarısı şimşek ve gök gürültüsüyle uyandım. Gök gürültüsünden ortalık yıkılıyordu. Onca şimşeğe rağmen yağın yağmurun sesi işitilmiyordu. Sabah kalktığımda otuz santim kadar kar yağmış olduğunu gördüm. Karın orajlı bir havada yağdığına ilk kez tanık oluyordum.

Piyade okulundaki kuradan sonra, bir de burada benzer işleme tabi tutulacağımızı hiçbirimiz bilmiyorduk. Piyade okulundan gelenlerden ikisi merkezde kalacak, diğerleri Yüksekova, Şemdinli, Beytüşşebap ve Uludere'ye gidecekti. Gönenç ve ben merkezi çektik. Nisan ayında olmamıza rağmen her taraf kardı ve saydığım yerlerin hiçbirine ulaşamıyordum. Yedeksubay öğretmenler de Hakkâri merkezinde bekliyorlardı. Merkezde 9. Bölük Komutanı olarak göreve başladım. Alaya bağlı binalar arasındaki alanlar kardan temizlendiği için burada bölüğüme eğitim verebiliyordum. Bu arada Hakkâri'nin yerlileri ile tanışma şansım oldu. Âdem Korkmaz, sağlık ocağında teknisyen,

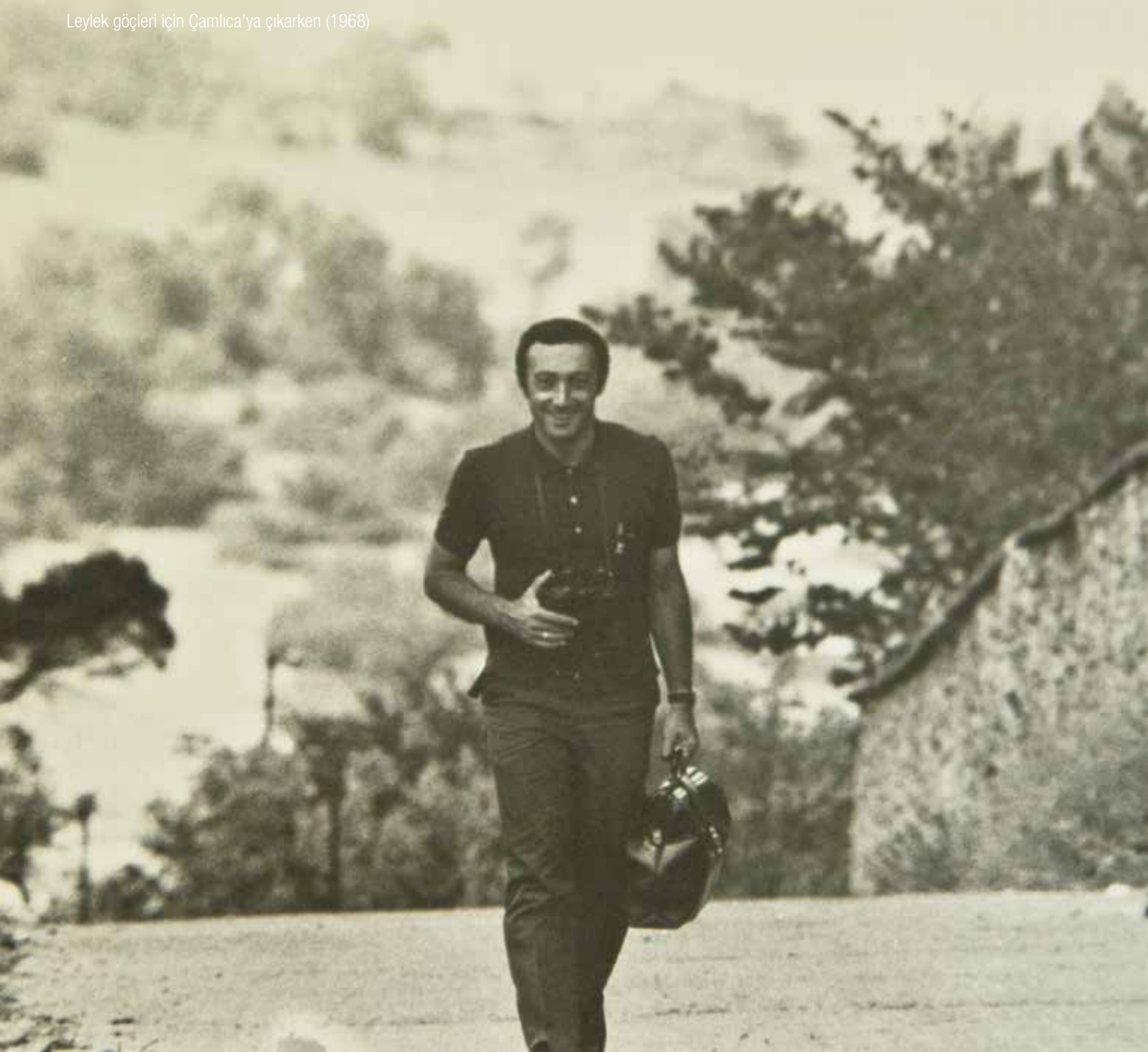
Hakkari'de yazlık konuşa
bölük merkezinde

Kadir Genç ise ilkokul öğretmeni idi. Bazen subay gazinosunda bazen onların evinde görüşüyorduk.

İstanbul'dan gelmiş olan Kirkor Ohanyan'la da o sıralarda tanıştım. Yedek subay öğretmen olarak görev yapıyordu. Müzik, edebiyat gibi müşterek ilgi alanlarımız vardı. Uzun ve karlı kış gecelerinde 22.30'da alayın genel jeneratörü devreden çıkarıldıktan sonra, mum ışığında onun gitarıyla çaldığı parçalara ben ağız armonikasıyla eşlik ederdim. Zaman zaman da Franz Kafka'nın romanlarını okur üzerinde düşünür, tartışırdık.

Mayıs ayının ikinci yarısından sonra baharın gelişi hissedilmeye başlanmıştı. Arkadaşlarımız görev yerlerine gittiler. Artık eğitimleri şehir dışında yaptırıyordum. Bir gün eğitime başlamadan önce askerlerimin sürekli kıpırdadığını fark ettim. Ne olduğunu anlamaya çalışırken birisi "*Komutan yılan var!*" dedi. Yere baktığımda eğitim yaptığımız çayırlığın yılanla dolu olduğunu gördüm. 40-50 cm boyunda su yılanına benzer, zararsız görünümlü yaratıklardı ve en az on beş yirmi tane vardı. Bir tanesini kuyruğundan yakaladım ve götürüp çayırın bitişiğindeki taşlık alana bıraktım. Askerlerime kendilerinin de benim gibi yapmalarını emrettim. Gık demeden yakaladılar ve gösterdiğim yere bıraktılar. "*Emir demiri keser*" diye boşuna söylememişler.

Leylek göçleri için Çamlıca'ya çıkarken (1968)

İlk Fotoğraf Eğitimi

İstanbul'dan gelirken yanıma fotoğraf makinemi almıştım. Toplamda 72 poz fotoğraf çekebileceğim iki makara da slayt filmim vardı. Yeri geldikçe kullanıyordum. Daha çok doğa fotoğrafları çekiyordum. İlk makara bittikten sonra banyo için İsviçre'ye gönderdim. On gün sonra banyo edilmiş ve çerçevenilmiş Kodachrome slaytlar elimdeydi.

Alay Komutanı'nın isteği üzerine çekmiş olduğum bina görüntülerini onlara verdim. Gece çektiğim Sümbül Dağı ile Mere Dağı arasındaki vadiden ay doğuşu slaytım çok beğenildi. Subay arkadaşlarda fotoğrafa ilgi uyandı. Yazın, İstanbul'a izne giderken üç arkadaş fotoğraf makinesi siparişi verdi. Sirkeci'den istedikleri nitelikte fotoğraf makineleri ve slayt filmlerini alıp getirdim. Makinelerin nasıl kullanılacağını da uygulamalı olarak anlatıp Çukurca yakınlarında, Zap Suyu kenarındaki Bölük merkezine döndüm. Ben oradayken dolunay olmuş ve herkes bir makara dolusu filme ay fotoğrafı çekmiş. Gelince banyo için göndermemi istediler. Aynı adrese gönderdim. Filmlerle birlikte bir de mektup geldi. Mektupta makinemi tamir ettirmemi istiyorlardı. Sebebini slaytlara bakınca anladım. Üçünde de bütün pozlarda simsiyah bir zeminde küçük bir nokta halinde beyazlık vardı. Fotoğraflar, ay Sümbül Dağı'nın üç bin altı yüz metrelik zirvesi üzerinden doğarken çekilmiş, gökyüzünde çok yükselmiş olduğundan tam karanlık oluşmuştu. Hakkâri'ye döndükten sonra doğru fotoğraf çekimleri amacıyla küçük çaplı bir kurs düzenledim.

Askerliğim süresince Hakkâri'de yaşayan yabani hayvanlar hakkında bilgim oldu. Yaban keçisi en bilinen av hayvanı idi. Ayı, kurt, tilki, sansar, yaban domuzu, sıkça görülen hayvanlardı. Kınalı keklik boldu ve askerler fırsat bulduklarında Kırıkkale piyade tüfeği ile kekliğe ateş etmekte sakınca görmüyorlardı. Bunu önlemek için arazi tatbikatlarında her akşam mermi sayımı yapıyordum.

Tezkere almama altı ay kala İstanbul'a tayin edildim ve iki yıl sonra, 1966 yılında, başladığım gibi, yine ekim ayında askerliği tamamladım.

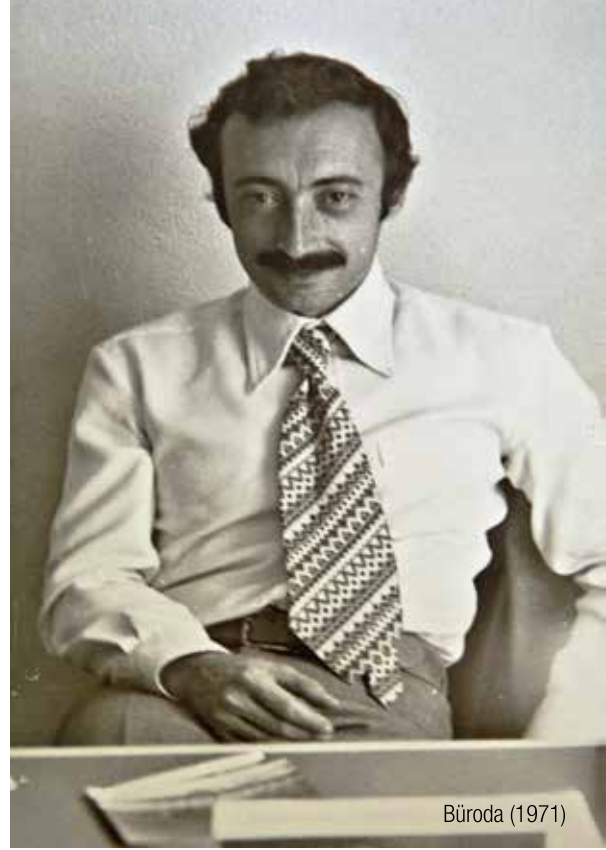
“

Daha çok doğa fotoğrafları çekiyordum. İlk makara bittikten sonra banyo için İsviçre'ye gönderdim. On gün sonra banyo edilmiş ve çerçevenilmiş Kodachrome slaytlar elimdeydi.

Çalışma Hayatı Başlıyor

İş bulmak için Ankara'ya geldim. Bir arkadaşşımdan Millî Eğitim Bakanlığının yabancı dil bilen biyolog aradığını öğrenince gidip görüştüm. O yıllarda balıkçılık konusu bir bakanlıkla ilişkilendirilmemişti. MEB uzmanlık eğitimi almak için bir kişiyi Japonya 'ya gönderecekti. İyi bir imkândı ama önce şansımı MTA'da denemek istiyordum.

Fakültede okurken jeolog olarak Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü'nde çalışmak çoğumuzun hayali idi. Enstitüde İstanbul Fen ile Ankara Fen'in rekabeti vardı. Kuruluşu daha eski olduğu için İstanbul Fen Fakültesi mezunları MTA'da çoğunlukta ve Ankara mezunlarını işe almakta istekli davranmıyorlardı. Bu nedenle jeolojiye ait derslerin notlarının yüksek olmasına çalıştık.

Büroda (1971)

MTA, Cumhuriyet Türkiye'sinin önemli kurumlarından biriydi. Ülkenin jeolojik yapısını çeşitli yönleriyle inceleyen yerbilimcilerin başlıca çalışma yeri idi. Jeolojik oluşumların tektonik yapısı, katmanları, kimyasal özellikleri, paleontolojik varlıkları, maden ve mineral kaynakları jeologların çalışma alanlarıydı. Her yıl ilkbaharla birlikte başlayan arazi çalışmalarında her jeolog bölgesinde incelemeler yapar, bilgi toplar, kış aylarında da bulgularını rapor haline getirirdi. O yılların efsane Genel Müdürü Sadrettin Alpan mevsim boyunca her jeoloğu çalıştığı arazide ziyaret eder, bulgularını tartışır, gerekli yönlendirmeleri yapardı.

Benim notlarım iyi ve pekiyi idi. Başvurumu yaptım. Hazırlamam gereken bir evrak listesi verdiler. O yıllarda bazı belgelerin sağlanması bir hafta sürebiliyordu. Evrakları tamamlamakla uğraşırken bir

MEB uzmanlık eğitimi almak için bir kişiyi Japonya 'ya gönderecekti. İyi bir imkândı ama önce şansımı MTA'da denemek istiyordum.

arkadaşımın önerisi üzerine o hafta başlamış olan millî parklar seminerine katıldım. Türkiye'nin tasarımı millî parklar listesi içinde Cilo Dağları da vardı ancak burasıyla ilgili yeterli bilgi yoktu. Ülkemizde millî parklar sistemini kuran M. Zekai Bayer'le görüşerek Hakkâri ve Cilo Dağları hakkında slaytlı bir sunum yapabileceğimi söyledim. Kabul etti ve ertesi gün slayt gösterisi eşliğinde bir sunum yaptım.

Bu arada MTA'nın istediği belgeleri tamamlamıştım. Yabancı dil sınavı yaptılar, onu da geçtim. Not ortalamam zaten istediklerinin üstündeydi. Mezuniyet yılımın 1964 olduğunu öğrenince iki yıldır ne işle meşgul olduğumu sordular. Askerliğimi tamamladığımı öğrenince büyük bir memnuniyetle işe alıncağımı bildirdiler. İşe alınacaklardan bir de heyet raporu isteniyordu. Tekrar yollara düştüm. Bu arada millî parklar seminerinin son günü yine salondaydım. Çıkışta merhum M. Zekai Bayer yanıma geldi ve nerede çalıştığımı sordu. Durumumu anlatıp MTA'da işe başlamak üzere olduğumu söyledim. *"Sen tam millî parklara göre adamsın, ne işin var MTA'da, gel benimle çalış."* dedi. Çok sevinmiştim ama diğer taraftan MTA'dan vazgeçmek kolay değildi. Teşekkür edip ciddi olarak düşüneneğimi söyleyip ayrıldım.

1956 yılında kabul edilen 6831 sayılı Orman Kanunu'nun, 4. maddesi ormanları vasıf ve karakter bakımından; muhafaza ormanları, millî parklar ve istihsal ormanları olarak üçe ayırmakta, Kanun'un 25. maddesi ise millî park alanlarının kuruluşuna ilişkin hükümler ihtiva etmekteydi. Orman Yüksek Mühendisi Zekai Bayer, Abant Orman Bölge Şefi iken ABD'ye gönderilerek millî parklar konusunda eğitime almış, 1955 yılında Michigan Üniversitesi'nde rekreasyon konusunda yüksek lisans yapmıştı. Türkiye'ye döndükten sonra bu alandaki çalışmalarını başlatmıştı. 1958 yılında Yozgat Çamlığı Türkiye'nin ilk millî parkı olma özelliğini kazanmış, bunu 1959 yılında kurulan Soğuksu ve Kuşçenneti Millî Parkları izlemişti. O yıllarda, başta ABD olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerinde doğa ve çevre koruma hareketleri güç kazanmaya başlamış, kaynakları koruyup yaşatarak değerlendirme yaklaşımı sanayi kuruluşları tarafından da desteklenmişti. Japonların ABD'de filizlendirdikleri *Bring Them Back Alive* (Onları canlı geri getirin) sloganı, tüfek namlularının yerini teleobjektiflerin almasını sağlamış, doğaya bakış etiği insanlık erdemleriyle daha uyumlu hale gelmişti.

“

M. Zekai Bayer, *"Sen tam millî parklara göre adamsın, ne işin var MTA'da, gel benimle çalış."* dedi.

Çok sevinmiştim ama diğer taraftan MTA'dan vazgeçmek kolay değildi.

Abant

Muhsin Zekai Bayer

1924 yılında Ankarada doğdu. İlk orta ve lise eğitimini İstanbulda yaptıktan sonra Orman Fakültesine girdi ve 1947'de "Orman Yüksek Mühendisi" ünvanı ile mezun oldu. Abant, Karabük, Büyükdüz ve Yalova Orman Şefliklerinde bulunduktan sonra 1951-1952 yıllarında ABD'de mesleki çalışmalar yaptı. 1961-1962 yıllarında ABD Michigan State Üniversitesinde rekreasyon dalında yüksek lisansını tamamladı. 1958'de Türkiyede milli park çalışmalarına başladı, 1973'te Müstakil Milli Parklar Dairesinin ilk başkanı oldu. 1980'de Kurucu Meclis üyeliği yapan Bayer, milli parklar, orman ve çevre yasalarının hazırlanmasına büyük emek verdi. Bayer'in 17 kitabı bulunuyor.

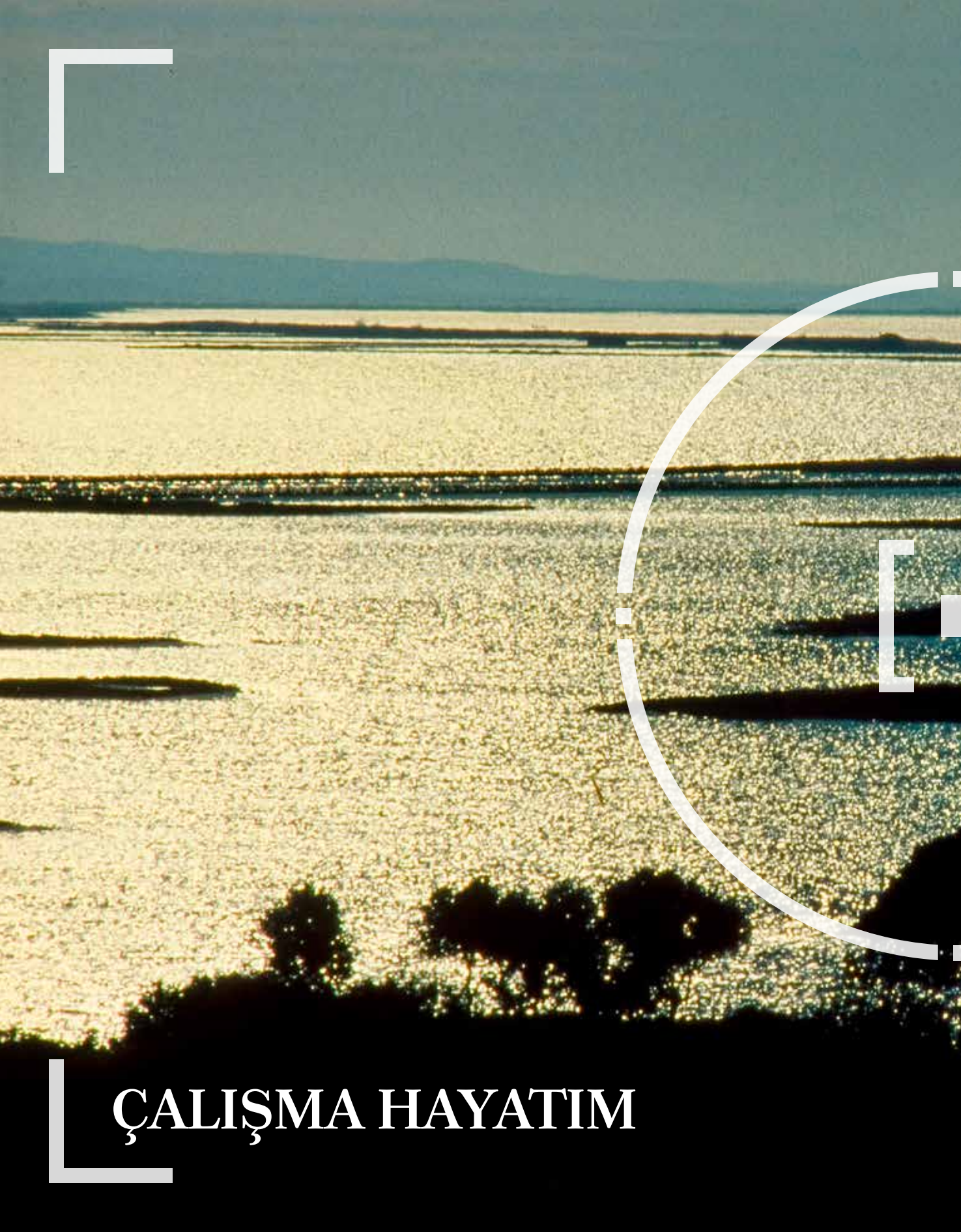
İş aradığımı bütün arkadaşlarım biliyorlardı. Durumu fakülteadaki hocalarım da öğrenince iki hocamdan asistanlık ve doktora konusu için görüşme isteği haberi geldi. Kısmetim açılmıştı. Seçenekler arasında doğru ve sağlıklı bir değerlendirme yapmam gerekiyordu. MTA içlerinde en güçlüsü gibi duruyordu. Asistan olarak akademik kariyere başlamak, araştırmak, yeni bilgiler üretmek, ileriki yıllarda öğrenci yetiştirmek de çok istediğim bir şeydi. Japonya'da balıkçılık öğrenmek de yabana atılır gibi değildi. Millî parklar konusu ise yepyeni bir alandı. Bir haftalık seminer sırasında millî parkların doğayı koruyarak, gelecek nesillere aktarmak üzere ayrılan, ulusal ve uluslararası öneme sahip alanlar olduğunu, bu alanların belirlenmesi, planlanması ve yaşatılması için kapsamlı inceleme ve araştırmalar yapılması gerektiğini öğrenmiştim. Seçenekleri değerlendirirken doğaya olan ilgi ve sevgim ağır basmaya başladı. Gerçi bütün seçenekler doğayla ilgiliydi ama akademik çalışmalar ve millî parklar daha derin ve kapsamlı çalışmalar vaat ediyordu. Sonunda üniversite ve millî park seçenekleri kaldı. Seçim yapmak için gelecekte yapmayı umut ettiğim şeyleri karşılaştırmam gerekiyordu. Kendime basit bir soru yönelttim: *Bir canlı türü hakkında bilgi üretmek mi, yoksa o canlının yaşamasına katkı sağlamak mı benim için daha uygundu?* Yanıt tereddütsüz ikincisiydi. Yaşama büyük saygı ve hayranlığım vardı. Yaradandan ötürü yaratılanı seviyordum. Bir canlının yaşamasına katkıda bulunmak benim için bir tür ibadetti. Millî parkların kapısını çaldım. O sırada ellerinde uygun kadro yokmuş. Diğer kuruluşlarda alabileceğim maaşın yarısı kadar bir ücret sağlayan defterci kadrosuyla işe başladım. Ve hiç pişman olmadım.

1950'li yıllarda Abant

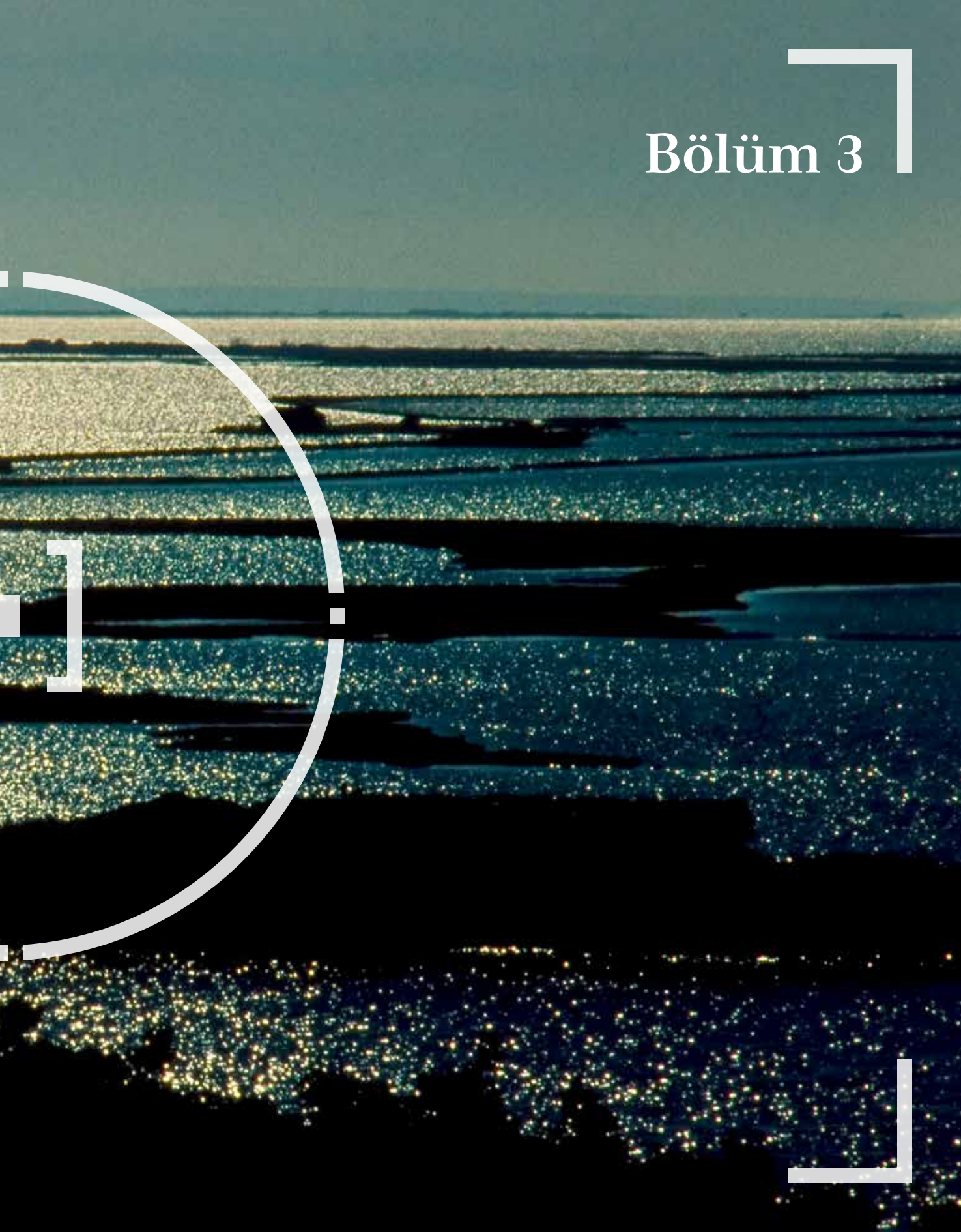
“

Bir canlı türü hakkında bilgi üretmek mi, yoksa o canlının yaşamasına katkı sağlamak mı benim için daha uygundu? Yanıt tereddütsüz ikincisiydi.

ÇALIŞMA HAYATIM

Bölüm 3

O yıllarda Millî Parklar Daire Başkanlığı, Orman Genel Müdürlüğüne bağlıydı. Ana binadan ayrı, Akay Yokuşu'nda kiralanmış bir apartman katında hizmet veriyordu. Dairedeki salon mevcut teknik personelin çalıştığı yerdirdi. Daire başkanı ile şube müdürleri müstakil odalarda kalıyorlardı. Daire Başkanlığına bağlı olarak Eğitim, Avcılık ve Millî Parklar şubeleri vardı. Salona benim için de bir masa koyuldu. Diğer masalar Nihat Turan, Avni Nebioğlu, Yakup Apanay, Necat Gülgün ve Özdoğan Aktar'a aitti. İlk üç isim Avcılık Şubesi'nin, diğer ikisi ise Millî Parklar Şubesinin elemanları idiler. Ben de Millî Parklar'da idim. Eğitim Şubesi ise apartman katının bitişik dairesinde hizmet veriyordu.

Tanıştıktan kısa süre sonra kaynaştık. Hepimiz doğa ile yakından ilgiliydik. Hakkâri doğasına dair anlattıklarımı merakla dinliyorlardı. Ben de o sırada yapılmakta olan işleri öğrenmeye çalışıyordum. Bir hafta sonra Yedigöller'de fauna etüdü yapmak üzere görevlendirildim.

Yedigöller - İlk Görev Yeri

Yedigöller'i ilk kez bir yıl önce görmüştüm. Oraya Ağustos ayı sonlarına doğru arkadaşım Gönenç'in arabasıyla Mengen üzerinden gitmiştik. Kasım ayı başında, Necat Gülgün'le birlikte Bolu'dan sonra üç saatlik bir yolculuğun ardından ulaşabildik Yedigöller'e. Toprak yol çok virajlı, engebeli ve dardı. Buna karşılık geçtiğimiz yerler muhteşem bir orman örtüsü ile kaplıydı. Sonbahar renkleri ormanlara ayrı bir güzellik veriyordu. Yedigöller çevresi daha da güzeldi. Ağaçlardaki renk armonisinin yansımalarını göllerde seyretmeye doyum olmuyordu.

Yedigöller'e geliş nedenim, Türkiye'de yasadışı avcılık nedeniyle birçok yerde sayıları azalmış bulunan geyik, karaca gibi büyük memeli türlerin bu yöredeki yoğunluğunun söylendiği gibi "normal" olup olmadığını araştırmak, ayrıca diğer fauna türleri hakkında da gözlem yapmak ve bilgi toplamaktı. Edindiğim bilgilere göre geyikler, millî parkın batı komşusu olan Eltendere bölgesinde daha sık görü-

“

Yedigöller'e geliş nedenim, Türkiye'de yasadışı avcılık nedeniyle birçok yerde sayıları azalmış bulunan geyik, karaca gibi büyük memeli türlerin bu yöredeki yoğunluğunun söylendiği gibi "normal" olup olmadığını araştırmak, ayrıca diğer fauna türleri hakkında da gözlem yapmak ve bilgi toplamaktı.

Bir ayi yavrusuyla (1968, Konya, Hadim)

lüyordu. Dirgine Orman İşletmesinde görevli arkadaşların rehberliğinde iki gün o yörede çalıştım. Yedigöller ve çevresindeki ormanların genellikle iğne yapraklı ağaç türleri ile geniş yapraklı ağaç türlerinin karışımı şeklinde olan genel yapısı Eltendere’de farklıydı. Bölgenin özellikle yüksek kesimlerinde, saf kayın meşçereleri hâkimdi. Neredeyse yer, gök, her yer kayındı. Yapraklar dökülmüş olduğundan çevremizi rahatça görüyorduk. İlk gün uzaktan bir erkek geyik gördük, ikinci gün dört dişi geyik hemen önümüzden geçti. Akşama doğru tırmandığımız yokuşun üst tarafında, bir kayanın yanında duran ayıyı fark ettik. Meğer bizi kolluyormuş, kendisini gördüğümüzü anlayınca hemen tepenin ardında kayboldu.

Sonraki iki gün geyik, karaca namına hiçbir şey göremedik. Küçük bir vadinin dip tarafındaki çamurlu alanda yaban domuzu izlerine rastladık, o kadar. Açıklık alanlarda da zaman zaman tahtalı güvercinler gördük.

Gece, arabanın aküsünden beslenen projektörün ışığıyla orman yollarında yaptığımız aramalarda da bir iki tilki haricinde bir şey göremedik. Geyikleri aradığımız Eltendere bölgesi, habitat olarak çok uygun olmakla birlikte, şansımız yaver gitmediğinden, onlarla karşılaşamıyorduk. Orman zemini de halı gibi kayın yaprakları ile kaplı olduğu için izlerini göremiyorduk. Beşinci gün, kaldığımız bina-dan hareketle yürüyerek, Sazlı Göl’ün güneyinde yer alan, nispeten az meyilli, yaşlı kayın ağaçlarının hâkim olduğu alana geldim. Bu alanın yukarı seviyeleri Eltendere bölgesinin doğusu ile komşu idi. Alanın ortasından sazlı göle karışan küçük bir su akıyordu. Tahminim doğru çıkmıştı. Bu suyun kenarındaki çıplak zeminde bir sürü iz vardı. Alan yaşlı fakat sağlıklı, muhteşem kayın ağaçlarıyla tam bir “park ormanı” idi ve oradaki izler ormanda yaşayan çift tırnaklı yabani hayvanların burasını sıklıkla kullandığını gösteriyordu. İzlerin çoğunluğu geyiklere aitti. Yabandomuzu ve karaca izleri de vardı. Yabankedisine ait olabileceğini düşündüğüm iz ise başka izlerle karışmıştı ve bu sebeple kesin tanı koyamadım.

Tahmin üzerine bulduğum bu alandaki izler, Yedigöller Millî Parkında yaşayan geyik yoğunluğunun, düşünüldüğü gibi normal düzeyde olabileceğine dair güçlü bir kanıt olmakla birlikte, Millî Parkın diğer yerleri için de benzeri verilere ihtiyaç vardı. Ne var ki, Necat Gülgün kendi çalışmalarını çoktan tamamlamış ve bizim görev oluru süremiz de dolmuştu. Ertesi gün Ankara'ya dönmek üzere Bolu'nun yolunu tuttuk.

Anadolu Yaban Koyunları

Ertesi hafta başında ofise geldiğimde Nihat Turan ve Avni Nebioğlu'nu yoğun bir çalışmanın içinde buldum. 1/100.000'lik haritalar üzerinde sürekli incelemeler yapılıyor, harita üzerinden edinilen bilgiler değerlendirilip yorumlanıyordu. Hangi köylere gidilecek, yaban koyunları için Bozdağlar silsilesinin hangi kesimlerinde çalışılacak, topoğrafik duruma göre nerelere öncelik verilecek, saha kılavuzları nerelerden temin edilecek, hangi idarî ve mülkî amirlerle görüşülecek, sahayı bilen avcılarla nasıl temas sağlanacak, birinci etap çalışması için kaç gün gerekecek, ekipman ve donanım olarak yanımıza neler alınacak gibi...

Bu arada zaman zaman Nihat Turan'ın not defterine de başvuruyordum. İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinde öğrenci iken av hayvanlarının durumları hakkında topladığı bilgileri not defterine kaydetmiş olan Nihat Turan, bunu sadece av hayvanları için değil,

Anadolu Yaban Koyunu, dünyadaki 5 yaban koyunu türünden biri olan Asya Muflonu'nun 15 alttüründen biri. Tüm dünyada yalnızca Türkiye'de yaşıyor, yani Türkiye'ye endemik bir tür. Anadolu yaban koyununun hayvanlar dünyasındaki yeri, bilimsel olarak şöyle:

Sınıf : Mammalia (Memeliler)
 Takım : Artiodactyla (Çift tırnaklılar)
 Alttakım : Ruminantia (Gevişgetirenler)
 Familia : Bovidae (İçiboş boynuzlular)
 Cins : Ovis
 Tür : Ovis gmelinii
 Alttür : Ovis gmelinii anatolica

Nihat Turan ve C Holloway'le (1967, Konya, Bozdağlar)

onları avlayan yırtıcılar için de yapmış, avcılık kulüplerine ve gereğinde avcılara dahi yer vermişti.

Nihat Turan'ın not defterindeki kayıtlara göre yaban koyunları çok azalmışlardı ve durumları iyi değildi. Çalışmalar sırasında Daire Başkanımız M. Zekai Bayer, ekibimize Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatında (FAO) büyük memeli hayvanlar konusunda uzman olarak çalışan İskoçyalı H. C. Holloway'in de katılacağını söyledi. Nihat Turan Almanca, Avni Nebioğlu ise Fransızca biliyordu. Bu nedenle ekibin tercümanlığını ben yaptım.

1966 Kasım ayının son haftasında yola çıktık. O yıllarda dairenin yalnız bir tane motorlu aracı vardı. Kaz marka, kamyonete benzeyen bu Rus çipi bez tente ile kaplıydı ve önde sürücü yanındaki tek kişilik koltuk dışında oturma yeri yoktu. Tek koltuğu misafirimize verir, bizler arkada uyku tulumları ve diğer eşyaların üzerine oturarak seyahat ederdik.

Görevle bir yere gittiğimizde önce orman teşkilatının yetkilisini, sonra da mülki ve idarî amiri ziyaret edip kendimizi tanıtır, görevimiz hakkında bilgi verirdik. Konya'da da öyle yaptık ve sonra Bozdağlar'ın eteğinde bulunan elli haneli Divanlar köyüne yerleştik. Zengin fakir fark etmeksizin o yöredeki köylerde yaşayan her ailenin kendi evlerinden ayrı olarak bir misafir odası vardı. Adı oda olmakla beraber daha çok bir ünite yapısındaydılar. Büyük bir oda, aynı büyüklükte bir dış avlu ve avlunun köşesindeki bir tuvaletten ibaret olan bu yerler bütün "Tanrı misafirlerine" açıktı. Yapıların kerpiç olmasına karşın odaların içi ve tuvaletler tertemizdi. Hane sahipleri konuklarını nezaketle ağırlar, ikramlarını zerafetle sunarlardı. Yemekten önce odaya bakırdan yapılmış ibrik ve leğen getirilirdi. İbrikte getirilen su daima sıcak olurdu. Leğenin üstünde, ona bitişik olarak, yine bakırdan mamul kubbe şeklindeki bu yapının üstü düzdü ve buraya sabun konurdu. Eller leğen üzerinde yıkanırken; su, sıçramadan kubbeden süzülüp leğenin alt kısmında toplanır ve kirlenmiş olan su, üstü kubbeyle kapalı olduğundan görünmez, yemek öncesi iştah kapatmazdı.

Çalışmalarımız gözlem yapmak ve bilgi toplamak üzere iki dalda yoğunlaşmıştı. Günler çok kısa olduğu için sabahları erkenden dağa çıkıp bütün gün yaban koyunlarını görmeyi umut ettiğimiz noktaları araştırıyorduk. Yanımıza daima köyden kılavuzlar alıyorduk. Arazide her yer o kadar birbirine benziyordu ki, dikkat edilmezse kaybolmak işten bile değildi. Bozdağlar yapı itibarıyla sarp olmayan, tatlı meyilli, genellikle kalker ve benzeri karbonatlı sahrelere (kayaç) oluştuğu için yol almakta güçlük çekmiyor, gün içinde saatlerce yürüyüp epeyce bir alanı inceleyebiliyorduk. Bitki örtüsü hayvanları aşırı otlatmadan dolayı çok yozlaşmıştı. Ağaç hiç yoktu. Nadiren yüksekliği bir metreyi bile bulmayan çalılara rastlıyorduk. Ortalıkta ağaç ya da çalı bulunmaması, hareket eden şeylerin uzaktan fark edilmesine imkân veriyordu. Hepimizde iyi kalitede dürbünler mevcuttu, ayrıca bir de teleskopumuz vardı.

Dağda av hayvanı olarak kınalı keklik ve tavşan bulunuyordu. Dağın eteklerinde ise bağırtlaklara rastlanıyordu. Yırtıcılardan tilki ve kurt dağın her yerinde mevcuttu. Evcil koyun sürüleri ise oldukça fazla idi. Dağ çevresindeki köylere ait koyunlar sürekli buralarda otuluyorlardı. Sürüler genellikle iki ila dört yüz koyundan oluşuyordu. Çoban

köpekleri kurtların olduğu kadar yabancı insanların da sürüye yaklaşmasına izin vermiyorlardı.

Aralık ayının ilk haftasını da kapsayan ilk çalışmalarımızdan beklemediğimiz sonuçları alamamıştık. Bazı akşamlar Konya Avcılar Kulübü'ne gidip üyelerle sohbet ediyor, yaban koyunları hakkında daha fazla bilgi toplamaya çalışıyorduk. Yaban koyunlarının avı, 1937 yılında çıkarılan 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu uyarınca bütün yıl yasaktı. Ancak Bozdağlar, Konya Ovası'nın ortasında keklik, tavşan yönünden önemli bir avlak olduğu için buralardan avcı eksik oluyordu. Gerek avcılardan, gerekse çobanlardan öğrendiğimiz kadarıyla yaban koyunları henüz tükenmemişti. Hatta çobanların söylediğine göre o yıl beş yavru doğmuş ve cerenler (yaban koyunlarının yerel adı) hepsini yaşatmayı başarmıştı.

Bilgi toplamak ve orada bulunuş nedenimizi anlatmak için dağın çevresindeki bütün köyleri tek tek dolaştık. Kahvelerde, köy odalarında görüşebildiğimiz herkesle görüştük. Bir yandan onlardan bilmediğimiz şeyleri öğrenmeye çalışıyor, diğer yandan yaban koyunlarının ne denli önemli olduklarını, bu ırkın dünya üzerinde başka örneğinin olmadığını, ne Türkiye ne de Avrupa ülkelerindeki hayvanat bahçelerinde bulunmadığını, tohumluk buğday gibi yurt dışından ithal edilemeyeceğini, Bozdağlar'daki cerenlerin yaşatılmasının onların ellerinde olduğunu, türkülerimizde adı geçen bu efsanevi güzel hayvanın memleketimizin değerli bir varlığı sayılması gerektiğini, onların koruma gayretlerine bizlerin de Ankara'dan destek vereceğimizi dilimizin döndüğü kadar anlatmaya çalışıyorduk. Bu arada H. C. Holloway de cerenlerin, evcil koyunların yabani ataları olarak taşıdığı genetik öneme dikkat çekiyor ve bunun dünya çapındaki değerini anlatıyordu.

Avcıların ilgi alanına girdiği için yaban koyunları hakkında en doyurucu bilgileri onlardan alıyorduk. Bozdağlar silsilesinin güneyinde yer alan Çumra ilçesinin Avcılar Kulübü'ndeki görüşmelerimizde kaçak avlanmaların hâlâ devam ettiğini öğrendik. Bu arada kulüpte tahnit edilmiş kuşlar dikkatimi çekti. Yeşilbaş, kılkuş, sakar-meke, şahin ve bağirtlak vardı ve hepsi de kötü tahnit edilmişlerdi. İki bağirtlaktan birini tanyamadım. Karın kısmı diğerlerindeki gibi koyu olmakla birlikte, göğüs kısmındaki mavilikle hoş bir tezat oluş-

“

Avcıların ilgi alanına girdiği için yaban koyunları hakkında en doyurucu bilgileri onlardan alıyorduk. Bozdağlar silsilesinin güneyinde yer alan Çumra ilçesinin Avcılar Kulübü'ndeki görüşmelerimizde kaçak avlanmaların hâlâ devam ettiğini öğrendik.

turuyordu. Kuyruğu da dikkat çekecek kadar uzundu. Ankara'da kitap karıştırdığımda kuşun paçalı bağırtlak olduğunu ve Orta Asya'dan çok nadir olarak batıya göç ettiğini öğrendim. Ertesi yıl tekrar Bozdağlar'da çalışmaya geldiğimizde Çumra Avcılar Kulübü'ne giderek kuşu avlayanla tanışmak ve ondan bilgi almak istedim. Kimse kuşu kimin vurduğunu hatırlamadı. Büyük bir olasılıkla diğer bağırtlaklarla aynı yerde vurulmuştu. Tahnit edilmiş kuşların hiçbiri de ortalıkta yoktu. Kurtlandıkları için hepsini atmışlardı.

Yaban koyunları için topladığımız bütün bilgileri değerlendirdiğimizde dağda yaklaşık otuz kadar yaban koyunu olabileceği sonucuna vardık. En sık görüldüğü yerler ise silsilenin en yüksek noktası olan Hodul Tepesi'nin çevresi idi.

On bir gün süren çalışmamız sırasında uzaktan dahi olsa bir ceren görememiştik. Buna karşılık mevcut fauna ve flora hakkında işe yarayan bilgiler toplamış, köylüler ve avcılarla yüz yüze görüşerek dağda hâlen yaşamakta olan cerenlerin sadece ülkemiz için değil, bütün dünya için önem taşıdığını anlatmıştık. Yaban koyunlarını korumanın ancak köylülerin, avcılarının ve çobanların gayret ve iyi niyetiyle olabileceğine onları inandırmaya çalışmıştık. Araştırmamıza Ereğli'den Karaman'a uzanan Toros ardını da dâhil etmiş olmakla birlikte, cerenlerin varlığı hakkında en ufak bir iz dahi bulamamıştık.

Yaban koyununun doğadaki ilk fotoğrafı

1967 yılı ilkbaharında ve sonbaharında Bozdağlar'a tekrar geldik. Sonbahar seferimizde ekipte H.C. Holloway yoktu. Kasım ayı sonuydu. Bir gün öğleden sonra tırmandığımız arazinin karşısındaki tepenin yamacında koçları gördük. Dört taneydiler. Aramızda geniş bir vadi ve kuş uçuşu bir kilometreye yakın mesafe vardı. İnsanı çok uzaktan fark ettiklerine dair epeyce şey dinlemiş olduğumuz için hemen yere yattık. Tepeye doğru sürünerek yaklaştık. Bizi hissetmişlerdi. Sürekli bulunduğumuz yere bakarak yavaş yavaş tepenin üstüne geldiler. Yerde yattığımız için insan silueti vermiyorduk. Buna rağmen bir an olsun bakışlarımı bulunduğumuz noktadan ayırmadılar. Tepenin üstüne çıkmışlarken donanımı yetersiz makinelerimizle birkaç poz fotoğraf çektik. Kısa bir süre orada kaldılar. Öndeki koçun ayağını yere vurmasıyla koşarak tepenin arkasına geçtiler ve gözden kayboldular. Sonraki günlerde şansımız açıldı. Birkaç kez dörtlü beşli gruplara rastladık. Bir keresinde de yedi bireyden oluşan küçük bir sürü gördük. Ancak hepsi uzaktan ve kısa süreli oldu.

İşin Kurdu Olmak

Çalışmalar sırasında bir gün, ekipten ayrı olarak, hafif meyilli fakat yüksek bir tepenin üzerine çıkmış, yaban koyunu görebilir miyim diye dürbünle etrafı tarıyordum. Uzak - yakın hiçbir yerde görünmüyorlardı. O sırada bulunduğum yerden bir kilometre kadar ileride ve yüz metre kadar aşağıda bulunan bir koyun sürüsü dikkatimi çekti. Çok büyük bir sürüydü. Çoban, sürünün kenarında, ortalarda bir yerdedi. Birkaç tanesi önde, birkaç tanesi de arkada olmak üzere dört beş köpek vardı. Birden sürüye iyice yaklaşmış olan kurdu fark ettim. Koyunlarla arasında on beş yirmi metre kadar bir mesafe vardı. Köpeklere baktım. Hepsi sakin bir şekilde sürüyle birlikte yavaşça ilerliyordu. Çobanın da tehlikeyi fark etmemiş olduğu belliydi. Kurt ise kendinden emin bir tarzda koyunlara yaklaşmaya devam ediyordu. Derken beklenen oldu. Kurt kenarda yürüten bir koyunu boğazından ısırarak yere yatırdı. Yakındaki birkaç koyun ürkererek sürünün içine daldı fakat daha fazla bir panik yaşanmadı. Kurt, zorlanarak boğazladığı koyunu sürüden uzaklaştırdı. Ayrı yönlere gittikleri için beş dakika sonra kurtla sürünün arası epeyce açılmıştı. Kurt avını yemeye başladı.

“

Yaban koyunlarını korumanın ancak köylülerin, avcılarının ve çobanların gayret ve iyi niyetiyle olabileceğine onları inandırmaya çalışmıştık.

Aşağıdaki tepede bulunan ekip arkadaşlarıma ulaşmak için yürürken düşündüm. Sürünün yanında iken bizleri uzaktan bile görseler havlayarak saldıran, çobanın güçlkle yatıştırabildiği köpekler nasıl olmuştu da kurdu hissetmemişler, kokusunu almamışlardı. Oysa bilinen, köpeklerin koku alma duygularının çok gelişmiş ve kurtlardan daha iyi olduğudur. Birkaç koyunun paniklemesini de ne köpekler, ne de çoban fark etmişti. Kurt, bir şekilde, riskleri ne şekilde bertaraf edeceğini hesaplayarak sürüye yaklaşmış ve tabiri caizse, tereyağından kıl çeker gibi avını yakalamıştı. “*Bir işin kurdu olmak*” deyiminin ne anlama geldiğini o gün daha iyi anladım.

Olayı Nihat Turan ve Avni Nebioğlu’na naklettiğimde bana kurtların kabiliyetlerinden ve zekâsından söz ettiler. Kurtun, her şeyden önce kendi yeteneklerini ve zaafalarını bilen ve davranışlarını buna göre ayarlayan bir hayvan olduğunu, köpeklerin koku alma duygularının çok iyi olduğunu bildiği için kendi konumunu rüzgârın yönüne göre tayin ettiğini, görme duygusu çok gelişmiş olduğundan açık arazide gezerken tepe hatlarını takip ettiğini, cesur ve kuvvetli olmalarına rağmen başaramayacakları şeylere de körü körüne kalkışmadıklarını anlattılar.

Bozdağlar’da Yaban Koyunu Araştırmaları

Sonraki günlerde Bozdağlar çevresindeki köyleri ziyaret ederek yörenin insanlarıyla görüşmelerimize devam ettik, koruma çalışmalarının sonuçlarına olan inancımızı onlara aşılamaaya çalıştık. Hemen hepsi çiftinde çubuğunda olan, ayakları yere basan insanlardı. Çalışmalarımız onların gözünde de kabul gördü. Yaban koyunlarının yavrulama zamanında çobanlara, köpeklerine sahip çıkmalarını, kurt görmeleri hâlinde bekçilere haber vermelerini tembihledik. An-kara’ya dönmeden önce köylerden bekçiler tuttuk.

Bir yıl içinde aralıklarla yaptığımız çalışmanın sonunda Bozdağlar’da kırk iki bin hektarlık bir alanda kırk kadar yaban koyunu yaşadığını saptamıştık. Gördüğümüz yaban koyunlarını yanlışlıkla yeniden sayıma dâhil etmemek için bir gün sonra dağın uzak bir noktasından aramaya başlıyor, gördüklerimizi çobanların ifadeleri ile de karşılaştırıyorduk. Bozdağlar’ın koruma sahası olarak ayrılması için yetkili makamlara sunduğumuz rapor onaylandı. Ayrıca 1967 yılı Merkez Av Komisyonu Kararı ile saha avcılığa yasaklandı.

“

Kurt, bir şekilde, riskleri ne şekilde bertaraf edeceğini hesaplayarak sürüye yaklaşmış ve tabiri caizse, tereyağından kıl çeker gibi avını yakalamıştı.

Bu arada yaban koyununun daha önce yaşadığı bilinen yerlerde araştırmalarımızı sürdürüyorduk. Avni Nebioğlu ile birlikte Van'a giderek Başkale'deki yaban koyunları hakkında bilgi topladık. Edindiğimiz bilgiye göre buradaki yaban koyunu nüfusu İran ile Türkiye arasında hareket ediyordu. Mayıs ayı sonlarında İran'dan Türkiye'ye gelen yaban koyunları yaz mevsimini burada geçirdikten sonra sonbaharda yine İran'a dönüyor, kışı Rizaiye Gölü çevresinde geçiriyorlardı. Sayıları hakkında tutarlı bilgi yoktu ama yirmi ile altmış arasında olabilirdi. Ayrıca bazı yıllar Başkale Yaylaları'nda hiç görülmedikleri de söyleniyordu. Türkiye'de de İran'da da avlanıyorlar ve azalıyorlardı. Bir koruma projesi için İran'la işbirliği yapmak gerekiyordu. 1967 yılında Ankara'da yapılan Uluslararası Sulak Alanlar Teknik Toplantısı'nda konuyu İran temsilcisi İskender Firuz'la görüştüm. Kendisi İran Şahı Rıza Pehlevi'nin akrabasıydı ve ülkesinin Yaban Hayatı Teşkilatının başkanı idi. İskender Firuz kaçak avcılık için denetimleri sıklařtıracakđını söyledi. Nitekim tedbirlerinin etkisi Türkiye'de de görülmeye başlandı. Yaban koyunlarının sayısının arttığı söyleniyordu. Bu arada biz de bu bölgede koruma alanı ayırdık. Şahlık Dönemi'nde İran'da devlet otoritesinin etkili olduğunu hep duyardık. Bu etkinin zaman zaman halk üzerinde baskı oluşturduğu da işittiklerimiz arasındaydı. Ne derece doğru olduğunu bilmiyordum ama doğa koruma alanlarını genişletmek için bazı köylerin yerlerinin değiştirildiği söylentisi de vardı.

Daha sonra 1971 Şubat'ında İran'da Ramsar kentinde yapılan Uluslararası Sulak Alanlar Toplantısı'nda konuyu İskender Firuz'la yeniden değerlendirme fırsatım oldu. İran'da Şahlık Rejimi sona erdikten sonra irtibatımız kesildi.

Unutulmaz Van Kahvaltıları

Van'da kaldığımız günlerde sabah kahvaltıları bir fenomendi. O yıllarda çarşı içinde küçük bir sokakta kahvaltı veren, yan yana dört beş yer vardı. Tepsi içinde havuç dilimi kesilmiş süt kaymakları yayla balı ile rulo yapılır, ayrı bir tabakta otlu peynir ve tereyağı getirilir, rafadan yumurta, fırından yeni çıkmış sıcacık ekmek ve tavşankanı çay ile tamamlanırdı. Avni Nebioğlu ile her gün iki kez kahvaltı yapar ve gün boyu arazide "Sabah olsa da kahvaltı yapsak!" diye sayıklardık. Bugünlerde Van kahvaltısı ülke çapında üne kavuştu. Van'da da turistik bir kimliğe büründü. Ancak ne yazık ki bugün servis edilen kahvaltıların 1960'lı yıllarda çarşı içinde, esnaf için hazırlananlarla ilgisi kalmadı. En son 2013 yılında Van'da en iyi kahvaltıcı olduğu söylenen yerde yedim. Sıradan bir kahvaltı bile sayılmazdı.

Sivrihisar'da Yaban Koyunlarının İzini Sürmeye Devam

1967 yılı Aralık ayında Nihat Turan'la birlikte Sivrihisar taraflarında araştırmalar yaptık. İlçe merkezinin yaklaşık yirmi kilometre doğusundaki Araid Baba Dağı gerek jeolojik yapısı, gerekse jeomorfolojik özellikler bakımından Bozdağlar ile benzerlikler gösteriyordu. Konya'da yaptığımız gibi köylülerle, avcılarla, çobanlarla görüştük. Öğrendik ki bu yörede son bireyler sekiz on sene önce vurulmuş. Bazı evlerin kapılarının üstünde hala koçların muhteşem boynuzları çakılı idi. Sahiplerinin izni ile indirip ölçülerini aldık. Bu bölgeyi potansiyel bir transplantasyon (yeniden yerleştirme) sahası olarak düşünebilecektik.

1968 yılında Türkiye'deki yaban koyunu ön araştırmalarını tamamlamıştık. Görüldüğü kadarı ile elimizde güvenebileceğimiz bir tek Konya Bozdağlar'daki nüfus vardı. Farklı ihtimaller üzerinden değerlendirmeler ve projeksiyonlar yaptık. Hesap ortalamaları 1980'li yılların ikinci yarısından sonra güvenilir ve sağlıklı topluluklara ulaşılabilirliğini ve bu aşamadan sonra avlanma izni verilebileceğini gösteriyordu. Bu konularda iyi birer uzman olan Nihat Turan ve Avni Nebioğlu'nun bulguları, böyle bir nüfusun sekiz yüz birey olması gerektiğini ortaya koyuyordu. Transplantasyonlara ise daha önce başlanabilirdi. Yaban koyununun daha önce yaşadığı alanlar dikkate alındığında Nallıhan, Mihalıççık, Sivrihisar, Emirdağ, Toroslar'ın orta ve doğu kesimlerinin İç Anadolu'ya bakan tarafları transplantasyon için ilk planda düşünülebilecek yerlerdi.

Bozdağlar'daki koruma gayretleri semeresini (olumlu sonuç) vermeye başlamış, 1968 Mayıs ayında yavru sayısı yirmi üçe ulaşmıştı. Korunan alanın genişliğine rağmen yasa dışı avcılık eskisine göre azalmıştı. Bu da bekçilerin ve çevre köylerde yaşayan insanların koruma fikrini benimsemeleri sayesinde olmuştu. Bir keresinde bize, Konya Hava Üssü'nden bir otobüs dolusu subayın avlanmak için Bozdağlar'a geldiğini, Divanlar köylülerinin alanda avın yasaklandığını gerekçeleri ile anlattıktan sonra hepsine ayran ikram edip uğurladıklarını anlatmışlardı.

Kısacası 1960'lı yılların ikinci yarısındaki koruma çalışmaları, amaca ulaşmak açısından yeterli idi. Zaten projemizin başlangıcındaki ça-

lışmalar, bazı kaynaklarda belirtildiği üzere yetersiz olsaydı, yaban koyunlarının bugünlere ulaşması mümkün olmazdı.

Yaban koyunlarının var olma mücadelesine destek vermek için namludan korumanın ötesinde yapılacak şeyler vardı. Bazı seneler yoğun kar yağışı cerenler için ciddi beslenme sorunlarının ortaya çıkmasına neden oluyordu. Yoğun kar ayrıca, o yılın yavruları için hareket kısıtlamalarına yol açabiliyor ve böylelikle kurtların kuzuları yemesi kolaylaşıyordu. Bu sorunların üstesinden gelebilmek amacıyla bütün bölgeler için lojistik açıdan uygun bir yere yemlik yaptırıldı. Bozdağlar karbonatlı kayaçlardan oluştuğu için yüzeysel su kaynakları bakımından çok fakirdi. Bu nedenle birkaç noktaya da suluk yaptırıldı. Tabi bunların etrafına cerenlerin yalaması için ortasına kaya tuzu yerleştirilen taş oluklar da koydurıldı. Şiddetli kışlarda Konya Hava Üssünden alınan yardımla yaban koyunlarına helikopterle yem balyalarının atılmasını sağladık.

Alageyiklerin Peşinde

Yaban koyunları incelemelerimizi tamamlayıp Ankara'da raporlarımızı yazdıktan sonra Türkiye'de nesli tehlike altında bulunan büyük memeli hayvanlardan alageyiklerin durumunu incelemek üzere Antalya'nın yolunu tuttuk. Dört kişilik ekibimizde değişiklik olmamıştı. Antalya Orman Bölge Başmüdürlüğü'nün misafirhanesine yerleştikten sonra, başta ağaçlar olmak üzere, bütün bitkiler hakkındaki geniş bilgisiyle tanınan Başmüdür Mehmet Yalçın'ı ziyaret ettik. Orman ve ormanla ilgili bütün konulara yakın ilgi gösteren Yalçın ekibimize gereken desteğin sağlanacağını söyledi ve bizi Düzlerçamı Örnek Orman İşletmesi Müdürü İsmail Zengingönül'le tanıştırdı. İsmail Zengingönül de Yalçın gibi ormana, doğaya meraklı, işini seven bir insandı. Alageyikleri Düzlerçamı'nda, yani İsmail Zengingönül'ün yönetimindeki alanda bulmayı umuyorduk. Umuyorduk ama bir taraftan da yazılanların doğru olma ihtimali aklımıza geliyor ve karamsarlığa düşüyorduk. Türkiye'de alageyiklerin soyunun tükendiğine dair bir makale, bir yıl önce, Fen Fakültesi mecmuasında yayımlanmıştı. Nihat Turan'ın istihbaratı ise Türkiye'de birkaç yerde alageyiklerin mevcut olduğu yönündeydi. Ben de Hakkâri'de askerlik yaparken, Şemdinli ilçesinde Mezopotamya alageyiği olabileceğini tahmin ettiğim bir hayvanın varlığını duymuş, ancak kendim görmemişim. Kısacası, belirsiz bir durum vardı.

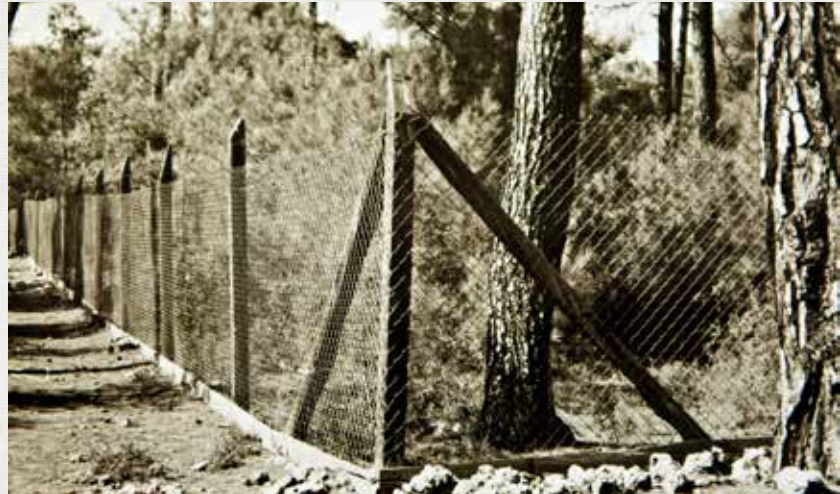
“

Yaban koyunlarının var olma mücadelesine destek vermek için namludan korumanın ötesinde yapılacak şeyler vardı. Bazı seneler yoğun kar yağışı cerenler için ciddi beslenme sorunlarının ortaya çıkmasına neden oluyordu.

Alageyik

Alageyik ya da Yağmurca, geyikgiller (*Cervidae*) familyasından, göçmen olmayan ve sürü oluşturan, kürek boynuzlu ve benekli gececil bir geyik türüdür. Dünyada en saf yabani alageyiklerin bulunduğu tek yer Antalya'dır ve yöre halkı tarafından Benekli geyik adı da verilmektedir. Sonradan insanlar tarafından asırlar içinde bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Evcil ve yarı evcil popülasyonları Avrupa başta olmak üzere değişik bölgelerdeki doğal parklarda ve korunaklı avlamlarda bulunan gözde bir türdür. Yabanileri çok ürkektir ve en ufak bir ses duyumunda ormanda izini kolayca kaybettirebilmektedir.

Antalya Alageyik Üretim Sahası (1969)

1966 yılı Aralık ayının son yarısında günlerimiz, adı gibi düz ve çam ormanlarıyla kaplı bir bölge olan Düzlerçamı'nda geçti. Burada da Bozdağlar'da olduğu gibi sabah erkenden çalışma alanına geliyor ve neredeyse hiç mola vermeden akşamı ediyorduk. Ancak burada bir şansımız vardı. Kış yağmurlarıyla ıslanmış toprak zeminde izler hemen fark ediliyordu. İşletme Müdürü Zengingönül'ün yanımıza kattığı kılavuzların ikisi de eskiden avcılık yapmış olduklarından, bizi doğru noktalara yönlendiriyorlar, farkına varamadığımız izleri gösteriyorlardı. Daha ilk günden sahada alageyiklerin varlığı kesin olarak belli olmuştu. İki yerde taze iz görmüştük. Aldığımız ölçülerden izlerin farklı bireylere ait olduklarını anlamıştık. Altın bulmuş gibi sevinmiştik. H. C. Holloway, Avrupa'da yaşayan alageyiklere ilerideki yıllarda gen transferi yapılabilecek sağlıklı bir nüfusun bulunmuş olmasından ötürü çok memnundu.

Alageyiklerin ilginç bir öyküsü vardı: Jeolojik devirlerin sonuncusu olan 4. Zamanın Pleistosen Çağı'nda, Kuzey Yarımküre'de birkaç kez buzul dönemi yaşanmıştı. Buzulların güneye doğru ilerlediği bu dönemlerde Avrupa Kıtası'nda canlılar, batıda İberik, doğuda Anadolu Yarımadası'na sığınmışlar, buzul dönemi sona erdiğinde yeniden kuzeyde yaşadıkları alanlara dönmüşlerdi. Ancak alageyiklerde durum farklı olmuş, alageyikler geriye dönmemişler ve Anadolu Yarımadası'nın Ege ve Akdeniz bölgelerinin sahil kuşağındaki ormanları kendilerine yurt edinmişlerdi. Bu durumu fakülte yıllarında öğrenmiştim. Nihat Turan öykünün devamını anlattı:

15. yüzyılda Rodos Şövalyeleri, Güneybatı Anadolu'dan yakaladıkları alageyikleri, İngiltere ve Hollanda saraylarına götürmüşler. Önceleri park hayvanı olarak beslenen alageyikler daha sonra bütün Avrupa'ya yayılmış ve rağbet gören bir av hayvanı hâline gelmiş. Daha sonraları Güney Amerika'ya ve Yeni Zelanda'ya götürülmüşler ve oralarda da av hayvanı olarak değerlendirilmişlerdi. Kuzeybatı Avrupa'da yaşayan alageyiklerde sağlık sorunları olduğu için bu türün anavatanı kabul edilen Antalya bölgesindeki geyiklerden yapılacak gen transferlerinin sorunlara çare olabileceği düşünülüyordu.

Çalışmalarımıza beş gün daha devam ettik. Alageyiklerin akçakesme çalısını severek yediklerini öğrenmiş ve yedikleri çalıları tanır hâle gelmiştik. Islak topraktaki taze izler üzerinde yaptığımız tespitlerde yedi alageyiğin varlığını kesin olarak belirlemiştik. Antalya'dan

“

H. C. Holloway, Avrupa'da yaşayan alageyiklere ilerideki yıllarda gen transferi yapılabilecek sağlıklı bir nüfusun bulunmuş olmasından ötürü çok memnundu.

ayrılmadan önce türün korunması için alınabilecek önlemler üzerinde İşletme Müdürü İsmail Zengingönül'le görüş alışverişinde bulunduk. Çok yararlı önerileri oldu. Hepsini Ankara'da hazırladığımız raporda dikkate aldık. Buradaki durum Konya'dakinden tamamen farklı idi. Alageyiklerin yaşadığı alanın tamamı Orman Teşkilatı'nın idaresinde idi. Koyun, keçi otlatması burada da vardı ama Konya'daki ile kıyas bile edilemezdi. Herhangi bir beslenme rekabeti yoktu. En büyük sorun kanunsuz avcılıktı. Alageyikler için programımızda Marmaris ve Gökova da vardı. Oralardan çok ümitli değildik ama emin olmak istiyorduk.

O yıllarda Kemer sahil yolu henüz açılmamıştı. Elmalı üzerinden Finike'ye indik. İç bölgelerde kar ve soğuk pek yamandı. Finike'ye gelince mevsim değiştirmiş gibi olduk. Yolum iki tarafında portakal bahçeleri vardı, canımız çekmişti. Sahibini gördüğümüz bir bahçenin önünde durduk ve portakal satın almak istediğimizi söyledik. Orta yaşlı, narin yapılı, güler yüzlü bahçe sahibi bizi bahçeye buyur etti ve portakalları dalından toplamamızı istedi. Daha bir saat önce karlı yollardayken ılık ve güneşli bir havada mis gibi portakalları toplamak hepimize iyi gelmişti. Elimiz, cebimiz dolu hâlde terazinin önüne geldik. Bahçe sahibi topladıklarımızın kendi ikramı olduğunu ve para almayacağını söyledi. Israrımız sonuç vermeyince teşekkür edip ayrıldık. Arabamız tam hareket etmek üzereyken kapının camı tıklatıldı. Bahçe sahibinin elinde portakal dolu bir sepet vardı. Yolda yememiz için getirdiğini ve hediye olarak verdiğini söyleyip hemen ayrıldı. Hepimiz şaşırılmış ve duygulanmıştık. H.C. Holloway'in gözleri dolmuştu. Dünyada kimsenin bu kadar cömert, bu kadar ince ve bu kadar efendi olamayacağını söylüyordu.

Akşama doğru Kaş'a vardık. Burada da hava ılık ve güneşli idi. Gün batarken deniz kenarındaki bir kahvede parkalarımızı çıkarmış olarak çayımızı yudumluyorduk. Akşam radyodan, kardan yollarda kalan araçlara, İstanbul dâhil birçok kentte sıfırın altında seyreden sıcaklıklara dair haberleri dinlerken ülkemizin ne kadar farklı iklimlere sahip olduğunu konuşuyorduk.

Kaş'tan Marmaris'e gelmemiz bütün günümüzü aldı. Yollar çok vi-rajlıydı. Marmaris ve Gökova'da alageyikler konusunda bir iz bulamadık. Gökova çevresinde alageyikleri hatırlayanlar vardı ama bunun uzun zaman önce olduğunu söylüyorlardı.

Ankara'ya döndükten sonra hazırladığımız raporda Düzlerçamı ve bu alanın yakın çevresinde bulunan ormanlık alanların tam bir koruma statüsüne alınmasını öneriyorduk. Buna göre sadece avcılık değil, yaban hayatını olumsuz etkileyebilecek faaliyetler de yapılmayacaktı. Örneğin tomruk istihsalı sadece kış aylarında yapılabilecekti. Bu konuda zaten İsmail Zengingönül ile görüş birliği sağlamıştık. Yine mutabık kaldığımız üzere, bekçiler eskiden avcılık yapmış olanlardan tutuldu.

Kuşcenneti Millî Parkı

1967 Ocak ayının ilk haftasında Kuşcenneti Millî Parkına kışın gelen kuş türlerini belirlemek için Bandırma'ya geldim. Görev konularını biz uzmanlar olarak önce kendi aramızda görüşüp değerlendiriyor, benimsenen seçenek şube müdürü ve daire başkanına anlatılıp olumlu görüşleri alındıktan sonra görev onayı çıkartılıyordu. Kuşcenneti'nde ornitolojik¹ gözlem ve kayıtlar yapmak bu Millî Park için yapılacak işlerin başında geliyordu.

1 Ornitoloji: Kuşları inceleyen zooloji alt dalı, kuş bilimi.

Kuşçenneti Millî Parkındaki kayıkla, ağaçlık ve sazlık alanı geçip açık göl sathına ulaşıyor, dürbünümle görebildiğim uzaklıklardaki kuşları tür ve sayı olarak kaydediyordum. Kayıkla önce doğudaki Sığırcı Atık köyü önlerine geliyor ve kürek çekerek batıdaki Bereketli köyü sınırlarına yaklaşıyordum. Böylelikle, eski adı Manyas Gölü olan Kuş Gölü'nün kuzey doğu kıyılarında, yaklaşık beş altı kilometrelik bir bandı taramış oluyordum.

Gölde ördekler çoktu. Yeşilbaş, çamurcun, çıkırcın, kaşık-gaga, bozördek, kılkuyruk, elmabaş, tepeli patka, Macar ördeği en çok görünenlerdi. Sakarca ve bozkaz türleri gölün batısındaki tarlalara iniyor, avcı ya da başka bir tehlike sezdiklerinde uçup göle konuyorlardı. Sakarmekeler, dalgıçlar, su tavukları her yerde görülüyorlardı. Kaldığım bir hafta süresince kar yağmadı, birkaç kez yağmura yakalandım. Ancak sert ve soğuk esen karayel kayıkta işimi güçleştiriyordu. Dalgalı gölde bir yandan kayığı zaptetmek, diğer yandan dürbünle gözlem yapmak kolay olmuyordu. Diğer arazi çalışmalarında olduğu gibi, burada da sabah yaptığım kahvaltı ile akşamı ediyordum. Acıkıp üşüdüğüm zamanlar cebimdeki kâğıtlı şekerlerden atıştırıyordum.

Gece, millî parkın girişindeki; alt katında müze, yönetim odası ve mutfak, üst katında iki yatak odası ve banyo bulunan binada tek başıma kalıyordum. Millî Parkta elektrik yoktu. Soba sadece yönetim odasında vardı. Akşamları gün batımında sığırcıkların binlerce bireyden oluşan bulutlarının, tünemek için söğüt ağaçlarına doğru alçalmaya başlamadan önce, havada yaptıkları muhteşem gösteriyi seyrettikten sonra Bandırma'dan alıp getirdiğim yiyeceklerle akşam yemeğimi hazırlıyordum. Günlük kayıtlarımı gaz lambası ışığında kaleme alıyor, dışarı çıkıp gecenin derin sessizliği ve karanlığında rüzgârın, göl dalgalarının ve baykuşların sesini dinledikten sonra yatıyordum.

Çalışmalar sonucu otuz bine yakın su kuşu saymıştım. Tür bazında çizelgeler yapıp sayımın ayrıntılarını rapor için hazırladım. Gözlem yaptığım alan bütün gölün on beşte biri kadar olmakla birlikte, kuşların millî park ve çevresinde daha yoğun olduklarını biliyordum. Tahminim göldeki toplam su kuşu sayısının yüz bin civarında olduğu idi.

“

Çalışmalar sonucu otuz bine yakın su kuşu saymıştım. Tür bazında çizelgeler yapıp sayımın ayrıntılarını rapor için hazırladım. Gözlem yaptığım alan bütün gölün on beşte biri kadar olmakla birlikte, kuşların millî park ve çevresinde daha yoğun olduklarını biliyordum.

Ankara'ya döndüğümde Daire Başkanım Zekai Bayer elime Avrupa Konseyi tarafından İngiliz kuş gözlemcilerine hazırlattırılan bir rapor tutuşturdu. Richard Porter ve Ian Willis adındaki İngilizler bir yıl önce Ege ve Marmara bölgelerinde yaptıkları gözlemleri bir rapor hâline getirmişlerdi. Daire Başkanım, Orman Genel Müdürlüğünün Teknik Haberler Bülteni'nde yayımlanmak üzere raporu Türkçe'ye çevirmemi istedi. Bir taraftan çeviriyi yapıyor, diğer taraftan raporumu yazıyordum. Raporumu Zekai Bayer çok iyi buldu. Kuşçenneti'nde habitat iyileştirilmesi, güvenlik ve ziyaretçi trafiği hakkında getirdiğim öneriler ona çok makul gelmişti. Kuşlar konusundaki tespit ve kayıtlarımdan etkilenmiş olduğu anlaşılıyordu. Kuşçenneti Millî Parkında yönetici yoktu. İdarî işlere Bandırma Orman İşletme Müdürlüğü bakıyordu. Daire Başkanım beni Kuşçenneti Millî Parkının teknik yönetimi ile görevlendirdi. Bu arada Ankara'da Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti'nin toplantılarına da katılmamı istiyordu. Sonbaharda Ankara'da, sulak alanlar konusunda uluslararası bir toplantı yapılacağını bu vesile ile öğrendim.

Toplantı, Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources - IUCN) ile Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti tarafından düzenleniyordu. 1955 yılında kurulmuş olan TTKC o yıllarda tabiatın korunması için ülke çapında çalışan yegane gönüllü kuruluştur. Başta erozyon olmak üzere doğal çevrenin sorunlarıyla yakından ilgileniyor yeri geldiğinde uluslararası çalışmalarda da aktif görev alıyordu.

Orman Genel Müdürlüğü toplantının resmi destekçisi konumundaydı. O yıllarda Orman Genel Müdürlüğün'de İstatistik Şubesi Müdürü olarak görev yapmakta olan merhum Hasan Asmaz aynı zamanda Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti Başkanı idi. Cemiyet toplantılarında, yeri geldikçe, Türkiye'de nesli tehlikede olan kuş türleri ile sulak alanlar hakkında bilgi veriyordum. Hasan Asmaz benden uluslararası toplantıda Türk delegasyonunda yer almamı ve Kuşçenneti Millî Parkı için bir tebliğ sunmamı istedi. Büyük bir heyecan ve sevinçle kabul ettim.

Dünya Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması için Uluslararası Birlik

Dünya Doğa ve Doğal Kaynakların Korunması için Uluslararası Birlik (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources - IUCN), doğal kaynakların korunması amacı ile kurulmuş uluslararası bir organizasyondur. Merkezi Gland, İsviçre’de bulunur. IUCN dünya çapında 160 ülkeden 1200’ün üzerinde Hükümet kuruluşu ve sivil toplum örgütünü aynı çatı altında toplamaktadır.

IUCN’in kuruluş statüsü 1948’de Fransa’nın Fontainebleau şehrinde kabul edilmiştir. .

IUCN’in görevi, doğal hayatın bütünlüğünü ve çeşitliliğini korumak, doğal kaynakların adil ve ekolojik olarak sürdürülebilir olmasını sağlamak ve konu hakkında toplumlara bilinçlendirmek amacıyla faaliyet göstermektedir. Kuruluş, çevre ve doğanın korunması ve sürdürülebilir çevre yönetiminin sağlanmasına yönelik uluslararası çabaları organize etmekte, “clearinghouse” olarak işlev görerek, doğanın korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

IUCN, üye ülkelere çevre politikalarının oluşturulmasında danışmanlık hizmetleri vermesinin yanı sıra, doğal dünya mirası önerilerini değerlendirme, yeşil ekonomi, eko-turizm, kırmızı listede bulunan ve nesli tehlike altında bulunan türlerin durumunun gözlem altında tutulması gibi konularda hizmet vermektedir. IUCN ayrıca, iklim değişikliğinin etkilerinin önlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılması, doğal kaynaklı felaketlerin etkilerinin azaltılması ve biyoteknoloji konularında çalışmalar yapmaktadır.

Çevre alanında en önemli uluslararası uzman kuruluş olan IUCN, çevre sözleşmelerinin yanı sıra, doğal kaynakların yönetimi ve strateji belgelerinin hazırlanması sırasında diğer uluslararası kuruluşlara (BM bünyesindeki örgütler vb.) teknik destek verebilmekte, söz konusu belgelerin hazırlanmasında anahtar rol oynayabilmektedir.

Çeltikçiler (Kuşçeneti M. P.)

Küçük Ak Balıkçıl (Kuşçeneti M. P.)

Alaca Balıkçıl (Kuşçeneti M. P.)

Ak Pelikanlar (Kuş Gölü, Kabakadası)

Çeltikçiler (Kuşçenneti M. P.)

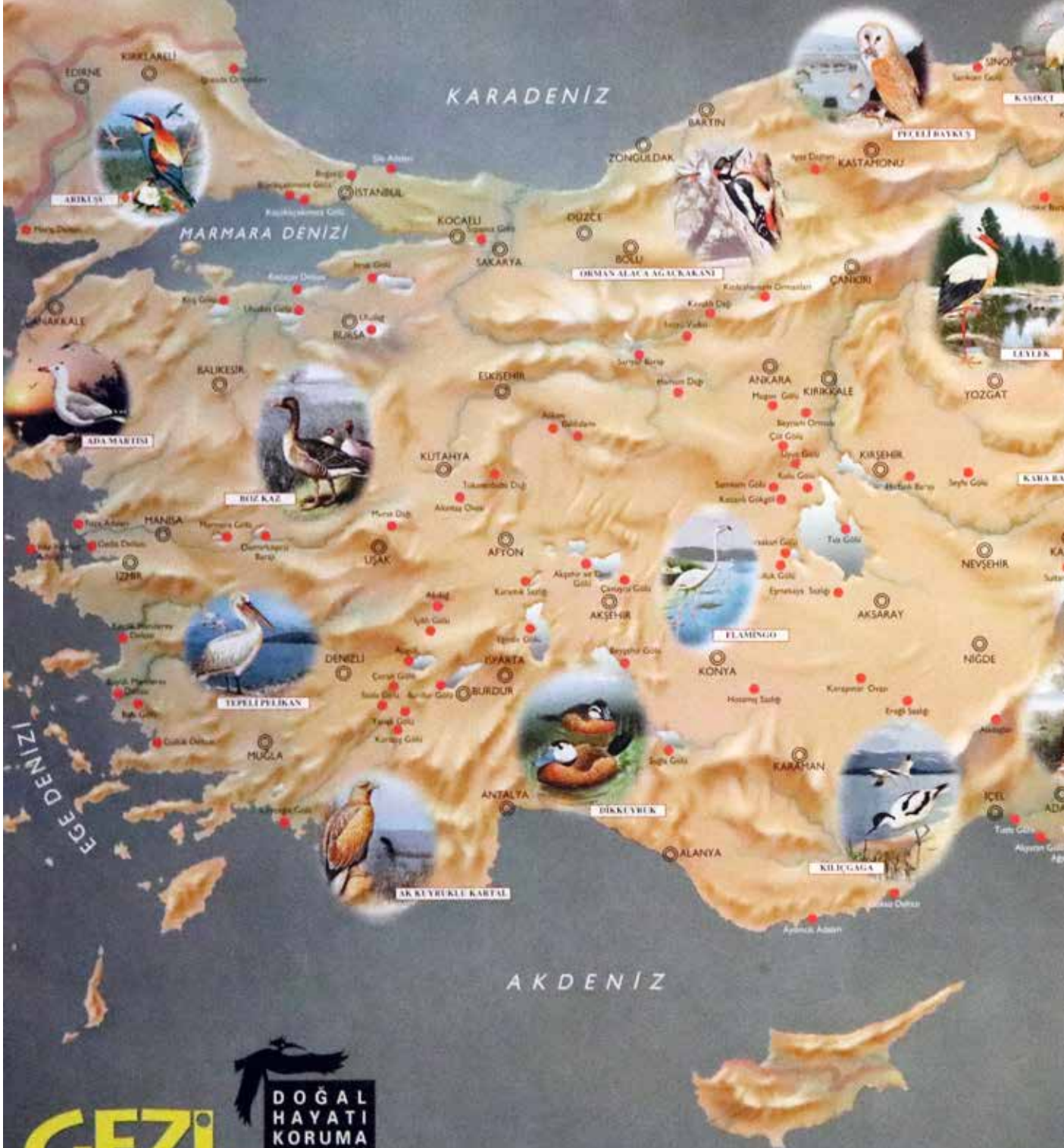

Karabataklar (Kuşcenneti M. P.)

TTKC/D Türk Tabiatını Koruma Cemiyeti/Derneği

14 Mart 1955 tarihinde gönüllerinde doğa sevgisi ve çevre değerlerini büyük inançla taşıyan kırk üye tarafından kurulmuştur. Dernek; başta step ve dağ ekosistemleri, ormanlar, tarım alanları, toprak ve su kaynakları, çayır ve meralar, denizler, göller, akarsular, sulak alanlar, mağaralar olmak üzere, ülkenin tüm doğal kaynaklarının ve barındırdıkları ekolojik süreç ve döngüler ile biyolojik çeşitliliğin ekosistem bütünlüğü içerisinde sürdürülebilir kalkınma amaçlı olarak korunması ve kullanımı; kent, çevre ve kalite konularında toplumu bilinçlendirmek, kent tabiatını koruma amaçlı eğitim, panel, seminer v.b etkinlikler yapmak ve geziler düzenlemek; engellilerin, çocuk ve gençlerin, kadınların, köylü ve çiftçilerin, kırsal alanda yaşayanların, sanayici, turizmci ve sporcuların çevre ve kültürel değerler konusunda bilinçlendirilmesi, eğitilmesi; yayım, mesleki kurslar, sürekli eğitim merkezleri ve ARGE hizmetlerinin, ilgili konularda girişimcilik ve istihdam faaliyetlerinin yürütülmesi; çevre dostu tarımsal uygulamalar, bitki ıslah çalışmaları, çevre etiketleri ve kırsal kalkınma amaçlı faaliyetlerde bulunulması; insana, hayvana, çevreye karşı şiddetin engellenmesine yönelik projeler ve etkinlikler yürütülmesi; ülkemiz yaşam ortamlarını etkileyen her türlü çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla faaliyet gösterir.

TÜRKİYE'NİN ÖNEMLİ

GEZİ

**DOĞAL
HAYATI
KORUMA
DERNEĞİ**

İşbirliğiyle hazırlanmıştır.

KUŞ ALANLARI

Ormanın tahribatı: Ormanlarımızın "yaşadın planifikasyonunda" olduğu koruma yapılmamış olması ve korumaya alınmasıyla her geçen gün azalıyor.

Balık alanlarını oluşturduğu en büyük tahribat koruma çalışmaları 1995 yılında başlamıştır. Türkiye'de toplam 1.200.000 hektar balık alanı oluşturularak çok sayıda Balık Gözü, Eymirkiye, Başlımın gibi daha çok balık alanı için de koruma çalışmaları yapılmıştır.

Kuş alanlarımızın tahribatını önlemek için Garanti olarak çalışıyoruz.

www.garanti.com.tr

Kaşıklı Kuşu (Kuşçenneti M. P.)

Doğu Akdeniz’de Kuş Sayımı

Bu arada Doğu Akdeniz Bölgesi’nde yer alan sulak alanlardaki su kuşlarının kış ortası sayımlarını yapmak üzere görevlendirildim. Ocak ayının ortaları idi. Tarsus’taki Karabucak Okaliptus Araştırma Merkezi’ne yerleşerek Çukurova kıyı bandındaki sulak alanlarda çalışmaya başladım. İlk olarak kaldığım yere çok yakın olan Aynaz Bataklığı’nda çalıştım. Oradaki ormancı arkadaşların tanıdığı bir sandalcı hem kürek çekti hem de Aynaz’ı bana tanıttı. Aynaz Bataklığı çok güzel bir yerdi. Yıllar sonra buranın, hayatımda gördüğüm en güzel sulak alan olduğunu anladım. Sularının sığ olmasına karşın mavi ve berraktı. Sazlar, kamışlar, kofalar, öbekler hâlinde her yere dağılmıştı. Küçük adacıklarda ılgınlar, dişbudaklar boy gösteriyorlardı. Adacıkların birkaç yerinde de çam ağaçları vardı. Kızılçamların önce dikilmiş olduğunu sanmış, doğal olduklarını anlayınca sevinmiştim. Neredeyse su kuşu kadar ötücü kuş vardı. İç bölgeler karla kışla boğuşurken Çukurova serin bir bahar gibiydi.

Sonraki günler Karataş lagünleri olarak da bilinen Akyatan ve Ağyatan Gölleri ile daha batıdaki Tuzla Gölü’nde ve son olarak da Yumurtalık’ta çalıştım. Bu saydıklarımın adı göl olmakla birlikte denizle irtibatlı oldukları için lagün niteliğinde idiler. Akyatan’ın kara tarafında yüksekliği yer yer yedi sekiz metreyi bulan kumullar vardı. Kumullar üzerinde yürüyerek bütün gölü gözlemleyebiliyordum. Gözlemleri kumulların tepesinden yapınca, görüş açısı olarak göldeki bir sandala nazaran büyük bir avantaj sağlamış oluyordum. Araştırma Merkezi’nin pikabı sabahleyin beni çalışma yerime bırakıyor ve akşam da sözleştiğimiz noktadan alıyordu.

Akyatan’da gördüğüm kuş toplulukları beni çok şaşırtmıştı. Koskoca gölün bazı kesimleri neredeyse tamamen kuşlarla kaplıydı. O kesimlerde kumulun üzerine oturup dirseklerimi dizlerime dayayarak dürbünle dikkatlice sayım yapıyordum. Adımlarımı sayarak eşit aralıklarla en az on noktadan transekt alıyor, çıkan sonuçları belirlediğim yüzeye uygulamaya çalışıyordum. Sayımı kendim yapmış olmama rağmen çıkan sonuçlara inanmakta zorlanıyordum. Yüz binlerle, hatta daha büyük sayılarla karşılaşıyordum. Kuşların türlerinin belirlenmesi ise, uzaklık nedeni ile çok zor oluyor, hatta çoğu kez olmuyordu. Dürbünün erişimi yeterli değildi. Ancak kıyı-

“

Akyatan’da gördüğüm kuş toplulukları beni çok şaşırtmıştı. Koskoca gölün bazı kesimleri neredeyse tamamen kuşlarla kaplıydı. O kesimlerde kumulun üzerine oturup dirseklerimi dizlerime dayayarak dürbünle dikkatlice sayım yapıyordum.

ya yakın olan kuşların türünü belirleyebiliyordum. Fakat bulduklarımı sayım metodolojisinde olduğu gibi çarpanlara uygulamak tabii ki mümkün değildi.

Akşamları Tarsus'a döndüğümde bütün gün kumullar üzerinde taban tepmekten yorulmuş ve bir şey yememiş olduğum için iyice acıkmış oluyordum. Çarşı içinde bir kebabçı bulmuştum. Küçük, gösterişsiz bir yerdi. Sahibi orta yaşlı, kalender tipli, hafif göbekli bir adamcağızdı. Yemekten önce masaya yedi sekiz çeşit yeşillik getirilirdi. Duvara gömülü ocakta küllenmiş köz ateşinde pişirilen külbastıların tadını unutamam. Her akşam iki porsiyon ısmarlar, üzerine de halka tatlılarını yerdim.

Tuzla, Akyatan ve Yumurtalık'taki çalışmaları tamamlayınca Hatay'a geçip Kırıkhan yakınlarındaki Orman Müdürlüğü'nün misafirhanesine yerleştim. Müdür Muzaffer Yalçın'a geliş nedenimi anlatınca orman teşkilatının çalışma konularının bu kadar çeşitlenmiş olması karşısındaki hayretini gizleyemedi.

Daha sabah olmadan Amik Gölü'nün yolunu tutuyor ve bir gün önceden anlaşılmış olduğum kayıkçı ile buluşarak gün doğmadan önce göle açılmış oluyordum. Göl çok büyüktü. Belen Geçidi'nden aşağı inerken suların bütün Amik Ovası'nı kaplamış olduğu fark ediliyordu ve bu tabloda o yıllarda yöreye bolca düşen kış yağmurlarının büyük etkisi vardı. Kuşların toplandığı gölün ortasındaki ayna kısmına gelmek kayıkla yarım saat kadar sürüyordu. Burada da kuş sayısı çok fazlaydı. Bir taraftan sayım yaparken diğer taraftan yılanboyun kuşunu arıyordum. Bu kuşun Türkiye'de sadece Amik Gölü'nde yaşadığını talebelik yıllarımda öğrenmiştim. Diğer bir adı da kaz karabatağı olan bu kuşu görmeyi çok istiyordum. Amik Gölü'nde çalıştığım üç gün boyunca on binlerce kuş görmüş olmama rağmen aradığım kuşu görememişim.

Ankara'da raporumu yazdığım günlerde yabancı bir heyetin, Avcılık Şubesi Müdürü Mahmut Molu'yu ziyaret ettiğini öğrendim. Beni de çağırdılar. Üç kişiden oluşan Hollandalı bir kuş gözlem grubu su kuşlarının kış sayımlarını yapıyormuş. Onlar da Çukurova'da gözlem yapmışlar ve raporlarını Uluslararası Su Kuşları Araştırma Bürosuna (International Wildfowl Research Bureau - IWRB) gönde-

Yemek molası
(1970, Akyatan)

receklerimiz. Görüşmeler sırasında Akyatan Gölü'nde aynı günlerde çalışmış olduğumuz ortaya çıktı. Onlar da göldeki kuş varlığından etkilenmişlerdi. Yarım milyonun üstünde bir sayı söylediler. Nerede ise benim bulduğum değerlerin iki katı idi. Mahmut Molu benim sayım sonuçlarımı sordu. Üç yüz bine yakın olduğunu söyleyince yüzü asıldı. Onlar gittikten sonra beni odasına çağırdı ve memleketim için iyi bir iş yapmadığımı, yüksek sayılara ulaşmak için gayret etmemiş olduğumu, Hollandalıların çok daha iyi iş çıkardığını söyledi. Anlaşılacağı gibi fırça yemiştım. Çok üzülmüştüm. Dikkatli ve iyi çalıştığımı söyledim. Gözlemlerin nicelik ve nitelik yönünden doğru olması benim için büyük sayılara ulaşmaktan daha önemli idi. Aradaki büyük farkın onların üç kişi olarak gölün ayrı noktalarını eşzamanlı olarak saymış olabileceklerinden kaynaklanmış olabileceğini düşünüyordum.

Dilek Yarımadası: Anadolu Parsının Peşinde

Kış ortası sayımlarını rapor hâline getirip Daire Başkanlığına sunmuştum. Rapor IWRB'ye gönderildi. Ertesi hafta Ocak ayının son günlerinde Nihat Turan ve Avni Nebioğlu ile beraber Dilek Yarımadası Millî Parkında fauna etütleri yapmak üzere yola çıktık. "Fauna etüdü" görevimizin genel tanımı idi, asıl hedef ise yarımadada varlığı bilinen Anadolu Parsı hakkında daha fazla bilgi toplamaktı. Özellikle de Millî Parktaki yabanî hayvan nüfusunun parsı beslemeye yeterli olup olmayacağını belirlemeye çalışacaktık. Millî Park Müdürü Nuri Yetmişbeş ile yaptığımız görüşmeden sonra pars varlığının çok bilinmeyenli bir problem olduğu kanaatine vardık.

Aldığımız bilgilere göre, pars yarımadada sürekli kalmıyordu. Daha çok Beşparmak Dağları'nda geziyor, zaman zaman da yarımadaya geliyordu. Bu durum parsın Millî Park'ta beslenme sorununun olmayacağını gösteriyordu. Ancak Nuri Yetmişbeş'in işaret ettiği bir nokta çok önemliydi ve çözümü de imkânsız görünüyordu. Dilek Yarımadası'nın ana karayla bağlantısını sağlayan yerlerdeki doğal alanlar giderek azalıyor. Bunun paralelinde yarımadanın doğusundan geçen Söke - Milas karayolunda trafik her geçen gün artıyordu. Bir başka tatsız haber de o yöredeki sürü sahiplerinin, avcılarının pars vurması amacıyla ortaya koymuş oldukları bağ (bir çeşit para

IWRB Uluslararası Su Kuşlarını Koruma Bürosu

Uluslararası Kuşları Koruma Konseyi'nin 1954 yılında yaptığı Milletlerarası toplantısında teklif ettiği tavsiye üzerine kurulmuş olup, genel merkezi İngilterede Slimbridge'dedir. Kuruluş Gayeleri:

- Her ülkede su kuşlarını ilgilendiren kanunların, detaylı bir şekilde dokümantasyonunu hazırlamak, gerekirse bu hususta kanun çıkarılmasını teşvik etmek ve uygulanması hakkında tavsiyelerde bulunmak,
- Çeşitli ülkelerde genellikle su kuşları türleri ile ilgili araştırmaları teşvik etmek ve bunların korunması ile ilgili bilgi ve dokümantasyon toplamak,
- Su kuşları sayımını teşvik etmek, sayım tarihleri, organizasyon şekilleri v.s. gibi bilgilerin tevziinde bir merkez vazifesi görmek ve çeşitli ülkelerin hazırlayıp büroya gönderdikleri sonuçları koordine etmek,
- Su kuşlarının korunması ve bu hususta yapılacak olan istişari ve tavsiyelerle ilgili bilgilerin sağlanabileceği uluslararası bir merkez olmak.

ödülü) miktarını artırmış olmalarıydı. Aslında bağ sistemi Cumhuriyet döneminde, özellikle Ege Bölgesi'nde, pars nüfusunun azalmasının başlıca nedeni idi. Yaşamı boyunca otuz sekiz pars vurduğu kaydedilen Milaslı Mantolu Hasan'ın bütün geçiminin, kazandığı bağlardan olduğu söyleniyordu.

İki gece üst üste, gece geç saatlere kadar milli parkın ıssız yerlerinde pars sesi işitebilmek ümidiyle bekledik. Gündüz yollarda, patikalarda izlerini görebilirmiyiz diye bakındık ama nafile. Elimiz boş döndük. Oysa daha bir hafta önce parsın çığlığa benzeyen sesini milli park çalışanlarının hemen hepsi duymuştu.

Dilek Yarımadasının güney komşusu olan Menderes Nehri deltası o günlerde en civcivli zamanlarını yaşıyordu. Kış yağmurları her tarafta su baskınlarına neden olmuş, Söke Ovası'nı kuzeyden güneye kateden karayolunun tamamı taşkın alanının içinde kalmıştı. Koskoca Söke Ovası baştan başa sular altındaydı ve ördekler her yerdedi. Karine Dalyanı ve Bafa Gölü'nün batı ve güney kıyıları su kuşlarının en yoğun oldukları yerlerdi. İki gün de sulak alanlarda çalıştıktan sonra Ankara'ya döndük.

İngiltere'den Gelen Kuşçular

Ankara'da, Avrupa Konseyince seçilen bir kuş uzmanının incelemelerde bulunmak üzere, Mayıs ayında Kuşçenneti Millî Parkı'na geleceğini öğrendim. Zekai Bayer, Avrupa Konseyi Doğa Koruma Komitesi'nin toplantılarına katılıyor ve giderleri Konsey tarafından sağlanmak üzere, uzman yardımı sağlıyordu. Uzman David Lea'nin İngiliz Kraliyet Kuşları Koruma Cemiyetinde (The Royal Society for the Protection of Birds - RSPB) yönetici olarak görev yaptığını öğrendim. Fakat David Lea'den önce, o sıralarda Göller Bölgesinde gözlem yapmakta olan İngiliz kuş uzmanı Richard Porter ile tanıştım. Kış ortası sayımları hakkında değerlendirmelerde bulunduk. O da yoğun kuş topluluklarına tanık olmuştu. Haziran ayında İç Ege Bölgesinde birlikte çalışmak için anlaştık. Onun vasıtasıyla İngiliz Büyükelçiliğinde görevli Alan Vittery ile tanıştım. İyi bir kuş gözlemcisi idi. Bazen hafta sonları Ankara civarındaki sulak alanlarda birlikte gözlem yapıyorduk. Bu arada Kuşçennetini ihmal etmiyor, her ay gidip en az bir hafta kalıyordum.

Avrupa Konseyi
yerinde inceleme

Alageyikler ve Yaban Keçileri

1967 yılı Mart ayında Nihat Turan'ın programı çerçevesinde yeniden Antalya Düzlerçamı'na geldik. Alageyikleri görebilmek umudu ile gün doğmadan alanda oluyor, en kritik noktalara mevzileniyorduk. Olmadı, yine göremedik. Ankara'da harita üzerinde belirlediğimiz koruma alanı sınırlarını arazide dikkatlice inceledik. Bir iki ufak değişiklik yapıp durumu İsmail Zengingönül'e bildirdik. Bu sefer programımızda yaban keçileri de vardı. Aslında gittiğimiz yerlerde, hedef türler dışında, flora ve diğer fauna elemanları hakkında elden geldiğince bilgi toplamaya çalışıyorduk. Ayrıca ben, çalışma alanının jeolojik ve jeomorfolojik yapısını da inceliyor ve bulgularımı raporda yer veriyordum. Yaban keçileri için Mecene Boğazı ve Termesus Millî Parkı'nda incelemeler yaptık. Bu alanlarda yaban keçileri için çok uygun habitatlar bulunuyordu ve edindiğimiz bilgilere göre, kaçak avcılığa rağmen, yaban keçileri varlıklarını sürdürüyorlardı. Aslında Toros Dağları'nın pek çok yeri yaban keçilerinin yaşamasına uygun arazi yapısına ve bitki örtüsüne sahipti. Ancak yasa dışı avcılık nesillerini tüketirse de sayılarını bir hayli azaltmıştı. Batıya doğru yolumuza devam ederek Finike, Kaş üzerinden Marmaris'e geldik. Ümitli olmamakla beraber, burada da alageyikleri yeniden soruşturduk. Hatırlayan bile çıkmadı.

Nihat Turan'ın notlarında günümüzdeki adı Datça Yarımadası olan Reşadiye Yarımadası'nda yaban keçilerinin yazın su sıkıntısı çekildiği zamanlarda deniz kıyısına inerek denizden su içtiklerine dair kayıtlar vardı. Datça'ya kadar giderek bilginin doğruluğunu araştırdık. Marmaris Datça arasındaki stabilize yol çok virajlı ve engebeli idi. Yola devam ederek Knidos'a kadar gittik. Ormancılar, avcılar ve yöre insanları ile görüştük. Yaban keçilerinin yazın sabah çok erken saatlerde sahile indiğini görenler vardı. Birkaç kişiden de içtiklerinin deniz suyu değil denize karışan tatlı su olduğunu duyduk. Bu bize oldukça akla yakın geldi. Ege ve Akdeniz'de bazı noktalarda pınarların denizin içinden kaynadığı biliniyordu.

Biraz sapa olması, biraz da yolunun zorluğu nedeniyle Datça yöresinde kaçak avcılık diğer alanlara göre daha azdı. Marmaris Orman İşletme Müdürlüğü'nde, Reşadiye Yarımadası'nda yasa dışı avcılığın önlenmesi için, özellikle kış aylarında Datça yolunun Marmaris çıkışında kontrollerin sıklaştırılması konusunda anlaştık.

“

Reşadiye Yarımadası'nda yaban keçilerinin yazın su sıkıntısı çekildiği zamanlarda deniz kıyısına inerek denizden su içtiklerine dair kayıtlar vardı. Datça'ya kadar giderek bilginin doğruluğunu araştırdık.

3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun uygulaması yine aynı kanunla Orman Teşkilatına verilmişken, çoğu yerde avcılığa ait iş ve işlemler öncelikli değildi. Bu nedenle yaban hayatı ve avcılık bakımından önem taşıyan yerlerde Orman Genel Müdürlüğü mensuplarını motive etmeye çalışıyorduk.

Bütünüyle Kuş Gölü

1967 yılı Nisan ayı ortalarında yeniden Kuşçenneti'ne geldim. Yanımda Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü'nden ödünç aldığım bitki presi de vardı. Sonbaharda yapılacak uluslararası toplantıya sunacağım tebliğ için hazırlık yapmam gerekiyordu. Kuşlar dışındaki fauna türleri de tebliğimde yer almalıydı. En azından omurgalıların tamamını belirlemiş olmalıydım. İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi, Hidrobiyoloji Enstitüsü'nün daha önce yapmış olduğu çalışmalar işime yarlıyordu. Vejetasyon döneminin² başından itibaren bitki toplamaya başlamıştım. Kısacası işler yolunda idi.

Mayıs ayı başında David Lea geldi. Onu İstanbul Yeşilköy Hava Limanında karşıladım. Uçakla Bandırma'ya oradan pikapla Kuşçenneti'ne geldik. Kibar, akıllı ve dikkatli bir insandı. Millî Park'ı gezdirip özelliklerini anlattım. Bütün hayatını kuşlara adanmış, İngiltere dışında da epeyce bir kuş alanı görmüş olan David Lea Kuşçenneti'nde gördüklerinden çok etkilenmişti. Kuşçenneti Millî Parkı'nda yuva yapan kuşlar beslenmek için gölün diğer yerlerini de kullanıyorlardı. David Lea ile beraber gölün diğer kesimlerini de incelemek üzere anlaştık. Bize Ali Kızılay kılavuzluk edecekti.

Ali Kızılay, Millî Park'ta laborant kadrosuyla çalışıyordu. Kuşçenneti'ne en yakın köy olan Sığırcı Atık'de yaşıyordu. Millî Park'ın vazgeçilemez insanı idi. Üstlendiği birçok işin yanı sıra, iyi bir kuş gözlemcisiydi. Gölü de çok iyi tanyordu.

Millî Park'ta, İstanbul-Ayvansaray yapımı, küçük fakat manevra kabiliyeti çok yüksek ve dengesi çok iyi olan bir kayak vardı. Kuşçenneti'nin dar su yollarında onu kullanırdım. Bir de motorlu, sekiz kişi alabilen büyükçe bir kayığımız vardı. Ali Kızılay motorlu kayığı hazırladı. Yanımıza yiyecek, uyku tulumları ve yedek mazot bidonunu da

² Bitkinin tohumdan gelişip tekrar tohum verecek hale gelene kadar geçen dönemi.

Kuşgölü'nün güney kıyılarında sumruların yuvalanma alanları, 1970

Tepeli Pelikanlar
yuvalarında
(Kuşçenneti Milli
Parkı)

alıp sabah gün doğarken göle açıldık. Önce Kuş Gölü'nü besleyen en büyük akarsu olan Kocaçay deltasının doğusunda bulunan Kabak Adası'na yöneldik. İki saat sonra oraya yaklaşmıştık ki bir anda etrafımızı sumrular sardı. Çığlık çığlığa kayık üzerine pike yapıyorlardı. Birazdan saldırılarının nedeni anlaşıldı. Kabak Adası'nın doğusunda, göl kıyısındaki geniş kumluk alanda yuvaları vardı. Dürbünlerimizle yuvaların bazılarında birkaç günlük yavrular olduğunu gördük ama çoğunlukla kuluçka dönemi henüz sona ermemişti. Kuşları rahatsız etmemek için rotamızı batıya çevirip Kabak Adası'na yaklaştık. Motoru durdurup küreklere sarıldık ama yine rota değiştirmek zorunda kaldık. Kabak Adası'nın doğusundaki genç ve sık söğüt ağaçlarıyla kaplı alanda yüzlerce yuva vardı. Çeltikçiler çoğunlukta idi. Gece balıkçılı, alacabalıkçıl, küçük ak balıkçıl yuvalayan diğer türlerdi. Daha batıya doğru ilerleyip ılgın öbeklerinin bulunduğu bir kum adasına kayığımızı çektik. Ada birkaç dönümlük bir alana sahipti ve göl seviyesinden en yüksek yeri bir metre kadardı. Eşyamızı en yüksek noktaya yerleştirip, gözlem yapmak üzere, kara tarafına yürümeye başladık. Önümüzde gölün sığ suları vardı. Güneyde, Hammamlı köyü istikametinde, gölün bir kilometreye yakın bir kesiminin derinliği on beş santimi geçmiyordu. Göl tabanının kum olması nedeniyle de sular berraktı. Kındıralar, yegâne bitki türü olarak, sığ kesimin tamamında, seyrek fakat homojen bir doku oluşturuyordu. Kuşçenneti'nin bütün kuşları buralardaydı. Balıkları ayaklarımızın arasında dolaşırken görebiliyorduk. Tatlı su midyeleri her yerde vardı. Fark edemediğimiz canlıları kuşların gagalarında görüyorduk. Kocaçay'ın göle taşıdığı besleyici maddeler biyolojik çeşitliliği zenginleştirdiği gibi gıda zincirinin bütün halkalarına değerli katkılarda bulunuyordu.

Kuşların hepsi tanıdık, ancak sayılarını doğru belirleyebilmemiz hâlinde gölün kuzey ve güney kıyılarında kuluçka yapan topluluklar hakkında sağlıklı bilgi sahibi olacaktık. Günün kalanını gözlemlerle geçirdikten sonra, eşyamızı bıraktığımız noktaya dönüp, hava tamamen kararmadan, akşam yemeğimizi yedik. Kuşları ürkütmek için ateş yakmadık, el fenerini bile dikkatli kullanıyorduk.

Uyku tulumlarımızda geçirdiğimiz gecenin sabahında bizi bir sürpriz bekliyordu. Birkaç yüz metre ötemizde kalabalık bir ak pelikan sürüsü vardı. Gün doğarken gelmiş olmalıydılar, çünkü gece yatarken

“

Kındıralar, yegâne bitki türü olarak, sığ kesimin tamamında, seyrek fakat homojen bir doku oluşturuyordu. Kuşçenneti'nin bütün kuşları buralardaydı. Balıkları ayaklarımızın arasında dolaşırken görebiliyorduk. Tatlı su midyeleri her yerde vardı.

yoklardı. Kabak adasındaki genç söğütlüğün önünde kümelenmişlerdi. Pembeye çalan beyazlıkları ile göl içinde kocaman bir ada oluşturmuşlardı. Onları ürkütmemek için ayağa dahi kalkmadık. Doğuya doğru ilerlediklerinde toparlanıp eşyamızı kayığa yerleştirdik.

Batiya doğru yol alıyorduk. Nisan ayı ile mayıs ayının ilk yarısında gölün suları en yüksek seviyelerinde oluyordu. Güneybatı kıyılarına yakın olan Eski Kazaklar köyünün önlerinde, balıkçı kayıklarının arasında mandalar geziniyordu; tabii balıkçılar da. Derinliği yirmi otuz santimi geçmeyen sular balıkçılar ve kaşıkçı kuşları için uygun beslenme ortamı sağlıyordu.

Gölün batı kıyıları boyunca ilerliyorduk. Rotamızı Kuşcenneti'ne çevirmiştik. Bir ara kıyıda tek başına kalmış bodur bir söğüt ağacı dikkatimizi çekti. Ağacın üst dalları yassılaştı ve kuş pislikleriyle beyazlaşmıştı. Yuva olarak kullanıldığını düşündük ama bütün kuşlar yuvada iken bunun sahibi yoktu. Yanaşıp içine baktığımızda yumurta göremedik. Ali Kızılay benzeri bir ağaca Kazak Adası yakınlarında rastladığımız ve bir tepeli pelikanın ağacın üzerine konduğunu söyledi. Önce bir anlam veremedik ama biraz dikkat edince bunun bir yuva edinme girişimi olabileceğini düşünmeye başladık. Normal olarak pelikanlar büyük ve ağır kuşlar olduklarından yerde yuva yapıyorlardı. Öğrencilik yıllarımda Beyşehir Gölü'ndeki küçük bir adada tepeli pelikanların yerdeki yuvalarını görmüştüm. Ak pelikanların Tuna Nehri deltasındaki geniş sazlıklarda, sazları yatırarak yuvalandıklarını okumuştum. Ancak Kuş Gölü'nde üreyen kuşların büyük çoğunluğunun ağaçlarda yuvalanmış olmaları pelikanları özendirilmiş olabilir miydi? Hepimiz bu sorunun yanıtı için fikir üretmeye çalışıyorduk.

Akşamüzeri Kuşcenneti'ne döndüğümüzde konu hâlâ gündemimizdeydi. Pelikanların, ağaçların alçak kısımlarına yuva yapmak istemiş olabilecekları olasılığını, hepimiz ciddî olarak düşünüyorduk. Bunu anlamak için pelikanlara yardım etmeyi önerdim. Onların isteklerine uyacak bir yer hazırlayabilirsek, belki de yuva yapabilirlerdi. Bunun nasıl olabileceğini düşündük. Uygun yer ve uygun yükseklikteki bir ağaç onlar için hazırlanabilirdi. Heyecanla pelikanların isteklerinin neler olabileceğini konuşmaya başladık. Önemli noktaları sıcağı sıcağına not ettim.

“

Kuş Gölü'nde üreyen kuşların büyük çoğunluğunun ağaçlarda yuvalanmış olmaları pelikanları özendirilmiş olabilir miydi? Hepimiz bu sorunun yanıtı için fikir üretmeye çalışıyorduk.

Prof. Dr. Curt Kosswig'le Tanışma

David Lea ülkesine döndükten bir hafta sonra Prof. Dr. Curt Kosswig ve eşi Leonore Kosswig Kuşçeneti'ne geldiler. Ününü öğrencilik yıllarından duyduğum bir bilim insanıyla tanıştığım için sevinçli ve heyecanlıydım. Kendisi biyolog olduğumu öğrenince hocalarımı sordu. Birkaç isim söyleyince “*Sen benim ilmi torunumsun, çünkü hocalarımdan bazılarını ben yetiştirmiştim*” dedi. Onun ilmi torunu olmak büyük bir bahtiyarlıktı. Tıpkı Hakk'ın rahmetine kavuşmuş hocalarımdan öğrencisi olmak gibi.

Prof. Dr. Curt Kosswig, Hitler rejiminden kaçış yolları ararken Kemal Atatürk'ün sunduğu imkânları kabul ederek İstanbul Üniversitesinde hocalık yapmaya başlayan bir grup Alman bilim insanından biriydi. 1930'lu yılların kısıtlı imkânlarına karşın Türk meslektaşları ile birlikte ülkenin pek çok yerini gezip incelemiş, Türkiye faunasına yeni türler kazandırmıştı. Kuşçeneti'ni de bu gezilerinden birinde keşfetmişti. 1 Nisan 1938 tarihinde göle, balık ve diğer sucul canlıları incelemek üzere gelen Prof. Dr. C. Kosswig, eşi L. Kosswig ve Türk meslektaşları, Sığırcı Deresi deltasında söğüt ağaçlarındaki balıkçıl, kaşıkçı kuşu ve karabatakların kalabalık topluluklarından etkilenmişler ve bu bölgeye “Kuşçeneti” adını vermişler. Prof. Dr. C. Kosswig'in anlattığına göre Roma İmparatorluğu döneminde bu alanlar kuşlar ve diğer yabancı hayvanlar bakımından çok zenginmiş ve bu nedenle *paradiso* (cennet) olarak adlandırılmış.

Asıl uzmanlığı genetik olmakla birlikte, zoolojinin bütün dallarında yetkindi Prof. Dr. Curt Kosswig. Türkçe'yi iyi konuşur, bu ülkeyi ve bizleri severdi. Türkiye'nin çıkarlarını yeri geldikçe korurdu. Ekibinden Dr. Saadet Ergene'yi (Bayramoğlu) kuşlar konusunda yönlendirmiş ve Dr. S. Ergene, Türkiye'nin ilk kuş kitabı olan *Türkiye Kuşlarını* Prof. Dr. C. Kosswig'e ithaf etmişti.

Prof.Dr. C. Kosswig ile, 1972

“

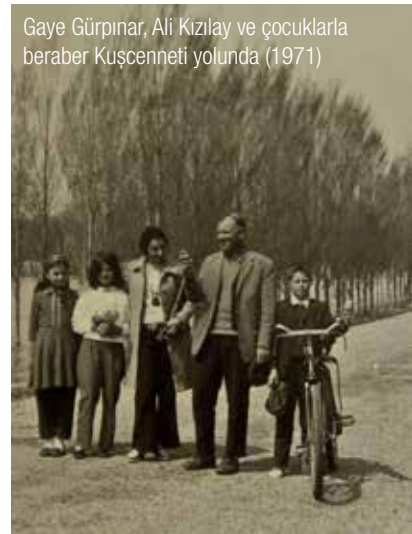
Prof. Dr. Curt Kosswig, biyolog olduğumu öğrenince hocalarımı sordu. Birkaç isim söyleyince “Sen benim ilmi torunumsun, çünkü hocalarımdan bazılarını ben yetiştirmiştim” dedi.

Ege Barış Denizinin Bilinmeyen Hikâyesi

1950'li yılların başlarında, Adnan Menderes döneminin ilk yıllarında, Yunanistan'da Konstantin Karamanlis iktidarda iken, Türk Yunan ilişkileri dostane adımlarla geliyordu. Birkaç ay arayla ticaret, turizm, ulaştırma alanlarında işbirliği sözleşmeleri imzalanmış. Ege'nin bir dostluk denizi olması için iki taraf da gayret gösteriyormuş. Bu bağlamda, balıkçılık alanında da işbirliği yapılması düşünülmüş ve iki ülke balıkçılarının her iki tarafın karasularında serbestçe avlanabilmesine imkân verecek bir sözleşme taslağı hazırlanmış. Tasarıdan haberdar olan İstanbul balıkçıları sözleşmenin bizim taraf için taşıdığı sakıncaları belirtmişler. Türk balıkçıların, o zamanlar tekneleri ve donanımları uzun mesafeler için yeterli olmadığından, Yunanistan kıyılarında avlanmaları kolay değilmiş. Buna karşılık Yunan balıkçı tekneleri büyük ve donanımlı imiş. Fakat daha da önemlisi, Türk karasuları bir balık cenneti iken Yunanistan'daki balık varlığı çok daha azmış. Özetle, sözleşmeden sadece Yunanistan kârlı çıkacaktı. Durumun yanlışlığını anlayan Dışişleri Bakanlığı mensupları çözüm için çare aramaya koyulmuşlar. Genel siyasî hava sözleşmeden vazgeçilmesine müsait değilmiş. Dışişleri, Genelkurmay'dan yardım istemiş. Genelkurmay İstanbul'da balıkçılıktan iyi anlayan isimleri araştırmaya başlamış. Kosswig'in ismi telaffuz edilmiş. Kosswig Hoca çağırılıp

Prof.Dr.. C. Kosswig, Ali Kızılay (1971, Kuşçenneti)

Gaye Gürpınar, Ali Kızılay ve çocuklarla beraber Kuşçenneti yolunda (1971)

durum kendisine aktarılmış. Hoca bir Ege haritası istemiş. Getirilen harita üzerine, elindeki kalemle bütün koyları ve nehir ağzlarını kapatacak şekilde bir çizgi çekmiş. İçeride kalan alanların balıkların yumurtlama yerleri olduğunu söyleyerek, ilmen, buraların korunması ve sözleşme kapsamı dışında kalması gerektiğini söylemiş. Ünü yurt dışında da geçerli olan Alman profesörün söylediklerine kimse itiraz edememiş ve ciddi ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilecek bir yanlıştan siyasî bir kriz yaratmadan dönülmüş olmuştur.

Prof.Dr. C. Kosswig çok bilgili, bir o kadar da alçak gönüllü bir bilim insanıydı. Millî Park'ta beraber gözlem yapardık. Bazen tanıyamadığı bir kuşu ya da bitkiyi bana sormakta bir sakınca görmez, ayırt edici özelliklerini bir bir anlatmamı beklerdi. Ama tabii asıl öğrenen ben olurum. Hocaların hocası hiç akla gelmeyen konularda açıklamalarda bulunur, bilgi dağarcığıma yepyeni ufuklar açardı. Gün batmadan onunla kayığa binip açık göle çıkar, akşam yemek için ağımızla balık yakalar, binaya geldiğimizde kızartması için Ali Kızılay'a verirdik. Yemekte Hoca'nın tadına doyumlanmayan sohbetlerini dinlerdik. Genellikle Zooloji Enstitüsünün diğer akademik personeliyle birlikte Anadolu'nun çeşitli yerlerine yaptıkları bilimsel gezileri anlatır, anlattıklarını hoş fıkralarla süslerdi. Tabii bu arada, özellikle o yörelerin faunaları konusunda bilgimiz genişlemiş olurdu.

“

Prof.Dr. C. Kosswig çok bilgili, bir o kadar da alçak gönüllü bir bilim insanıydı. Millî Park'ta beraber gözlem yapardık. Bazen tanıyamadığı bir kuşu ya da bitkiyi bana sormakta bir sakınca görmez, ayırt edici özelliklerini bir bir anlatmamı beklerdi.

Prof.Dr. C. Kosswig, Ali Kızılay ve bir grup Alman ziyaretçi ile birlikte (1970, Kuşçenneti)

Prof. Dr. C. Kosswig ve Ali Kızılay

Digitaria Paspaloides'in Öyküsü

Kosswigler İstanbul'a döndükten bir hafta sonra ben de Ankara'ya döndüm. Dönmeden önce Millî Park alanını birkaç kez tarayarak bütün bitki türlerinden örnekler toplayıp bitki presine yerleştirdim. Ankara'da bitkileri teşhis için Fen Fakültesinin Botanik Enstitüsü'ne götürdüm. Sınıf arkadaşlarımdan Prof. Dr. Tuna Ekim ve Prof. Dr. Ender Yurdakul o yıllarda asistanlık yapıyorlardı. Getirdiğim bitki örneklerini birlikte teşhis ediyorduk. Zorlandığımız bazı türleri o yıllarda asistan doktor olan Prof. Dr. Yıldırım Akman'a sorup yanıtını alıyorduk. Bir bitki haricinde getirdiğim bütün türleri teşhis etmiştik. Tanıyamadığımız bitki Kuşcenneti'ndeki en yaygın bitki türlerinden biriydi. Önce Dr. Yıldırım Akman'a gösterdik. O da tanıyamadı. Birlikte alt katta bulunan, 1933 yılında, rahmetli hocam Prof. Dr. Hikmet Birand ve Kurt Krause tarafından kurulan Türkiye Herbariyumu'na³ indik. Benzer bitkilerle karşılaştırdık, hiçbirine benzemiyordu. Getirdiğim bitkinin Türkiye Herbariyumu'nda bulunmayan yeni bir tür olduğunu anlamıştık. Tekrar yukarı çıkıp kitap karıştırmaya başladık. Avrupa florasına ait kitapları dikkatlice inceledik. Yine bulamadık. Sıra dünya florasına gelmişti. Onlarca ciltten oluşan kitapların ilgili bölümlerine tek tek bakıldı. Sonunda bulduk. Kuzey Amerika'da, sulak alanlarda yetişen bir bitkiydi ve bilimsel adı "*Digitaria paspaloides*" idi. Bitkiyi bulmasına bulmuştuk ama çok da zor bir soru ile karşılaşmıştık. Amerika'daki bir bitki Kuşcenneti'ne nasıl gelmişti? Türkiye Herbariyumu'nda bulunmadığına göre gelişti oldukça yakın bir tarihte olmalıydı. Türkiye ile Amerika arasında bir kuş göçü yoktu. Kimsede böyle sıradan, gösterişsiz bir bitkiyi kıtalararası bir yolculuk için yanına almazdı. Hiçbirimiz akla yakın bir olasılık bulamadık. Konu öylece kaldı.

Amerika'daki bir bitki Kuşcenneti'ne nasıl gelmişti? Türkiye Herbariyumu'nda bulunmadığına göre gelişti oldukça yakın bir tarihte olmalıydı. Türkiye ile Amerika arasında bir kuş göçü yoktu.

Bir yıl sonra yine Kuşcenneti'nde çalışırken bir akşam Ali Kızılay'la sohbet ediyordum. Söz bir önceki yıl yapılan Uluslararası Sulak Alanlar Toplantısından açıldı. Ben toplantının gidişatını, izlenimlerimi anlatırken bizi uğraştıran Amerika orijinli bitki aklıma geldi ve nereden geldiğini söylemeden olayı Ali Kızılay'a anlattım. Benden bitkiyi tarif etmemi istedi. Söyler söylemez "*Ben onu biliyorum Tansu Bey*"

3 Kurutulmuş bitki örneklerinin belli bir sistemle düzenlenerek saklandığı yerdir.

dedi. Şaşırılmışım. Devam etti. *“Buralarda ona Alman ayrığı derler. Güya Kosswig Kuşcennetini keşfettikten sonra, kuşları beslemesi için Almanya’dan bu bitkinin tohumlarını getirip göle serpmiş; bitki de çoğalıp birkaç yıl içinde her tarafa yayılmış. Özellikle çeltik tarlalarının arasındaki kanallarda su akışını engellediği için köylüler Kosswig Hoca’ya çok kızarlar ama Hoca’mızın tabii ki hiçbir taksiratı yoktur.”* Dikkat ve şaşkınlıkla dinliyordum. *“Hoca getirmedi ama ben onun nereden geldiğini biliyorum.”* Şaşkınlığım daha da artmıştı. *“Nereden Ali?”* dedim. Tek kelime ile yanıtladı. *“Amerika’dan.”* Küçük dilimi yutacaktım. Yüz ifademden sözüne açıklık getirmesini istediğimi anlamıştı, devam etti: *“Altı yedi yıl önce çuvalarla Amerika’dan çeltik tohumu ithal edilmişti. Bu civarda çeltik ekimi yapan herkes o tohumlardan çuval çuval aldı. İyi de para kazandılar. Bu Alman ayrığı denen otun tohumları da çeltik tohumlarıyla birlikte Amerika’dan geldi ve her tarafa yayıldı.”* Şok olmuştum. Sorular, hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde, cevaplanmıştı. Hayranlıkla Ali’ye bakıyordum. Diğer çiftçilerin hiç fark etmedikleri ayrıntıları yakalamıştı. Bilge bir insandı. Dikkatli ve doğru gözlem, mantıklı ve sağlam bir akıl yürütme ve tartışmaya meydan bırakmayan bir sonuç. Kalktım iki yanğından öptüm. Karşılaşılan sorunun çözümündeki rolünün önemini anlamıştı. Çok memnun oldu.

Sulak Alanlar ve Yırtıcı Kuşlar: “*Silent Spring*”

1967 yılı yaz aylarında, önceden sözleştiğimiz gibi, Richard Porter ve Ian Willis ile birlikte sulak alanlarda inceleme ve gözlemlerde bulunduk. Kuş Gölü, Uluabat Gölü, Karacabey Boğazı, Ereğli Sazlıkları, Tuz Gölü, Akyatan ve Yumurtaılık Lagünleri, Amik Gölü, Eber ve Akşehir Gölleri, Karamuk Sazlıkları ve Işıklı Gölü’nde incelemeler yaptık. Kuş kayıtlarının yanı sıra, ben mutlaka kuşların yaşadığı habitatların niteliklerini de inceliyor, özellikle de Kuşgölü’nde gördüğüm habitatların benzerlerinde aynı kuş türlerinin bulunup bulunmadığına dikkat ediyordum. Richard Porter ve Ian Willis Türkiye’de gördükleri yırtıcı kuşların, bilhassa şahin türlerinin çokluğu karşısındaki hayretlerini sıklıkla dile getiriyorlar, yırtıcı kuşların pestisidler⁴ yüzünden İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinde nasıl azaldıklarını

“

Kuş kayıtlarının yanı sıra, ben mutlaka kuşların yaşadığı habitatların niteliklerini de inceliyor, özellikle de Kuşgölü’nde gördüğüm habitatların benzerlerinde aynı kuş türlerinin bulunup bulunmadığına dikkat ediyordum.

4 Pestisit, zirai mücadele ilaçları.

büyük bir nedametle anlatıyorlardı. Kelebeklerin bolluğu karşısında şaşırıyorlar, pestisidlerden önce İngiliz kırlarının da kelebekler yönünden zengin olduğunu söylüyorlardı. Bu konuşmalardan, bir yıl önce okuduğum Amerikalı yazar Rachel Carson'un *Silent Spring* (*Sessiz İlkbahar*) isimli kitabı aklıma geldi. Kitabın verdiği mesaj konusunda Karatepe Arslantaş Millî Parkı'nda incelemeler yaparken orada tanıştığım ve o sırada aynı kitabı okumakta olan Prof. Dr. Hallet Çambel ile görüş alışverişinde bulunmuştum. Anladığım kadarıyla Rachel Carson'un *Silent Spring* isimli kitabında, pestisidlerin et-

kileri hakkında yazılanlar sadece ABD için değil Avrupa ülkeleri için de geçerli idi.

Richard Porter ve Ian Willis ile birlikte yaptığım inceleme gezilerinde, Türkiye’de de görülen, Avrupa’daki bazı kuş türlerinin çevresel etkiler sonucu nüfuslarında ne gibi değişiklikler olduğu, hangi faktörlerin kuş yaşamını olumsuz etkilediği, hangi kuş türlerinin daha fazla etkilenmiş olduğu ve bu yüzden korumada öncelik alması gerektiği konularında değerli bilgiler edindim. Öğrendiklerim kitaplarda yazmayan, Türkiye’deki kaynaklarda bulamayacağım şeylerdi.

Azmin Sonu: Yırtıcı Kuşlar için Karar Verildi

Yırtıcı kuşların Avrupa'daki durumları hakkında Richard Porter'dan edindiğim bilgilerden sonra Türkiye'de olabilecekler hakkında kaygılanmış, üzerinde düşünmeye başlamıştım. Yıllar önce alınmış Merkez Av Komisyonu kararınca yırtıcı kuşların avlanması bütün yıl serbestti. Aslında benzeri kararlar diğer yırtıcı hayvan türleri için de geçerliydi. Ne yazık ki bu konudaki genel yaklaşım "yırtıcı eşittir zararlı" şeklindeydi. Oysa yırtıcılar doğal dengenin sağlanmasında yaşamsal öneme sahiptiler.

Türkiye'de zirai mücadele ilaçlarının kullanımı giderek yaygınlaşıyor ve artıyordu. Böyle giderse şahin, kartal, doğan, atmaca, delice ve akbabalar azalacaklar doğadaki besin zinciri bozulacaktı. Her zaman yaptığım gibi konuyu Nihat Turan ve Avni Nebioğlu'na anlattım. Beni desteklemelerini bekliyordum. Öyle olmadı. Tam bir hayal kırıklığı yaşıyordum. "Ne biliyorsun, belki Türkiye'de azalırken komşu ülkelerde artıyordur" diyorlardı. Pestisidlerin zincirleme etkisinin nelere mal olduğunu dilimin döndüğünce anlatmaya çalışıyor, yırtıcıların hayatlarının pek kolay olmadığını, diğer kuşlar gibi her an yiyecek bulamadıklarını, besin zincirinin en üst noktasında konumlandıkları için doğal denge üzerindeki rollerinin vazgeçilmez olduğunu ifade ediyordum. Ama sonuç değişmiyordu. Aynı olumsuz tavırlar devam ediyordu. Oysa yaban hayatı türlerinin korunması konusunda fikirlerimiz genellikle örtüşmekteydi.

Aslında istediğim fazla bir şey de değildi. 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu uyarınca her yıl alınan Merkez Av Komisyonu Kararı ile bütün yırtıcı kuş türlerinin avlanmasının yasaklanmasını istiyordum. Konuyu Daire Başkanım Zekai Bayer'e taşıyarak polemiğe girmek istemiyordum. Ancak ısrarımdan da vazgeçmiş değildim.

Türkiye'de zirai mücadele ilaçlarının kullanımı giderek yaygınlaşıyor ve artıyordu. Böyle giderse şahin, kartal, doğan, atmaca, delice ve akbabalar azalacaklar doğadaki besin zinciri bozulacaktı.

Bir gün dairede, yırtıcı kuşların koruma altına alınması hakkındaki isteğimi yineliyorken telefon geldi. Görüşmem bitip başımı onlara doğru çevirdiğimde arkadaşlarımla gülmekte olduklarını fark ettim. Avni Nebioğlu yanıma geldi ve yırtıcı kuşların korunması için getirdiğim teklifimi canı gönülden desteklediklerini söyleyerek, soru sormama fırsat vermeden devam etti. "Yırtıcı kuşları o kadar iyi savunuyorsun ve senden o kadar çok yeni şey öğreniyoruz ki Merkez Av Komisyonu toplantısına kadar böyle devam etsin istedik." dedi. Yasak kararı 1970 yılında devreye girdi.

Kuşların Kıtalar Arası Göçü

Ağustos ayının ikinci yarısından itibaren İstanbul'da Çamlıca Tepeleri'nden leyleklerin ve yırtıcı kuşların göçlerini incelemeye başladık. Richard Porter bir yıl önce de göçleri izlemişti. Ben ilk kez izliyordum ve çok etkilenmişim.

Genellikle Küçük Çamlıca Tepesi'ndeki çay bahçesinin doğusundaki açık alanda konuşlanıyor ve kuşların geçişini bekliyorduk. Saat 10.30'dan önce hareket başlamıyordu. Daha doğrusu o saate kadar kuşlar göçe başlamış olsalar bile, henüz Çamlıca Tepeleri'ne ulaşmamış oluyorlardı. Leyleklerin ve yırtıcı kuşların göçe başlamak için havanın ısınmasını ve tepelerin yamaçlarından yukarı doğru yükselen sıcak hava akımlarının oluşmasını beklediklerini, kuş göçlerini izlerken öğrendim. Havada irtifa kazanmak için sıcak hava akımının içine giriyorlar, dönerek yükseliyorlar ve ulaşabildikleri en yüksek noktadan süzülerek, yeni sıcak hava akımı yakalayabilecekleri başka bir tepeye kadar planör uçuşu yapıyorlardı. İstanbul Boğazı'nı geçmek için Haliç yamaçlarından yükselen sıcak hava akımlarıyla yükseliyorlar, tarihi yarımada üzerinden Üsküdar'a geçiyorlar, Karacaahmet Mezarlığı'nın üzerinden Çamlıca'ya ulaşıyorlardı. Haliç yamaçlarında yükselirken, genellikle Eyüp yöresini ve özellikle de Eyüp Sultan Camii çevresini kullandıkları için, eski İstanbulluların "*Leylekler Eyüp Sultanı selamlamadan İstanbul'dan geçmezler.*" sözünü doğrulamış oluyorlardı. Kuşlar Çamlıca yamaçlarında sıcak hava akımlarıyla yükselirken ornitologlara, kuş gözlemcilerine ve o sırada Çamlıca'da bulunan turistlere uzun süreli gözlem yapabilme fırsatı veriyorlardı.

Göç eden leylekleri kaydetmenin bir zorluğu yoktu. Yırtıcı kuşlar içinde arı şahinleri en yüksek sayısal değere sahipti, onları tanımakta ve saymakta güçlük çekilmiyordu. Ancak bazı kartal ve şahin türlerinin, özellikle de genç bireylerin teşhisi pek kolay olmuyordu. O yıllarda kuş türlerinin teşhisine yarayan kılavuz kitaplar bugünküler kadar ayrıntılı çizimlere ve bilgilere sahip değillerdi. Teşhiste zorlanabileceğimiz türler için, not defterlerimize her gün birkaç tane, yırtıcı kuşların alttan görünüşünü belirleyen, çizim yapar ve içini boş bırakırdık. Kesin tanı koyamadığımız türler olduğunda, belirgin özelliklerini çizimin içine kurşun kalemle işaretler, gece Kısıklı'daki kahvehanelerde birbirimizin görüş ve yorumunu da alarak isimlendirmeye çalışırdık.

Leylekler Eyüp Sultanı selamlamadan İstanbul'dan geçmezler.

Ramsar'a Giden Yol: Uluslararası Sulak Alanlar Toplantısı 1967

Sulak Alanlar Teknik Toplantısında gözlem yapan delegeler (1967, Kuşçenneti M. P.)

Göçler devam ederken, Eylül ayı ortalarında Ankara'ya döndüm. Uluslararası toplantının hazırlıklarında bulunmam gerekiyordu. Toplantı, Devlet İstatistik Enstitüsü salonunda yapılacaktı. Yurt dışından önemli kimselerin katılması bekleniyordu. Nitekim öyle oldu. O yıllarda ekoloji, ornitoloji ve hidroloji konusunda dünyanın önde gelen bazı isimleri toplantı için Ankara'ya geldi. Ekolojinin özel bir konusu için yapıldığından toplantı kalabalık değildi. Toplantıya, on dört ülke ile altı uluslararası kuruluşu temsilen, kırk kişi katıldı. Yedi kişi de gözlemci sıfatı ile bulundu toplantıda. Toplantı gündemi büyük ölçüde Dünya Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği'nin (IUCN) Ekoloji Komisyonu tarafından oluşturulmuştu. Bütün dünyada giderek azalmakta olan sulak alanların korunması çerçevesinde, taşıdıkları ekolojik, ornitolojik, ekonomik, hidrolojik, estetik, sportif, rekreatif, signetik ve üretken değerleri vurgulanarak, kurutulmaları hâlinde karşılaşılabilecek olumsuzluklar ve kayıplar genel tebliğlerle anlatıldığı gibi, spesifik alanlardan örneklerle de dile getiriliyordu.

Toplantı 9 Ekim 1967 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın mesajı ile açıldı. Protokol konuşmaları sabah oturumunun ilk yarısını aldı. Birinci teknik oturum öğleden sonraya sarktı. Benim tebliğim birinci oturumdaydı. Oturum başkanlığını Kanadalı Prof. Dr. J. B. Cragg yapıyordu. O yıllarda ekoloji alanında dünyanın önde gelen isimlerinden biriydi. Tebliğimi sunduktan sonra kahve molası verildi. Dışarıda Dr. Cragg ile aynı masada çayımı yudumlarken Kuşcenneti Millî Parkı'nın ekolojik yapısının sağlıklı bir şekilde devam etmesi için, tebliğimde belirttiğim, göl sularının ilkbaharda yükselip sonbaharda alçalmasının hayatî önem taşıdığına dair düşünceme katıldığını belirtti ve elli altmış yıl sonra göl sularının ritminde değişiklikler olabileceğini söyledi. Afallamıştım. Kanadalı Hoca Türkiye'de olup bitenler hakkında benim bilmediğim yeni şeyler mi biliyordu? Sözlerine devam etti.

Meteoroloji uzmanları son yıllarda alışageldiğimiz hava olaylarındaki olağandışı sapmaların daha sık tekrarlandığını fark etmişler. Bunun üzerine bir grup bilim insanı hava olayları konusunda daha ayrıntılı bilgi toplamaya başlamış. Elde edilen veriler, matematik modellerle, uzun yıllar ötesini kapsayacak şekilde projekte edilmiş.

Hayret ve merakla dinliyordum. Anlattıklarından, bugün bile hafızamda tazeliğini koruyan sözler ana hatlarıyla şöyle idi:

"Dünyadaki hava olayları asırlar boyu alışmış olduğumuz döngüsünden, hissedilir derecede, sapma göstermektedir. Bu değişiklikler sadece havacılar, denizciler, çiftçiler gibi atmosferik olayları yakından takip eden gruplar tarafından değil, sıradan insanlar tarafından da hissedilir hâle gelmiştir."

"Değişikliklerin nedeni atmosferin giderek ısınmasıdır. Isınmanın sebebi petrol, kömür ve doğalgaz gibi fosil yakıtların giderek daha fazla kullanılmasıdır. Isınma, havadaki karbondioksit ve metan gibi sera gazlarının artışına paralel olarak hızlanmaktadır."

"Değişiklikler sonucu, atmosferde fırtınaların ve aşırı yağışların sıklığının artması beklenmektedir. Yağışı bol olan yerlerdeki yağışlar daha da artarken yağışı kıt olan yerlerdeki yağışlar daha da azalacaktır. Atmosferin ısınması sonucu kutuplardaki buzullar erimeye başlayacak, okyanusların, denizlerin su seviyesi yükselecek, kıyılardaki kentler ve ovalar bundan zarar görecektir."

İklim değişikliğinde bugün geldiğimiz noktayı düşünürsek, 1960'lı yıllarda bilim insanlarının söylediklerinin ne kadar doğru ve tutarlı olduğu daha iyi anlaşılıyor.

Prof. Dr. J. B. Cragg'den dinlediklerim sadece iklim değişikliğine ait, kehanet ölçeğindeki yorumlar değildi. Teknik oturumların ilk tebliğlerinden birini o sunmuştu. "*Tabiatı Korumanın Teorisi ve Pratiği*" başlıklı sunumunda doğal çevreyi kirletmenin maliyetinin, ekolojik olduğu kadar, ekonomik sonuçlarına da değinmiş, ekonomik boyutları anlatırken çarpıcı örnekler vermiş ve kuruşlandırmıştı. Anlattığı konular içinde beni ve sanırım salondaki diğer delegeleri de en fazla etkileyeni kurşun zehirlenmesi olmuştu. Benzine karıştırılan kurşunun, egzoz gazları ile atmosfere salındıktan kısa süre sonra yeryüzüne indiğini ve kuzey yarıkürede şimdiye kadar, metrekarede toplam on miligram kurşun birikimine neden olduğunu, bunun ehli hayvanların sütü ile insana da ulaştığını, bu durumun sonuçlarının

Uluslararası Sulak Alanlar Teknik Toplantısı
Sakarya Balıkdanı kuş gözlemleri (1967)

birkaç nesil sonra ortaya çıkabilecek çok ciddi sağlık sorunlarına yol açabileceğini belirttiikten sonra, insanların tarihi olaylardan ders almadığını söyleyerek Roma İmparatorluğu'nun yıkılışında kurşun zehirlenmesinin rolünü anlatmıştı.

Roma İmparatorluğu'nda aristokratları oluşturan varlıklı yönetici kesim, mutfaklarda kurşunla kaplanmış tencere, bakraç, küp ve benzeri kap kacak kullanıyorlarmış. Kurşun tuzları kaplara konan yiyeceklere tatlımsı bir lezzet veriyormuş. Şarap, şıra gibi içecekler de kurşunla kaplanmış küplere konuyormuş. Kurşun tuzları zehirli olmakla birlikte, yiyecek içeceklerle alınan doz çok düşük olduğu için sorun yaşanmıyormuş. Fakat azar azar alınıp vücutta biriken kurşun tuzları zamanla sinirsel ve mental hastalıklara neden oluyormuş. İmparatorluğu yöneten aristokrat topluluğunda zamanla zekâ geriliğine sebep olması imparatorluğun sonunu getiren nedenlerden biri olmuş.

Sulak alanların kurutulması için yapılan çalışmalar dünyanın çeşitli yerlerinde asırlar önce başlamış olsa da başarılı teknik uygulamalar 19. yüzyılda Hollandalılar tarafından gerçekleştirilmiş. Hollandalılar drenaj uygulamasını yeni alanlar kazanmak amacıyla yaparken diğer ülkeler kontrol edemedikleri sulak alanları kurutmak gayesiyle tatabik etmiş. Başta Akdeniz havzası olmak üzere, sıcak ülkelerde sulak alanların kurutulmasının en büyük nedeni malarya (sıtma) olmuş. Türkiye'de de Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren sulak alanların kurutulmaya başlanmasının asıl nedeni sıtma hastalığıymış. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanlarında belirtildiği gibi, kurak yerlerdeki insanımızın benzi verem sarısı, sulak yerlerdeki insanımızın benzi sıtma sarısı imiş. O yıllarda başlatılan kapsamlı mücadele programlarına ek olarak 1946 yılında Sıtma Mücadele Kanunu, 1950 yılında da Bataklıkların Kurutulması Hakkında Kanun çıkarılmış.

Zamanla sulak alanlar hakkındaki görüşler değişmeye başlamış. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ivmelenen görüş değişikliklerinin başlıca nedenleri şunlar olmuş:

- Sulak alanların biyolojik ve ekolojik yönden çok değerli ekosistemler oldukları bilimsel araştırmalar sonucu ortaya çıkmış,
- Dünya Sağlık Teşkilatı sivrisineğin dünya üzerinden yok edilmesinin pratik olarak mümkün olamayacağını kabul ederek, malaryayla savaş hedefini sıtma plazmodyumu olarak belirlemiş,
- DDT bulunmuş ve haşereler üzerindeki kesin etkisi anlaşılmış.

Kanadalı Hoca'nın yarım saat kadar süren bildirisi, **doğayı korumak sadece kurdu, kuşu, çiçeği, böceği korumak değildir; doğayı korumak insanı korumakla eşdeğerdir**, şeklinde özetlenebilir.

Ankara'daki teknik oturumlar dört gün sürdü. Türkiye, Rusya, Pakistan, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin sulak alanları ve su kuşlarına ait tebliğler ağırlıkta olmakla birlikte, MAR Projesi'nin tanıtılması ve sınırlarının doğuya genişletilmesi enine boyuna tartışıldı. MAR Projesi sulak alanların korunması için daha kapsamlı çalışmalar yapılması gerektiğini vurgularken, ülkeler arasındaki bilgi aktarımının ve işbirliğinin de geliştirilmesini öngörmekte idi. Bu öngörü toplantıya katılan ülkelerin ve uluslararası kuruluşların temsilcileri tarafından hararetle desteklendi. Toplantı kararlarının onuncu maddesinde sulak alanların daha iyi korunması ve değerlendirilmesi için ilgili bütün tarafların katkı ve katılımları ile uluslararası bir sözleşme hazırlanması ve bunun için hazırlık toplantıları düzenlenmesi kabul edildi.

Ankara'daki toplantıyı gözlemci sıfatıyla izleyen ve toplantının son gününde söz alarak gündem dışı kısa bir konuşma yapan rahmetli hocam Prof. Dr. Hikmet Birand bir anda ilgi odağı hâline geldi. Konuşmasına başlamasıyla birlikte herkes kulak kesildi. Hepimiz onu büyülenmiş gibi dinliyorduk. Kendi çocukluğundan, kırsal alanlardaki yaşamından örnekler vererek, teori ve realitenin hangi noktalarda kesiştiğine, korumanın başarılı olması için insan faktörüne nasıl yaklaşılması gerektiğine değindi. Kuşların yaşama ortamı niteliğindeki sulak alanların korunması için bölgesel ve küresel işbirliğinin önemine olan inancını belirtti ve uluslararası bir sözleşme hazırlanması yolunda taraflara başarılar diledi. Toplantı sırasında yabancı konuklardan onu sima itibarıyla tanıyan çıkmamıştı. Konuşması nedeniyle ismi anons edilince, özellikle halofit bitkiler⁵ konusunda dünya çapında bir otorite olan Birand Hoca'nın etrafı bir anda yabancı delegelerle doldu.

13 Ekim 1967 tarihinde Ankara'dan Bursa'ya hareket edildi. Yolda Sivrihisar yakınlarında, Sakarya Nehri üzerinde bulunan Balıkdamı'na uğranarak kuşlar gözlemlendi. Çifteler Harası'ndaki öğle ye-

5 Tuzlu (çorak) topraklarda yetişen bitkiler.

meğinden sonra akşamüzeri Bursa'ya varıldı. Ertesi gün önce Ulubat Gölü'ne, sonra da Kuş Gölü'ne gidildi ve tabii ki Kuşçenneti Millî Parkı da ziyaret edildi. 15 Ekim'de Bandırma'dan vapurla İstanbul'a geçildi. 16 Ekim 1967 tarihindeki toplantının kapanış oturumunda İstanbul Valisi Vefa Poyraz da vardı. Veda konuşmasını Daire Başkanım Zekai Bayer yaptı. Öğleden sonra Belgrad Ormanları'na yarım günlük bir gezi düzenlendi. Mevsimin ılık ve yağışlı olması nedeniyle ormanın her yerinde mantarlar çıkmıştı. Bir ara IUCN Ekoloji Komisyonu Koordinatörü Sir Hugh Elliot yanıma geldi. Kendisi hukukçu idi ve bu alandaki başarılı çalışmalarından dolayı "Sir" ünvanı verilmişti. Biyoloji ve ekoloji konularında ise kendisini yetiştirmişti. Elinde iki mantar vardı. Mantarlardan birini göstererek, "Bak Tansu" dedi; "Bu yenebilir bir mantardır", sonra diğerini işaret ederek devam etti "Bu da ölümcül zehirlidir." Mantarlara dikkatlice baktım. Birbirlerine o denli benziyorlardı ki çok dikkat edilmezse birbirlerinden ayırt edilmeleri imkânsız gibiydi. Sonbaharda zaman zaman gazetelerde mantar zehirlenmeleri hakkında çıkan haberlerin nedeni bu olmalı diye düşündüm.

Üzerinden yıllar geçtikten sonra, Sulak Alanlar Teknik Toplantısını değerlendirmeye çalıştığımda şu sonuçlara vardım:

Türkiye, çevre sorunlarının çok özel bir alanında, Birleşmiş Milletlerin çevre alanındaki ilk uluslararası toplantısı kabul edilen 5 Haziran 1972 tarihli Stokholm Konferansı'ndan beş yıl önce uluslararası bir toplantı düzenleme duyarlılığını ve basiretini göstermişti. Bu önemli bir başarıydı.

Toplantı sonucu doğal çevrenin, özellikle de sulak alanlar ve kuşların korunması için alınan bir dizi karar ve tavsiyenin içinde, bu amaçla uluslararası bir sözleşmenin hazırlanması yolundaki on numaralı karar maddesi, 1971 yılında İran'ın Ramsar kentinde meyvesini verecekti. Kararlar, MAR Projesi çerçevesinde yapılan çalışmalara destek olarak günümüzde çevre koruma alanındaki önemli küresel sözleşmelerden biri olmuştu.

“

Türkiye, çevre sorunlarının çok özel bir alanında, Birleşmiş Milletlerin çevre alanındaki ilk uluslararası toplantısı kabul edilen 5 Haziran 1972 tarihli Stokholm Konferansı'ndan beş yıl önce uluslararası bir toplantı düzenleme duyarlılığını ve basiretini göstermişti. Bu önemli bir başarıydı.

Tepeli pelikanlar yuvalarında, Kuşçenneti M. P.

Pelikanlara Yuva

Toplantıdan sonra, Ekim ayı sonunda Kuşçenneti Millî Parkı'na gittim. Kuşlar açısından tam bir mevsim değişikliği yaşıyordu. İlkbaharda ve yazın gelenler ayrılırken, kışı geçirecek olanlar yavaş yavaş sükün ediyordu. Millî Park'ın batı kıyılarında yaban ördekleri yoğun olarak bulunuyordu. Göl sularında hafif bir yükselme başlamış olmakla birlikte, ilkbahar seviyesine ulaşması için daha beş aylık bir zaman vardı.

Ali Kızılay'la, ilkbaharda sözleştiğimiz gibi, pelikanlar için bir yuva hazırlama fikrini enine boyuna tartışmaya başladık. Önce bildiğimiz ve gözlemlediğimiz kadarıyla pelikanların isteklerinin neler olabileceğini düşündük. Pelikanların çok hassas kuşlar olduklarını, en ufak bir tehlike olasılığında bile hemen harekete geçerek oradan uzaklaştıklarını biliyorduk. Bu nedenle onlar için Millî Park'ın en sessiz, en güvenli alanları seçilmeliydi. Bakışlarıyla sürekli çevreyi kontrol ettikleri için görüş alanının geniş olması temel bir gereksinimdi. Pelikanlar büyük ve ağır kuşlardı. Kuşçenneti'nde yuva yapan diğer kuşlar gibi kondukları daldan anında havalanmaları söz konusu değildi. Uçmak için, konmak için diğer kuşlardan çok daha geniş açıklıklara ihtiyaçları vardı. Bu özellikleri de dikkate alınmalıydı. Normal olarak sazları yatırarak yerde yuva yaptıkları için yapacağımız

“

Pelikanların çok hassas kuşlar olduklarını, en ufak bir tehlike olasılığında bile hemen harekete geçerek oradan uzaklaştıklarını biliyorduk. Bu nedenle onlar için Millî Park'ın en sessiz, en güvenli alanları seçilmeliydi.

yuvanın da pek yüksek olmaması lâzımdı. Özellikle yuvada yavruları varken, besin kaynaklarına çok yakın olmaları gerekiyordu ve tabii en önemli noktalardan biri de kendileri için hazırlanan bir düzenlemenin insan eliyle yapılmış olduğunu fark etmemeleriydi.

Yavru pelikan

Bütün bunları hesaba katarak, pelikanlar için önce uygun bir yer aramaya başladık. Millî Park'ın batı tarafı en sakin yerdii. Kuşçeneti'ni kuzey-güney doğrultusunda ikiye bölen Sığırçiatik Dere-si'nin batısında boylu ağaçlar derenin doğusundakilere göre azdı ve bu ağaçlarda karabataklar yuva yapıyorlardı. Diğer yerler ise geniş sazlıklarla kaplıydı ve buralarda yeşilbaş ördekler, su tavukları, bahriler, bozkazlar, erguvani balıkçılar ve saz bülbülleri yuvalanıyordu. Sazlıkların arasında yer yer nilüferlerin olduğu küçük açıklıklar, üzerinde yuva olmayan seyrek söğüt ağaçları vardı. Bu ağaçlardan birini pelikanlar için hazırlamayı düşündük. Seçtiğimiz ağaç, karabatak kolonisinin ikiyüz metre kadar batısında idi. Sazlıklar içinde olmasına karşın gölün açık sularına sadece beş altı metre uzaklıktaydı. Boylu olmayan yayvan bir ağaçtı. Her yönü ile tam istediğimiz gibiydi.

“

Pelikanlar, yuvada yavruları varken, besin kaynaklarına çok yakın olmaları gerekiyordu ve tabii en önemli noktalardan biri de kendileri için hazırlanan bir düzenlemenin insan eliyle yapılmış olduğunu fark etmemeleriydi.

Ali Kızılay ağacın üst dallarından, uçuşa engel olabilecekleri budadı. Kestiği dalları, ağacın üzerine bir platform yerleştirmeye imkân verecek şekilde yerleştirip çiviledi. Ben Kuşcenneti'nde kuluçka yapan balıkçıl, karabatak ve kaşıkçı kuşlarının kuluçka yaptıkları ağaçların altında dolaşarak, rüzgârla yere düşmüş yuvalardan beş on tanesini topladım ve getirip Ali Kızılay'a verdim. O da kuş pislikleriyle kirlenmiş ince dal parçalarından oluşan yuva malzemesini ağacın üzerinde sererek, rüzgârda dağılmaması için, tellerle tutturdu. Ağacın üzerinde sekiz on metre karelik geniş bir platform oluştu. Üstteki dallar üzerinde de daha küçük bir platform vardı. İster kara tarafından, ister göl tarafından yaklaşsınlar, pelikanlar onlar için hazırladığımız bu yuvaya rahatça konabilecek, aynı rahatlıkla bu yuvadan havalanabilecek. Yuvada kuluçkaya yattıklarında pelikanlar çevrelerinde olup bitenleri kolayca izleyebileceklerdi. Görüşlerini engelleyen hiçbir şey yoktu. Ağacın ve yuvanın görünüşü tamamen doğaldı. Üzerinden bir kış geçeceği için yapılan yuva ile ağacın görsel uyumu daha da pekişecekti. İyi bir iş başardığımızı düşünüyorduk; gelecek ilkbahardan umutluyduk.

Müjdeli haber beş ay sonra, 1968 yılının 1 Nisan günü, ben Ankara'dayken, Bandırma Orman İşletme Müdürlüğü'nden geldi. Pelikanlar kendileri için hazırlanan yuvaya yerleşmişlerdi. Millî Parklar Dairesi'nde büyük bir sevinç vardı. Beni kutlayan herkese, projeyi Ali Kızılay'la birlikte gerçekleştirdiğimizi, tasarı aşamasında David Lea'nin de katkısının olduğunu anlatıp duruyordum. Birkaç gün içinde hazırlıklarımı tamamlayıp kendimi Kuşcenneti'ne attım.

Kayıkla göle açıldık. Ali Kızılay kürekleri sükûnetle çekiyordu. Pelikanları ürkütmemek için ikimiz de dikkat kesilmiştik. Karabatak kolonisinden daha batıya geçmeyecektik. Böylelikle, pelikanlarla aramızda en az iki yüz metrelik mesafeyi korumuş olacaktık. Aslında bu uzaklığı bile yeterli görmüyorduk. Açık göle doğru kürek çekerek üç yüz metre öteden pelikanları gördük. Söğüt ağacının üzerinde beyaz bir kubbe gibi duruyorlardı. İki kademeli platformun tamamına yerleşmişlerdi. Ali Kızılay daha önce pelikan sayısını belirlemeye çalışmış fakat kesin bir sayı elde edememişti. Yirmiden fazla olduğunu söylüyordu. Sabahın bu erken saatinde hava sakin, göl dalgasızdı. Pelikanlarda bizi görmüş olmakla beraber ürkmemişlerdi. Muhtemelen bizi balıkçı sanıyorlardı. Dürbünlerimize davranıp gözlemeye koyul-

duk. Yuvaya yerleşmiş olmakla birlikte, henüz kuluçkaya yatan yoktu. Platform üzerinde çok rahat etmiş görünüyorlardı. Yaptığımız sayımı birkaç ayrı noktadan tekrarladık ve hep aynı sonuca ulaştık. Yuvada yirmi altı tepeli pelikan vardı. Fotoğraf makinemdeki 135mm'lik teleobjektif iyi bir fotoğraf için yeterli değildi. Yine de bir iki poz fotoğraf çektim.

Geldiğimiz gibi ağır ve sakin şekilde kürek çekerek, iskeleye döndük. Ankara'ya telefon etmek için Bandırma'nın yolunu tuttum. Nihat Turan'a gözlemlerimi olduğu gibi, sevinçle aktardım. O da seviniyordu. Daire Başkanımız Zekai Bayer'e bütün bunları bir bir anlatacağımı söyledi.

Tepeli pelikanlar nesli tehlike altında olan kuşlardı. Çoğalmalarına yardımcı olabilmek bayağı iyi bir şeydi. Ayrıca, bildiğim kadarıyla bu kuşların ağaçta yuva yaptıklarına dair bir bilgi ya da kayıt yoktu ama yine de bu konuyu araştırmak iyi olacaktı.

Nisan ayının ikinci yarısında Kosswig ailesi yine Kuşçenneti'ne geldi. Pelikan olayından haberdar olmuşlardı. Hep birlikte kayıkla göle açıldık. Yavaş ve sakin bir tempo ile pelikanları gördüğümüz noktaya geldik. Kosswigler gördüklerinden etkilendiler ve çok sevindiler. Pelikanların yuvaya yerleşmesini "*Kuşçenneti'ne büyük bir armağan*" olarak değerlendirdiler. Tepeli pelikanların ağaçta yuvalanmalarının bilinen ilk kaydı olduğunu Kosswig Hocam teyit etti. Bu durum, olayın önemi kadar onurunu da artırıyordu. Akşam yemekte Prof. Dr. Curt Kosswig olayı başından itibaren anlatmamı istedi. Ben de ayrıntılarıyla anlattım. Ara sıra sorduğu sorularla gözlemlerimin ne derecede sağlıklı olduğunu ölçüyordu. Sonunda Hocamdan bir aferin aldım. Hocam, Ali Kızılay'ı da ihmal etmedi tabi. Sabah köyden geldiğinde bir aferin de ona verdi.

Sonraki günlerde pelikanları görmek için Daire Başkanım Zekai Bayer, Millî Parklar Şube Müdürü Süleyman Çakal, Nihat Turan, Avni Nebioğlu, Özdoğan Aktar da geldiler. Bu vesile ile Kuşçenneti Millî Parkı'nda karşılaştığım sorunları ve çözüm önerilerimi Kosswig Hocam'ın da katılımıyla hep beraber görüşüp tartışma fırsatım oldu.

Nisan-Mayıs aylarında çevre ilçe ve köylerden gelenler binanın önündeki açık sahayı piknik alanı olarak kullanıyorlardı. Oysa alan piknik için gerekli olan masa, gölgelik, çeşme, ocak, tuvalet gibi donanıma

sahip değildi. İhtiyaç hâlinde sahra tuvaleti ile binadaki tuvalet ve çeşmeyi kullanıyorlardı ve tabii yetmiyordu. Fakat asıl sorun, kalabalığın kuşlar üzerindeki olumsuz etkisiydi. Gürültülü kalabalıktan ürken kuşlar, piknik yapılan alana yakın olan ağaçlardaki yuvaları terk ediyorlardı. Boşalan yuva sayısı kırk ila elli arasında oluyordu ki bu azımsanacak bir rakam değildi. Piknik olayının sona erdirilmesi isteğine kimsenin itirazı olmadı ve ertesi yıldan itibaren alanda piknik yapılmayacağı kararının çevre ilçe ve köylere duyurulması kabul edildi.

Diğer sorun ziyaretçilerin gezdirilmesiyle ilgiliydi. Hafta içi gelen küçük ziyaretçi gruplarını iskeleden kayığa bindiriyor ve kürek çekerek, ilkbaharda tamamen göl suları içinde kalan, söğüt korusu içinde gezdiriyorduk. Kayıkla gezerken ziyaretçiler kendilerini gerçekten cennette hissediyor, başlarının üzerindeki yüzlerce yuvayı ve içindeki kuşları hayranlıkla seyrediyor, turu tamamlayıp binaya geldiğimizde ziyaretçi defterine methüsenâ dolu satırlar döküyorlardı. Ancak madalyonun bir de öteki yüzü vardı. Biz kayıkla yuvaların altından geçerken rahatsız olan kuşlardan bazıları, kısa süreyle de olsa, yuvayı terk ediyor, bu sırada savunmasız yuvayı gören kargalar yumurta veya yavruyu kapıp kaçıyor. Her kayık turu, en az üç dört adet yumurta ya da yavru kaybı demektir. Yaklaşık bir hesaplama, Kuşçenneti Millî Parkı'nda bir üreme döneminde toplam yavruların beşte biri bu nedenle telef oluyordu. Kayıkla gezmeyi azaltmak bir çare gibi gözükse de ziyaretçiyi Millî Parkın büyüleyici görünümünden mahrum bırakmak adil olmayacaktı. Batı ülkelerinde gözetleme kuleleri olduğunu biliyorduk ama fotoğraflarını gördüklerimiz Kuşçenneti'nde işe yarayacak gibi görünmüyordu. Kısacası, bu soruna bir çözüm üretmedik.

Kargaların sayısı normalin çok üzerindeydi. Silah ya da kimyasallarla mücadele söz konusu olamazdı. Elimiz kolumuz bağlıydı.

Bir ay kadar sonra, Millî Parkta pelikanların kendileri için ağaç üzerinde hazırlanan yuvaları benimseyip kuluçkaya yatmaları olayı yurt dışında da duyulmuştu. İngiltere'den BBC, Almanya'dan ZDF yayın kuruluşları ertesi yıl Kuşçenneti'ne gelerek, film çekmek istediklerine dair başvuru yaptılar.

Pelikanlar ilk sene sekiz ya da dokuz yavru büyüttüler. Ürkütmemek için göl tarafından ve uzaktan bakıyorduk ve büyüklerin arasındaki yavruları tam olarak saymak mümkün olmuyordu.

“

Millî Parkta pelikanların kendileri için ağaç üzerinde hazırlanan yuvaları benimseyip kuluçkaya yatmaları olayı yurt dışında da duyulmuştu. İngiltere'den BBC, Almanya'dan ZDF yayın kuruluşları ertesi yıl Kuşçenneti'ne gelerek, film çekmek istediklerine dair başvuru yaptılar.

Bu başarı bana moral vermişti. Kuşları gözlemlerken kuşlara olduğu kadar, onların beslendikleri, barındıkları, yuvalandıkları yerlere de dikkat ediyordum. Çeltikçiler Kuşçenneti'nde yuva yapmıyor, buna karşılık gölün güneyindeki Kabak Adası'nda yüzlercesi kuluçkaya yatıyordu. Küçük akbalıkçılar, gece balıkçıları, alaca balıkçılar Kabak Adası'nda çok daha kalabalıktı. Bana göre sebep, anılan kuş türlerinin yuvalanma isteklerine uygun habitatların Millî Park'ta yeterince bulunmaması idi. Kabak Adası'nda bu kuşlar genç ve sık söğüt ağaçlarına yuva yapıyorlardı. Kuşçenneti'nde de genç söğütler vardı ama seyrek ve dağınıktı. Kuşların istediği habitatlar Millî Park'ta da sağlanırsa gelebilirlerdi.

Düşüncemi Ali Kızılay'a açtım. Heyecanla onayladı. Çok doğru düşünmüş olduğumu söyledi. Ancak bir sorun vardı. Böyle bir habitat oluşturmak için kırk elli adet genç söğüt fidanına ihtiyacımız vardı ve bizim hiç fidanımız yoktu. Çevrede satın alabileceğimiz fidanlık da bulunmuyordu. Ali Kızılay sonbaharda sağlıklı söğüt dallarından çelik alıp bunları mumbit toprakta yetiştirmeyi önerdi. Makul bir çözüm önerisi idi. Anlaştık.

Pelikan yuvası başarılı olmuştu. Sonrasında ne yapacaktık? Nesli tehlikede bir tür için üreme başarısını artırarak sürdürmek mantıklı bir yaklaşımdı. Sonbaharda pelikanlar için farklı ağaçta yeni bir yuva hazırlamayı kararlaştırdık ve yaptık.

Yılın son ayında yine Kuşçenneti'nde idim. Su kuşları sayımları yapıyordum. Akşamları gün batmadan önce binlerce sığırcığın havada yaptıkları muhteşem gösteriyi izliyordum. Gösterinin sonunda tünemek için çoğunlukla batıdaki sazlıklara inerlerdi. Bir akşam büyük bir sığırcık bulutu, tünemek için yakınlardaki kuru bir ağaca yöneldi. Binlerce sığırcık birkaç saniye içinde ağacın her noktasına kondu ve o anda hiç unutmayacağım bir şey oldu. Koca ağaç büyük bir çatırtı ile çöktü. Kuşlar bir anda havalandılar. Sığırcıklar uzaklaştığında ağaçtan ayakta kalan bir tek gövde vardı.

“

Pelikan yuvası başarılı olmuştu. Sonrasında ne yapacaktık? Nesli tehlikede bir tür için üreme başarısını artırarak sürdürmek mantıklı bir yaklaşımdı.

1969 yılı Nisan ayında pelikanlar için hazırladığımız iki yuvaya da pelikanların yerleşmiş olduğunu Ankara'da öğrendim. Nihat Turan'la Ceylanpınar'da yaptığımız çalışmadan yeni dönmüştüm. Kuşçenneti'ne geldiğimde toplam kırk iki pelikan olduğunu gördüm. Gölün su seviyesi yüksekti. Diğer kuş türleri de oldukça kalabalıktı. Kuşçenneti gelecek yabancı konukları iyi ağırlayacaktı.

Hürriyet Kuşları Kuşcenneti'nden Uçacak

Birgün Bandırma Orman İşletmesi'nden aradılar ve Prof. Dr. C. Kosswig'in telefonla görüşmek istediğini söylediler. Kuşcenneti Bandırma'ya manyetolu telefonla bağlıydı ve aktarma yapılarak görüşülüyordu. Hocam bana bugünkü Hürriyet gazetesini okuyup okumadığımı sordu. Gazetenin gelmediğini söyledim. Bana muhakkak okumamı öğütledi. Bandırma'daki arkadaşlara rica ettim, gönderdiler. Gazetenin birinci sayfasında iri puntolarla "Hürriyet Kuşları Kuşcenneti'nden Uçacak" yazıyordu. Altındaki haberde ise kuş ressamı Salih Acar ve eşi Belkis Acar'ın Kuşcenneti'ndeki kuşların ayaklarına halka takacakları halkayı bulanın, üzerinde yazılı olduğu için bunu, Hürriyet gazetesine göndereceği ve halkanın bulunduğu ülkeye bakılarak kuşun göç hareketi hakkında bilgi edinileceği belirtiliyordu. Fena hâlde canım sıkılmıştı. Halkalamayı gözümün önüne getirmeye çalışıyordum. Yavru kuşu yakalamak için birileri ağaçlara çıkacak, kuşu yakalayacak ve pense ile ayağına alüminyumdan yapılmış bir halka takacaktı. Olacak şey değildi. O kişi daha ağaca adımını atar atmaz, çevredeki bütün kuşlar çılgık çılgıca kaçışacaklar, yuvadaki yavru ne olduğunu anlamadığı tehlikeden uzaklaşmak için yuvanın kenarına gelip kendini aşağı atacak ve bir iki dakika içinde gölün sularında boğulup gidecekti. Kim çıkarmıştı bu işi, kimden izin almışlardı? Millî Parklar Dairesi'nden izin almışlarsa neden kimse bana bir şey söylememiş, fikir danışmamıştı. İş, Hürriyet Gazetes'i'nin birinci sayfasında verilecek kadar ciddi ise mutlaka Bakanlıktan birileriyle görüşülmüş olmalıydı. Bunları düşünürken Bandırma'ya gidip telefonla Daire Başkanımı aradım.

Haberi okumuştum ama öncesinden bilgisi yoktu. Ona da kimse bir şey sormamıştı. Yine de böyle bir talep gelirse, benim görüşümün ne olacağını sordu. Ben de bildiğim sakıncaları sıraladım. "İçini ferah tut, bir şey olmayacak." dedi. Birkaç gün sonra kendisini Hürriyet gazetesinden aramışlar ve yardımcı olmasını istemişler. O da halkalamaya izin verilmeyeceğini söylemiş.

Bir hafta sonra Salih Acar ve Belkis Acar Kuşcenneti'ne geldiler. Kötü bir niyetleri olmadığını, kuşları haber yaparak toplumun ilgisini doğa koruma alanına çekmek istediklerini, halkalama sonuçlarından bilimsel faydalar sağlanacağını söyleyerek gerekli izni vermemi istediler. Kendilerine söğüt ağaçlarının uç dallarındaki yuvalara nasıl

“

Yavru kuşu yakalamak için birileri ağaçlara çıkacak, kuşu yakalayacak ve pense ile ayağına alüminyumdan yapılmış bir halka takacaktı. Olacak şey değildi.

çıkacaklarını sordum. Şaşırdılar. Hiç düşünmemiş oldukları belliydi. Halkalama yapmaya kalktıklarında olabilecek şeyleri kendilerine bir bir anlattım. Hiç itiraz etmediler. Şimdi onların canları sıkılıyor. Bu işe girişmeden önce neden izin başvurusunda bulunmadıklarını sorduğumda, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş olduklarını, orada devletin baskıcı rejiminden yılmış oldukları için burada da resmi kurumlardan çekindiklerini söylediler. Hiç aklıma gelmeyecek şeylerdi ama makuldü.

Mayıs ayının ikinci yarısıydı. Öğleden sonra küçük kayıkla kuş kolonilerinin durumuna bakmış, iskeleye dönüyordum. Giriş kapısının önünde büyük bir kalabalık vardı. Birkaç özel otomobil, bir minibüs ve beş tane de otobüs mevcuttu. Otobüslerle çevre okulların öğrencileri gelmişti. Kalabalığı öğrenciler oluşturuyordu. Minibüsün üzerinde BBC yazısını gördüm. Demek ki ilk yabancı konuklarımız gelmişti. Otomobillerin kimlere ait olduğunu bilmiyordum. Kayığı bağlayıp iskeleye çıktığımda yanıma tanımadığım biri geldi ve kuşların halkalanmasına izin vermemekle gazetesini zor durumda bıraktığımı, gazetenin okurlara olan sorumluluğunu dikkate alarak, gerekli izni vermem gerektiğini söyledi. Kiminle görüştüğümü sordum. Hürriyet gazetesi muhabiri olduğunu söyledi. Yanındaki iki foto muhabiri söze karışmıyordu. Kendisine kuşları halkalarken olabilecek kötü durumları açık bir dille anlattım. Ancak açıklamalarım onu etkilememişti ve gazetesinin okurlar önünde saygınlık kaybına uğrayacağına dair söylemini tekrarlıyordu. Fikrimi değiştiremeyeceğini anlayınca, gazetesinin yüksek tirajından ve Ankara'daki tanıdıklarından dem vurarak çalıştığım yerin aniden değişebileceğini söyledi. Şaşırdım ve çok kötü oldum. Böyle bir şantaj ve tehditle karşılaşacağım hiç aklıma gelmemişti. Öfkemi basturmaya çalışıyordum. O ara gözüm BBC minibüsüne takıldı. "Bakın" dedim; "Kuş halkalamak hiçbir yerde gazetecilik işi değildir. Eğer siz

beni gazetenizin tirajı ile tehdit ediyorsanız, dünyanın en büyük yayın kuruluşlarından BBC ekibi burada, ben de yaptıklarınızı onlara anlatırım." Arkasını döndü ve hiçbir şey söylemeden gitti.

Giriş kapısına gidip BBC ekibiyle tanıştım. Dört kişiydiler. Sıcakkanlı, güler yüzlü insanlardı. Richard Porter onlara benden söz etmiş. Güneş batmadan, çekim yapabilecekleri yerleri dolaştık. Bandırma'da kalıyorlardı. Sabah erkenden geleceklerini söyleyerek ayrıldılar.

Otobüslerle gelen okul çocukları çok gürültü yapıyorlardı. İlk işim kuşların ürkmemesi için onları sükûnete davet etmek oldu. Hepsi seslerini kesti. Düzgün sıralar hâlinde binaya girerek müze gibi kullandığımız salondaki tahnit edilmiş kuşları gördüler. Onlara kuşların Kuşçenneti Millî Parkı'nı seçmelerinin nedenlerini anlattım. Ortaokul öğrencilerine kuşların kendisini göstermek çok daha iyi olacaktı. Kalabalık gruplar için kuş gözlem kuleleri iyi bir çözüm olabilirdi.

BBC ekibi Kuşçenneti'ni çok sevdi. Pelikanlar için gelmişlerdi ama büyük bir dikkat ve özenle bütün kuş türlerini filme alıyorlardı. 16 mm'lik film makinesi kullanıyorlar, konunun niteliği ve uzaklığıyla ilgili olarak objektif değiştiriyorlardı. Uzaktaki kuşlar için 600 mm'lik teleobjektifleri vardı ki bunun 35 mm'lik kameralara göre değeri 1200 mm'yi geçiyordu. Pelikanlardan ve kaşıkçı kuşlarından etkilanmışlerdi. Epeyce bir çekim yaptılar. Şanslarına, Millî Park'taki son günlerinde üç yüz kadar ak pelikan batıdaki sazlığa geldi. Büyük bir keyifle onları da filme aldılar.

ZDF yayın ekibi Kuşçenneti'ne ben Ankara'ya döndükten sonra gelmiş. Ali Kızılay'dan öğrendiğime göre onlar da başarılı çekimler yapmışlar ve Millî Park'tan memnun ayrılmışlar.

İğneada Longoz Ormanları

1967 yılı Aralık ayı ortalarında Nihat Turan, Avni Nebioğlu ile beraber Trakya'ya geçtik. Programımız İğneada longoz ormanları ile Demirköy çevresindeki orman sahalarında geyik ve karaca nüfuslarını araştırmak idi. Demirköy Orman İşletmesi'ndeki mütevazı misafirhaneye yerleşerek çalışmalarımıza başladık. Kış yağmurları sıklıkla yağıyor ve işimizi güçleştiriyordu. Trakya ormanları, Osmanlı İmparatorluğu zamanından beri İstanbul avcılarının rağbet ettikleri avlaklardı. Gelenek günümüzde de devam ediyor, ancak avcılar, avlanması yasaklanmış olan türleri avlamakta sakınca görmüyorlardı. Bunun sonuçlarını çalışmalarımız sırasında karşılaştığımız feci durumdaki örneklerle gördük. Yol kenarındaki kan izleri bizi, bir gün önce vurulmuş olduğunu tahmin ettiğimiz bir geyik leşine götürdü. Hayvan, özellikle kış aylarında longoz ormanlarında oluşan yüzlerce gölcükten birine düşmüştü. Avcılar, geyiği yola kadar taşıyamadıklarından, trofe⁶ değeri yüksek olduğu için sadece kafasını kesip almışlardı. Vurulan iri bir erkek geyikti. Karnının suyun üstünde kalan kısmı, kurtlar, çakallar tarafından parçalanmıştı. Bağırsakları yarı sindirilmiş böğürtlen yaprakları ile doluydu. Sonraki günlerde birkaç kez daha vurulmuş geyik kalıntılarına rastladık ancak bunlarda sadece iç organlar kalmıştı.

Ormanda her yer ıslak olduğu için çamurlu zeminlerde yabancı hayvan izleri kolayca fark ediliyordu. Longoz ormanlarında geyik, karaca ve yabandomuzu nüfusunun oldukça yoğun olduğu izlerin sıklığından anlaşılıyordu. İğneada'da görüştüğümüz avcılar, kışın Demirköy Ormanları'nın yüksek kesimlerinde yaşayan hayvanların daha ılık olan kıyı bölgelere indiğini, nüfus yoğunluğunun bu sebepten kaynaklandığını söylediler.

“

Longoz ormanları, sadece memeliler açısından değil, kuşlar bakımından da zengindi. Orman içinde sık sık çulluk görüyorduk. Çok makbul bir av kuşu olan çulluk, bu bölgenin hedef türlerinin başında geliyordu.

⁶ Av ve yaban hayvanının boynuz, post, diş ve benzeri hatıra değeri taşıyan parçaları

Geyik Üretim Sahası
(1971, İstanbul)

Longoz ormanları, sadece memeliler açısından değil, kuşlar bakımından da zengindi. Orman içinde sık sık çulluk görüyorduk. Çok makbul bir av kuşu olan çulluk, bu bölgenin hedef türlerinin başında geliyordu. Deniz kıyısına çok yakın olan ve Longoz ormanlarından gelen sularla yükselen Mert ve Hamam gölleri, beş altı metre genişliğindeki kanallardan, sularını gürül gürül Karadeniz'e akıtıyordu. Göller ve denizin kıyı kesimleri, başta yaban ördekleri olmak üzere, su kuşlarıyla doluydu. Gündüz avlanma baskısıyla denize uçan ördekler akşam karanlığı yaklaşırken yeniden göllere dönüyorlardı. Upuzun kumsallardan oluşan kıyı bandında yağmurların, dalgaların ıslattığı yerlerde sürekli koşarak, bütün günü yemlenerek geçiriyorlardı.

Geyiklerin, karacaların ayak izlerini görüyorduk ama kendilerini göremiyorduk. Onları görebilmek için, gece yarısından sonra tentesi katlanabilen bir jiple orman yollarında geziniyorduk. Avni Nebioğlu ile ben, nöbetleşe jipin içinde ayağa kalkarak arabanın aküsünden beslenen bir projektörü tentenin üzerinden sağa sola çevirerek yabani hayvan görmeye çalışıyorduk. Projektör ışığında önce hayvanın gözleri belli oluyordu. Parlayan bir çift göz fark ettiğimizde ışığı onun üzerine sabitleyerek hayvanı daha iyi görmeye çalışıyorduk. Geyik ve karacaları tek tek, domuzları ise küçük sürüler hâlinde görüyorduk. Tilki ve çakal da gördüğümüz hayvanlardı ama nedense hiç kurda rastlamadık.

Bir gece saat üç sularında projektör nöbeti bende idi. Tentesi yarıya kadar sıyrılmış jipin içinde ayakta, ormanın derinliklerindeki hayvanları görebilmek için ışığı sağdan sola, soldan sağa, dikkatlice kaydırıyordum. Bir ara ışığın birkaç metre ileride, tam önümüzdeki bir cisim aydınlattığını fark ettim ve gayri ihtiyarî başımı tentenin altına soktum. Jipin üstüne çarpan şey tenteyi sıyrarak geçti. Şoförümüz arabayı durdurdu. İnip baktığımızda yan yatmış bir telgraf direğinden sarkan bir kablo olduğunu gördük. Hızımız yirmi otuz kilometre

kadardı, ama bu bile kablonun başımı gövdemden ayırmasına yeterdi. Ölümle burun buruna gelmiş ve bir anlık refleksiyle ne olduğunu bilmediğim bir tehlikeden kendimi uzaklaştırmıştım.

Yılbaşına birkaç gün kala Demirköy'den ayrıldık. Orada kaldığımız iki haftalık sürede bölgenin faunası hakkında yaptığımız gözlem ve soruşturmanın paralelinde, avcıların bölge içindeki hareketlerini, zamanlamalarını, donanımlarını ve geldikleri yerleri de soruşturmuş, özellikle de bölgeye giriş yollarını belirlemeye çalışmıştık. Edindiğimiz bilgileri bir toplantıda orman işletme müdürü ve orman bölge şefleri ile paylaştık. Bölgeye giriş ve çıkış noktalarında yapılacak av denetimlerinin, 3167 sayılı Kara Avcılığı Kanunu'nun getirdiği hükümleri uygulamak için iyi bir yöntem olduğu hususunda görüşlerimizin önem ve tutarlılığını tekrarladık.

1967, 1968 Yıllarında geyik ve karacalarla ilgili çalışmalar hız kazanmıştı. Nihat Turan ve Avni Nebioğlu ile beraber daha önce İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi danışmanlığında, Orman Genel Müdürlüğü'nün yapmış olduğu çalışmaları yerinde inceliyorduk. İstanbul Bahçeköy'de Uludağ'da, Abant'ta etrafı çevrili geyik üretme istasyonları vardı. Birkaç hektar genişliğindeki bu alanlarda geyik sayısı fazla olmasa bile ot, liken, taze sürgün ve benzeri gıda kaynakları en fazla bir yıl içinde tüketilmiş oluyor, beslenme büyük ölçüde dışarıdan getirilen yiyeceklerle sağlanıyordu. Ayrıca bu alanlarda üreme, beklenen düzeyin altında kalıyordu. Nihat Turan bu alanların bitişğinde veya çevresinde geyik, karaca koruma alanı ayrılmasının bu hayvanların çoğalması için daha iyi bir yol olacağını düşünüyordu. Konuyu, etrafı çevrili üretme alanı projelerinin müellifi olan, Orman Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Savni Huş'la görüştük. O da Nihat Turan'ın görüşlerine katıldı. Bu uzlaşmadan sonra, özellikle geyikler için üretme istasyonları ile birlikte, koruma alanları ayrılması uygulamalarına yer verildi.

“1967, 1968 Yıllarında geyik ve karacalarla ilgili çalışmalar hız kazanmıştı. Üretim alanlarında çoğalan geyiklerin, yaşamlarına uygun başka alanlara nakledilerek oralarda çoğalmalarının sağlanması, bu tip projelerin amacı idi.

Üretim alanlarında çoğalan geyiklerin, yaşamlarına uygun başka alanlara nakledilerek oralarda çoğalmalarının sağlanması, bu tip projelerin amacı idi. İstanbul Bahçeköy'deki çevrili üretme sahasındaki geyik sayısı artmıştı. Nihat Turan oradaki geyiklerden üç çiftinin Abant'taki istasyona nakli operasyonunu benim yönetmemi istedi. Bunun kolay bir şey olmadığını biliyordum ama geyikle-

ri yakalamanın bu kadar da zor olabileceği tahmin etmemiştim. O yıllarda elimizde uyuşturucu enjektörle atış yapan narkotik tüfekler olmadığı için, prensip itibarıyla duck decoy sistemini andıran, girişi kolay fakat uç kısmında geyiği kıpırdayamayacak şekilde tutsak eden ahşap tuzaklar kullanıyorduk. Ancak geyikleri tuzaklara yönlendirmek, deveye hendek atlatmak kadar zor bir işti. Tuzak girişine konulan taze yeşilliklere kuşkuyla bakıyorlar, nadiren yaklaşip onları yiyorlardı. Dört günlük bir uğraştan sonra üç çift geyiği yakalayabildiğimiz. Kamyonu yükletip Abant Geyik Üretim İstasyonuna götürüp teslim ettim.

Nihat Turan yabani hayvanların korunmaları için, onları yaşamalarına uygun alanlarda muhafaza etmenin iyi bir yöntem olduğunu düşünüyordu ki, Avni Nebioğlu ve ben de onun bu görüşlerini benimseyorduk. Nitekim Konya Bozdağlar'da yaban koyunları için, Antalya Düzlerçamı'nda da alageyikler için ayrılan koruma alanlarında, ilk yıllarda bile, hayvan sayısında artışlar kaydedilmişti. Avcılık Şubesi Müdürü Mahmut Molu ve Millî Parklar Dairesi Başkanı Zekai Bayer de bu yeni uygulamaya itiraz etmemişlerdi. Özellikle Zekai Bayer, uzman görüşüne çok değer verdiği için bu kabil faaliyetlerimize gereken her türlü desteği sağlıyordu. Bununla beraber bazı durumlarda, etrafı çitle çevrili üretim alanları tesis etmenin, korumayı daha güvenli hâle getireceği düşünülüyordu. Antalya Düzlerçamı ve Yedigöller Millî Parkı için bu hususta uygulamaya geçilmesi kararlaştırıldı. Düzlerçamı alanında yer seçimini Nihat Turan yaptı. Yedigöller'de ben çalıştım. Birkaç gece ormanda uyku tulumunda yatarak, etraftaki seslerden hangi alanları tercih ettiklerini kestirmeye gayret ettim. Diğer parametreleri de hesaba katarak, uygun yeri belirleyip gerekçeli raporla onaya sundum. Kabul edildi.

Sonraki yıllarda da geyik ve karaca koruma çalışmaları hız kesmeden devam etti. Bu iki tür ülkemizde en çok Batı Karadeniz ve Trakya ormanlarında bulunuyordu. Marmara, Kuzey Ege, Orta ve Doğu Karadeniz, İç Anadolu Bölgesi'nin Karadeniz'e komşu olan yerleri, özellikle Ankara ve Eskişehir'in bazı ilçeleri ile Hatay'da Amanos Dağları ormanlarında ise daha az yoğunlukta görülüyorlardı. Doğu Karadeniz'in doğusu ile Hatay'da sadece karaca vardı. Korumanın semere vereceği düşünülen ormanlık yerlerde bu iki tür için koruma alanları ayrıldı.

Samsun'un Sülünleri

Sülün, avlanma baskısı yüzünden nesli tehlikeye düşmüş bir av kuşuydu. Güzelliği, zarafeti ve çevikliği ile ünlüydü. Samsun'da, öğrencilik yıllarımda canlısını değil, vurulmuş olanlarını avcılarının kıtkalarında asılı iken görmüş, Bafra Ovası'ndaki habitatlarda yaşadığını duymuştum. Bir av kuşu olarak sülün, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde bulunuyor ve avlanılıyordu. Ancak bahsettiklerim, erkeklerinin boğazında beyaz bir halka bulunan kolyeli sülündü. Bir kültür formu olup dünyanın birçok ülkesine sonradan yerleştirilmişlerdi. Samsun'daki sülünler ise Avrupalılar tarafından asil sülün olarak bilinen, boynunda kolyesi olmayan, kolyeli olana göre çok daha canlı ve çevik, avlanması maharet isteyen bir kuştı. Anavatanının büyük bölümünün Türkiye'de bulunduğu kuşun Latince ismi olan *Phasianus colchicus* sözcüklerinden anlaşılıyordu. Phasian, Doğu Anadolu'da Aras Nehri'nin doğduğu bölgenin adı, Kolhikya ise Kızılırmak'tan Kafkas Dağları'nın güney eteklerine kadar uzanan bir coğrafyada hüküm sürmüş eski bir krallığın ülkesiydi.

Sülünün anavatanında yok olmasına seyirci kalamazdık. Nihat Turan Samsun için bir program hazırladı. 1968 yılı Haziran başlarında Samsun'a, oradan Bafra'ya geçtik. Ortaokul yıllarımdan Bafra Ovası'nın büyük bölümünün ormanlarla kaplı olduğunu biliyordum. O günlerden geriye kalan ormanlar azalmış, bölük pörçük olmuştu. Kızılırmak deltasında yer alan lagünler çevresinde doğallığını hala büyük ölçüde koruyan alanlar vardı ve oralarda az da olsa sülünün yaşadığı söyleniyordu. Sülünleri göremedik ama güvenilir kaynaklardan aldığımız bilgiler harekete geçmek için yeterli oldu. Bafra Ovası'nda kaçak avlanmanın önüne geçilmesi için ek önlemler getirilirken sülün üretimi için de proje hazırladık. Kolyeli sülün üretimi için kullanılan yöntemi kullanacaktık. Üretim ve voliyer projelerini Nihat Turan hazırladı. Uygulama alanı olarak Çarşamba Ovası'nda yer alan Gelemen Devlet Üretim Çiftliği'ni düşündük. Yaz sonu tekrar Samsun'a giderek Çiftlik Müdürü ile görüştük. Kabul etti ve yer tahsisi yaptı. Ertesi yıl tesis tamamlandı ve Bafra'dan getirilen sülünlerle üretime başlandı. 1973 yılından itibaren Gelemen'de üretilen sülünler başta Kızılırmak deltası olmak üzere daha önce yaşamış oldukları yerlere bırakılmaya başlandı. Yasadışı olmasına karşın çoğu avlanıyordu. 1975 yılından sonra da Karacabey Ovakorusu'nda bir çekirdek nüfus oluşturmaya çalıştık. Orada da avlanmalar oldu ama kalanlar doğada çoğalmaya başladılar.

“

Sülünün anavatanında yok olmasına seyirci kalamazdık. Bafra Ovası'nda kaçak avlanmanın önüne geçilmesi için ek önlemler getirilirken sülün üretimi için de proje hazırladık.

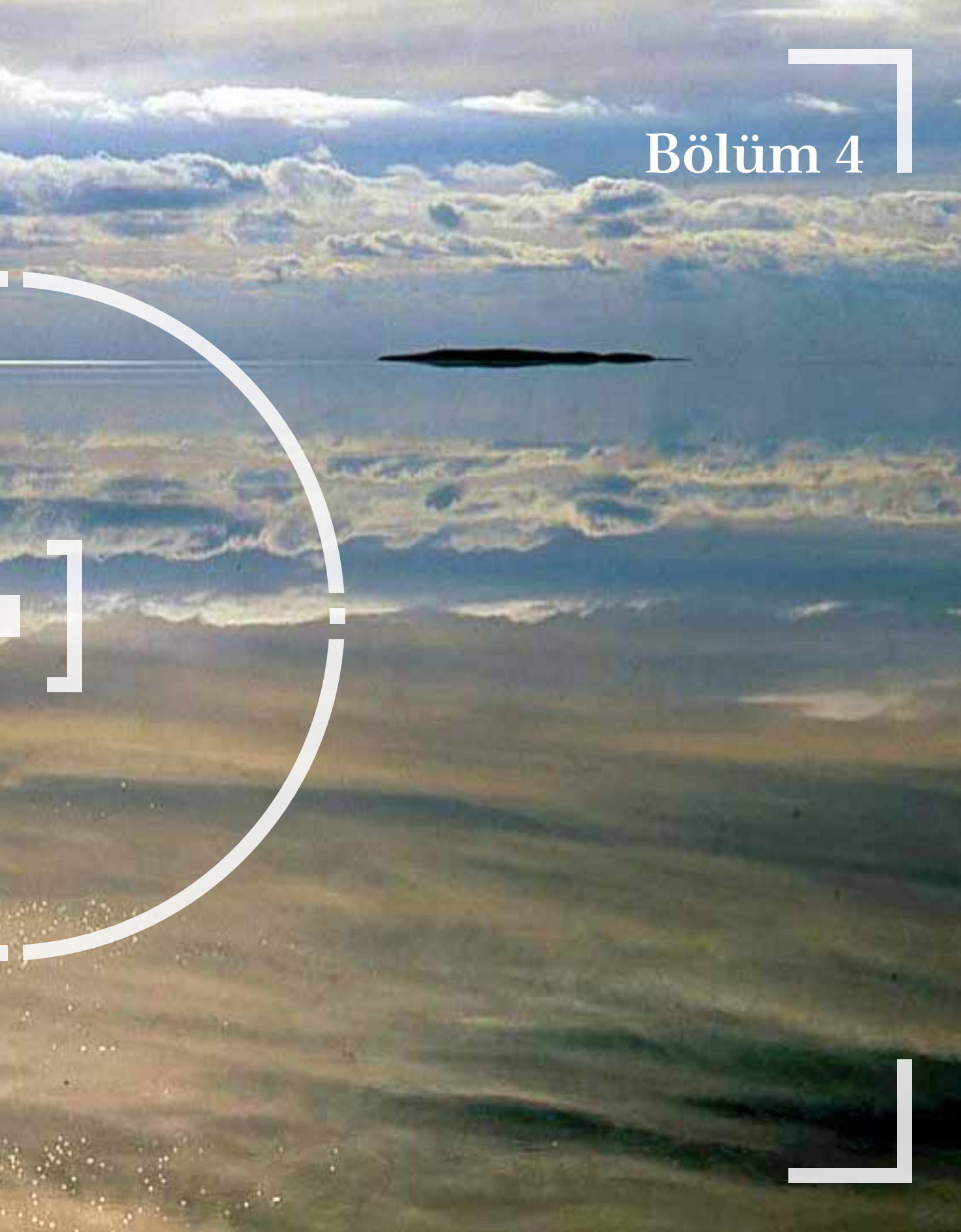

YURTDIŞI
DENEYİMLERİNİN
IŞIĞINDA DOĞA
KORUMAYA DEVAM

Bölüm 4

Büyük Britanya Seyahati

Ouse Washes Kuş Gözlem Kulesi (1969, İngiltere)

1969 yılında Kuşçenneti'nden Ankara'ya döndüğümde İngiltere'den bir davet geldi. Kuşlar konusunda koruma ve araştırma yapan birkaç kuruluş beni bir süre misafir edecekti. Toplam süre iki aya yakındı. Haziran ayı bitmeden orada olmam isteniyordu.

İlk pasaportumu o vesile ile aldım ve Haziran ayı sonunda Londra'ya uçtum. Havaalanında beni Richard Porter karşıladı. Arabasıyla Londra'nın 50 km kadar kuzeyindeki Sandy kasabasına geldik. İki hafta kadar onun evinde misafir kaldım.

Kraliyet Kuşları Koruma Derneği'nin (RSPB) merkezi Sandy'de idi. Richard Porter ayrıntılı açıklamalar yaparak bana derneği gezdirdi. Eski ve büyük bir malikâne, dernek tarafından satın alınmış ve çalışmalara uygun bir şekilde restore edilmişti. Binanın büyük de bir bahçesi vardı. Derneğin yedi yüz bin civarında üyesi bulunuyordu. Günümüzde bu sayı ikiye katlanmış durumda. Çalışan sayısı, ofis ve ziyaretçi bölümünün büyüklüğü, Ankara'daki Millî Parklar Dairemi-

zin dört katından fazla idi. Ziyaretçiler hiç eksik olmuyordu. Binanın bahçesi kuş gözlem amaçlarına cevap verecek şekilde ağaçlandırılmıştı. Bina içinde de kuşlar ve kuş gözlemciliği hakkında yararlı bilgileri şema, harita, resim ve fotoğraf gibi görseller eşliğinde sunan büyük bir ziyaretçi merkezi vardı. Ziyaretçi merkezi, ihtiyaç duyulması hâlinde bir konferans salonu haline getirilebiliyordu. Dernek çalışmaları içinde hukuk bürosunun büyüklüğü dikkatimi çekmişti. Doğaya ve kuşlara karşı yasa dışı aktiviteler izleniyor, gerekli uyarılar fayda vermezse dava açılıyordu. Hukuk bürosunun diğer bir önemli görevi de veraset işleri idi. Dernek üyelerinden bir kısmı, vefat etmeleri hâlinde sahip oldukları mal ve gayrimenkulün bir kısmının ya da tamamının derneğe bağışlanmasını vasiyet ediyorlarmış. Vasiyetlerin düzenlenmesi, ölüm hâlinde mirasçı sıfatıyla gereken işlemlerin yapılması da hukuk bürosu tarafından yerine getiriliyordu. Derneğin ülkenin çeşitli yerlerinde arazileri olduğunu ve bunlardan uygun olanlarını kuş koruma alanı haline getirdiklerini bu vesile ile öğrenmiş oldum. Bir diğer büyük bölüm de satış bölümü idi. Farklı yaş gruplarındaki insanlar için doğa ve kuşlar konusunda hazırlanmış kitap ve benzeri yayınlar vardı. Resimler, tablolar, kırtasiye malzemeleri, kartpostal-lar, plaklar, mutfak eşyaları, giyecekler, dürbün ve teleskoplar, arazi kıyafetleri gibi şeyler bu bölümde satılıyordu. Satılan ürünlerin tamamında dernek logosu bulunuyordu. Dernek bir de aylık dergi yayımlıyordu. "Birds" adındaki dergi, ülke odaklı olmakla birlikte, uluslararası haberlere de yer veriyordu. Tabi en önemli bölümlerden biri de üyelerle ilişkilerdi. O kadar insanla iletişim içinde olmak büyük hacimli bir işti. Tabi- bütün bunların bir arada, uyum içinde çalışmasını sağlayan bir üst yönetim vardı.

Dernek Başkanı Peter Conder'dı. Kendisini ziyaretimde Kuşçenneti'nin ününü duyduğunu ve Millî Park'ımızı ziyaret etmek istediğini

RSPB (Kraliyet Kuşları Koruma Derneği) binası ve bahçesinde ziyaretçiler, 1969

Kraliyet Kuşları Koruma Derneği (The Royal Society for the Protection of Birds - RSPB)

söyledi. Benim ve Millî Parklar'daki arkadaşlarımla kendisini Türkiye'de misafir etmekten memnun olacağımızı söyledim. David Lea'nin ve Richard Porter'in kendisini bilgilendirmiş olduğu anlaşılıyordu.

Dernekte dikkatimi çeken şeylerden biri yemek, çay ve benzeri hizmetler sunulurken kimsenin ayrıcalığının olmayışı idi. Örneğin, kafeteryadaki yemek kuyruğunda satış bölümü görevlisinin arkasında, elinde tepsisiyle, hukuk başdanışmanı olabiliyordu. Dernek Başkanı'nın konuklarına çay servisi yapması için herhangi bir görevli yoktu, servisi başkan kendisi yapıyordu. Evrak getiren götürülen de yoktu; herkes kendisine ait işin yazışmalarını, masadan masaya taşıyıp takip ediyordu.

Sandy'de kaldığım sürede dernek çalışmalarının hepsini yerinde, yakından görme şansım oldu. Ayrıca Ouse Washes adındaki kuş rezerv sahasında iki gün kaldım. Burası İngiltere'nin en ünlü kuş alanlarından biriydi. Adanın doğu sahillerinde, geniş ve çevresi de düz bir sulak alandı. Kuş varlığı bakımından çok zengindi. Kuş gözlem kulübelerini ilk kez orada gördüm. Yüksekçe noktalara konumlandırılmış, kuş hareketlerine elli ila yüz metre mesafede, içine on - on iki kişi alan, her tarafı kapalı, sadece mazgal deliği benzeri dar pencereleri olan, küçük ahşap yapılarıydı. Kuşçenneti için elverişli olmazlardı. Üç dört metre yüksekliğindeki bu kulübeler, konumları dolayısıyla, yemlenmekte ya da gölcüklerde yüzmekte olan kuşlara biraz üstten bakıyorlardı. Kuşçenneti'nde kuşlar, ağaçların yüksek dallarında yuvalandıklarından onlara üstten bakabilmek için kuş gözlem kulübesinin on beş metreden yüksek olması lazımdı ki böyle bir yapı "kulübe" değil "kule" olurdu.

RSPB ziyaretinden sonra bir süre Londra'da kaldım. British Museum'un Natural History Bölümü'nü kısmen gezdim. Şimdiki adı Birdlife International olan Dünya Kuşları Koruma Konseyinin Genel Sekreteri Phyllis Barclay-Smith'in ofisi de burada idi. Kendisini ziyaret ettim. Türkiye'de yirtici kuşların yasal olarak korunmaları için başlatmış olduğum çalışmadan haberdardı. Memnuniyetini ifade etti ve sonuçtan ümitli olduğunu belirtti. Gerekirse International Council for Bird Preservation'in (ICBP) de desteğini sağlayabileceğini söyledi.

Londra'dayken 1967 Ankara Sulak Alanlar Teknik Toplantısı'nda tanıştığım William Wilkinson ile öğle yemeği için bir lokantada bu-

luştuk. Türkiye’de ivmelenmekte olan doğa koruma çalışmalarından memnun olduğumu, koruma bilinci toplumda yerleşirse, İngiltere’nin ve diğer Avrupa ülkelerinin yapmış olduğu hatalardan uzak kalabileceğimizi, özellikle pestisitler konusunda çok duyarlı olmamız gerektiğini vurguladı.

Londra’da Kensington semtinde Onslow Court Hotel’de kalıyordum. Bu otelin 1940’lı yıllarda asit banyosu cinayetleriyle tanınmış bir yer olduğunu sonradan öğrendim. O günlerde Neil Armstrong aya ayak basmıştı. Londra’da büyük sevinç yaşıyordu. Akşamları otelin lokantasındaki televizyondan ay yolculuğuna dair görüntüleri izliyor, habercilerin yorumlarını dinliyordum.

Londra’dan sonra Galler Ülkesi’ndeki Slimbridge Kasabası’na geçtim. Burası şimdiki adı Wetland International, önceki adı International Wildfowl Reswearch Bureau (IWRB) olan, Uluslararası Sukuşları Araştırma Bürosu’nun merkezinin bulunduğu yeri. Orada beni IWRB’nin Müdürü Prof. Geoffrey Matthews karşıladı. Kuruluştaki çalışanlarla beni, odalarını tek tek ziyaret ederek tanıştırdı. Arkadaşlarına beni tanıtırken *“İşte milyonla sokuşunu bir arada gören insan”* diyordu. 1969 yılı kış ortası sayımlarında merhum İsmet Özer’le birlikte Kahramanmaraş’ın güneyindeki Gâvur Gölü’nde bir milyondan fazla su kuşu tespit etmiştik ve tabii sayım sonuçlarını IWRB’ye yolla-mıştık. Sayım sonuçlarının burada heyecan yarattığı belli idi.

İsmet Özer
(1973, Ankara)

Tanışma faslından sonra Ördek Çalışma Grubu Başkanı Atkinson Willes ile odasında masaya oturduk. Sıkıntılı idi. Ankara'dan kendisiyle birkaç kez yazışmıştım. Türkiye'den gönderilen sayım sonuçlarında bazen tutarsızlıklar görülüyordu. Hollandalı ekiple Akyatan Gölü'nde kaydedilen farklılık bunun somut bir örneğini oluşturuyordu. Onlar beş yüz binin üzerinde bir sayıya ulaşmışken, ben iki yüz seksen bin civarındaydım. Olacak şey değildi tabii. Atkinson Willes bir tercih yapmamıştı. Oysa üç kişilik bir ekip olduklarından, Hollandalıların sayımını geçerli kabul etmesi akla yakındı. Gâvur Gölü'nde bir milyonu aşkın kuş saymış olmam da bir paradoks gibi görünüyordu. İsmet Özer'le birlikte, gölden yirmi metre kadar yüksekte bulunan bir tepeden, görüş koşullarının iyi olduğu bir havada saydığımızı, sayımı tekrarladığımızı, sayım işleminin iki saatten fazla sürmüş olduğunu anlattım. Atkinson Willes çok kibar, güler yüzlü, babacan tavırlı bir insandı. Benim yaptığım sayım sonuçlarına güvensizliğini belirtecek ne bir sözü ne de yüz ifadesi vardı. O sırada yeğeni Jane geldi ve öğle yemeği için birlikte kafeteryaya gitmemizi önerdi. Hep beraber koridora çıktık. Koridorun duvarlarında çerçevelenmiş fotoğraflar asılıydı. Bir ara Atkinson Willes bir fotoğrafın altındaki yazıyı eliyle kapattı ve fotoğrafta görünen kuşların sayısı hakkında benden çabucak bir tahmin yapmamı istedi. Fotoğraf havadan çekilmişti ve göl yüzeyine konmuş beyaz kazları gösteriyordu. Dikkatlice baktım ve üç binin üzerinde olduğunu söyledim. Ne kadar üzerinde olduğunu sordu. "Az bir şey" dedim. Elini fotoğrafın altındaki yazının üzerinden kaldırdı ve iki eliyle ellerimi tuttu. Beni hararetle kutluyordu. Fotoğrafın altında üç bin yirmi altı kaz olduğu yazıyordu. Jane olup bitenden bir şey anlamamıştı. Yemekte ona anlattık.

Atkinson Willes Türkiye'den gelen bütün sayım sonuçları için benim değerlerimin geçerli olacağını söyledi. Kuş sayım formları için de ayrıca teşekkür etti. Ankara'dayken kış ortası sayımlarıyla görevlendirildiğim ilk sene, araziye çıkmadan önce bir sayım formu hazırlamış ve matbaada bastırmıştım. Formda, sayılacak kuş türlerine ait bilgilerin yanı sıra, sayım yapılan yerin mülkî ve idarî taksimatı, coğrafik konumu, ulaşım bilgileri, limnolojik¹ özellikleri, bitki örtüsü ve hava durumuna ilişkin bilgilerin de ana hatları ile kaydedileceği kutucuklar vardı. IWRB bu formdan, her ülke tarafından kullanılabilen olan başlıkları alarak yeni bir form hazırlamıştı.

1 Göl bilimsel

Slimbridge Kasabası Galler ülkesinin en büyük akarsuyu olan Severn Irmağı'nın Atlas Okyanusu'na döküldüğü yere yakın, ırmak halicinin dört beş kilometre güneyine kurulmuştu. IWRB binaları ise halice oldukça yakındı. Binaların önündeki bahçe ile haliç arasında kalan alanda, irili ufaklı, yirmi kadar gölet vardı. İnsan eliyle yapılmış olmalarına rağmen, son derecede doğal görünüyorlardı. Burada ayrıca dünyaca ünlü sanatçı, bilim insanı ve doğa korumacı Sir Peter Scott'un stüdyosu vardı. Stüdyo, büyük bir göleti baştanbaşa görebilecek şekilde çepeçevre camla kapatılmıştı. Ben oradayken, kendisi yurt dışında olduğu için, tanışma şansım olmadı, ancak tablolarını gördüm.

Sir Peter Scott Güney Kutbu'na ilk ayak basan ancak dönüş yolunda donarak can veren beş kişilik İngiliz ekibinin lideri olan Kaptan Robert Falcon Scott'un oğluydu. Kış aylarında stüdyosundan, bu yöreye kıışlamak için gelen kuğuları tek tek resimlediğini ve isimlendirdiğini öğrendim, yaptığı resimleri gördüm. Bu durum bana, Antoine de Saint-Exupery'in Küçük Prens isimli kitabında bireyin emsalsizliğine ve özüne yapılan vurguyu anımsattı.

IWRB binalarının önündeki bahçe ile haliç arasında kalan alandaki göletlerde Anatidae familyasının (ördek, kaz ve kuğu türlerini kapsayan familya) dünyadaki bütün türleri mevcuttu. Kitaplardan tanıdığım birçok türü yakından görme şansım oldu. Büroda çalışanlar Hawaii kazları "Ney Ney"lere özel önem veriyorlardı. Öğrendiğime göre, anavatanında tükenmiş olan bu tür, Slimbridge'de yeterli sayıya ulaştıktan sonra tekrar Hawaii'ye yerleştirilecekmiş.

İngitere, Slimbridge'de nesli tehlikede olan Havai kazı "ney ney", 1969

Saat 17.30'da Prof. Geoffrey Matthews büronun yarım saat sonra kapanacağını söyleyerek, bana bir deste anahtar uzattı. Anahtarların üzerindeki etikette hangi odaya ait olduğu yazılıydı. İstersem mesai bittikten sonra kalarak, ilgimi çeken konularda inceleme ve çalışma yapabileceğimi söyledi. Günler uzundu. Hava 22.30'dan sonra karar-maya başlıyordu. Severek kabul ettim. Bir taraftan da düşündüm. Anahtarların teslimi, bana gösterilen güven kadar, kendilerine olan güvenin de göstergesiydi. Çalışanlar çıktıktan sonra, doğrudan kütüphaneye gittim ve gün batımına kadar kitap karıştırdım.

IWRB'de, çalışma konularının çeşitliliği ile çalışmaların uygulamayla bu denli iç içe olması, âdeta başımı döndürmüştü. Her an yeni bir şey görüyor, yeni bir şey öğreniyordum. Her akşam da mesaiden sonra binada kalarak incelemelerime devam ediyordum.

Duck Decoy'lar Ne İşe Yarar?

Bir akşam harita odasına girdim. Raflarda rulolar hâlinde yüzlerce harita vardı, birini açtım. Volga deltasına ait bir pafta idi ve ölçeği 1/5000'di. Türkiye'de 1/25000'lik paftaların bile hâlâ çok gizli olduğunu hatırlayınca, aradaki farkın büyüklüğünü anladım. Haritaları incelemeye dalmışken kapı açıldı ve içeriye Atkinson Willes'in yeğeni Jane Willes girdi. Kendisi Londra'da Hukuk Fakültesinde okuyordu ve amcasının yanında staj yapmak için Slimbridge'de idi. Aradığı paftayı bulmak için üst raflara bakarken en yukarıda bir tilki gözümüne ilişti. Şaşırılmış değil, çok şaşırılmışım. Onca haritanın arasında tilkinin ne işi vardı. Çok iyi tahnit edilmişti, canlı gibiydi. Sonra poposuna yerleştirilmiş uzun bir sopayı fark ettim. Şaşkınlığım daha da artmıştı.

Yüz ifademden aklımdan geçenler okunuyor hâlde gelmiş olmalıydı ki Jane "*Bilmiyor musun?*" diye sordu. Doğrusu neyi bilmediğimi de bilmiyordum. Cevap veremeyince "*Gel dışarı çıkalım ve tilkinin ne işe yaradığını sana göstereyim*" dedi. Tilki ile birlikte binanın önünde göletlerin olduğu alana çıktık. Dışarı çıkar çıkmaz tilkiyi arkasına sakladı. Birlikte yüksek bir çalılığın arkasına geçtik. Çalılığın bitiminden bütün gölet görünüyordu. Kuşlar henüz bizi ve tilkiyi görmüyorlardı. Jane, poposundaki sopadan tutarak tilkiyi yavaşça çalılığın arkasından dışarı çıkardı. Göletteki kuşlar tilkiyi görür görmez

Slimbridge'deki yapay gölcükde Jane Willes tahnit edilmiş tilkiyi göstererek ördek ve kazların yaklaşmalarını sağlıyor, 1969

seslerini kestiler. Suyun üzerinde ne kadar ördek, kaz, kuğu varsa hepsi mıknatısla çekiliyormuş gibi ona yaklaşmaya başladı. Birkaç dakika içinde göletteki kuşların hepsi tilkinin önüne gelmişti. Tilki ile aralarında beş altı metrelik bir mesafeyi boş bırakmışlardı. Oraya hiçbiri girmiyordu.

Gösteriyi izlemiş ve tilkinin kuşlar üzerindeki etkisini görmüştüm. Görmesine görmüştüm ama kuşların neden öyle davrandığını anlamamıştım. Bu konuda hiçbir bilgim ve fikrim yoktu. Ayrıca kuşların bu davranışını insanlar nasıl değerlendiriyorlardı. Bunları Jane Willes'e sorunca *"Yarın amcama senin için bir tatbikat yaptırmasını söyleyeceğim"* dedi.

Ertesi gün Atkinson Willes bir yere telefon etti, sonra da ofisinden Thomas isimdeki elemanı ile birlikte duck decoy düzeneğinin olduğu gölete gitmemizi söyledi. Gölet ofis binasına oldukça yakındı. Gölete vardığımızda orada görevli ve işin uzmanı olan kişi bizi bekliyordu. Uygulamaya başlamadan önce kurgunun nasıl işlediğini anlattı.

Duck Decoy'un içten görünüşü,
Slimbridge 1969

Ördeklerin sıkça geldiği bir gölün kenarından, içeri doğru giderek daralan yaklaşık elli altmış metre uzunluğunda bir kanal düşünelim. Kanalın göle açıldığı yerdeki genişliği beş metre iken, giderek daralıyor ve sonunda bir metreye kadar iniyor. Kanalın bir tarafında yüksekliği iki, uzunluğu üç metre olan sazdan yapılmış paravanalar yer alıyor. Paravanalar, uçları yarım metre kadar birbirini kapatacak ve aralarında bir metre boşluk olacak şekilde, konumlandırılıyor. Bu şekilde sıralanmış on ila on beş paravan kanalın sonuna kadar devam ediyor. Kanalın üstü, yarım daire şeklindeki demir çubuklar üzerine yerleştirilen geniş gözenekli bir ağla kaplı. Kanalın sonuna yakın bir noktada üstten giyotin gibi indirilen bir kapak var.

Bu açıklamadan sonra tatbikat başladı. Görevli, göl yüzeyini gözlemleyerek ördeklerin kalabalıklaştığı uygun bir zamanda, önceden eğitmiş olduğu ve tilkiye çok benzeyen köpeğini arka taraftan getirerek kanal yakınındaki ördeklere gösterdi. Ördekler tilki zannettikleri köpeğe yaklaşmaya başladılar. Birkaç dakika içinde kanal girişine geldiler. Görevli kendisini paravanların arkasına gizliyor, sesli komutlarla köpeği yönlendiriyordu. Köpek birinci paravanın arkasından dolaşarak birinci ile ikinci paravan arasındaki açıklıktan kendini tekrar ördeklere gösterdi. Ördekler bu sefer kanalın başlangıcına kadar ilerlediler. Köpek ikinci ile üçüncü paravan arasından kendini gösterdiğinde ördekler kanala girmişlerdi. Paravanlar arasındaki geçişler

bu şekilde tekrarlanarak, on dakika kadar sonra, ördeklerin kanalın sonuna gelmeleri sağlandı. Bu esnada görevli son paravanın arkasından çıkarak kendini ördeklere gösterdi. Ördekler panik hâlinde kanalın ucuna doğru hamle yaptılar. Görevli giyotin gibi kapağı düşürerek ördeklerin kanalın ucundaki dar bölmenin içine hapsetmiş oldu. Bölmenin diğer ucundan ördekler ayaklarına halka takılmak üzere küçük kafeslere alınmaya başladılar. Duck decoy'lar hakkında diğer bilgileri Atkinson Willes'den aldım.

İngilizler bu yöntemi Hollandalılardan öğrenmişler. 18. yüzyılda Hollanda'da bu yöntem kullanılarak çok sayıda ördek yakalanıyormuş ve iç tüketime yettiği gibi, komşu ülkelere de ihraç ediliyormuş. 20. Yüzyıla gelindiğinde, doğal kaynakların hızlı ve geri dönüşü olmayan bir şekilde tüketildiğine tanık olan bilim insanları ve doğaseverler, bu kaynakların rasyonel kullanımına yönelik yasal düzenlemeler yapılması için harekete geçmişler. 1950 yılında Paris'te imzalanan Kuşların Himayesine Dair Milletlerarası Sözleşme kuşların avlanma ve yakalanma yöntemlerinden olan duck decoy'ları yasa dışı bir usul olarak hükme bağlamış.

Günümüzde bu yöntem sadece kuşların bilimsel amaçla yakalanması için kullanılıyor. Ördek toplulukları önünde tilkinin işlevinin ne olduğunu görmüş, bu işlevin nasıl değerlendirildiğine dair tatbikatı izlemiştim. Geriye önemli bir soru kalıyordu. Ördekler tilkiyi gördüklerinde neden ona yaklaşıyorlardı. Tilki onların baş düşmanlarından biriydi.

Sonradan öğrendiğime göre bu davranış müşterek düşmana karşı toplu savunma içgüdüsünden kaynaklanıyordu. Birkaç yıl sonra olayı eşime anlattığımda bana, Nikis Kazancakis'in Aleksis Zorba isimli kitabındaki, Orta Çağ'da Girit Adası'nda genç kızların korsan gemisi gördüklerinde toplanarak birbirlerine sokulduklarını anlatan paragrafı hatırlattı. O söyleyince ben de hatırladım. Böylelikle benzer davranışın insanlar için de geçerli olabileceğini anlamış olduk.

İskoçya Doğayı Koruma Müdürü John Berry ve eşi ile Dundee'deki evlerinin önünde, 1969

İskoçya'da Bass Rock adasında sümsük kuşları, 1969

İskoçya

Slimbridge'den sonra benim için hazırlanan programda İskoçya ziyareti vardı. Londra'dan trenle gidecektim. Londra'da toplantısı varmış, Prof. Geoffrey Matthews beraber gitmeyi önerdi. Arabasıyla yola çıktık. Yol boyunca geçtiğimiz yerler çok güzeldi. Koruluklar, çayırlar, tarlalar, köyler, kasabalar birbiriyle iç içe, uyumlu bir beraberlik sergiliyordu. Her taraf yemyeşildi. Keyifle yol alırken otomobil teklemeye başladı ve durdu. Matthews Hoca motordan anlayıp anlamadığımı sordu. Olumsuz yanıt alınca kaputu açıp orayı burayı kurcalamaya başladı. Neden sonra benzin göstergesine bakmak aklına geldi ve deponun tamamen boşalmış olduğunu gördü. Bagajdaki bidonla ileride görünen benzinciden benzin alıp geldi.

O giderken ben de çevreyi inceliyordum. Yolun iki tarafında tarlalar vardı. Açık sarı bir zemin üzerinde yeşil öbekler bulunan bir tarla merakımı uyandırdı. Gelince Hoca'ya ne olduklarını sordum. Çilek cevabını alınca dikkatlice baktım. Evet, yeşil öbeklerin üzerinde kırmızı meyveler de seçiliyordu ama etrafındaki parlak açık sarı şeyin ne olduğunu çözememiştim. Tekrar sorunca aynı cevabı aldım ve birden çilek ismini İngilizce'sinden düşünmem gerektiğini fark ettim. Çileğin İngilizcesi "strawberry" idi ve "straw" saman anlamına geliyordu. Yeşil öbeklerin etrafındakiler samandı. Çileklerin toprakla temas etmesini önleyerek temiz kalmasını sağlıyordu.

Yolculuğumuzun kalanı başladığımız gibi iyi ve rahat geçti. Londara'dan Dundee'ye gitmek üzere trene bindim. Mesafe uzun, tren hızlıydı. Yine yemyeşil, güzel yerlerden geçiyorduk. Akşamüzeri Dundee'ye vardım. Beni karşılayan İskoçya'nın Doğa Koruma Müdürü Dr. John Berry'nin oturduğu ev kentin biraz dışında, geniş çayırların, ağaçlıkların bulunduğu bir yerde idi. İskoçya'da kaldığım iki hafta onun misafiri oldum.

İskoçya'da Bass Rock adasında sümsük kuşlarının kuluçka kolonileri, 1969

Akşam olmuştu ama ortalık güneş içindeydi. Kuzeye çıktıkça günler uzuyordu ve benim daha önce hiç yaşamadığım bu olay hoşuma gidiyordu. Saat gecenin on biriydi ama güneş ufukta parlıyordu. Dr. John Berry'den öğrendiğime göre, gece saat iki ile üç arasında tam karanlık oluyormuş.

Programın ilk bölümünde gününbirlik ulaşılabilir yerler vardı. İskoçya, Birleşik Krallık'ın diğer yerlerine göre daha engebeli ve dağlıktı. Göller daha çoktu. Bunlar buzulların açtığı derin vadiler içinde yer alıyordu. Programımda doğa koruma alanlarından kuş yaşamının baskın olduğu yerler öncelikli idi ama memelileri de ihmal etmemişlerdi.

İskoçya'nın en yaygın bitki örtüsü fundalıklardı. Uzaktan çayır gibi görünüyorlardı. Akarsuların rengi açık kahve idi, tabii göllerin de. Bunun sebebini Dr. John Berry'den öğrendim. Fundaların küçük

iğne gibi yaprakları kuruyup döküldüğünde toprak üzerinde bir örtü oluşturuyor ve yağmurlar bu kahverengi örtüden geçerken onun rengini alıyormuş. Viskinin rengi de buradan kaynaklanıyormuş.

Dağlık yörelerde, kitaplardan tanıdığım kar tavuğu ve orman tavuğu türlerini görme şansım oldu. Bir bütün gün de Bass Rock için ayrılmıştı. Ününü RSPB’de iken duyduğum bu kayalık küçük ada doğu sahillerine yakındı ve ulaşımı kolaydı. Ada, başta sümsük kuşları olmak üzere, alkların, deniz papağanlarının ve ustura gagalıların kulçka alanıydı. Adaya çıktığımda şöhretini fazlasıyla hak ettiğine tanık oldum. Binlerce yuva vardı. Kuş varlığı sadece adayı değil, yakın çevresindeki deniz yüzeyini de örtüyordu.

Bir bütün günü de ünlü Loch Ness Canavarı’nın ortaya çıkmasını beklemekle geçirdik. Canavar’ı göremedik tabii ama onu görmek için ciddi bir bekleyiş içinde olanları seyretmek eğlenceliydi. Canavar bir tarafa, göl ve çevresindeki doğa etkileyici bir görünüme sahipti.

İkinci hafta İskoçya’nın batısını görecektik. Dr. John Berry telefonla otel rezervasyonlarını yaptı. Programa eşi de katılıyordu. Triumph marka iki kapılı spor arabaları ile yola çıktık. Batı İskoçya’da Gulf Stream’in etkisi çok belirgindi. Hava hep ılıktı. Sık sık yağmur yağıyor, arkasından güneş açıyor, gökkuşağı çıkıyor ve bu olaylar bir günde yedi sekiz kere tekrar ediyordu. Çok sık yağmur yağdığı için bütün doğa tertemiz ve taptaze görünüyordu. Güzergâh üzerindeki koruma alanlarına uğruyor, geyikleri, sülünleri, orman tavuklarını izliyor, görevlilerden bilgi alıp yolumuza devam ediyorduk. Zaman zaman koruma alanlarını görmek için ana yoldan ayrıldığımız oluyordu. Tali yolların darlığı dikkatimi çekmişti. Sadece bir aracın geçebileceği yollarda, yaklaşık beş yüz metre aralıklarla cep denilen açıklıklar vardı. Karşı yönden bir araç gelmesi hâlinde daha yakın konumda olan araç cebe giriyor, diğer aracın geçmesini bekliyordu. Bayan Berry, yeşil alanlarının bir karışımın bile kaybedilmesini istemediklerinden, bu yola başvurulduğunu anlattı.

Bir iki yerde akarsular üzerine kurulmuş olan hidroelektrik santrallerindeki balık geçitlerini gördük. Somon balıklarının denizlerden akarsu menbalarına geçerken yolları üzerinde hidroelektrik santrali varsa, barajı kademeli yükseltti sağlayan bu geçitler sayesinde aşabiliyorlardı.

İskoçya'da Otomobil Kazası

Her akşam önceden ayırtılmış olan otelimize yerleşiyor, akşam yemeğinden önce turlayarak etraftı geziyorduk. Programı tamamlamaya iki gün kalmıştı. Öğle yemeğimizi bir piknik alanında, açık havada yedikten sonra yeniden yola koyulmuştuk. Tyndrum'u geride bırakmış, güneydeki Arrochan'a doğru yol alıyorduk. Arabada kimse konuşmuyordu. Önde, arabayı kullanan Dr. Berry'nin yanında oturdum. Sanırım hepimize yemek sonrası rehaveti çökmüştü. Hızımız 70 mil civarındaydı. Önümüzde geniş kavisli bir viraj vardı. İlerdeki telgraf direğine yaklaştığımızı fark etmemle olanca hızımızla çarpmamız bir oldu. Direğe tam ortadan çarpmıştık. Direk ikiye bölündü, üst parçası arabanın kaputunu parçalayarak ön camı patlattı, içeri kadar girerek Dr. Berry ile aramızda asılı kaldı. Ortalık cehennem gibiydi. Motordan dumanlar yükseliyor, korna avaz avaz çalıyordu. Çarpma öylesine şiddetli olmuştu ki emniyet kemerinin bütün kaburgalarımı kıracağını sanmıştım. Dr. John Berry direksiyonun üzerine yığılmış kalmıştı. Bayan Berry kapıyı açıp dışarı çıkmam için bağırıyordu. Emniyet kemerini çözdüm ve kapıyı açtım. Çarpma önden olduğu için kapı sıkışmamıştı. Dışarı çıktım. Araba yolun asfaltından ayrılarak kenardaki otların arasına girmişti. Bir iki adım attım. Otların yüksekliği belime geliyordu. Elimi ısırğanlar yaktı. Yaşıyorum diye sevindim. Öyle bir şok içindeydim ki yaşadığımı, ısırğanın verdiği acıyla fark ediyordum. Bayan Berry'nin çıkmasına yardım ettim. Dr. Berry'i beraberce çekip çıkardık.

Bu arada kazayı gören araçlardan birkaçı durmuştu. Yardıma geldiler. Duran araçların hepsi steysin tipi idi. Bagajlarını uzunlamasına açıp bizleri yatırdılar. Kazayı gören araçlardan biri yol kenarındaki acil durum telefonundan polise ve ambulansa haber vermiş. Önce polis geldi. Dr. Berry ve eşi pek konuşacak hâlde değildi. Olanı biteni ben anlattım. Polis arabanın ve içindeki eşyamızın kendi güvencesi altında olduğunu, gelecek olan ambulansın bizi götüreceği hastaneye eşyamızı bizzat teslim edeceğini, araba için sigorta şirketini haberdar edeceğini söyledi. O sırada ambulans da gelmişti. Bizi hastaneye götürdüler.

Acil serviste bizi karşılayan doktora olayı yine ben naklettim. Dr. Berry'nin ve benim yüzüm patlayan camın kırıklarından ötürü kan revan içindeydi. Önce yaralarımız yıkanıp pansuman yapıldı. Sonra üçümüzü de röntgen bölümüne götürdüler ve bütün kemiklerimizin görüneceği şekilde tepeden tırnağa taradılar. Filmleri beklerken çay pasta ikram ettiler. Filmlerde Bayan Berry'nin sol elindeki kemiklerin birinde çatlak görülmüş, hemen alçıya aldılar.

Polisin söylediği gibi, eşyalarımız hastaneye getirilmişti. Otelde geceledikten sonra, ertesi gün trenle Dundee'ye döndük. Bir gün sonra da Londra'ya dönmek için yola çıktım.

Londra'ya dönerken geçirdiğimiz kazayı ve sonrasını düşündüm. Dr. John Berry bir an uyumuş olmalıydı. Önümüzdeki virajı fark etmemiş, düz gitmeye devam ederek yoldan çıkıp direğe çarpmıştı. Hayatta kalmış olmamız emniyet kemeri sayesindeydi, yoksa camdan fırlayıp parçalanmış olurduk. Kazayı gören insanların yardım şekli bu konuda bilgili ve duyarlı olduklarını gösteriyordu. Polis, yardımcı ve sorun çözümleyici şekilde davranmıştı. Hastane personeli kaza geçiren insanlara yapılması gerekeni, dikkat ve güler yüzle yapmıştı.

Dr. John Berry ve eşi İngiliz vatandaşı idi ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanıyorlardı. Ben ise turist sıfatıyla orada bulunuyordum. Kimse önüme bir fatura uzatmadı. Bu, maliyetinden daha değerli ve anlamlı bir tutumdu.

Dönüşte Londra'da yine birkaç gün kaldım. Günübürlük Cambridge'e giderek şehrin ünlü üniversitesini ve çevresini gördüm. Natural History Museum'da ICBP Genel Sekreteri Phyllis Barclay-Smith'le tekrar bir görüşmem oldu. Richard Porter'la da yeniden görüşerek İstanbul Boğazi geççleri gözlemleri için takvim belirledik.

Ağustos ayı sonlarında Türkiye'ye dönüş yolculuğum başladı. Uçakla değil trenle dönüyordum. Deniz yoluyla geldiğim Hollanda'dan trenle Almanya'ya geçtim. Münih'te bir gün kalarak kuş fotoğrafı çekmek amacıyla Alman yapımı Novofleks marka dört yüz mm'lik bir teleobjektif aldım. Tren yolculuğum Sirkeci Garı'nda tamamlandı.

Birleşik Krallık'a yaptığım ziyaretin başlıca kazanımları şunlar oldu:

RSPB'de yapılan uygulamalardan bünyemize en uygun olanı eğitimdi. Kuşlar hakkında eğitimi, bir dereceye kadar, Kuşçenneti'nde ben ve Ali Kızılay okul çocuklarına ve ziyaretçilere sağlamaya çalışıyorduk ama bu yetersizdi. Ürün satışı için bir noktadan başlanabilirdi. Ancak veraset yoluyla gelir ve gayrimenkul elde etmek, koruma sahaları alıp çalıştırmak pek mümkün görünmüyordu.

RSPB'de gördüğüm en çarpıcı şeylerden biri toplumun doğaya ve kuşlara olan ilgisiydi. Edindiğim bilgiye göre, İngilizlerin en büyük hobisi bahçecilik imiş. Oltayla balık tutma, kuş gözlemciliği, futbol ve yelkencilik diğer yaygın hobi alanlarını oluşturuyormuş.

IWRB'de kuşlara doğal ortam sunulduğunda onların kabul ettiğini görmüştüm. Aslında biz de pelikanlara yuva hazırlayarak, bunu Kuşçenneti Millî Parkı'nda gerçekleştirmiştik. IWRB'deki fark, kuşlara yaşama ortamı ile birlikte, gıda maddelerinin de sunulmasıydı. Küçük alanlarda yoğun kuş topluluklarını barındırabilmek, ancak onları iyi besleyerek, mümkün olabiliyordu.

Tilki ve duck decoy yöntemleri hiç bilmediğim şeylerdi, öğrenmiş oldum.

IWRB çalışmalarının en güzel tarafı, araştırmacıların kuşlarıyla yan yana olmalarıydı. Göletlerde neredeyse herkese yetecek çeşit ve miktarda kuş vardı. Başta Prof. Geoffrey Matthews olmak üzere, çalışanların hepsi araştırma yapıyor ve bilgi üretiyordu.

İskoçya'da doğa koruma alanlarının, ayrı yerlerde olsalar bile, birbirleriyle nasıl ilişkilendirildiğini, ekolojik prensiplere uymaya nasıl dikkat edildiğini, koruma altına alınmış alan olsun olmasın, doğal alanların nasıl titizlikle korunduğunu gördüm. Bass Rock ve Loch Ness'i görmüş olmak da kazanımdı.

Londra'da ICBP Genel Sekreteri Phyllis Barclay-Smith ile yaptığım görüşmede, kuş yaşamının uluslararası boyutunun, diğer canlılara göre, çok daha önemli olduğunu, Türkiye'nin, kuş yaşamı bakımından, dünyanın herhangi bir ülkesi olmadığını, aksine, Türkiye'nin Palearktık bölge için, toprakları üzerinden gerçekleşen kuş göçleri nedeniyle, kilit ülke olduğu konuları üzerinde görüş birliğimizi teyit etmiştik.

Küçük Çamlıca: İstanbul'da Kuş Gözlemi

İngiltere'den döndükten birkaç hafta sonra kuş göçleri için tekrar İstanbul'a geldim. Richard Porter ile saat 10.00 civarında Kısıklı'da buluşup Çamlıca'nın yolunu tutuyorduk. Avrupa'nın diğer ülkelerinden gelen kuş gözlemcileriyle birlikte, on on beş kişilik bir grup oluşturuyorduk. Leylek göçleri tek kelimeyle muhteşemdi. Leylekler genellikle Çekmece Gölleri çevresinde gecelemiş oldukları için, Çamlıca Tepeleri'ne gelmeleri öğle saatlerini buluyordu. Çamlıca'dan bakıldığında, İstanbul'un tarihî yarımadası üzerinde beliren binlerce leyleğin, İstanbul Boğazı'nın Marmara girişi üzerinden süzülerek Üsküdar ve Karacaahmet Mezarlığı üzerinden Çamlıca Tepeleri'ne ulaşmaları, gerçekten nefes kesici manzaralar oluşturuyordu. Çamlıca Tepeleri'ne geldiklerinde, tepenin yamaçlarından yükselen sıcak hava akımlarını yakalayıp, dönerek yükseldikten sonra doğuda Kartal'ın kuzeyindeki Yakacık Tepeleri'ne doğru süzölmeye başlıyorlardı. Genellikle Küçük Çamlıca Tepesi'nden izlediğimiz kuşların

Danimarkalı Kuş Gözlemcileri Çamlıca'da, 1970

bu hareketini, o sırada çay bahçesinde gelmiş olanlara da anlatıyor, isteyenlere dürbünlerimizi de vererek olayı daha iyi izlemelerini sağlıyorduk.

Leylek göçleri ağustos ayının ikinci yarısında en yoğun hâlini alıyordu. Yırtıcıların göçü ise bundan bir ay sonra yoğunlaşıyordu. Hava durumu, gün içinde geçen kuş sayısı üzerinde belirleyici bir rol oynuyordu. Leylekler, hafif kuzey rüzgârlarının hâkim olduğu havalarda daha çok geçiyor, durgun havalarda âdeta duraksıyorlardı. Yırtıcıların tercihi ise güçlü karayel idi. Böyle havalarda termal hava akımı yakalamaya dahi ihtiyaç duymuyorlar, cephe rüzgârlarını kullanarak, kanatları hafif kısıp şekilde hızla üzerimizden geçip gidiyorlardı.

1970 yılı İstanbul göçlerini izleyenler arasında Richard Porter yoktu. Ben genellikle Danimarka'dan gelen kuş gözlemcileri ile birlikte olu-

yordum. Ağustos ayının son pazar günü rahatsız olduğumu öğrendiğim Hakkâri'den arkadaşım Kirkor Ohanyan'ı ziyaret etmek için Kınalı Ada'ya gitmem gerekti. Cumartesi günü Danimarkalı arkadaşlarla pazar günü yapacakları sayımların sonuçlarını paylaşmak üzere anlaştık. Saat on bir civarında Kadıköy İskelesi'ne uğrayan vapura bindim ve tamamen açık olan en üst güvertede bir koltuğa yerleştim. Yirmi dakika kadar sonra denizin üzerinde uçmakta olan leylekleri gördüm. Deniz seviyesinin bir iki metre üstünden kanat çırparak uçuyorlardı. Kırk beş elli civarında küçük bir gruptu. Onları hiç böyle görmemiştim. Bulduğumuz nokta Çamlıca'dan görülebilirdi ancak, vapuru seçebilirler ama leylekleri göremezlerdi. Daha sonra başka grupları da fark ettim. Hepsi de deniz yüzeyini yalarcasına alçaktan ve kanat çırparak uçuyordu. Çamlıca'da görmeye alıştığım kalabalık gruplar değillerdi. Otuz ıla elli bireyden oluşan küçük gruplardı.

Hava son derecede sakindi. Deniz üstü çarşaf gibiydi. Adaya çıktığımda bu durumu daha iyi fark ettim. Yaparak kıvıldamıyordu. Saat 17:00 sularında geri dönerken gözüm sürekli leylekleri aradı. Bir tane bile göremedim. Acaba Çamlıca nasıldı? Ertesi gün bunu öğrenebilecektim.

Ertesi sabah Çamlıca'ya geldiğimde ilk işim pazar gün ki kayıtları sormak oldu. Sadece bin civarında leylek görmüşler. Daha Kısıklı seviyesine ulaşmadan, Karacaahmet üzerinden doğuya yöneliyorlarmış. Küçük gruplarmış, kanat çırparak uçuyorlarmış. Sıcak hava akımı yakaladıklarına dair belirti görmemişler.

Ben de onlara vapurdaki gözlemlerimi aktardım. Bu arada leylek grupları gelmeye başlamıştı. Konuşmayı bırakıp gözleme daldık. Alışık olduğumuz büyüklükte, birkaç yüz bireyden oluşan sürülerdi. Her zamanki rotalarından Çamlıca'ya geliyor, termal akımları yakalayıp dönerek yükseliyor ve doğuya doğru akarcasına süzü-

Karacaahmet: Havada Ölmek

Ekim ayının ilk haftası idi. Öğlene doğru artan göç hareketini izliyor, gerekli kayıtları alıyordum. Bir ara Karacaahmet Mezarlığı üzerinde epeyce yükseklerde siyah bir cismin garip hareketler yaptığını fark ettim. Önce rüzgârla savrulan bir naylon torba zannettim. Dürbünle bakınca bir kartal olduğunu fark ettim. Kuş uçmuyor düşüyordu ve uçuş pozisyonuna geçmek için hiçbir şey yapmıyordu. Kuşun ölmüş olduğunu anladım. Nitekim az sonra mezarlığın servileri arasında gözden kayboldu.

Nasıl olmuştu? Mezarlıkta kimse av yapmazdı, zaten kimsenin mezarlığa tüfekle girmesine de izin verilmezdi. Onu fark ettiğimde av tüfeği ile vurulamayacak kadar yüksekteydi. Muhtemelen, kartal daha önce yaralanmıştı ya da kene veya başka parazitler onun ölümüne sebep olmuşlardı. Avcıların havada vurdukları kuşlar bir tarafa bırakılırsa, bu olay bir kuşun havada ölümüne dair tanık olduğum ilk ve tek vaka olarak kaldı.

luyorlardı. O gün on bin kadar leylek kaydetmiştik ki o tarihler için ortalamanın üzerinde bir sayı idi. Büyük bir olasılıkla bir gün önceki durgun havada göç etmek istemeyen gruplar şartlar düzelince harekete geçmişler ve artış bu yüzden olmuştu.

Akşam yemekten sonra Kısıklı'da kahvede bir araya geldik. Hollandalı, Alman ve Fransız arkadaşlar da vardı. Benim vapurla adaya giderken gördüklerim İstanbul göçleri için benimsenmiş olan ezberi iki türlü bozuyordu. Birincisi göç hareketinin tamamı Çamlıca Tepeleri üzerinden olmuyordu. Bazı leylek grupları Ahırkapı üzerinden Adalar'a yöneliyor ve oradan doğuya doğru yollarına devam ediyorlardı. İstanbul'un güneyinden geçen gruplar olduğu gibi kuzeyinden geçenler de olabilirdi ve bu konu araştırılmalıydı. İkincisi ise; leylekler süzülerek göç eden kuşlar olmasına karşın şartlar zorlayınca kanat çırparak da göç edebiliyorlar ve alışlagelen rotalarının dışına çıkabiliyorlardı. Takvim itibariyle leylek göçlerinin yoğun olduğu günlerin sonuna gelmiştik. Bu nedenle kapsamlı bir çalışmanın 1971 yılında yapılması için anlaştık.

Ertesi yıl Anadolu Kavağı, Küçüksu ve Kanlıca'dan da gözlem yapılmaya başlandı. İki kişi de sabah vapuru ile Büyükdada'ya gidip akşamüzeri dönüyordu. Gece yine Kısıklı'da toplanıyorduk. Göç sezonu bittiğinde geçen leylek sayısı yüz elli binden iki yüz bine, yırtıcı kuş sayısı da elli binden altmış bine çıkmıştı. Buna rağmen şu iki

Çamlıca'da Kuş Gözlemleri, 1970

rastlantıdan ötürü yine de bazı grupları kaydetmemiş olduğumuzu anladım: Bir akşamüzeri, güneş batmış ancak henüz karanlık çökmemişti. Kalabalık bir leylek sürüsünün Bağdat Caddesi'nin Göztepe kesimi üzerinde alçaldığını gördüm. Leyleklerin bir kısmı evlerin çatılarına, bazıları da sokak lambalarının üzerine kondular. Kısa bir süre sonra lambalar yandı. Lambanın sıcaklığı ayaklarını rahatsız etmeye başlayınca onlar da uçup damlara kondular. Bir başka akşam da İETT otobüsüyle Acıbadem Köprüsü üzerinden geçiyordum. Güneş batmak üzere idi. Selimiye Kışlası'nın kuleleri arasından yaklaşmakta olan bir leylek sürüsü gördüm. Yakında bir otobüs durağı olmadığından hemen inemedim ve nereye tünediklerini göremedim.

Leylekler olsun, yırtıcı kuşlar olsun, normal koşullarda sıcak hava akımları oluşmadan göç hareketine başlamıyorlardı ki bu da günün en erken 10:00-10:30 saatleri oluyordu. Bu nedenle Çamlıca üzerinden en yoğun geçişler 11:00-15:00 saatleri arasına rastlamaktaydı. Saat 16:00'dan sonra geçişler nadiren görülüyordu. Ancak "istisnalar kaideyi bozmaz" kuralı burada da işliyor, bazen güneş battıktan sonra bile uçan gruplara rastlanıyordu.

1975 yılına kadar İstanbul göçlerini izlemeye devam ettim. 1973 yılı sonbaharında yırtıcı kuşların göçlerini izlemek için Borçka'ya gittim. Çoruh Vadisi'ni izleyerek iç bölgelere göç edenleri gözlemek İstanbul'daki gibi kolay değildi. Yağışlı ve sisli hava koşulları nede-

Leylekler olsun, yırtıcı kuşlar olsun, normal koşullarda sıcak hava akımları oluşmadan göç hareketine başlamıyorlardı ki bu da günün en erken 10:00-10:30 saatleri oluyordu.

niyle görüş çok kısıtlanıyordu. Vadinin uygun noktalarında gözlem yapmak iyi organize edilmiş bir ekip çalışmasını gerektiriyordu. Bir daha gidemedim.

İstanbul göçlerini gözlemleyerek, kayıtlar alarak ve bunları Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen ornitologlar ve kuş gözlemcileri ile birlikte değerlendirerek yaptığım çalışmalar sonucu varılan bulgular şöyle özetleyebiliyordum:

- Dünyanın en büyük leylek göçü İstanbul üzerinden olmaktadır. Sonbaharda güneye uçan leylek sayısı iki yüz binden fazladır. Batı Akdeniz'de Cebelitarık üzerinden olan göçe katılanların sayısı otuz kırk bin civarındadır.
- İstanbul üzerinden sonbaharda altmış bin civarında yırtıcı kuş güneye göç etmektedir. Göçe çeşitli yırtıcı kuş türleri katılmakla birlikte, başlıca türler; arı şahini, büyük ve küçük orman kartalıdır.
- Türkiye, toprakları üzerine cereyan eden bu hareketlerin bilincinde olarak bu olayların onur ve mutluluğu yaşamının yanında devamını sağlama sorumluluğunu da yerine getirmelidir.

Göçleri izlerken hep yabancı gözlemcilerle beraber oldum. Türkiye'den ne kamu kurumlarından ne akademik kuruluşlardan ne de gönüllü kuruluşlardan bu muhteşem olayları izlemek için kimse geldi. Medyadan ilgi gösteren tek kişi çıkmadı. Türkçe konuşacak bir Allahın kulunun bile olmayışı bana çok ağır geldi.

Buna karşılık görev yaptığım Orman Teşkilatının amirleri ve çalışma arkadaşlarım bana tam bir güven gösterdiler. *"Tansu Gürpınar sen git, İstanbul'da Çamlıca Tepeleri'nden geçen kuşları izle ve rapor hazırla"* diyerek iki aylık görev oluru çıkardılar ve her yıl bunu tereddüt etmeden tekrarladılar. Herkes benim çalışma şeklimin, çalıştığım konunun tabiatı ile uyumlu olduğunu, yapılması gereken işin gecenin bir saatinde, şafakta ya da alacakaranlıkta yapılması gerekiyorsa o saatlerde yaptığımı, arazide zor koşullarda şikâyetsiz ve korkusuz çalıştığımı bilirdi. Ama bilmeyenlere karşı gerektiğinde beni savunma iradesini de ortaya koydular. Gösterilen bu anlayış ve güvene bu vesile ile şükranlarımı ifade etmek boynumun borcudur.

Göçleri izlerken hep yabancı gözlemcilerle beraber oldum. Türkiye'den ne kamu kurumlarından ne akademik kuruluşlardan ne de gönüllü kuruluşlardan bu muhteşem olayları izlemek için kimse geldi.

Eşi ve oğlu ile (1976, Keçiören, Ankara)

1971 yılı başında Z. Gaye Arıkkök ile evlendim. İstanbul doğumlu olmasına rağmen hayatının büyük bölümü İzmir Karşıyaka'da geçmişti. Kendisi Ege Ziraat Fakültesi mezunuydu.

Uzmanlık alanı gıda teknolojisi idi. Fakülteden mezun olduktan sonra İzmir'de Süt Endüstrisi Kurumunda çalışmıştı. Ancak Ankara'da Bakanlığın Dış İlişkiler Dairesinde görevlendirildi. İşine olan ilgisi ve başarısıyla önce şube müdürü, bilahare daire başkan yardımcısı ve daire başkanı oldu. O da doğaya meraklıydı. Kuşcenneti'nde gözlem yaparken kayıkt sessizce oturur, gördüklerini ilgi ve hayranlıkla izler, sorularını karaya çıkınca sorardı. Okumaya ve müziğe de meraklıydı. Zaman zaman gitarı eşliğinde güzel sesiyle şarkılar söyler, bambaşka ortamlar oluştururdu. Oğlumuz Doğan'ın aramıza katılmasından sonra müşfik ve dikkatli bir anne oldu ve benim sıklıkla yaptığım arazi çalışmalarım nedeniyle oğlumuzun sorumluluğunu büyük ölçüde kendisi üstlendi. Halen okuma ve öğrenme tutkusu hız kesmeden devam ediyor. İkimizin de kitaplara olan düşkünlüğümüz yüzünden evdeki dört kitaplık ağızına kadar dolduğu gibi, olmadık yerler de kitap rafı haline geldi.

İran Ramsar'da Sulakalanlar Toplantısı - 1971

Ramsar Toplantısı Başkanlık Divanı: 1971

1967 yılında Ankara'da yapılan Uluslararası Sulak Alanlar Teknik Toplantısı kararlarının onuncu maddesi sulak alanların dünya çapında korunması için uluslararası bir sözleşme hazırlanmasını öngörüyordu. MAR Projesi çerçevesinde yürütülen bu çalışmalar aslında 1962 yılında başlatılmıştı ve faaliyetler Uluslararası Sukuşları Araştırma Bürosunun (IWRB) koordinasyonu ile yürütülüyordu. Hollanda'da yapılan hazırlık toplantısına katılamamıştık ancak gelişmeleri izliyorduk. Sözleşme tasarısında uluslararası hukuk, işleyiş mekanizmaları ve ekolojik tanım ve tarifler temel konulardı. İran'ın teklifi üzerine sözleşmeye son şeklinin verileceği toplantının 1971 yılında Ramsar'da yapılması kabul edildi.

Ramsar'da yapılacak toplantıda Türkiye'yi temsil etmek üzere Avcılık Şubesi Müdürü Mahmut Molu ile ben görevlendirildim. Uçakla gece yarısı Tahran'a geldik. Geceleyeceğimiz Semiramis Otel, dışarıdan bakıldığında sıradan görünüşlü, beş katlı bir bina idi. İçeriye girince kalburüstü özelliklerini fark ettik. Oda dedikleri şey büyük bir salon, geniş bir yatak odası ve büyük bir banyodan oluşan ünite şeklindeydi. Duvarlar ipek kadife kumaşlarla kaplıydı. Mobilyaların birinci kalite olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu.

Sabahtan öğlene kadar Tahran'da geçirdiğimiz süre zarfında merkezde birkaç yeri görme şansımız oldu. O günlerde petrol fiyatları

yükseliyor ve İran bundan büyük kazanç sağlıyordu. Şehirde yapım halindeki binaların çokluğu dikkat çekiyordu. İnşaatlarda Avrupa ülkelerinden gelen işçiler çalışıyordu. Aklıma o sırada yapımı sürmekte olan Boğaz Köprüsü geldi. O muhteşem yapı kendi insanımızın emek ve becerisi ile şekilleniyordu.

Öğle vakti toplantı için gelmiş olan diğer delegelerle birlikte bizlere tahsis edilmiş olan iki otobüsle yola çıktık. Ramsar'ın, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin yazlık sayfiye şehri olduğunu öğrendik. Hazar Denizi kıyıları iklim ve bitki örtüsü itibariyle bizim Karedeniz ile Akdeniz kıyıları arasında bir yerdedi. Çay ve narenciye yaygındı. Mümbit tarım arazileri geniş alanlar kaplıyordu.

Toplantı Ramsar Otel'de yapılıyordu. Bütün delegasyonlar bu otelde kalıyordu. Otel büyük bir toplantının yapılabileceği mekânlara ve donanıma sahip, yeşillikler içinde güzel bir yapı idi. Toplantı İran Şahının kardeşi Prens Abdülrıza Pehlevi'nin himayesinde yapılıyordu, 30 Ocak 1971 sabahı otelin sinema salonunda başladı. Sunuş konuşmasını IWRB Direktörü Prof. Dr. Geoffrey Matthews yaptı. Açılış, Prens Abdülrıza Pehlevi'nin konuşmasıyla gerçekleşti. Prens uzun boylu, yakışıklı, ciddi tavırlı bir insandı. Asık suratlı değildi ama gülümsediğini de görmedim. Açılıştan sonra oturumlara katılmadı.

Prof. Dr. Geoffrey Matthews'un, toplantının ve sözleşmenin başarıya ulaşması için epeyce gayret göstermiş olduğu anlaşılıyordu. Toplantıya Lahey Adalet Divanı'ndan hukukçuların katılımını sağlamıştı. Hazırlık toplantılarında tartışma konusu olmuş tanımlar için seçenekleri, gerekçeleri ile birlikte sunuyordu. Daha önce yapılmış toplantılara katılamamış olanlar için özet bilgiler hazırlanmıştı.

Lahey Adalet Divanı'ndan gelen hukukçuların, sözleşmenin uluslararası boyutuna yaptıkları katkının değerini nihai metin ortaya çıkınca anladım. Ülkeler istediklerinde, sözleşmeye kolayca taraf olabileceklerdi. Sözleşmenin ekolojik metinleriyle hukuki metinlerinin uyumunu mahirane bir şekilde sağlamışlardı. Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra atılacak adımlar, işletilecek mekanizmalar, sade ve açık bir şekilde belirlenmişti.

Ramsar'da görüşülen metin hemen hemen ilk haliyle kabul edilecek kadar olgunlaştırılmış ve geliştirilmişti. Bununla birlikte Sovyetler Birliği'nin temsilcileri daha çok siyasi mülahazalarla maddeler üze-

Ramsar toplantısına katılan delegeler yalınlardaki sulak alanlarda kayıklarla kuş gözlemciliği yapmak üzere hareket ediyorlar (1971)

Ramsar toplantısı sırasında delegeler yakındaki bir sulak alanda gözetleme kulesinden gözlem yapıyorlar, 1971

Ramsar yakınındaki sulak alanda Hoffman La Roche tekne gezisinde, 1971

rinde itiraz edilecek noktalar buluyor, bu yüzden tartışmalar uzuyor, bazen sürüncemede kalıyordu. Ankara toplantısından tanıdığım Prof. Dr. Yuri İsakof akşamları telefonun başına geçiyor sıkıntı içinde birilerine uzun uzun olanı biteni anlatıyordu.

Dört gün boyunca süren görüşmeler sonunda mutabakat sağlanan metin 3 Şubat 1971 tarihinde imzaya açıldı.

Ramsar'da toplantı salonu dışında olanlar da kayda değer nitelikteydi. Şöyle ki toplantı Prens'in himayesinde yapıldığı için vali, belediye başkanı ve bölge milletvekilleri ikram yarışına girmişlerdi. Her akşam ziyafet veriliyordu. Yemeklerin hepsi lezzet ve sunum açısından olağan üstü idi. Hünerli aşçılar tarafından pişirildikleri belli oluyordu.

İranlı ev sahiplerimiz biz yabancı delegeleri ülkeleri hakkında bilgilendirmek için hostes kadınlar görevlendirmişlerdi. İngilizce, Fransızca bilen hosteslerin bir örnek olan zarif kıyafetleri, toplantıya özel olarak, Paris'te ünlü modacı Pierre Cardin tarafından tasarlanmıştı.

Delegelerin tamamına yakını kuş gözlemcisiydi. Sabahları oturumdan önce, öğlen arasında, dürbününü eline alan herkes otelin geniş bahçesinde yeni kuş türleri görmeye çalışıyordu. Toplantı sekretaryasının yazım çalışması yaptığı pazar günü öğleden sonra otobüslerle Hazar denizi kıyılarındaki sulak alanlara gidilerek İran avifaunasına ait türler gözlenmişti.

Ramsar'da hazırlanan sözleşmenin adı Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak, Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme idi. Görüldüğü gibi sokuşlarının yaşam hakkı özellikle vurgulanıyordu.

Kabul edilen metin ekolojik ve hukuki yönden benzeri çalışmalara örnek olacak kadar iyi hazırlanmıştı. Nitekim sekiz yıl sonra Avrupa Konseyi çatısı altında hazırlanan Bern Sözleşmesi'nin yapısında Ramsar sözleşmesinin etkisi farkedilir. Bana göre Ramsar sözleşmesi doğa ve çevre koruma alanlarında kaleme alınmış olan sözleşmelerin en iyi düşünülmüş ve en iyi ifade edilmiş olanıdır.

“

Delegelerin tamamına yakını kuş gözlemcisiydi. Sabahları oturumdan önce, öğlen arasında, dürbününü eline alan herkes otelin geniş bahçesinde yeni kuş türleri görmeye çalışıyordu.

Kuş Cennetine Dönüş

Ramsar toplantısından iki ay kadar sonra Kuşçenneti'ne hareket ettim. Bu sefer yanımda eşim de vardı. O da doğayı çok seviyordu. Kuşçenneti'nde gördüklerinden çok etkilendi. Gözlem için kuş kolonilerine gittiğimde beni hiç yalnız bırakmıyor, gördüklerini tanımayla çalışıyordu. Kuşların üreme biyolojileri ve davranışları hakkında daha fazla bilgi edinmek için elimde dürbün, kayığın içinden yaptığım uzun gözlemler sırasında o da çevrede olanı biteni gözlemliyor, ses kuşları ürkütmesin diye sorularını karaya çıktığımızda soruyordu. Bazı günler de Bandırma'dan, Sığırcı Atik köyünden kendisine "hoş geldin" ziyaretinde bulunanları ağırliyordu.

O yıl Millî Park'ın göl tarafındaki tampon sınırını, söğütliklerden beş yüz metre açıktan geçecek şekilde belirlemiş ve şamandıralarla işaretlemiştik. Kuşçenneti'nin batı komşusu olan Bereketli köyünde yaşayan balıkçılar tampon bölge sınırının geniş tutulduğu düşüncesiyle itiraz ettiler. Bunun üzerine kendilerini Kuşçenneti'ne davet ettim. Nisan ayının başlarıydı ve gölde yaşayan balıklar yumurta bırakmak için akın akın Millî Park'a geliyorlardı. Niyetim bu tabloyu balıkçılara göstermekti. Gelenlere önce çay, kahve ikram edip hal hatır sorduktan sonra Kuşçenneti'nin aynı zamanda "balık cenneti" olduğunu, balıklar ve kuşlarla birlikte daha birçok canlının buralarda ürediğini, balıkların gıdasını oluşturan börtü böceğin bu alanda çoğaldığını anlattım. Ali Kızılay sözlerimi örneklerle destekliyordu. Sonra birlikte kayıklara binip Millî Park'ta kürek çekmeye başladık. Balıkların yumurta bırakırken kuyruk darbeleriyle suda çıkardıkları sesler söğütüğün her tarafından işitiliyordu. Çoğuna da gözlerimizle tanık oluyorduk. Komşu köyden olmalarına rağmen balıkçılar Kuşçenneti'ni içinden hiç görmemişlerdi. Uzaktan bir ağaç topluluğu olarak görülen bu yerin içinin bu kadar farklı olabileceği akıllarına gelmemişti. Dışarı çıktığımızda ekosistemin işleyişini kendi dillerinden anlattım. Kuşçenneti'nin varlığının gölün bütün balıkları için hayati önem taşıdığını, alanın etkin bir şekilde korunmasının onlar için kayıp değil kazanç olduğunu söyledim. Hepsi çok memnun oldu. İtirazlarından vazgeçtikleri gibi korumanın gerekliliğini başkalarına da anlattılar.

1971, Kuşçenneti Millî Parkı'nın çok iyi yıllarından biriydi. Su seviyesi yüksek, kuş varlığı zengindi. Balık, ıstakoz ve benzeri su ürünleri

boldu. Ziyaretçiler hiç eksik olmuyordu. Ali Kızılay kararlaştırdığımız gibi bir yıl önce söğüt çeliklerinden fidan üretmişti. 1970 yılı sonbaharında bu fidanları, Millî Parkı doğu-batı doğrultusunda ortadan ikiye bölerek Kuşgölü'ne karışan Sığırcı Deresi deltasının batı yakasına sık bir şekilde dikmiştik

Fidanlar çok çabuk geliştiler. 1973 yılı ilkbaharında bu genç söğüt ağaçlarında küçük ak balıkçılar ve alaca balıkçılar yuva yapmaya başlamıştı. Ertesi yıl çeltikçi kuşları gölün güneyindeki kolonilerini bırakıp Kuşcenneti'ndeki genç söğütlere yerleştiler. Yedi yüzü çeltikçi olmak üzere genç söğütlükte yuva yapan kuş sayısı dokuz yüz çifti bulmuştu. Kaşıkçı kuşlarının yuva sayısı beş yüzü geçiyordu. Tepeli pelikan sayısı elli çifti geçmişti. Bu haliyle Kuşcenneti Millî Parkı kaşıkçı kuşu, çeltikçi ve tepeli pelikan türleri için tek başına Avrupa'nın en büyük popülasyonlarını barındırıyordu. Bu inanılması güç bir şeydi. Kuşcenneti'nin yüz ölçümü elli iki hektardı, yarım kilometrekaleden biraz fazla. Balıkçılar, karabataklar, su tavukları, dalgıçlar, ördekler ve kazlar da hesaba katıldığında büyük kuşların yuva sayısı dört bine yaklaşıyordu. Bunun yarısı kadar da küçük ötücüler vardı. Kuş varlığı bütün literatür bilgilerini altüst eden bir yoğunlukta idi. Bu zenginliğin nedenlerini araştırdığımda başlıca etkenleri şöyle sıralayabiliyordum:

- Kuş Gölü'nün suları inorganik ve organik maddeler yönünden çok zengin olduğu gibi yüksek bir oksijen düzeyine de sahipti. Tek hücreli planktonlardan iri balıklara varıncaya kadar çeşitli sucul canlıların bolluğu kalabalık kuş varlığını beslemeye fazlasıyla yeterli oluyordu.
- Göl sularının ilkbaharda yükselmesi kuşların yuva yaptıkları ağaçların su içinde kalmasına neden oluyor, bu durum karadan gelip yuvalara zarar verebilecek sansar ve benzeri hayvanların buralara ulaşmasına engel teşkil ederek yuva güvenliği sağlıyordu.
- Millî Park'ta yaşlı ağaçlar, genç ağaçlar, sazlıklar, kındıralıklar, kofalıklar ve çayırlardan oluşan bitki örtüsü birçok kuş türü için yuva yapma ve barınma imkânı veriyordu.
- Kuşcenneti Marmara ikliminin ılıman koşullarına sahip bir komundaydı.

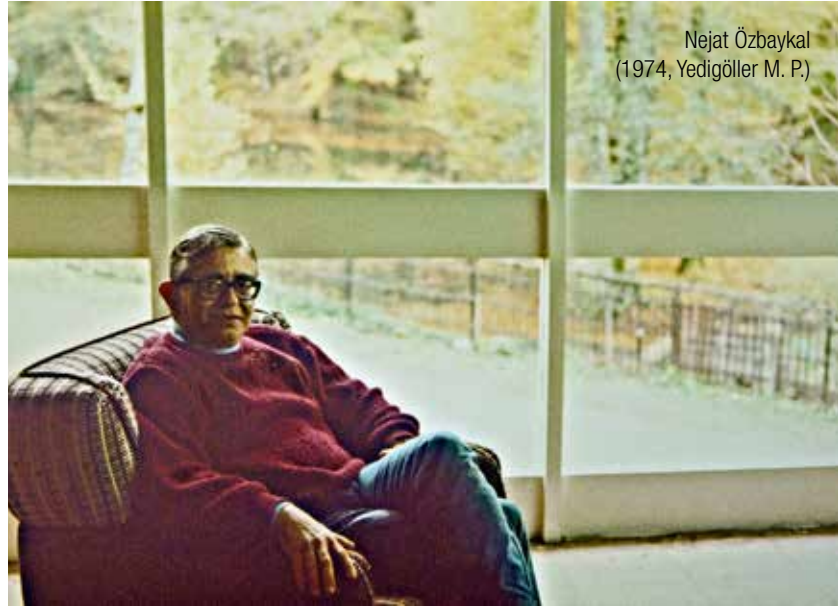
“

Kuşcenneti Millî Parkı kaşıkçı kuşu, çeltikçi ve tepeli pelikan türleri için tek başına Avrupa'nın en büyük popülasyonlarını barındırıyordu.

- Millî Park Avrupa ile Asya kıtaları arasında Türkiye üzerinden olan kuş göç yolları üzerinde bulunuyordu.
- İyi korunduğu için kuşların ihtiyaç duyduğu sükûnet ve güven yıl boyu sağlanıyordu. Bandırma Hava Üssü uçakları için Millî Parkın hava sahasını notamlatmıştık.

Kuşçenneti Millî Parkı'na Avrupa Diploması

Kuşçenneti Millî Parkı'ndaki gelişmeler Ankara'da yakından ve memnuniyetle izleniyordu. Süleyman Çakal Millî Parklar Şube Müdürlüğü görevinden ayrılmış, yerine Nejat Özbaykal atanmıştı. İşini çok seven, yeniliklere açık, olaylara bütün yönlerini hesaba katarak yaklaşmakla birlikte korumacı yanı ağır basan bir arkadaşı. Zekai Bayer'le birlikte Avrupa Konseyi toplantılarına katılıyordu. Ankara'dakine benzer bir şekilde Kuşçenneti, Avrupa Konseyi Doğayı Koruma Komitesi tarafından da izleniyordu. 1970 yılı Avrupa Doğayı Koruma Yılı olarak kutlanmış, yıl içinde yapılan belgesel film yarışmasında BBC ve ZDF ekipleri 1969 yılında Kuşçenneti'nde çektikleri filmlerle birinciliği paylaşmışlardı. Aldığım haberlere göre pelikanla-

“

Nejat Özbaykal, işini çok seven, yeniliklere açık, olaylara bütün yönlerini hesaba katarak yaklaşmakla birlikte korumacı yanı ağır basan bir arkadaşı.

rın ağaçta yuvalanmaları ilgi odağı olmuş ve Türkiye'nin iyi korunan doğal alanlara verilen Avrupa Diploması için başvuru yapması bu vesileyle gündeme gelmiş.

Avrupa Diploması'nın formal işlemleri için Nejat Özbaykal çok çalıştı. Benden ornitolojik ve ekolojik bilgileri başvuru formlarına geçirmemi istedi. Gerekli dokümanlar hazırlandıktan sonra başvuru yapıldı. Avrupa Konseyi başvuruyu kabul etti ve yerinde değerlendirme için Peter Baum ve Paul Geroudet'yi görevlendirdi. Peter Baum Alman'dı. Biyolog olarak Avrupa Konseyinde çalışıyordu. Paul Geroudet Fransız'dı. Ornitoloji alanında doktora yapmıştı. Akademisyen olarak görev yapıyordu.

Başlangıçta ciddi bir sorunla karşılaştık. IUCN kriterlerine göre bir millî parkın yüz ölçümünün en az beş yüz hektar olması gerekiyordu. Kuşçenneti ise bunun onda biri kadar, sadece elli iki hektardı.

Görevliler gelmeden önce hazırlık yapmış, Millî Park'ın tarihçesini, özelliklerini anlatan bir metin kaleme almış, "Censu Stricto" (kaydedilen kuşların tam listesi) ile birlikte bir dosya oluşturmuştum. Sahaya çıkmadan önce okudular. Sonra kayığa binip göl suları içindeki

“

Avrupa Diploması'nın formal işlemleri için Nejat Özbaykal çok çalıştı. Benden ornitolojik ve ekolojik bilgileri başvuru formlarına geçirmemi istedi.

Avrupa Konseyi toplantısı (1980)

söğüt korusunda kürek çekmeye başladık. Kayıkta konuklarımızla birlikte Nejat Özbaykal ve yeni gelmiş olan Cengiz Soğancıoğlu da vardı. Kürekleri Ali Kızılay çekiyordu.

Mayıs ayının ilk haftasıydı. Söğüt çiçeklerinin hafif kokusu bütün havayı dolduruyordu. Altlarından geçtiğimiz yaşlı söğüt ağaçlarının üzeri yuva doluydu. Bu yuvalarda kaşıkçı kuşları ve gri balıkçılar vardı. Bu büyük yuvaların alt kısımlarında ise söğüt serçeleri yuvalanıyordu. Her büyük yuvanın altında üç dört serçe yuvası vardı. Ağaçların gövdelerindeki kovuklarda yerine göre, ağaçkakanlar, küçük kargalar, çobanaldatanlar, yeşilbaş ördekler yuva yapıyordu. Gölün yüzeyinde sık sık su tavukları, tepeli dalgıçlar, çıkırıkçınlar ve çamurcunlar görülüyor, zaman zaman sazanlar göl sularını dalgalandırıyor. Sığırcı Deresi'nin göle karıştığı alana yaklaşırken tablo tamamen değişti. Genç söğütlerin içi yuva doluydu. Çeltikçiler, gece balıkçıları, küçük ak balıkçılar ve alaca balıkçıların yüzlercesi kuluçkaya yatmak için burayı kullanıyordu. Dere ağzı, kuşların yarattığı hava trafiğinin en yoğun olduğu yerd. Her an onlarca kuş yemlenmek üzere yuvayı terk ederken bir o kadarı da kuluçka nöbetini devralmak üzere yuvalarına dönüyordu. Zaman zaman küçük gruplar halinde pembe sığırcıklar geçiyordu. Daha batıdaki yaşlı söğüt- lükte ise karabatak yuvaları vardı. Artık açık göle çıkmıştık ve Ali, kürekleri pelikanlara doğru çekiyordu.

1968 yılında başladığımızdan beri Ali Kızılay'la pelikanlar için hazırladığımız ağaç sayısı yediye yükselmişti. O yıl toplamda elli dokuz çift tepeli pelikan kuluçkaya yatmıştı. Karabatak kolonisin önünden güneye yöneldik. Pelikanlara hiçbir zaman fazla yaklaşmıyorduk. Yeterince açılıp biraz batıya gittikten sonra pelikanları gördük. Sazlıklar arasındaki ağaçlarda beyaz bir ada gibi duruyorlardı.

Konuklarımıza henüz Kuşcenneti'nin tamamını gösterememiştik ama yüz ifadelerinden, davranışlarından; gördüklerinden etkilen- dikleri ve etkinin iyi olduğu anlaşılıyordu. Görevleri gereği izlenimle- ri hakkında konuşuyorlardı.

Dere boyunca batıdaki sazlıklarda saz bülbüllerini, erguvani balık- çıları, boz kazları, sakarmekeleri gördük. Aşına olduğum sesini işi- tince derenin doğu yakasındaki bir söğüt dalına asılmış çulha kuşu yuvasını kolayca buldum. Üveyikleri uçarken gördük. Kuzeydeki kındıralıklarda mahmuzlu kız kuşu yuva yapmıştı. Su yılanlarına

derenin her yerinde rastlanıyordu. Millî Park'ın kuzey sınırında karaya çıktık. Kırlangıçlar, kuyruksallayanlar, kiraz kuşları binaya gelinceye kadar bize eşlik ettiler.

Fazla ses çıkmaması için kayıкта pek konuşmamıştık. Binaya girince soru yağmuruna tutuldum. Kuş türlerinden çok ekosistemin işleyiş mekanizmasına ait konuları öğrenmek istiyorlardı. Ayrıntıları ile anlattım. Yaşama ortamlarını çeşitlendirerek yuva yapan kuş türlerini nasıl artırdığımızı açıkladım.

Ertesi gün motorlu kayığımızla gölün güney kıyılarını inceledik, üçüncü gün yine Millî Park'ta çalıştık.

Yerinde değerlendirme ekibinin raporu sonbaharda geldi. Yüz ölçümünün küçüklüğü nedeniyle uluslararası kriterlere göre millî park sayılmaması gereken Kuşçenneti için, Avrupa Konseyinin en iyi doğa koruma çalışmaları için verilen en saygın "A" sınıfı diploma verilmesi öneriliyordu. Kuşçenneti ayrıca Avrupa Konseyine üye ülkelere örnek alınması gereken bir doğa koruma alanı olarak gösteriliyor, biyogenetik özelliğine vurgu yapılıyor, bizlerden övgü ile söz ediliyordu.

Rapor Avrupa Konseyinin Bakanlar Komitesi tarafından kabul edildi. "A Sınıfı" Avrupa Diploması 1976 yılı Temmuz ayında Kuşçenneti Millî Parkı'nda yapılan bir törenle Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Georges Khan Ackermann tarafından Orman Bakanı Turhan Kapanlı'ya takdim edildi. Tören için yapılan ha-

Kuşçenneti M. P.na A sınıfı Avrupa Diploması verilmesini öneren Paul Geroudet ve Peter Baum, Millî Park A sınıfı Avrupa Diploması ile onurlandırıldıktan sonra, 1978

Tansu Gürpınar ve Nejat Özbaykal Kuşçenneti Millî Parkında Avrupa Diplomasıyla, 1978

Avrupa Diploması töreni

zırlıklar ve ağırlama Orman Teşkilatının ilgili personeli tarafından eksiksiz ve mükemmel bir şekilde yapıldı.

Tören sırasında bir gazeteci Avrupa Konseyi Genel Sekreterinin bu ziyaretinin Türkiye için bir ilk olduğunu, Genel Sekreterin Türkiye'ye ilk kez bir siyasi konu için değil de Kuşçenneti'ne diploma vermek için gelmiş olmasını çok ilginç bulduğunu söylemişti.

Törenden sonra Genel Sekreter'e Kuşçenneti'ni ben gezdirdim. Millî Park'ın en iyi zamanı değildi. Kuluçka dönemi bitmiş, kuşlar dağılmışlardı. Buna rağmen gördüklerinden memnun oldu.

1974 yılında Kuşçenneti'ne ziyaretçiler için gözlem kulesi yapılmıştı. On sekiz metre yüksekliğinde tamamen ahşap bir yapıydı. En üstte bulunan ve kırk kişi alabilen gözetleme platformu yaşlı söğütlerle aynı yükseklikte olduğu için yuvadaki kuşları rahatsız etmeden gözlemlemek mümkün oluyordu.

Aynı sene Nihat Turan kargalar sorunu için imdadıma yetişti. Bir Alman dergisinde karga yakalamak için yapılan tuzak kafeslerin çizimini görmüş ve beni haberdar etmişti. Ölçülerini alıp Bandırma'da iki adet yaptırıldı. Eni ve yüksekliği iki metre, uzunluğu üç metre olan dikdörtgen prizma şeklinde, kümes teli ile kaplı kafeslerdi. Üstte kargaların içeri girebilmesi için dökülmez mürekkep hokkalarına benzeyen esnek telden yapılmış girişler vardı. Karga buralardan içeri girebiliyor fakat çıkmak için kanatlarını açması gerektiğinden dar açıklıktan çıkamıyordu.

Kafesin içine sevdikleri yiyecekleri koyunca kargalar yakalanmaya başlamıştı. Birkaç gün içinde de kafesi doldurdular. Yakaladığımız kargaları ne şekilde itlaf edeceğimizi düşünmemiştik. Tuzak kafesler Sığırcı Atik köyünde duyulmuştu. Bir akşamüzeri köyden birkaç kişi geldi. Kargaları istiyorlardı. Ne yapacaklarını sorduğumda *"Siz bunların etinin lezzetini bilerseniz bir tanesini bile bize vermezsiniz"* dediler ve hepsini yanlarında getirdikleri çuvallara doldurarak götürdüler.

Zamanla kargalarla birlikte saksaganlar da yakalanmaya başladı. Ancak yakalananlar bir süre sonra azalmaya başlıyordu. Kafes telerinde delik açılmış olabileceğini düşünüp gözden geçirdim. Hepsi sapasağlamdı. Dürbünle kafesi gözetlemeye başladım. Bir ara saksaganlardan biri kafesin zemininde dönmeye başladı. Giriş açıklığının tam altındaydı. Dönerken sürekli yukarıdaki giriş açıklığına bakıyordu. Derken güçlü bir kanat çırpışı ile havalandı ve giriş açıklığının altına geldiğinde kanatlarını kapatarak füze gibi dışarı fırladı. Yaptığını takdir etmemek elde değildi. İçimden *"Sen bunu yapabiliyorsan özgürlük sana helaldir"* dedim ve saksaganlarla uğraşmaktan vazgeçtim.

“

Bir akşamüzeri köyden birkaç kişi geldi. Kargaları istiyorlardı. Ne yapacaklarını sorduğumda "Siz bunların etinin lezzetini bilerseniz bir tanesini bile bize vermezsiniz" dediler.

Söğüt dalına örülmüş çulha
kuşu yuvası, 1968

Depremde Kuşlar Ne Yapar?

Kuşcenneti, Manyas fay hattına yakın olduğu için zaman zaman deprem oluyordu. 1970'li yılların başında fay hareketlenmişti. Genellikle dört beş büyüklüğünde olan bu depremler binalarda hasar yapmıyor ancak gecenin ileri saatlerinde olursa uyku sersemliği nedeniyle paniğe yol açıyordu. 1973 yılı Mayıs ayıydı. Bir gün öğle üzeri deprem oldu. O zamana kadar olanların en şiddetlisiydi. Yarım dakikadan fazla sürmüştü. Dışarıdaydım ve dürbünle gözlem yapıyordum. Deprem sarsıntısıyla birlikte yuvalardaki kuşlar çılgık çılgığa havalandılar. Gökyüzü bir anda kuşlarla doldu. Sarsıntının şiddetinden ben de korkmuştum. Neyse ki can kaybına ve hasara sebep olmadı.

Kuşların depreme tepkisini önce normal karşıladım, fakat düşününce, *“Niçin panikleyip yuvaları terk ettiler?”* sorusu aklıma geldi. Deprem çok daha şiddetli olsa bile bundan etkilenmeyecek canlılar, kuşlar ve uçabilen böcekler olurdu. Ayrıca yuvalarının bulunduğu, tünedikleri dallar rüzgârla sürekli sallanıyordu. Kısacası yuvaların hareketine alışık olmaları gerekirdi.

Aklıma fakültede öğrenci iken Bahtiye Hocamın anlattıkları geldi. Kuşların ayaklarındaki pulların sürüngelemlerden onlara kalmış olan ecdad yadigârı dokular olduğunu söylemişti. Uçabilen ilk kuş olarak kabul edilen *Archeopteryx lithografica*'nın fosili görünüş itibarıyla bir sürüngeleme daha yakındı. Sürüngelemlerin jeolojik devirlerde depremlerden çok zarar görmüş olduklarını jeoloji derslerinden hatırlıyordum. Kuşlar, büyük bir olasılıkla, depremlere ait titreşim bilgilerini genlerinde taşıyorlar ve içgüdüsel olarak hatırlıyorlardı. Onlarda gözlemlediğim deprem korkusu sürüngelemler oldukları zamanlardan kalan bir ecdad yadigârı olmalıydı.

Kuşcenneti'nin özellikle ilkbahar aylarında ziyaretçisi çok olurdu. Bireysel ziyaretlerin yanısıra küçüklü büyüklü gruplar, öğrenciler, bu küçük Millî Park'a daima canlılık katardı. Gelenlere önce müze gibi kullanılan salonda genel bilgiler verildikten sonra imkânlar ölçüsünde Millî Park'taki kuşlar gösterilirdi. Ziyaretçilerin çoğu *“Gördüğümüz kuşlar göçmen değil mi?”* sorusunu olumlu yanıtlamamızı beklerdi. *“Evet, gördüğünüz kuşlar göçmen ama hepsi burada yumurtadan çıkıyor, onların nüfus kayıtlarını biz tutuyoruz, göçe başlayacakları zaman pasaportlarını biz veriyoruz”* derdik. Bu mizahi yorum ziyaret-

“

Kuşların depreme tepkisini önce normal karşıladım, fakat düşününce, *“Niçin panikleyip yuvaları terk ettiler?”* sorusu aklıma geldi.

çinin kuşlara bakışını değiştirir ve onları öz varlıkları olarak benimsemelerinde çok işe yarar.

Yabancı ziyaretçiler de eksik olmazdı. Çoğu kuş gözlemcisi olan bu ziyaretçilerin bazıları gözlemlerini bizlerle paylaşırlardı. Bir seferinde dokuz kişiden oluşan İngiliz kuşçu grubu ile yönetim binasının önünde konuşuyordum. İçlerinden biri batı ufkunu dürbünle taradıktan sonra leyleklerin yaklaşmakta olduğunu söyledi. Herkes dürbünle batıdan bize doğru yaklaşmakta olan kuşları gözlemeye başladı. Emektar dürbünüm boynumdaydı ama ona el atmadım. Ufukta uzun bir çizgi oluşturan kuş topluluğuna dikkatle baktım ve ak pelikanların yaklaşmakta olduğunu söyledim. Bütün gözler bana çevrildi. Teşhisi mi şüphe ile karşıladıkları ve bana katılmadıkları belliydi. Dürbünler tekrar batıya odaklandı ve gelenlerin leylekler olduğuna dair kanatlar tekrarlandı. Gelenlerin ak pelikanlar olduğunu ikinci kez söyledim. Dürbünüme dokunmamıştım. Kesin tavrım onları etkilemişti ama hala leylek tanısında ısrar ediyorlardı. Üçüncü kez tekrarlamama gerek kalmadı. Birkaç dakika sonra elli kadar ak pelikan üzerimizden geçerek doğudaki Ergili Köyü'ne doğru süzülmeğe başladı.

Mahcup bir şekilde özür diliyorlardı. Grubun başkanı olduğu anlaşılan kişi yanıma geldi ve *"Siz Hıristiyan dünyası dışında karşılaştığımız ilk ornitologsunuz, gözlem yeteneğinizden etkilendik"* dedi. Ona Pakistanlı ünlü kuşçu Salim Ali'yi hatırlattıktan sonra diğer İslam ülkelerinde de ornitologlar bulunduğunu söyledim. Leyleklerin, ak pelikanların İngiliz adalarında bulunmadığını, bu nedenle yanılmış olmalarını fazla büyütmemeleri gerektiğini ekleyerek gönüllerini almaya çalıştım.

O yıllarda Kuşçenneti Millî Parkı'nın yıllık bütçesi on bin lira civarındaydı ve takdir edileceği gibi bu rakam çok mütevazı idi. Her işimizi kendimiz yapardık. *"Kendimiz"* dediğim iki kişiden, Ali Kızılay ve benden oluşuyordu. İlkbahar aylarında idare binasının önündeki alan hafta sonları ziyaretçi akınına uğrar, akşam onlar gittikten sonra alanı temizlemek bize düşerdi. Millî Park'ın kara tarafındaki sınırının tel örgülerinin bakımı, onarımı, yenilenmesi; idare binası ve içindeki müze, bina dışındaki çeşme ve tuvaletler, otopark, giriş kapısı, iskele, kayıklar, vb. için yapılması gerekenlere ikimiz koşuştururduk. Devrilen yaşlı ağaçların kesilip odun yapılması ve odunların traktörle köyün okuluna taşınması gibi işleri ise dışarıya yaptırırdık. Yetmişli yılların başında Orman Muhafaza Memuru Beytullah Koşaran da ekibe katıldı ve çalışmalarımız uyum içinde devam etti.

“

Grubun başkanı olduğu anlaşılan kişi yanıma geldi ve *"Siz Hıristiyan dünyası dışında karşılaştığımız ilk ornitologsunuz, gözlem yeteneğinizden etkilendik"* dedi.

ABD Millî Parkları

1970 yılında ABD Millî Parklar Servisi'nden bir ekip, davet üzerine Türkiye'ye gelerek Millî Parklar Daire Başkanlığı personeli ile birlikte çalışmaya başladılar. ABD'den gelenlerin uzmanlık alanları planlama idi ve bizde yeterli olmayan bu alandaki çalışmalara önemli katkıları oluyordu. Doğal değerlerinin yanı sıra tarihi ve arkeolojik değerleri ile de öne çıkan Truva, Efes, Halikarnas gibi alanlar için tasarı millî park planlarını arkadaşlarımızla birlikte yaptılar. Çalışmaların koordinasyonu Millî Parklar Şubesi Müdürü Nejat Özbaykal tarafında yapıyordu. Fauna etüdü gerektiren yerlerde ben de ekibe katılıyordum. 1971 yılında Halikarnas çalışmasına da fauna etüdü için katıldım. Bodrum yarımadasının deniz faunası çok zengindi. Özellikle deniz canlılarını inceleyecektim. Oraya gitmeden önce Nihat Turan Bodrum'un karşısında bulunan Karaada'nın besleyebileceği yaban keçisi nüfusunu belirleyebilmek için habitat etüdü yapmamı istedi. İki hafta Bodrum'da kalarak istenen çalışmaları tamamladım. Karaada incelemesi için orada gecelemem gerekiyordu. Harita, pusula, altimetre, bitki presi uyku tulumu ve diğer gerekenleri yanıma alarak trandil bir tekneyle adaya gittim ve kaptana beni iki gün sonra almasını söyledim. Adada kimse yaşamıyordu. Haziran başlarıydı, gündüzleri de pek gelen giden olmuyordu. İki gün ayrı noktardan hareketle kıydan tepeye çıkarak bitki örnekleri topladım. Otuz yıl kadar önce adada orman yangını olmuş, kızılçamların büyük kısmı yanmış, sadece kuzeydoğu yamacında küçük topluluklar kalmıştı. Adanın kalan kısımları sık bir maki örtüsüyle kaplıydı. Kıydan tepeye doğru belirlediğim hattı sapmadan izlemek için bu yoğun maki topluluğunun içinde bayağı zahmet çektim. Dallar, dikenler pantolonumu, gömleğimi parçalamıştı.

Bodrum'un yanı sıra Karatoprak (şimdiki Turgutreis) Gümüşlük ve Yalıkavak Beldeleri'ne de giderek balıkçılar ve süngercilerle görüştüm. Av mevsimi kapalı olduğu için örnekleri taze görme şansım olmadı, ancak görüştüğüm insanlar ihtiyaç duyduğum bilgilere ulaşmamda çok yardımcı oldular.

Ankara'ya dönünce Halikarnas Faunası ve Karaada Vejetasyonunun Besleme Kapasitesi hakkında iki ayrı rapor kaleme aldım. Raporumu okuduktan sonra ABD Millî Parklar Ekibi'nin başkanı olan John Moseley ertesi yıl ABD'ye gönderilecek grupta yer almam hususunda

Bodrum yarımadasının deniz faunası çok zengindi. Özellikle deniz canlılarını inceleyecektim.

Anne ve babası, eşi ve oğlu ile
(1972, Ankara)

Daire Başkanım Zekai Bayer ile konuşarak olumlu görüş almış. Ertesi yıl, 1972 Ocak ayı ortalarında, oğlum Doğan daha bir günlük iken, onu görüp ABD'ye gittim. Grubumuz dört kişiden oluşuyordu, Nejat Özbaykal, Metin Ögün, Mehmet Beyaslan ve ben. Grupta sadece ben Avcılık Şubesi elemanıydım, diğerleri Millî Parklar Şubesi'nde çalışıyorlardı. Nejat Özbaykal Şube Müdürüydü, Metin Ögün planlama işlerine bakıyor, Mehmet Beyaslan jeomorfolog olarak görev yapıyordu. New York'ta aktarma yaparak Washington'a uçtuk. Grubumuzun ABD millî parkları ziyaret programını Millî Parklar Servisi Uluslararası İlişkiler Dairesi'nden Bruce Powell koordine ediyordu. Dört ay süreyle millî parkları ve eşdeğer doğayı koruma alanlarını ziyaret edecektik.

Üç hafta Washington'da kalarak millî parkların kuruluş yapısı, çalışma şekli hakkında bilgi aldık. ABD'de millî parklar, İçişleri Bakanlığına bağlı bir kuruluştur. Grand Canyon, Everglades, Yellowstone gibi muhteşem doğal alanlarla beraber New York'taki Özgürlük Abidesi, Was-

hington'daki Lincoln, Washington ve Jefferson anıt mezarları da bu kuruluşun yönetimindeydi. Washington yakınlarındaki Mathers Academy'de, Amerika'daki bütün millî parkların ziyaretçi merkezlerinin tasarımlarıyla beraber, tanıtım ve yönlendirme malzemesi yapılıyordu.

Millî park ziyaretlerine ülkenin doğusunda yer alanlardan başladık. Shenandoah, Blue Ridge Parkway ve Great Smoky, Apallaş Dağ Silsilesi'nde yer alıyordu. Nüfusun en yoğun bölgesinde oldukları için en fazla ziyaretçi çeken parklardı.

Bir millî parka gittiğimizde önce ilgili personelle tanışırılıyor, millî park hakkında ayrıntılı bilgi alıyor, ilgili personelle yapılan toplantılarda sorularımız yanıtlanıyordu. Millî parkı genellikle bir uzmanın refakatinde geziyor, yeri geldikçe tamamlayıcı bilgi alıyorduk. Uygun bir zamanda da parkın üst yöneticisini ziyaret ediyorduk.

Biz Apallaş bölgesinde iken kış mevsiminin sükûneti vardı. Büyük ölçüde geniş yapraklı ağaçların meydana getirdiği ormanlarla kaplı olan bu alanlarda sonbahar renklenmesi ABD'nin en fazla ilgi çeken doğa olaylarından sayılıyordu. Her millî park için ona yakın bir yerdeki otel veya motelde kalıyor, birinde inceleme programını tamamlayınca diğerine hareket ediyorduk.

Millî parklara girişte ziyaretçilerden ücret alınmıyordu. Ücret parktan parka değişmekle beraber ortalama beş dolar gibi bir şeydi. Great Smokey Millî Park'ının üst yöneticisi ile görüşürken konu bütçeden açıldı. Bu millî park doğudaki büyük şehirlere yakın olduğu için en çok ziyaretçi çeken alanlardan biriydi. Üst yönetici yıllık giderlerinin otuz milyon dolar olduğunu, bunun da yüksek bir rakam olduğunu söyledi. Nejat Özbaykal girişte ziyaretçilerden toplanan ücret miktarını sordu. On sekiz milyon dolar olduğunu ifade etti. Hepimiz Amerikalıların pragmatist bir yaklaşımla giriş ücretleri ile bütçe giderlerini karşılamak yoluna gideceklerini düşünüyorduk. Nejat Özbaykal giriş ücretlerini yükselterek bütçeyi denkleştirebileceklerini belirtince üst yönetici "*Girişte alınan ücretler semboliktir. Bizim için en büyük kazanç Amerikalıların ülkelerini yaşamaya degecek güzellikte bir yer olarak hissetmeleridir.*" demişti.

Şubat'ın ikinci yarısında Florida Yarımadası'nın güney ucundaki Everglades Millî Parkı'na gelmiştik. Tayini başka yere çıkmış olan bir görevliden boşalan lojmanı bir hafta için bize tahsis ettiler. Hin-

“

Büyük ölçüde geniş yapraklı ağaçların meydana getirdiği ormanlarla kaplı olan bu alanlarda sonbahar renklenmesi ABD'nin en fazla ilgi çeken doğa olaylarından sayılıyordu.

Metin Ögün ve
Mehmet Beyaslan'la beraber
(1972, Washington, D.C.)

(1972, Washington, D.C.)

(1972, Washington, D.C.)

distan cevizi ağaçlarının gölgelediği bahçeler içindeki lojman çok güzeldi. Dalından yeni düşmüş cevizlerin sütünü taze taze içmek hepimize orada kısmet oldu.

Everglades Millî Parkı, Florida Yarımadası'nın ortasında bulunan Okeechobee Gölü'nün sularının çok yavaş olarak güneybatı yönünde ilerlemesiyle Atlantik Okyanusu'na geçiş yaptığı uçsuz bucaksız bir sulak alandı. ABD'nin en büyük millî parklarından sayılıyordu. Kabaca 150 km uzunluğunda 100 km genişliğindeki park inanılmaz derecede düzdü. Bize verilen bilgiye göre bu devasa alanın en yüksek noktası sadece iki metre on santimdi. Bataklık servisi, testere kındırası ve mangrov en yaygın bitki türleri; kuşlar, balıklar ve timsahlar da en bilinen hayvanları olarak tanınıyordu. Florida panteri de bu alana özgü bir yırtıcıydı.

Everglades Millî Parkı'ndaki ziyaretçi merkezine yakın alanlarda ziyaretçiler açık su yüzeyleri üzerine tahtadan yapılmış yaya yolları üzerinde yürüyerek etraftaki ağaçlara konup kalkan kuşları, sudaki balıkları ve timsahları izleyebiliyorlardı. Teknelerle gezmek de popüler bir ziyaret şekliydi.

Amerikalı ev sahiplerimiz bizim için biraz daha fazlasını yaptılar. Küçük bir uçağa bindirip Millî Park üzerinde dolaştırdılar. Kuş yuvalarının yoğun olduğu ağaçlık alanlara hiçbir noktadan yaklaşamıyor, sadece havadan görülebiliyordu.

Everglades'te kaldığımız hafta sonu yüzmek için Miami'ye gittik. Şubat ayının sonlarıydı. Hava ılıktı ama plajda bizden başka çok az insan vardı. Buna rağmen kumsalda, belli aralıklarla yerleştirilmiş yüksekçe platformlar üstündeki atletik yapılı gençler denize bakarak tehlikede insan olup olmadığını gözlüyorlardı. Plajın kabinleri, duşları çok temiz ve bakımlıydı. Kamuya ait plajda bu hizmetler ücretsizdi.

ABD, Everglades Millî Parkı için uçuş hazırlığı, 1972

ABD, Everglades Millî Parkı'nda kuş toplulukları, 1972

ABD, Everglades M. P.na ait bir hava fotoğrafi, 1972.

Florida Eyaleti'nden Texas Eyaleti'ne geçtik. Corpus Christi yakınındaki Padre Island ve Lagoon of Madre Ulusal Kıyı Bölge'lerini gördük. Padre Island dünyadaki en uzun bariyer adasıydı ve Meksika Körfezi'ni kuzeyindeki Lagoon of Madre'den ayırmaktaydı. Adanın doksan mili bulan uzunluğunun yetmiş milden fazlası doğayı koruma alanıydı, yerleşim sahaları ise sayfiye yeri niteliğindedi.

Padre Island deniz kaplumbağaları, kayotiler, tilkiler ve tavşanlar için çok uygun bir yaşama ortamıydı. Verilen bilgiye göre adada üç yüzden fazla kuş türü yaşıyordu. Kuzeyindeki tuzluluğu yüksek olan Lagoon of Madre ise deniz canlıları açısından çok zengindi. Ada, özellikle kış aylarında ABD'nin kuzey eyaletlerinden karavanlarıyla gelen ziyaretçilerin akınına uğruyordu. Kışın şiddetli soğuklarından kaçan ve snowbirds (kar kuşları) olarak adlandırılan emekliler, millî park teşkilatının karavanlar için hazırladığı geniş sahalarda sunulan elektrik, su, doğalgaz ve telefon hizmetlerinden kolaylıkla yararlanıyorlardı.

Texas'ta daha sonra batıdaki Guadalupe Dağları Millî Parkı'nı gördük. Yaban keçilerinin bol olduğu bu park kanyonları ve akçaağaçlarıyla da ünlüydü. Daha sonra Colorado Eyaleti'nde Mesa Verde Millî Parkı'nı ziyaret ettik. Mesa Verde İspanyolca bir sözcüktü ve yeşil masa anlamına geliyordu. Çam ormanlarıyla kaplı geniş düzlüklerin altında bazı yerlerde geniş oyuklar bulunuyordu ve buralarda terk edilmiş pueblo tarzı, topraktan yapılmış evlerin bulunduğu yerleşim alanları vardı. Buranın yerli halkı Anasaziler'in bölgeyi yedi asır önce bilinmeyen bir nedenden dolayı terk etmiş oldukları düşünülüyordu.

Colorado Eyaleti'ndeki son durağımız Denver oldu, Rocky Mountains Millî Parkı'na yakındı. Bu Millî Park özellikle büyük memeli hayvanları ile ünlüydü. Çok sayıda küçük göl vardı. Alpin flora geniş alanlar kaplıyordu. Denver'den Millî Park'a giden karayolunun öyküsünü ev sahiplerimizden dinledik.

Yol güzergâhını tasarlayan mühendis bu bölgenin doğasını çok seviyormuş. Uzun ve dikkatli etüdlere sonra belirlediği yolun güzergâhı, Millî Park içinde yukarı doğru tırmanırken Rocky Dağları'nın güzelliklerini ardı arkasına görülebilecek noktalardan geçiyormuş. Böylelikle yoldan geçen araçlardaki yolcular dağların farklı manzaralarını izleyebiliyorlarmış. Yolun eğimi araçları zorlamayacak ölçüde tutulurken, araç sürücülerinin görüş açılarının güvenli bir sürüşü gerçekleştirecek şekilde olmasına da dikkat edilmiş.

“

Texas'ta daha sonra batıdaki Guadalupe Dağları Millî Parkı'nı gördük. Yaban keçilerinin bol olduğu bu park kanyonları ve akçaağaçlarıyla da ünlüydü.

Colorado Eyaleti'nden New Mexico Eyaleti'ne geçtik. Eyaletin başkenti Santa Fe, topraktan yapılmış binalarıyla ilginç bir görünüm arz ediyordu. Resmi kuruluşlar da bu tip binalarda bulunuyordu. Bu yapısal özelliğinden ötürü ABD'nin ünlü sanatçılarından bazıları burada yaşıyordu. Santa Fe'de yapılan resim ve seramik alanlarındaki eserlere büyük ilgi gösteriliyordu. Santa Fe'de bulunduğumuz sırada orada yaşamakta olan, Ankara'daki millî park ekibinden John Moseley ve Hugh Miller ile görüşme şansımız oldu.

Eyaletin batısında bulunan Carlsbad Caverns Millî Parkı dünyanın en büyük mağaralarından biriydi. Çeşitli büyüklükte yüzden fazla mağara bulunan sistemde bunları birbirine bağlayan dehlizlerin uzunluğunun iki yüz kilometreye yakın olduğunu öğrendik. Mağarada yarım milyona yakın yarası olduğu da edindiğimiz bilgiler arasındaydı.

New Mexico'dan sonra Grand Canyon Millî Parkı'nı görmek için Arizona Eyaleti'ne geldik. Grand Canyon dört bin kilometrekareyi aşan yüz ölçümü ile ABD'nin en büyük millî parklarından biriydi. South Rim'den karşıdaki görkemli jeolojik yapıya bakarken Fen Fakültesi Jeoloji Enstitüsünde stratigrafi (katmanbilim) derslerini veren Dr. Suat Erk Hocamın anlattıkları tane tane kulaklarımda çınlıyordu *"Kolorado Platosunda tortul katmanlar tektonik kuvvetler tarafından değiştirilmemiş, kıvrılmamış ve kırılmamışlardır. Bütün tabakalar başlangıç eğiminde kalmış, ufki karakterlerini muhafaza etmişlerdir. Ufki tabakalar milyonlarca yıl boyunca Kolorado Nehri tarafından dikey yönde yıkanıp aşındırılmış ve sonuçta muhteşem bir kanyon ortaya çıkmıştır."* Daha önce Grand Canyon'un birçok fotoğrafını görmüş, orada çekilmiş bir film izlemiştim. Buna rağmen karşıdaki görüntünün etkisini tanımlamakta zorlanıyordum. Kanyonun hacimsel yapısı olağanüstüydü.

Grand Canyon ABD'nin en fazla ziyaretçi çeken millî parklarından biriydi. Yabancı turistlerin de öncelik sıralamasında ilk basamaklarda yer alıyordu. Yoğun ziyaretçi trafiğine karşın Millî Park'ın güney kenarında sadece iki küçük motel vardı. Onlar da, alan millî park ilan edilmeden önce yapılmışlardı. Ekibimize bu motellerden Thunderbird Lodge'da yer ayırtmışlardı. Kalabalık ziyaretçi grupları ise geceleme için otuz beş kilometre güneyde bulunan Flagstaff Kasabası'nda yapıyorlardı. Flagstaff'ta geceleme yapan ziyaretçilerin karayolu ile South Rim'deki merkeze ulaşması yarım saatten az bir zaman alıyordu.

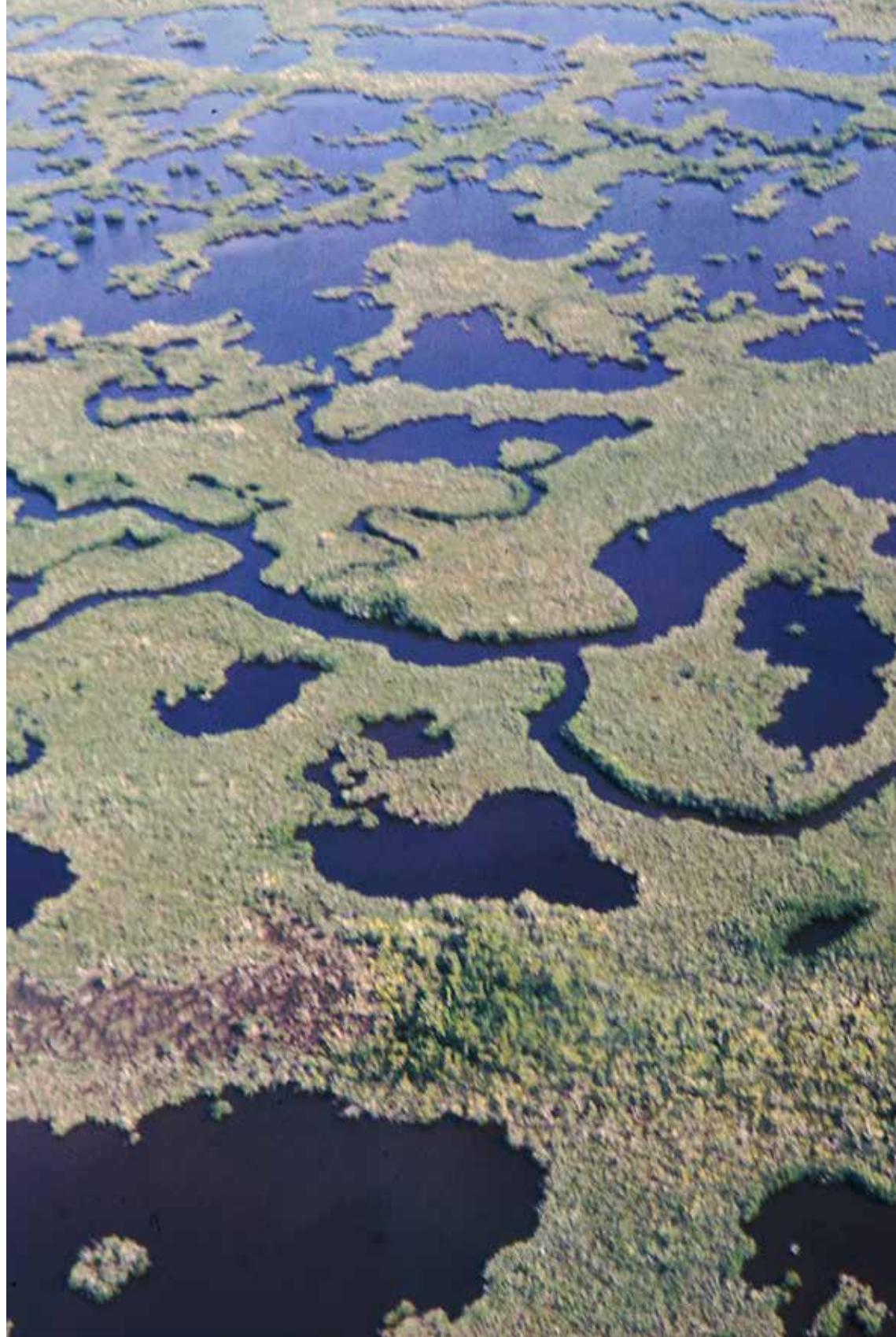
Kolorado Platosu'nun üzeri seyrek dokulu çam ormanlarıyla kaplıydı. Ponderosa cinsi bu çam ağaçlarının kendilerine özgü güzel kokuları vardı. Odunu yakıldığında koku daha belirgin hale geldiğinden şöminelerde yakmak için ülke çapında rağbet gördüğünü öğrendik.

Hafta sonu programımız serbestti. Bu muhteşem kanyonun mimarı olan Kolorado Nehri'ne inmeyi kararlaştırdık. Kanyon'un üst seviyesinden nehir kenarına kadar olan yükseklik farkı 1660 metre, nehir kenarına ulaşan Bright Angel patikasının uzunluğu 16 km idi. Sabah saat sekiz gibi yola koyulduk. Genişliği bir ila bir buçuk metre olan patika bizler gibi nehre inmeye niyetlenmiş insanlarla doluydu. Çoğu kamp malzemesi taşıyordu. Daha birkaç aylık bebeğini sırtındaki sepette taşıyan bir babaya da rastladık. Ara sıra katıra binmiş ziyaretçilerle de karşılaşılıyorduk. Patika, her gün yüzlerce kişi tarafından çiğnenmekten ötürü toz içindeydi. Bazen bileğimize kadar toza gömülüydük. Öğlene doğru aşağı inmiştik. İspanyolca bir isim olan Colorado'nun Türkçe karşılığı kırmızı olsada, nehir, adına inat duru yeşil akıyordu. Nehir sularının taşıdığı tortul maddeler daha kuzeydeki Glen Canyon Barajı tarafından tutuluyordu.

Yorgun ayaklarımızı nehrin soğuk suyunda yıkadıktan sonra yanımızda getirdiklerimizle karnımızı doyurduk. Nehir yatağının çakılları üstünde biraz dinlendikten sonra dönüş yürüyüşüne başladık. Yokuş yukarı çıkarken daha çok yoruluyorduk ama akşam olmadan, saat beş gibi yukarı çıkmıştık. Ceplerimi boşaltıp saatimi çıkardıktan sonra duşun altına üstümdeki gömlek ve pantolonla girdim; başka türlü tozdan arınmam mümkün değildi.

Ertesi gün Amerikalı ev sahiplerimize yürüyüşümüzü keyifle anlatınca gözleri faltaşı gibi açıldı. Molalar dâhil dokuz saate inip çıkmış olmamıza akıl erdiremiyorlardı. Normal olarak inişten sonra nehir kenarında bir gece kamp yapılır, dinlendikten sonra dönülürmüş. Evet, biz de yorulmuştuk ama öyle "öldük, bittik" cinsinden değildi.

Grand Canyon Millî Parkı'ndan Arizona Eyaleti'nin güneyinde, Meksika sınırında bulunan Organ Pipe Cactus National Monument'a geçtik. Bitki örtüsünün kaktüs türlerinden oluştuğu bir alandı. Gençlik yıllarımda seyrettiğim, Walt Disney'in Yaşayan Çöl filminin çekildiği yerleri andırıyordu. Daha önce hiç görmediğimiz kaktüsler tanıdığımız türlerden çoktu. Temelde birbirine benzemekle beraber her kaktüs türünün kendine özgü su tutma ve muhafaza etme yöntemi olduğunu

ABD, Everglades Milli
Parkına ait bir hava
fotoğrafi, 1972

ev sahiplerimizden öğrendik. Kaktüslerin su tutma yöntemlerinin günlük hayata geçirilmesi amacıyla araştırmalar yapıldığı da verilen bilgiler arasındaydı. Milli Park'ta, Türkiye'de kaynanadili olarak tanıdığımız tür de yaygındı ve Amerikalılar onlara prickly pear (hintinciri) diyorlardı. Türkçe'de bu kaktüse kaynanadili adı verildiğini söylediğimizde herkesin pek hoşuna gitti. Ne güzel isim bulmuşsunuz dediler. Böylelikle Amerikalıların kaynanalarından dertli olduklarını öğrenmiş olduk.

Nevada'da Las Vegas'a hafta sonu indik. Havaalanı terminalinde ilk duyduğumuz ses kumar makinelerinin haznelerine dökülen metal paraların şıkırtısıydı. Orada kaldığımız günler zarfında bu sesin her yerde işitilebileceğini anladık.

Las Vegas'a, ünlü Hoover Barajı arkasındaki Lake Mead ve rekreasyon alanlarını görmek için gelmiştik ama iki gün serbest zamanımız vardı. Birkaç saat içinde bu kentte her şeyin kumar üzerine kurgulanmış olduğunu fark ettik. Madeni para atılıp kolu çekilerek çalışan kumar makineleri her yerde karşımıza çıkıyordu. Kafeteryalarda, yemek kuyruklarında bile insanlar yanı başlarındaki makinelere para atmayı ihmal etmiyorlardı. Kentte asıl gelir kumardan kazanılan paralar olduğundan diğer hizmetlerden alınan ücretler sembolikti. Örneğin Las Vegas Hilton'un mükellef odalarında on dolara geceliyorduk. Otelin kumar salonunda çay, kahve, alkollü ve alkolsüz içkiler, sıcak, soğuk sandviçler sürekli servis ediliyor ve ücret alınmıyordu. bir tek kuş sütünün eksik olduğu açık büfe restoranlarda yemek ücreti bir buçuk dolardı. Frank Sinatra'nın şarkı söylediği konser salonlarına beş dolara giriliyordu.

Colorado Nehri üzerinde yapılmış olan Hoover Barajı, hizmete açıldığı 1935 yılından itibaren uzun yıllar dünyanın en büyük barajı olma unvanını korumuş olmakla birlikte asıl ünü, günümüzde bile bir mühendislik harikası olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyordu. Baraj gerisinde oluşan ve Lake Mead olarak adlandırılan gölün

Garip Bir İz

Bir öğlen üzeri South Rim'deki motelin bahçesinde otururken hayatımda ilk kez karşılaştığım ve açıklamasını hala bulamadığım bir görünüme tanık oldum. Kanyonun üzerinden, epeyce yükseklerden bir yolcu uçağı geçiyor, arkasında sık sık görmeye alışık olduğumuz egzoz gazlarından meydana gelen beyaz bir iz bırakıyordu. Buraya kadar olağandışı bir şey yoktu. Ancak uçağın ön tarafında da iz vardı. Bu iz koyu bir gölge görünümündeydi. Uçak bu gölge doğrultusunda, onun içinde yol alıyordu. Başka bir anlatımla, bu gölge şeklindeki iz uçağın rotasını oluşturuyordu. Ancak bu gölge nasıl oluşuyordu? Ortalıkta hiçbir ipucu görünmüyordu.

Görünüm tam olarak şöyleydi: Gökyüzünde cetvelle çizilmiş gibi duran bir hattın orta yerinde bir uçak, hat üzerinde dümdüz ilerliyor; hattın ön tarafı koyu bir gölge görünümünde, uçağın arkasında ise bilinen beyaz iz mevcut. Güneş tepede olduğu için bir kırılma, yansıma olasılığı yoktu. Gökyüzü bulutsuzdu.

Bugüne kadar açıklayıcı bir bilgiye ulaşamadım.

boyutları ve hacmi de çok büyüktü. Yer yer dar ve derin vadiler içinde uzanmasına rağmen gölün yüzölçümü altı yüz kilometrekareden fazlaydı ve otuz beş milyar metreküplük bir su hacmine sahipti. Çevresinde çöl ekosistemi hâkimdi. ABD'nin en büyük Millî Rekreasyon Alanı olma niteliğini taşıyordu. Yelken, su kayağı, su motoru, balıkçılık, yüzme, dağ yürüyüşü ve piknik başlıca rekreasyon aktiviteleriydi.

Göl üzerinde millî park servisine ait motorlu tekne ile dolaşırken hepimizin aklına göl çevresinde mikro klima oluşmuş olabileceği ve aradan geçen otuz yedi yılda bunun etkilerinin görülebileceği geldi. Aldığımız cevap hepimizi şaşırttı. Hassas meteorolojik ölçümlere ve dikkatle yapılan botanik ve zoolojik incelemelere göre göl oluştuğundan beri çevrede değişiklik olmamıştı. Amerikalılar da bizler gibi olabileceğini düşünmüşler ama bu düşünceyi destekleyecek herhangi bir veriye ulaşmamışlar.

Las Vegas'tan dönüş yolculuğu başlıyordu. Tekrar başladığımız yere, Washington'a geldik. Bruce Powell ile birkaç kez görüşerek ziyaretimizle ilgili değerlendirmelerde bulunduk. Bu arada Washington'da daha önce görme fırsatını bulamadığımız Science and Technology, Space Museum gibi müzeleri gezme imkânımız oldu.

Mayısın ilk haftasında bir gün öğlen üzeri Washington merkezindeki bir parktan geçiyordum. Hava güneşli ve oldukça sıcaktı. Etrafta büyük meşe ağaçları vardı. Parkın sıkıştırılmış toprak patikalarının birinden ilerliyordum. Bir ara ağaçtaki bir sincabın daldan dala atlayarak aşağı indiğini gördüm. Sincap bir koşu yanıma geldi ve benimle birlikte yürümeye başladı. Şaşırmış, sevinmiş, heyecanlanmışım. Yürüyüş tempomu değiştirmiyordum. Benden bir beklediği olmalıydı. Ne olabileceğini düşünürken patika yolun üzerinde biraz ilerideki çeşmeyi fark ettim. Çeşmenin yanıma gelince durdum. Sincap da durdu. Üzerindeki düğmeye basıldığında suyu kavisli bir şekilde fıskırttığı için bardağa ihtiyaç duymadan su içilebiliyordu. Düğmeye basıp su içmeye başladım. Sincap da yere dökülenleri içiyordu. Suya doyduktan sonra geldiği gibi gitti ve meşe ağacının dalları arasında gözden kayboldu.

Türkiye'ye dönmeden önce New York'ta ve Montreal'de tanıdıklarımı görmek için ayrı bir program yapıp gruptan ayrıldım ve onlardan beş gün sonra ülkeme döndüm.

ABD, Everglades M. P.nda Ak balıkçılar, 1972.

ABD Gezisinden Satır Başları

ABD Millî parkları inceleme gezisinde gördüğüm, algıladığım ve öğrendiklerim ana hatlarıyla şöyleydi:

ABD, John Muir tarafından 19.yüzyılda geliştirilen felsefe ve kavramlar çerçevesinde Millî Park uygulamasının dünyadaki ilk örneğine sahip ülke olmanın haklı gururunu taşıyordu. Amerikalılar için millî parklar hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Yaz aylarında zirve yapsa da yılın her ayında çok sayıda ziyaretçisi oluyordu.

Millî parklar açık havada yapılan aktivitelerin en önemli, en geniş ve en çeşitli adresleriydi. Bu nedenle millî park ve benzeri alanlarda kullanmak üzere çok çeşitli özel malzeme üretiliyor, bunlar çeşitli sanayi kollarını besliyordu. Otomotiv endüstrisi bile reklamını millî parklarla yapıyor, firmalar otomobillerinin kamp malzemesini taşımaya uygun olduğunu anlatarak modellerini öne çıkarmaya çalışıyorlardı.

Yoğun ziyaretçi trafiğine rağmen millî parklarda çöp vs. görünmüyor, doğa tahrip edilmiyordu. İnsanların serbest hareket edeceği alanlar çok iyi düzenlenmişti. Ziyaretçinin istediği bilgiye ulaşması amacıyla değişik yöntemler geliştirilmişti.

Hiçbir faaliyetin millî parkın kaynak değerlerini bozmasına izin verilmiyordu. Geceleme, kampçılık haricinde, millî parka yakın yerlerdeki otel ve motellerde yapılıyordu.

Amerikalılar millî park uygulamasını dünyanın diğer ülkelerine ihraç ettikleri en uygar kavram olarak nitelendiriyorlardı.

Millî park uygulaması Amerikalılar için doğal ve tarihi değerleri koruma ve yaşatma olduğu kadar bir demokrasi olgusu vasfını da taşıyordu. Bu konuda, "ülkenin en güzel, en değerli alanları kişilerin mülkiyetinde değil toplumun tamamının mülkiyetinde ve paylaşımında" değerlendirmesini yapıyorlardı.

DOĞAYLA DEĞİL
ÖNYARGILARLA
MÜCADELE

Bölüm 5

Kayseri Sultansazlığını Keşif

1968 yılı sonlarıydı. Nihat Turan, Adana'da Feke Orman İşletme Müdürü olarak görev yapmakta olan İsmet Özer'in kendisini telefonla arayarak, Ankara'da kuşlardan anlayan biri varsa yeni gördüğü bir alanı birlikte değerlendirmek istemiş olduğunu ilettili. Haberleşip Kayseri'nin Yahyalı İlçesi'nde buluştuk. Merhum İsmet Özer doğaya ve kuşlara ilgi duyan, dikkatli, çalışkan, ölçülü ve iyiliksever bir insandı. İşletme müdürlüğünün aracıyla Sultansazlığı'na gittik. Göz alabildiğine geniş ve düz olan kapalı havza doğuda Aladağlar, kuzeyde Erciyes, batıda Erciyes etekleri ve güneyde Kapadokya yükseltileri ile çevriliydi. Musahacılı Köyü üzerinden Yenihayat (Cibik) köyüne geldik. Toprak ve bozuk olan yol burada bitiyordu.

Çobanların patika benzeri izlerini takip ederek Yay Gölü'nün doğu kıyısının yakınlarına kadar ilerledik. Ortalıkta pek kuş görünmüyordu. Dürbünle gölün üstüne baktığımızda çok uzaklarda küçük gruplar halinde ördekleri ve yağmurcunları fark ettik. Hava kapalı ve soğuktu. Tekrar arabaya binerek kuzeybatı yönünde ilerlemeye başladık. Niyetimiz Yay Gölü'nün batısını da görebilmektir. İsmet Özer

Soysallı Pınarları çıkışı
(1975, Sultansazlığı)

on gün kadar önce kalabalık kuş toplulukları gördüğünü ve onların buralarda bir yerlerde olması gerektiğini söylüyordu. Haklı çıktı. Henüz gölün batı kıyılarına ulaşmamıştık ki kıyıdan beş yüz metre kadar içeride kalabalık kuş toplulukları gördük. Arabadan inip gözlem yapmaya başladık. Çok sığ olan Yay Gölü'nün üzerinde koyu renkli adalar oluşturan kuşları tanımaya çalışıyorduk. İçlerinden küçük bir grup havalandı. Uçanlar angıttı. Yerdeki de. Topluluğun büyüklüğünü anlamaya çalışırken büyük bir grup havalandı. Kanat sesleri ortalığı inletiyordu. Çok yükselmeden doğuya yöneldiler ve bir kilometre kadar uçtuktan sonra kondular. Yaklaşık olarak bin kadar angıtın havalanmış olduğunu tahmin ediyordum. Diğer gruplarda parti parti havalandılar ve ilk grubun yakınlarına kondular. Sayım yapacak kadar vakit olmamıştı ama grupların büyüklüğü ve sayısından hareketle angıtların toplamının beşbin civarında olabileceğini tahmin etmiştim. O güne kadar görmüş olduğum en kalabalık angıt nüfusuydu. Elmabaş, tepeli pakta ve çamurcun göl üzerinde gördüğümüz diğer ördek türleriydi. Toplam sayıları altmış kadardı.

İsmet Özer, Yahyalı-İncesu yolu üzerindeki Ovaçiftlik köyünden girilen geniş sazlıklardan söz etti. Asıl Sultansazlığı da burası imiş. Rivayete göre Yavuz Sultan Selim, Çaldıran seferi sırasında bu bölgede konaklamış ve bunun üzerine sazlığa Sultansazlığı adı verilmiş.

Ertesi gün Ovaçiftlik'ten sazlığa girmeyi denedik. Suyun kenarına kadar arabayla geldik ve biçtikleri sazları karaya taşıyan bir kayık sahibi ile bizi içerideki göl aynalarına götürmesi için anlaştık. Ancak su seviyesi düşük olduğu için ilerilere gidemedik. Üç yüz metre kadar ötedeki bir aynaya ancak ulaşabildik. Yaklaşık on hektar genişliğinde bir açıklıktı. Macar ördekleri, elmabaşlar, fiyular, çamurcunlar ve sakarmekeler küçük gruplar halinde saz öbeklerinin önündeydiler. Görüş alanı rahattı. Toplamda yedi yüz kadar su kuşu tespit ettik. Geri dönüp kıyıya çıktığımızda birkaç tane büyük ak balıkçıl gördük. Kışı bu bölgede geçirdikleri belliydi.

Ertesi yıl tekrar gelmek üzere anlaştık. 1969 yılı Nisan ayının son haftasıyla, Mayıs ayını Kuşcenneti'nde geçirdikten sonra Haziran'da Sultansazlığı'nda gözlemlere başladım. Havzanın ortalama yüksekliği 1073 metreydi ve bu nedenle kuluçka mevsimi kıyı bölgelere göre bir ay kadar geç başlıyordu. Çevredeki dağların karlarının erimeleri ile coşan dereler havzaya bol su taşıyordu. Kışın kuru olan yerlerin

büyük bir kısmı sular altındaydı. İsmet Özer henüz gelmemiştir. Yahyalı Orman İşletme Müdürlüğü'nde görevli arkadaşların önerisiyle işe Ovaçiftlik köyünden başladım. Köyden, Kore Savaşları'nda Gazi ünvanı almış Mahmut Çavuş da sazlık içinde bana kılavuzluk ediyordu. Sazlık içinde yolak tabir edilen su yollarının genişliği üç, dört metreyi geçmediği için kürek kullanılmıyor, kayıklar sırtıklarla ittilererek yol alıyorlardı. Sultansazlığı içinde en geniş açık su alanı olan Sarp Göl'e varmamız yarım saate yaklaşıyordu. Yolak boyunca belirli noktalardan sapılarak ulaşılan Eğri Göl ve Camız Gölü ve birkaç küçük açıklık da vardı.

Göl adı verilen sazlık içindeki açıklıklara girip gözlem yaptım. Hepsinde suyun üzerinde yabanördekleri, sutavukları, bahriler ve sakarmekeler vardı ama kuluçka dönemi olduğu için kalabalık gruplar oluşturmuyorlardı. Saz bülbüllerinin ötüşleri ortalığı şenlendiriyordu. Sazlıkların üzerinde uçan balıkçılar, kaşıkçı kuşları, sumrular, martılar da seyrek ve dağınıktı. Sazlık alan çok genişti ve her yerde yuva yapacak koşullar uygun görünüyordu. Mahmut Çavuş sazlık içinde kuşların toplu halde yuva yaptığı bir alandan söz etmişti. Öğleden sonra onu da bulduk. Sazlığın doğusunda ve Yırtnak mevkiine yakın bir yerdedi. Yolakta ilerlerken birden yüzlerce balıkçıl havalandı. Hemen durup kayığın içine oturduk. Oturduğum yerden görebildiğim kadarıyla balıkçıların yuva yaptığı bu kesimde sazların kıvrık ve girift bir yapısı vardı. Kayıkçımız bu tip sazlıklara domuz sazi adı verildiğini, köylüler tarafından uzun yıllar kesim yapılmamış yerlerde oluştuğunu, kuşların ilkyazda, yabandomuzlarının da günde bu alanları benimsediklerini anlattı. Geri dönerken gözlemlediklerimi sayabildiklerimle değerlendirip tutarlı bir tahmin yapmaya çalıştım. Domuz sazında üç yüz civarında yuva olmalıydı, fakat balıkçıl yuvalarına, seyrek de olsa, sazlığın her yerinde rastlanıyordu. Toplam sayının doğru tahmini için farklı zamanlarda tekrarlanacak gözlemlere ihtiyaç vardı.

Sazlıkta Kuşcenneti'nde bulunan balıkçıl türlerinin hepsi mevcuttu, ancak alacabalıkçıların çokluğu ilk bakışta fark ediliyordu.

Kıyıya geldiğimizde büyük kuşlardan oluşan bir sürünün kuzeyden yaklaşmakta olduğunu gördük. Mahmut Çavuş sevinçle "*Kutanlar geliyor*" dedi. Gelenler ak pelikanlardı. Pelikanlara Türkçe'de kutan adı verildiğini böylece öğrenmiş oldum. Samsun'da komşumuzun

oğullarının isimleri Doğan ve Kutan'dı. Demek ki az kullanılmakla birlikte bilinen bir isimdi.

Sonraki günler Ovaçiftlik köyünün güneyindeki Kovalı Köyü yakınlarındaki sulak çayırarda, Yeşilhisar ilçesinin sazlığa komşu olan sahalarında, İlyaslı, Musahacılı ve Yenihayat köyleri çevrelerindeki sulak alanlarda gözlem ve incelemeler yaptım. Her gün yeni şeyler görmek beni şaşırtıyordu. Kovalı çayırlarında bataklık kırlangıçları gördüm. Türkiye'de bilinen iki türü de oradaydı. Geniş sulak çayırlığın ortasındaki kofalık adaya sürekli konup kalkmalarından yuvalarının olduğu kanısına vardım. İlyaslı Köyü çayırlarında iki çift turna yuvalanmış olmalıydı. Onlar da bataklık kırlangıçları gibi yüksek su seviyesi nedeniyle insan ayağının değmeyeceği adaları seçmişlerdi. Yeşilhisar taraflarında uçuş halinde dört toy gördüm. Çok iri oluşlarından erkek olduklarını tahmin ettim. Bu kesimde flamingo grupları da vardı. Gruplar genellikle yirmi ila elli bireyden oluşuyordu.

Havzada ağaç ve çalı nerdeyse hiç yoktu. Buna karşın ötücü kuş türlerini her yerde görüyordum. Sazlıklarda saz bülbülleri ne kadar çoksa otluk alanlarda da kuyruksallayanlar o kadar çoktu. Saz delicesi de sazlıkların vazgeçilmezi idi. Sumruları martıları uçarken görüyordum. Ötleğenler, çıvgınlar, sığırcıklar ve tarla kuşları da tablonun figürleriydi. Leylekler köy evlerinin damlarında yuva yapıyor, sulak çayırarda yemleniyorlardı.

İsmet Özer bir hafta sonra geldi. Onunla Yenihayat-Sindelhöyük yolundan batıya

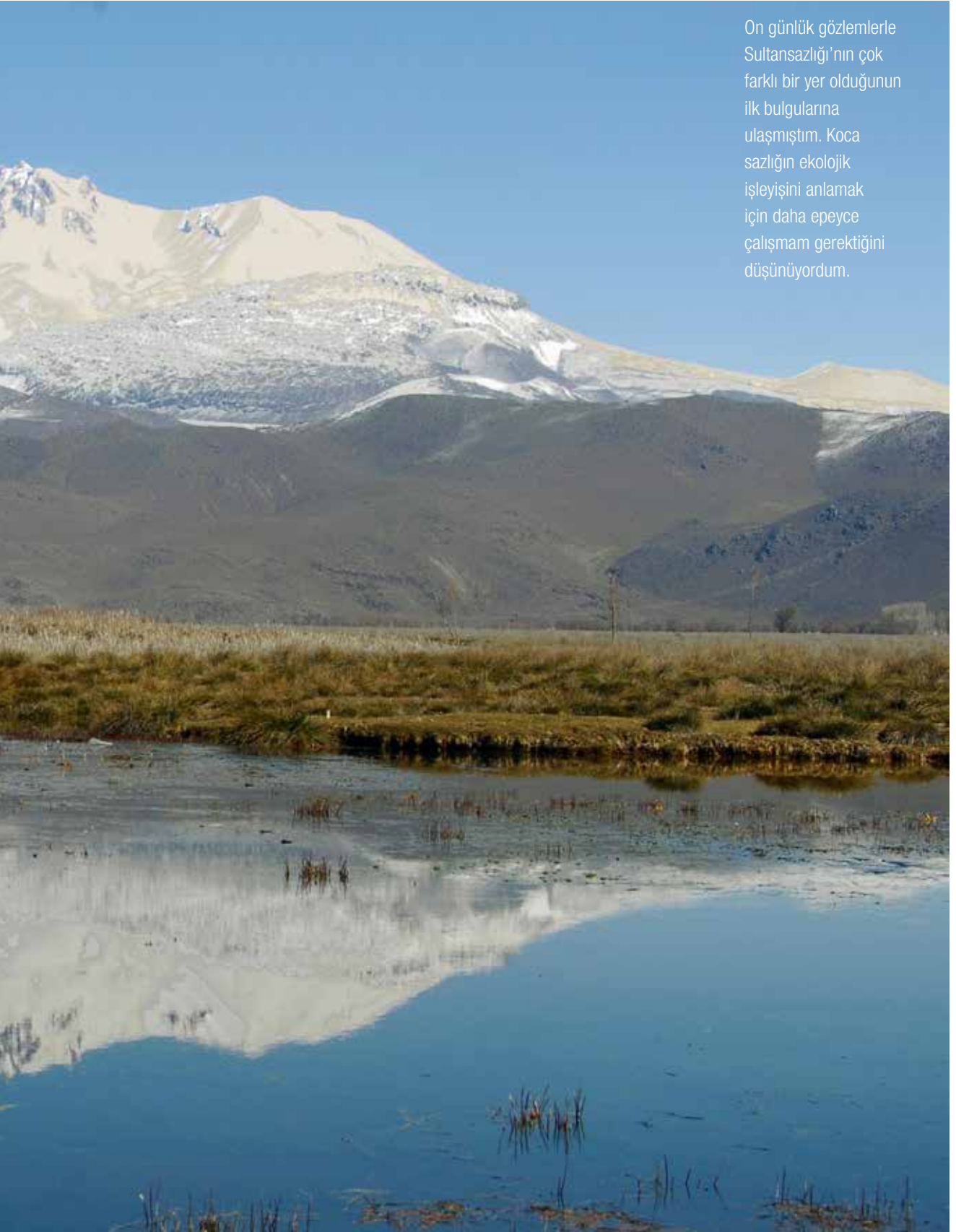
Prof. Dr G. Mathews Sultansazlığı ziyaretinde kamp ateşii başında

(1972, Sultansazlığı)

On günlük gözlemlerle Sultansazlığı'nın çok farklı bir yer olduğunun ilk bulgularına ulaşmıştım. Koca sazlığın ekolojik işleyişini anlamak için daha epeyce çalışmam gerektiğini düşünüyordum.

yönelerek Yay Gölü yakınlarına kadar arabayla gidebildik. Su seviyesi yüksek olduğu için toprak yüzeyi kuru bile görünse altı ıslak olduğu için göle yaklaşmıyorduk. Yay Gölü'nde kalabalık flamingo toplulukları hemen fark ediliyordu. Ördekleri ise su yüzeyi üzerinde koyu lekeler halinde algılıyorduk. Yaklaşmak için ilerlemek gerekiyordu. Çamura batmamak için zemini dikkatlice kolluyorduk. Düşük bir hızla yol alarak gölün orta hizasına ulaştık. Daha ilerisi riskli görünüyordu. İsmet Özer kuzey, ben güney doğrultusunda yürüyerek gözlem yapacaktık. Araba olduğu yerde bekleyecek, İsmet Özer sayımı tamamlayıp döndükten sonra geldiğimiz güzergâhtan geri dönerek beni de arabaya alacaktı. Saat üç sularında gözleme başladık. İkimiz de göl kıyısına yakın yürüyor; yağmurlarını, ördekleri, kazları, flamingoları kaydediyorduk. Herhalde gördüklerimize fazlaca dalmış olmalıydık. Havanın bozduğunu gök gürültülerinin yaklaşmasıyla ancak fark edebildik. Önce ıslansam da zararı yok diye düşündüm. Ne var ki, gökyüzündeki kara bulutlar giderek koyulaşıyor ve fırtınanın merkezi bize doğru yaklaşıyordu. Başımı kuşlardan kaldırıp etrafa bakındığımda sağa sola yıldırımların düştüğünü gördüm. Dehşete kapıldım. Yay Gölü ve çevresinde kilometrelerce alanda bizden başka yüksek nokta yoktu. Ne ağaç, ne tümsek, ne de çalı vardı. Bizler, yüz yetmiş santim boylarımızla araba hariç, her şeyden yüksekte kalıyor, yıldırımlar için hedef teşkil ediyorduk. Flamingoların bir metreye yaklaşan boyları göl içinde bize göre yaklaşık yetmiş santime düşüyordu. Çevrede sığınabileceğimiz saklanabileceğimiz bir çukur, bir hendek de gözüküyordu. Mütevekkil olmaktan başka çare yoktu. Dürbünle İsmet Özer'e baktım. O da dürbünle bana bakıyordu. Arabaya gitmek için işaretleştik. Lastik tekerleklerin yıldırıma direnç oluşturduğunu bir yerlerde okumuştum. Kazasız belasız arabaya ulaştık. Sağanak bizi Yenihayat Köyü'nde yakaladı.

Sonraki iki gün Yay Gölü'nde gözlemlerimizi sürdürdük. Üç bine yakın flamingo vardı. Yuvaları var mı diye çok bakındık ama bulamadık.

On günlük gözlemlerle Sultansazlığı'nın çok farklı bir yer olduğunun ilk bulgularına ulaşmıştım. Koca sazlığın ekolojik işleyişini anlamak için daha epeyce çalışmam gerektiğini düşünüyordum. Gördüğüm

diğer büyük sulak alanlardan daha karmaşık bir yapısı vardı. Ayrıca çok düz bir alan olduğundan ve yakın çevresinde yükselti bulunmadığından alanı kuşbakışı görüp kavramak imkânı bulunmuyordu.

Flamingo Dairesi

1969 Ekim ayı ortalarında Sultansazlığı'na tekrar geldim. İlkbaharda yemyeşil gördüğüm alanlar sararmıştı. Sazlıklar ve Yay Gölü dışındaki her yer kurumuştu. Sazlık çevresinde kısmen yeşil kalmış çayırlarda sığır sürüleri otliyordu. Yay Gölü'nden başladım. Flamingoların çokluğu pikabımızın şoförü Nadir Avşar'ı da etkilemişti. Binlercesi bir aradaydı. Yabanördeklerinin on binlercesi bir araya gelince gölün üzerinde adalar gibi duruyordu. Yağmurcunlar kıyıların en sığ kesimlerini arşınıyorlardı.

Bir gün sonra yanıma küçük çadırımı ve uyku tulumumu da almıştım. Gölün doğusunda, kıydan biraz içeride kındıra çayırları üzerine çadırımı kurup uyku tulumumu serdim. Nadir Avşar her gün bana yiyecek ve su getiriyordu. Gece gündüz kuşlarla beraberdim. Ortalıkta benden başka kimse yoktu. Sığır sürüleri yedi sekiz kilometre batıdaki İlyaslı Köyü çevresindeydi. Bütün gün kıyı boyunca yürüyerek tür ve nüfus tespiti için gözlem yapıyordum. Parlak güneş altında gündüzleri iyice ısınan hava gece hızla soğuyordu. Yemeğimi gün batmadan yiyor, gece berrak gökyüzünde tanıdığım yıldız kümelerini bulmaya çalışıyordum. Orion, Kasyopia, Küçük Köpek, Büyük Köpek, Küçük Ayı, Büyük Ayı, Yedi Kandilli Süreyya gibi kümeler mehtapsız gecelerde kolayca seçiliyordu. Çevrede hiç ışık olmadığı için Samanyolu'nun ve yıldızların görünüşü çok parlaktı. Buna karşılık bulunduğum ortam çok karanlık ve çok sessizdi. Beyaz oldukları için flamingolar gece çıplak gözle seçilebiliyordu. Dürbünle baktığımda diğer kuşları da seçebiliyordum. Kullandığım dürbün optik olarak gece dürbünü niteliğindedi. Çıplak gözle hiçbir şey göremezken onunla görebiliyordum.

Gece flamingoların göl üzerinde daireler oluşturacak şekilde dizdiklerini de dürbünün bu özelliğiyle fark ettim. Flamingolar, elli ila altmış metre çapındaki halkalar meydana getirerek, yüzleri dışarı bakacak şekilde yan yana duruyorlardı. Onları başka yerde gece görmemişim. Literatürden hatırladığım bir bilgi de yoktu. Onun için

“

Flamingolar, elli ila altmış metre çapındaki halkalar meydana getirerek, yüzleri dışarı bakacak şekilde yan yana duruyorlardı. Onları başka yerde gece görmemişim.

Sultansazlığı'nda flamingolar, 1973

halka şeklinde dizilmelerinin olağan bir davranış olup olmadığını bilmiyordum. Neyse ki üçüncü akşam öğrendim.

Saat ona geliyordu. En doğudaki halkadan gelen sesleri duyunca dürbünümü o tarafa çevirdim. Halka bozulmuştu ve flamingolar gölün ortasına doğru kaçıyorlardı. Bazıları da havalanmıştı. Bir şeyden ürkmüşlerdi. Hiç ihtimal vermemekle beraber avcı var mı diye bakındım, yoktu. Derken suları yarararak var gücüyle koşmakta olan tilkiyi gördüm. Bu kurnaz hayvanın bazen insanların hayal gücünü aşabilecek marifetleri olduğunu duymuş, birisine de bizzat tanık olmuştum. Tilkinin boşuna uğraşmayacağını tahmin ediyordum, yanlışlamıştım. En gerideki flamingoyu bir hamlede yakalayıp yatırdı.

O anda flamingonun kanadının kırık olduğunu fark ettim. Tilki zincirin zayıf olan halkasını çekip almıştı.

Olayı anlamak için kafa yormaya başladım. Tilki Erciyes Dağı tarafından, yani kuzeyden yaklaşmıştı. Bunu yapabilmek için yüzlerce metre göl sularının içinden yürümüş olması lazımdı. Gölün suları bu mevsimde en düşük seviyesinde olup çoğu yerde derinliği on, on beş santimi geçmiyordu. Kıyıya yakın değil de uzak yönden yaklaşarak flamingoları şaşırtmış ve biraz fazla ıslanmak pahasına amacına ulaşmıştı.

Tilki saldırısından sonra flamingo halkalarının nedeni de belli olmuştu. Tilkinin her yönden yaklaşabileceğini bir şekilde öğrenmişlerdi. Daire biçimindeki dizilişleri tehlikeyi hemen fark etmelerini sağlayan bir savunma stratejisi olmalıydı. Kuş beyinli diye küçümsediğimiz yaratıkların bu yargıyı pek de hak etmedikleri anlaşılıyordu.

Son gün, Yahyalı Orman İşletmesi'ndeki arkadaşların hafta sonu şelalelere gideceklerini ve beni de davet ettiklerini öğrendim. Ertesi gün beraberce yola koyulduk. Virajlı ve engebeli toprak şosedan ilerleyerek iki saat sonra Kapuzbaşı Şelaleri'ne vardık. O yıllarda "Barazama Şelaleleri" adıyla anılan bu yer daha henüz pek tanınmıyordu. Derin bir vadi yamacının alt seviyelerindeki kayaların içinden fıskırarcasına çıkan art arda üç şelaleden sonra, birkaç yüz metre batıda, geniş bir çatlaktan dökülen bir şelale daha vardı. Yol, şelalelerin karşı yamacından geçiyor ve bu görkemli doğa manzarasının seyredilmesine olanak tanıyordu.

Sultansazlığı'nda yaptığım sonbahar çalışması bu sulak alanın kuşları ve ekolojisi hakkında önemli bilgiler edinmemi sağlamıştı. Yay Gölü'nün barındırdığı kuş topluluklarının sayısal büyüklüğü suları az tuzlu olan bu alandaki gıda düzeyinin düşüklüğü ile bağdaşmıyordu. Bunun bir açıklaması olmalıydı. Yeniden gelecektim.

Artık çalışmalarımın büyük bölümünü sulak alanların incelenmesine ayırıyordum. Kuşcenneti Millî Parkın'da ve Doğu Akdeniz'de sürdürdüğüm çalışmalara Sultansazlığı da eklenmişti. Yaz aylarında ise İç Anadolu ve Göller Bölgesi'ndeki göl ve sazlıkları inceliyordum. Bununla birlikte yeri geldikçe millî park etüdlerine katılıyor, nesli tehlikeye olan memeli hayvanların ve kuşların korunması çalışmalarında aktif olarak görev alıyordum.

“

Yay Gölü'nün barındırdığı kuş topluluklarının sayısal büyüklüğü suları az tuzlu olan bu alandaki gıda düzeyinin düşüklüğü ile bağdaşmıyordu. Bunun bir açıklaması olmalıydı.

Sultansazlığı ve Develi Projesi

1970 yılı Haziran ayında Sultansazlığı'na Nihat Turan ve İsmet Özer'le birlikte tekrar geldim. Bu arada İsmet Özer, Feke Orman İşletme Müdürlüğü görevinden ayrılmış Millî Parklar Dairesinde bizimle beraber çalışmaya başlamıştı.

Bir sene öncesi gibi her tarafı su basmış olduğundan hareket imkânımız fazla olmadı. Farklı olarak, kuzeyde Erciyes Dağı eteklerinden doğan Soysallı ve Çayırözü pınarlarını gördük. Güneyde de, yöre halkının Yırtnak olarak adlandırdıkları alanı Yeşilhisar tarafındaki hafif yükselti sayesinde biraz yukarıdan görebildik. Bu üç yeri görmüş olmak Sultansazlığı ekolojik mekanizmasını anlamama yardım etti.

Harita bilgilerini saha bilgileriyle birleştirmeye başlamıştım. Haritalar bir yerin mevsimlere göre aldığı şekilleri içermediği için Sultansazlığı gibi dinamizmi çok yüksek alanlar için fazla yardımcı olmuyordu. Yırtnak'ın işlevini anlamak için alanı biraz yukarıdan görebilmem faydalı olmuş, Sultansazlığı tablosu kalın çizgileriyle kafamda canlanmıştı.

Erciyes Dağı'nın güneyinde Develi kapalı havzasının ortasında yer alan Sultansazlığı, çevresindeki dağlardan gelen küçük akarsular ve pınarlarla beslenmekteydi. Bunlar güneybatıda Dünderli ve Kovalı, güneyde Yahyalı dereleri ile kuzeyde Soysallı ve Çayırözü pınarlarıydı. Yeşilhisar ve Develi derelerinin suyu sazlığa ulaşmadan tarım amacıyla kullanılıp tüketiliyordu. Suyu en bol olan kaynak Yahyalı Deresi idi. İlkbaharda eriyen kar sularıyla kabaran dereler sazlık

kısma su taşıyor, buradaki su seviyesi yükselerek geniş alanların su altında kalmasına neden oluyordu. Sular daha da yükselince fazlası, sazlıktan Yay Gölü'ne doğru çok yavaş bir şekilde akıyordu. Sazlıkla göl arasındaki su geçişinin genişliği birkaç kilometreyi buluyor, su, bu alanı muhtelif yerlerden yırtarak geçtiği için yerel halk tarafından Yırtnak olarak adlandırılıyordu. Su geçişi Sultansazlığı ekolojisinde önemli bir işleve sahipti. Suları hafif tuzlu olan Yay Gölü ve kıyılarında bitki bulunmuyordu. Mikroskobik canlıların varlığı renk değişikliklerinden anlaşılıyordu. Buna karşılık derelerin taşıdığı sularla beslenen sazlıkların biyolojik üretimi olağanüstü yüksekti. Sazlığın bazı kesimlerinde sazların suyun dışında kalan boyları dört metreye yaklaşıyordu. O zamana dek gördüklerimin en yüksek olanlarıydı. Çoğu yerde sazlar masif bir yapı gösterecek kadar sık büyümüşlerdi. Bu haliyle sazlık Türkiye'nin biyolojik madde üretiminde birinci sırada olduğu kabul edilen Eber Gölü ile yarışlıyordu. İşte böylesine zengin bir ortamda üretilmiş olan organik maddeler, derelerin getirdiği inorganik maddelerle birlikte Yırtnak üzerinden Yay Gölü'ne taşınıyor, kendi başına üretkenliği olmayan göl, gelen besleyici maddeler sayesinde sonbaharda sayıları yüz binleri bulan su kuşlarına ev sahipliği yapabiliyordu. Kuzeyde Soysallı ve Çayırözü pınarlarından gelen sular Kepir sazlıklarından süzülerek Yay Gölüne ulaşırken benzer bir işlevi yerine getiriyordu. Havzada tatlısu ve tuzlu su ekosistemlerinin beraber bulunmaları tür çeşitliliğini artıran bir özellikti. Turna, kaşıkçı kuşu, ince gagalı martı, kılıçgaga, bataklık kırlangıcı, flamingo gibi kuluçka alanı istekleri birbirinden çok farklı olan türlerin üreyor olması eşine az rastlanan bir özellikti.

“

Turna, kaşıkçı kuşu, ince gagalı martı, kılıçgaga, bataklık kırlangıcı, flamingo gibi kuluçka alanı istekleri birbirinden çok farklı olan türlerin üreyor olması eşine az rastlanan bir özellikti.

Sultansazlığı'nda üçümüzün birlikte yaptığımız çalışmalar verimli ve keyifli oluyordu. Gördüklerimizi farklı açılardan yorumlamak, meselelere birlikte çözüm aramak, Yahyalı Orman İşletmesindeki arkadaşları bilgilendirmek, köy kahvelerinde alanın önemini orada bulunanlara anlatmak ve bunları “*tek ağız*” olarak ifade etmek bizi memnun ediyordu. Bu arada Nihat Turan ve İsmet Özer kuluçka mevsiminde sazlıktan binlerce kuş yumurtası topladığını ve bunların Kayseri'deki pastanelere satıldığını öğrenmişlerdi. Sultansazlığı'na bir koruma statüsü kazandırma gereği ilk olarak bu nedenle ortaya çıktı.

Yumurtaların toplanmasını öğrenmemizin ardından koruma çalışmalarını düşünmeye başlamakla birlikte çok daha vahim bir durumu fark ettik. Yahyalı'da İşletme Müdürünün odasında gördüğüm kalın bir kitap dikkatimi çekmişti. Kapağında “*Develi Projesi*” yazıyordu. DSİ yayınydı. Biraz inceleyince projenin Sultansazlığı'nı kurutup tarım alanı kazanmak amacıyla hazırlanmış olduğunu anladım. Arkadaşlarıma söyledim. Kitabı Ankara'ya götürmek üzere İşletme Müdüründen ödünç aldık.

Proje, Develi kapalı havzasına su taşıyan Kovalı, Dünderlı ve Yahyalı dereleri üzerine barajlar yapılmasını öngörüyordu. Böylece, su rejimi regüle edildikten sonra otuz sekiz kilometre uzunluğunda, derin ana tahliye kanalı ile sazlıkların ve göllerin kurutulması; tali drenaj kanallarının ana kanala bağlanması; sulama kanalları ile tarım alanları sulandıktan sonra atık suların Kızılırmak'a boşaltılması planlanıyordu. Projenin hayata geçirilmesinden bir süre sonra Seyhan Nehri'nin kolu olan Zamantı Irmağı'ndan derivasyon tüneli ile havzaya ilave su getirilmesi de öngörülüyordu.

Canımız fena halde sıkılmıştı. Olağanüstü özelliklere sahip doğa harikası bir alan bulmamızın sevincine doyamadan onun ölüm fermanı ile karşılaşmıştık. Sultansazlığı'nı koruma altına almak için arayış içindeydik. 1970'li yıllarda doğa koruma konusunda yasa yoktu. Buna karşılık bir sulak alanın kurutulmasına imkan veren Bataklıkların Kurutulması Hakkında Kanun, Sıtma Mücadele Kanunu ve DSİ Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun olmak üç ayrı yasa vardı. Bizim ise tutunacak dalımız yok gibi idi. Orman Kanunu'nun 25. maddesi uygun alanların millî park olarak ayrılmasına imkân tanıyordu ama bu alanların orman rejiminde olmaları gerekiyordu. Kara

Avcılığı Kanunu'nun 16. ve 17. maddelerine dayanarak koruma alanı ayırmak mümkün oluyordu ama statüsü "karar" niteliği taşıyordu. Zayıf da olsa yapılabilecek bir tek o vardı. Biz de öyle yaptık.

Koruma alanı kararı için Bakanlık onayını aldıktan sonra DSİ'ye yazılı başvuru da bulunarak av kuşlarının çoğalması ve barınması bakımından önem taşıyan sazlık alanların ve Yay Gölü'nün korunması için Develi Projesi'nin revize edilmesini istedik. Tahmin edileceği gibi gelen cevap olumsuzdu.

Nihat Turan'la birlikte DSİ'nin kapısını çaldık. Bizi ilgili birime yönlendirdiler. Etüd Plan Dairesinde Mehmet İnnap'la görüşüp Sultan-sazlığın'nın olağanüstü özelliklerini tanıtmaya çalıştık. Yasal olarak güçlü bir dayanağımızın olmadığını biliyordu. Projenin, DSİ'nin şimdiye kadar hazırlamış olduğu en iyi projeler arasında bulunduğunu, revize edilmesinin söz konusu olamayacağını söyledi.

Develi Projesi henüz başlamamıştı. Başladıktan sonra bütün yönleriyle hayata geçirilmesi on on beş yıl sürebilirdi. Çalışmalarımıza devam edecektik.

1970 yılı Ekim ayında Yay Gölü kenarına çadırımı kurdum. Önceki yıllar gibi gölün üzeri kuş doluydu. Bu sefer flamingoların çokluğu kendini hemen gösteriyordu. Ankara'daki arkadaşlarıma haber gönderdim. Yay Gölü'ndeki zenginliği onlarla paylaşmak, sayımları birlikte yaparak daha doğru değerlere ulaşmak istiyordum. Nihat Turan ve İsmet Özer birkaç gün sonra geldiler ve gördüklerinden çok memnun kaldılar. Her gün birlikte çalışıyorduk. Geceleri onlar Yahyalı'ya dönüyor, ben çadırımda kalıyordum. Çalışmalarımız sonucu Yay Gölü'nde dört yüz binden fazla yabanördeği, kırk iki bin flamingo ve altmış bin civarında yağmurcun tespit etmiştik. Martular, sumrular, leylekler, balıkçılar, turnalar bu hesaba dâhil değildi. Yay Gölü'nün kuşların sonbahar göçleri sırasında bir toplanma ve konaklama alanı olduğunu anlamıştık. Burada kısa süreli kalıyorlardı. Avcılardan aldığımız bilgiler de bu yöndeydi. Kasım ayında kalabalıktan eser kalmıyormuş.

Kırk iki bin flamingo Türkiye için bir rekordu. Daha önce hiçbir sulak alanda beş altı binden fazlasını görmemiştik. Ergin bireyler arasındaki yavru flamingolar kafamızda soru işaretlerine sebep oluyordu. Flamingolar İç Anadolu bölgesinde Seyfe, Bolluk ve Tersakan

“

1970 yılı Ekim ayında Yay Gölü kenarına çadırımı kurdum. Önceki yıllar gibi gölün üzeri kuş doluydu. Bu sefer flamingoların çokluğu kendini hemen gösteriyordu

Sultansazlığı, Yay gölü yakınlarında çadırının önünde, 1974

göllerinde de yaşamakla birlikte asıl büyük nüfusları Tuz Gölü'nde idi. Tuz Gölü'nde kuluçka yaptıkları da biliniyordu. Gördüğümüz yavrular Tuz Gölü'nden gelmiş olabilirler diye düşünüyorduk ki, Nihat Turan önemli bir keşifte bulundu. Yay Gölü yakınlarında flamingo yuvaları vardı. Uzun bir hat üzerinde yan yana dizilmiş üç yüzü aşkın yuva, Göl'ün kuzeybatısında, kındıra çayrları içinde kalmış büyükçe bir çukur içinde bulunuyordu.

Çok sevinmiştik. Yay Gölü kuş yaşamı için sonbaharda olduğu kadar ilkbaharda da önem taşıyordu. Göl içindeki küçük bir adada ince gagalı martıların kuluçka topluluklarını ilkbaharda kaydetmiştim. Sumru ve yağmurcun gruplarına ait birkaç tür de başka adalarda üüyorlardı.

1971 yılı Mart ayında Sultansazlığı hakkında elde ettiğimiz yeni bilgilere dayanarak DSİ'ne tekrar yazılı başvuruda bulunarak Sultansazlığı ve Yay Gölü için hazırlanan derin drenaj projesinden vazgeçilmesini istedik. Gerekçelerimizin daha güçlü olduğunu düşünüyorduk. Bir yıl önceki gibi olumsuz bir cevapla karşılaşmamak için, Nihat Turan, İsmet Özer ve ben iki gün sonra DSİ'nin kapısını çaldık. İkna edebileceğimiz heyecanı ile yeni bulgularımızı anlatıp, sonuçta Sultansazlığı'nın sadece Türkiye için değil, komşu coğrafyalar için de önemli bir sulak alan olduğunu anlattık. Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme'nin kabul edilerek bir ay önce İran'ın Ramsar kentinde imzaya açılmış olduğunu söyleyerek konunun uluslararası boyutuna vurgu yaptık. DSİ grubunu yine Mehmet İnnap yönetiyordu. Sanki biz hiç yeni bir şey getirmemişiz gibi eski söylemini aynen tekrarladı. Develi Projesi'nin DSİ'nin hazırlamış olduğu en iyi projelerden biri olduğunu, değiştirilmesi-

nin mümkün görülmediğini bildirdi. Duvara toslamış gibiydik. Üzül-müş, kırılmış, kızmıştık. Toplantıdaki diğer üç kişinin de görüşleri-nin farklı olmadığı belliydi. Proje'deki derin drenaj uygulamasının havzadaki milyonlarca canlının ölümüne neden olacağını belirterek buna seyirci mi kalacaklarını sorduğumuzda ortalık elektriklendi. Sinirli bir şekilde odadan çıktık.

DSİ ile uzlaşma yolu açacak başka kanallar var mıdır diye araştırdık. O günkü koşullarda bulamadık. Sağda, solda yeterince tanıdığımız, bildiğimiz etkili kişiler yoktu.

Sonraki yıllarda Sultansazlığı'ndaki çalışmalarım ilkbahar ve sonba-harda olmak üzere devam etti. Her seferinde yeni şeylerle karşılaş-mak, bazen yeni türler bulmak sahanın benzersiz karakterini iyice ortaya çıkarıyordu. Her yıl DSİ'ye olan taleplerimizi yeni bulguları da içeren bir yazıyla bildirip, olumlu bir sonuç alamamıza karşın, gö-rüşmelerimizi de sürdürüyorduk.

1974 yılında İsmet Özer'i genç yaşta kalp krizinden beklenmedik şe-kilde kaybettik. İyi ahlakı, büyük ümitleri ve inançları, azimli ve fe-dakâr çalışmaları, insan ve doğa sevgisi ile dolu yüreği ile yeri doldu-rulamayacak bir arkadaşımızdı. Aradan geçen uzun yıllara rağmen onu hala özliyorum. Allah rahmet eylesin.

1975 yılında Scientific American dergisinde okuduğum bir makale ilgimi çekmişti. Makalede, North Caroline Üniversitesi hocaların-dan Prof. K. Lieth koordinatörlüğünde yürütülen çalışmalar ışığın-da, dünya üzerindeki vejetasyon ünitelerinin yaptıkları fotosentez sonucu ürettikleri organik madde ve oksijen miktarlarına ait ölçüm değerleri veriliyordu. Alınan sonuçlara göre tropikal yağmur orman-ları ve sulak alanlar dünya üzerinde organik madde üretiminin en yüksek olduğu yerlerdi. Oksijen üretiminde ise sulak alanlar birin-ci, tropikal yağmur ormanları ikinci sırayı alıyordu. Ilıman kuşak ormanları üçüncü, meralar ve tarım alanları dördüncü sıradaydı. Tarım alanlarında üretilen organik madde miktarı sulak alanlarda üretilenin üçte birinden azdı.

Sultansazlığı'na ait yeni bulgularla birlikte Prof. K Lieth'in makalesi-nin özetini raporuma aldım. Resmi yazımızın ekinde DSİ'ye gönder-dik. Sonra Nihat Turan'la birlikte DSİ'nin yolunu tuttuk.

Toplantıda önceki senelerden aşına olduklarımızın haricinde yeni insanlar vardı. Sonradan Bimkal Şirketi çalışanları olduğunu öğrendiğimiz bu üç kişiden biri oldukça yaşlı idi. Nihat Turan'ın kapsamlı konuşmasından sonra söz aldı ve kırık bir Türkçe ile DSİ'nin yaptığı yanlışlara karşı çıkan bir kuruluş temsilcisini dinlemiş olmaktan duyduğu memnuniyeti dile getirdi. Arkadan ben söz aldım ve Prof. K. Lieth'in makalesinin sonuçlarını Sultansazlığı için yorumladım.

Toplantının havası değişmişti. İsteklerimize olumlu yanıt almamıştık ama eski itirazlar da yoktu. Sonradan isminin Mihailof olduğunu öğrendiğimiz Bimkal Şirketi temsilcisinin çıkışı manidardı. Bimkal Şirketi Develi Projesi'nin ihalesini kazanmıştı. Mihailof, Rus İhtilali sırasında Türkiye'ye gelmiş bir inşaat mühendisi imiş. Türkçe öğrendikten sonra DSİ'de görev almış ve üç sene önce emekli olduktan sonra Bimkal Şirketi'nde danışman olarak görev yapmaya başlamış. Yanındaki iki genç, ODTÜ mezunu inşaat mühendisleriydi ve aynı firmada çalışıyorlardı. Toplantıdan sonra yanıma geldiler ve raporumu istediler. O yıllarda yazılar şeritli daktilo makinelerinde bir asıl, iki kopya olmak üzere toplam üç adet üretilebiliyordu. Nihat Turan dairedeki aslından yeniden yazdırabileceğimizi söyleyerek vermeme söyledi.

1976 yılı başlarında, dünyanın hiç bir ülkesinde olmayacak bir şey oldu. Bimkal Şirketi Sultansazlığı ekosistemlerinin korunması gerektiğine dair DSİ'ye rapor verdi. Genç mühendisler bilimsel verilerdeki bilgiyi doğru değerlendirmişlerdi. Müteahhit firma korumadan yanaydı.

1976 yazında DSİ'den beklediğimiz yazıyı aldık. Derin drenaj kanalından vazgeçilerek tatlı ve tuzlu su ekosistemlerinin doğal yapısının korunacağı, havzadaki minimum su seviyesinin 1071 kodundan aşağı düşürülmeyeceği bildiriliyordu.

Doğa harikası bu alanın ufkundaki kara bulutlar dağılmıştı. Millî Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü o yıl kurulmuştu. Kuruluşun ilk Genel Müdürü olan Hasan Asmaz, Sultansazlığı hakkındaki gelişmeleri yıllardır yakından izliyordu. Çok sevindi ve DSİ yazısını yeni kurulmuş olan genel müdürlük için “*uğur*” olarak niteledi. Haber, yurt içinde olduğu kadar yurtdışında da duyuldu ve doğa koruma çevrelerinde memnuniyet ve takdirle karşılandı.

“

Millî Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü o yıl kurulmuştu. Kuruluşun ilk Genel Müdürü olan Hasan Asmaz, Sultansazlığı hakkındaki gelişmeleri yıllardır yakından izliyordu.

Avrupa Konseyi Bern Sözleşmesi

Avrupa Konseyi Doğa Komitesi'nin toplantılarına katılmaya Kuşçenneti'ne verilen Avrupa Diploması nedeniyle başlamıştım. Daha sonra Türkiye'yi temsilen katılmaya başladım. 1975 yılında Avrupa Kıtası'nın biyolojik değerlerini korumak, genetik mirasını güven altına almak amacıyla Doğa Komitesi bünyesinde çalışmalar başlamıştı. Avrupa'nın bütün ülkelerinin katılmasının hedeflendiği bir sözleşme hazırlanacaktı. Sözleşmede yasal çerçeveye biyolojik çerçevenin uyumu ve bütünlüğü için dikkat ve özen gösteriliyordu. Korumaya ait ilkeler, göçmen türlerin durumu, nesli azalmış veya tehlikeye düşmüş türler için yapılması gerekenler, kısıtlanan ve yasaklanan yöntemler, koruma kategorileri ve bu kategorilerde yer alacak türler sözleşme kapsamında ele alınıyordu. Avrupa Konseyi'ne gitmeden önce Ankara'da ilgili bakanlıkların temsilcilerinin katıldığı toplantılarda onların görüşlerini alıyor, dönüşte de gelişmeleri yazılı olarak bildiriyordum. Tür listeler hazırlanırken, korunacaklar arasında Anadolu parsı, kaplan gibi ülkemize özgü türleri de yazmıştım. Konsey üyelerinden itirazlar geldi. Anadolu'nun coğrafi olarak Asya'da olduğu gerekçesi ile bu türlerin listelere dâhil edilemeyeceğini ileri sürüyorlardı. Beklemediğim bir sorundu. Doğrusu bu yaklaşımı Avrupalılara hiç yakıştıramamıştım. İtiraz, koruma kavramının özüne de aykırı idi. Ayrıca Konseyin siyasi bütünlüğüne de ters düşüyordu. Oturuma ara verilmişti. Söyleyeceklerimi toparlamaya çalışıyordum.

Tekrar salona girilince ilk sözü ben aldım ve Avrupa ülkesi olmayan İsrail'in Eurovision yarışmalarına nasıl katıldığını, Ankara Asya'da iken oradan gelen temsilcileri nasıl kabul ettiklerini sordum. Ağzlarının içinde bir şeyler gevelediler. Mantıksız tutumlarını fark etmişlerdi. Önerdiğim türler listelere alındı.

Bitki olsun, hayvan olsun, Türkiye'den listelere dâhil edilecek türler için ilgili bakanlıklar ve akademik kuruluşların görüş ve önerileri dikkate alınıyordu. Sözleşme'nin 1979 yılında Bern'de imzaya açılmasından sonra, Türkiye 1984 yılında taraf oldu. Anadolu parsı ve kaplanın korunmasına kendilerini avcı zanneden bir grup nedense şiddetle karşı çıktı. "Zanneden" sözcüğünü boşuna yazmadım, çünkü gerçek avcılarının nasıl olduklarını Orman Bakanlığı'nda görev yaparken yakın çalışma arkadaşlarım olan Nihat Turan, Avni Nebi-

oğlu, İsmet Özer, Sabit Tarhan, Yakup Apanay ile Dışışleri Bakanlığı'ndan Süha Umar gibi örnek alınacak avcı arkadaşlarımdan biliyordum. Hepsi avcılık beceri ve bilgisiyle birlikte avcılık etiğine de sahiptiler. Elverişsiz hava koşulları nedeniyle hareketleri kısıtlanmış hayvanlara ateş etmedikleri gibi imkânları varsa onlara yiyecek temin etmeye çalışırlardı. Nesli tehlikeye düşmüş bir hayvanı vurmak akıllarının ucundan geçmezdi. Attıklarını mutlaka vurup öldürmeye çalışırlardı. Yaralanıp kaçanların acı çekerek öldüklerini bilirlerdi. Aslında çalışmalarımızın önemli bir bölümü nesli tehlikeye düşmüş olan hayvan türlerini koruyup kurtarmaya yönelikti.

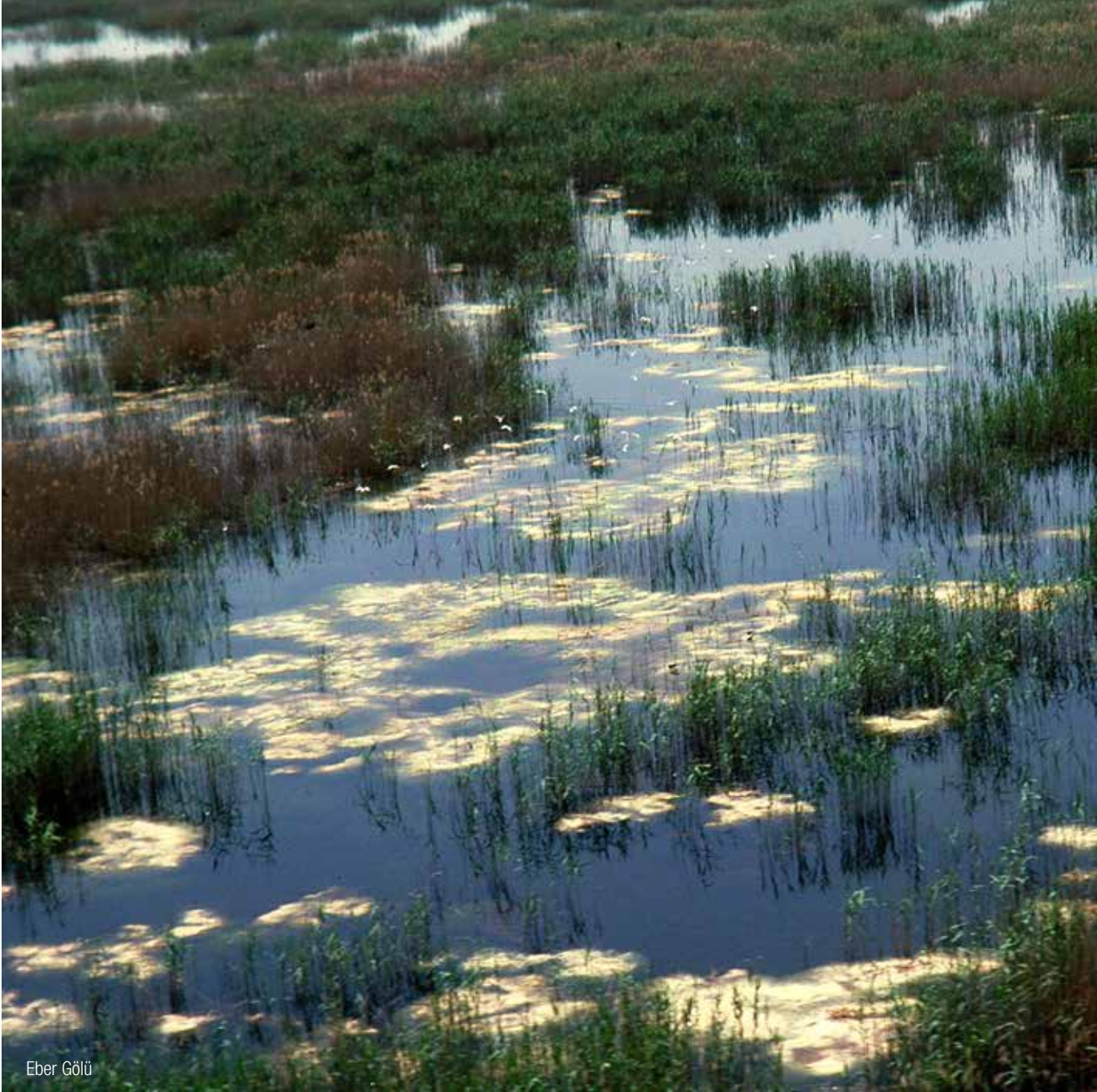
Kendilerini avcı zanneden grubun gıyabımda bana küfürler yağdırdıkları kulağıma geliyordu. Pars ve kaplanın koruma listesine girmesinden neden bu kadar rahatsız olduklarını hiçbir zaman anlamadım.

Sulak Alanlarda Yaz Günleri

İlkbaharda Kuşcenneti ve Sultansazlığı'nda yaptığım çalışmaların ardından yaz aylarında diğer sulak alanlarda çalışmalarımı sürdürüyordum. Hotamış Gölü, Ereğli Sazlıkları, Tuz Gölü, Kulu Gölü, Eber Gölü, Karamık Sazlığı, Akşehir Gölü için en yakın ilçeye otobüsle gittikten sonra, sırtımda uyku tulumum, askılı çantamda kitap, defter ve yiyecek, belimde mataram, boynumda dürbünüm olduğu halde tüm alanları yürüyerek dolaşıyordum. Uyku tulumu torbasında pijama, çamaşır, temizlik malzemesi de bulunuyordu. Askılı çantamın bölmelerinde defter, kitap, kalem, harita, el feneri, pusula, altimetre, meyve, ekmek, peynir, şeker, çakı, yara bandı, çakmak, sigara, aspirin gibi şeyler oluyordu. Mataramın yanındaki bir bez torbadaki gazoz şişesinde gaz veya mazot bulunuyordu. Yaya dolaşırken çadır taşımadığım için akşamları güvenli bulduğum bir yere uyku tulumumu serip yatıyordum. Toprağın çıplak olduğu alanları tercih ediyordum. Gece otluk yerlerde örümcek ve yılanla karşılaşma olasılığı daha yüksek oluyordu. Taşlık alanlarda da akrep çıkabiliyordu. Gazoz şişesindeki gazyağını bu sebeple taşıyor, yatmadan önce uyku tulumunun etrafına döküyordum. Gazyağı kokusu her türlü haşere için caydırıcı oluyordu. Gazyağı kalmamışsa, uyku tulumunu sermeden önce topladığım kuru otlarla bir çember oluşturup ateşe veriyordum. Taze kül kokusu da benze-

“

Gazyağı kokusu her türlü haşere için caydırıcı oluyordu. Gazyağı kalmamışsa, uyku tulumunu sermeden önce topladığım kuru otlarla bir çember oluşturup ateşe veriyordum.

Eber Gölü

ri şekilde işe yarıyordu. Hava tahminlerini kendim yapıyordum. Bulutlarla beraber, gökyüzü mavisinin tonlarına, gün ışığında gölgelerin keskin ya da yumuşak oluşuna bakarak olabilecek değişiklikleri az çok anlayabiliyordum. Gündüzleri arazide çalışırken çoban köpekleriyle karşılaşmamaya çalışıyor, dürbünle koyun sürülerini kollayıp aramızda güvenli bir mesafe kalmasına dikkat ediyordum. Haftada bir iki kere yakınlardaki bir kasaba ya da şehirde otelde kalıp banyo yapıyordum.

Arazide çalışırken göl kenarlarında geceleminin önemli kazanımları vardı. Her şeyden önce, kuşların daha aktif olduğu sabahın erken saatlerini kaçırmamış oluyordum. Gece saatlerinde acıkmış oldukları için günün ilk ışıklarıyla birlikte yemlenmeye başlıyorlar ya da yemlenecekleri alanlara uçuyorlardı. Kısacası hepsi ortaya çıkmış oluyor ve böylelikle tür ve sayı bazında daha doğru bilgiler toplayabiliyordum. Akşamları da tünemek için yaptıkları uçuşları seyrediyordum. Sabah da, akşam da, yatık gelen gün ışıkları daha yumuşak, daha sıcak oluyor, gözlem yaptığım yerler pastoral bir tablo güzelliğine bürünüyordu. Ayrıca bu saatlerde evli evine, köylü köyüne dönmüş olduğu için doğadaki derin sessizlik içinde sadece kuşların sesi işitiliyor, ışığın kaybolmasıyla birlikte onlar da kesiliyordu. Tilkileri daha çok gün batımında görüyordum. Bazı yerlerde alaca karanlıkta araptavşanları ortaya çıkıyor, minik kangurular gibi oradan oraya zıplayarak dolaşıyorlardı. Uyku tulumunun içinde gökyüzündeki yıldızları seyrederek uykuya dalmak masalsi bir şeydi. Ancak bu çok sürmüyor, gün boyu taban tepmiş olmanın verdiği yorgunlukla yattıktan beş on dakika sonra uyumuş oluyordum. Gün doğmadan uyanıyor, sabahın serin ve taze havasını içime çekerken, hafifçe aydınlanmış gökyüzünde, birinci kadirdeki parlak yıldızların güneşin ilk ışıklarıyla birlikte silinip kayboluşunu seyrediyordum.

Bir keresinde, Hotamış Gölü kenarında, sabah yüzümdeki garip bir ıslaklıkla uyandım. Ne olduğunu anlamaya çalışırken iri bir köpeğin yüzümü yalamakta olduğunu fark ettim. İrkilerek hızla doğruldum. Hayvan önce ürküp çekildi, sonra

“

Arazide çalışırken göl kenarlarında geceleminin önemli kazanımları vardı. Her şeyden önce, kuşların daha aktif olduğu sabahın erken saatlerini kaçırmamış oluyordum.

sevinç gösterileriyle etrafımda dolanmaya başladı. Beni hasta ya da yaralı zannetmiş, öyle olmadığını anlayınca da sevinmiş olmalıydı. Kahvaltı için ayırdığım ekmeğe ve peynirimi onunla paylaştım.

Meriç Deltası

Meriç Nehri deltasına yakın olan Gala Gölü ve çevresinin kış aylarında çok ördek tuttuğunu, zaman zaman kuğuların büyük topluluklar halinde burada görüldüğünü öğrenmiştim. 1970 yılı sonlarına doğru Enez'e giderek bölgede inceleme yaptım. Gala Gölü ördeklerin çok sevdiği bir alandı. Kış aylarındaki yağışlarla etrafındaki tarlaları su basınca on binlerce ördek burada toplanıyordu. Sebebi gıda bolluğu idi. Gölün çevresindeki tarlalarda çeltik ekimi yapılıyordu. Hasat sırasında toprağa düşen taneler su altındaki topraklarda ördekler için iyi bir besin kaynağı oluyordu. Ördek çok olunca avcıların alana rağbeti artıyordu. İstanbullu avcılar için İğneada ve Gala Gölü çevresindeki sulak alanlar favori kuş avlakları niteliği taşıyordu. Ben orada iken ördekler, kazlar sükunetmeye başlamışlardı. Kuğular da gelmişlerdi ama kayıkçının söylediğine göre ocak ayı ortalarında binlercesi görülüyormuş.

Gala Gölü 1960'lı yıllara kadar yılan balıkları ile de ünlüymüş. Bu tarihlerde DSİ tarafından yapılan ve Meriç Nehri boyunca Enez - İpsala arasında devam eden otuz sekizkilometre uzunluğundaki taşkın önleme seddesi tamamlandıktan sonra Göle gelen yılan balığı miktarı çok azalmış. Enezli balıkçıların anlattıklarına göre sedde yapılmadan önce Meriç Nehri ile Gala Gölü arasında doğal bir su akışı varmış ve yılan balıkları bu yolla nehirden göle geçiyorlarmış. Sedde bu irtibatı kesmiş. Uyarılara rağmen irtibatı sağlayacak bir kapak sistemi yapılmamış. Bunun yerine DSİ tarafından Enez'in güneybatısında Ege Denizi'yle irtibatı olan Dalyan Gölü'nden Gala Gölü'ne beş kilometre uzunluğunda bir kanal açılmış, ancak yılanbalıklarının girişinde artış olmamış.

Balıkçılık alanında çalışan bilim insanları ve tecrübeli balıkçılar, yılanbalıklarının hedeflerine varmak için su akıntılarını izleyerek hareket ettiklerini bilirler. DSİ bu konuda bir danışmanlık almadığından yılan balıklarının Gala Gölü'ne girişini engellediği gibi bir de suyu durgun olduğu için işe yaramayan bir kanal açmış.

Uçarsa Toy, Kaçarsa Ceylandır

1969 yılı Nisan ayının ilk haftasında Nihat Turan'la birlikte, nesli tehlikede olan ceylanların durumunu yerinde görmek amacıyla Urfa'da Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği'ne gittik. Çiftlik Müdürlüğü'nün misafirhanesinde kalıyorduk. Ankara'dan beri yol boyunca yağmur peşimizi bırakmamıştı ve burada da devam ediyordu. Çiftlik çalışanlarından yağışın aralıklarla iki haftadır sürdüğünü öğrendik. Alışılmış bir şey değildi. Nitekim bulunduğumuz yerin batısından geçen Habur Çayı'nın yükselen suları köprünün üzerinden aktığı için karşı tarafa geçilemiyordu. Hava ılıktı ve her taraf yemyeşil olmuştu. Tabiri caizse toprak görünmüyordu. Yağmur altında da olsa Nihat Beyle her gün araziye çıkıp gözlem yapıyorduk. Aslında sindire sindire hafifçe yağın bir yağmur olduğu için arazi çalışmasında sıkıntımız olmuyor, hatta ışık homojen olduğu için gözlem yapmak güneşli havalara göre daha rahat oluyordu.

İlk fark ettiğimiz şey kuşların çokluğu oldu. Kuşların kuzeye doğru olan ilkbahar göçlerine tanıklık ettiğimizi anlamakta gecikmedik. Ceylanpınar Devlet Üretme Çiftliği'nin arazisinin genel yapısı göz

“

Toyların, on sekiz kilogram ağırlıklarıyla dünya üzerinde uçabilen en ağır kuşlar oldukları dikkate alındığında, ceylanların da ağırlık olarak toylardan birkaç kilogram fazla oldukları hesaba katıldığında, uzaktan birbirleriyle karıştırılmaları normal karşılanabilirdi.

alabildiğine uzanan hafif dalgalı düzlükler görünümündeydi. Ağaç, çalı yok denecek kadar azdı ve olanlar çiftliğe ait binaların çevresinde bulunuyorlardı. Bu nedenle yağın yağmura rağmen her yönde iki ila üç kilometrelik uzaklıkta olanları seçebiliyorduk. Tüneyecek bir dal bulamadıkları için büyük - küçük kuşların hepsi yerlerdedi. Hiç beklemediğimiz bir anda bir tümseğin arkasından bir kartal kalkıyor, otların arasından kuş sürüleri havalanıyordu. Gördüğümüz kuşların bazılarının bizim için yeni bir tür olduğunu dürbünle bakınca fark ediyorduk. Sürmeli kız kuşu ile akkuyruklu kız kuşunu ilk Ceylanpınar'da gördük. Kum keklığı, çöl kuyrukkakanı, kara sırtlı kuyrukkakan da yeni gördüğümüz türlerdi. Kuşların hepsini yerde, otların arasında görmek garip geliyordu. İlerde gördüğümüz kahverengi beneklilerin ne olduğunu anlamak için arabayı durduğumuzda önümüzden iri bir kuş havalandı. Kanatlarının uç tarafıyla uçuyor gibiydi. O denli farklıydı ki, zihnimde onu bildiğim hiçbir kuşa benzetemiyordum. Fazla uzaklaşmadan yüz metre kadar öteye kondu. Boynunun siyahlığı ve üzerindeki beyaz halkalar çok belirgindi. Evvelce görmediğim başka bir tür daha görmüş oluyordum; mezgeldek. Bizi epeyce heyecanlandırmıştı. Nihat Bey de ilk kez bu kadar yakından görüyormuş. Birkaç dakika oyalandıktan sonra kuzeye doğru uçuşuna devam etti.

Mezgeldek uzaklaştıktan sonra, daha iyi görmek amacıyla durduğumuz kahverengi benekleri aramaya başladık, yoklardı. Tepenin arkasına geçmiş olmalıydılar. Uzaktan gördüğümüzde ceylan sanmıştık ama doğrulayamamıştık.

Öğlen olmuştu. Yemek molası verdiğimiz sırada tekrar ortaya çıktılar. Kahverengi benekler yemyeşil çayırda üzerinde akarcasına hareket ediyorlardı. Dürbünle baktığımızda onları gördük. Büyükçe bir ceylan sürüsüydü. Yirmiden fazla ceylan vardı. Bize anlatılan üçlü beşli grupların kaldığı idi. Moralimiz düzeldi. Geri dönerken birkaç küçük grup daha gördük.

“

Boynunun siyahlığı ve üzerindeki beyaz halkalar çok belirgindi. Evvelce görmediğim başka bir tür daha görmüş oluyordum; mezgeldek. Bizi epeyce heyecanlandırmıştı.

Yağmur devam ediyor ve Habur Çayı geçit vermiyordu. Aslında bundan başka olumsuzluk da yoktu. Aksine, çiftlikte çalışan ziraatçı arkadaşlar yağışlardan çok memnundu. Hasat zamanı ürünün bol olacağını söylüyorlardı. Buğdaylar henüz başak bağlamamıştı ama yağmurun onlara çok iyi geldiği ilk bakışta anlaşılıyordu.

Çiftlikteki üçüncü günümüzdü. Sabah erkenden yola koyulmuştuk. Yağmur dinmişti ama hava hala kapalıydı. Viranşehir istikametinde ilerliyorduk. Uzakta, bir tepenin üzerinde kahverengi benekleri gördük, beş taneydiler. Daha dürbüne davranmadan benekler halalandı. Uçuyorlardı. Hepsi de iriydi. Kanatların güçlü darbelerini dürbünle görebiliyorduk. Kuzeydoğu yönünde uçarak bizden uzaklaşıyorlardı. Onları ilk gördüğümüzde ceylan sanmış, uçunca toy olduklarını anlamıştık. Toyların, on sekiz kilogram ağırlıklarıyla dünya üzerinde uçabilen en ağır kuşlar oldukları dikkate alındığında, ceylanların da ağırlık olarak toylardan birkaç kilogram fazla oldukları hesaba katıldığında, uzaktan birbirleriyle karıştırılmaları normal karşılanabilirdi. Renkleri de neredeyse tıpatıp aynı idi; hafifçe sarıya çalan sıcak bir kahverengi. Bu iki nedenden ötürü uzaktan yemyeşil meralar üzerinde kahverengi benekler halinde görünüyorlardı. Artık onları tanımak için hareketlerine bakıyorduk. Uçarsa toy, kaçarsa ceylandır.

Ertesi günden sonra köprü geçilebilir hale geldi. Çiftliğin batı tarafını görebilecektik. Sabah, bakıma muhtaç ceylanların çiftlik merkezine yakın, etrafı çevrili bir alanda korunması konusunu Müdürle görüştük. Arazide yaralı ele geçirilen, hasta, zayıf düşmüş bireylere burada bakılabılırdi. Yörede ceylanları yavruyken yakalayıp evlerinde besleyenler olduğunu, bazı kimselerin bir süre sonra bundan vazgeçtiğini öğrenmiştik. Vazgeçenlerin ceylanları da buraya alınabilirdi. Sağlıklı bireylerin de katılımıyla alan, ceylanların üretilerek doğaya salınmasına da imkân verebilirdi. Tabii en önemli konu yasa dışı avcılıktı. Çok geniş olan ve sınırları zor kontrol edilen çiftlik arazisinde kaçak avcılarını yakalamak kolay değildi. Av denetimleri için uygun zamanlarda araçlı devriyeler görevlendirilmesi konusunda anlaştık.

Öğlen üzeri Akçakale yolundan kuzeye saparak Habur Çayı'nın batı tarafında gözlem yapmaya başladık. Daha önce gördüğümüz yerlerden çok farklı değildi ancak ekili alanlar daha geniş yer kaplıyordu. Biraz daha kuzeye çıkınca ceylanları da toyları da daha sık görmeye başladık. Bir taraftan da yakalı toy kuşunu görebilmek ümidi ile dikkat kesiliştik. Türkiye'den bildiğimiz hiçbir kaydı yoktu ama bu bölgede görülebileceği umudunu taşıyorduk. Biraz daha dikkatli bakabilmek için çamurlu toprak yolun kenarında durup dürbünle gözlem yapmaya başladık. Asıl aradıklarımız ceylanlardı ama şansımıza

“

Tabii en önemli konu yasa dışı avcılıktı. Çok geniş olan ve sınırları zor kontrol edilen çiftlik arazisinde kaçak avcılarını yakalamak kolay değildi. Av denetimleri için uygun zamanlarda araçlı devriyeler görevlendirilmesi konusunda anlaştık.

toyları daha çok görüyorduk. Beşli bir grup doğuya uçuyordu. Geldiğimiz tarafta da üç toy yemleniyordu. Kaçanları görebilmek için yakınları, ufukları devamlı tarıyorduk.

Akşama doğru dönüş yoluna çıkmıştık. Yeterince ceylan görememiş olduğumuz için canımız sıkındı ama sıkıntımız çok sürmedi. Küçük bir tepeyi geçer geçmez büyük bir sürü ile karşılaştık. Aramızdaki mesafe ikiyüz metreden azdı. İp gibi dizilmiş olarak bir yere gidiyorlardı. Bizi fark edince biraz hızlandılar ama paniklemediler. Daha önce bu kadar yakından görmemiştik. Güzelliklerini, zarafetlerini, çevikliklerini büyülenmiş bir şekilde seyrederken bir taraftan da alışkanlıkla geçenleri sayıyorduk. İkimiz de yüz yirmiye yakın sayılar bulmuştuk. Kuşkuyla birbirimize baktık. Uzaklaşmışlardı ama dürbün mesafesinden çıkmamışlardı. Sayımı tekrarladık. Benimki yüz on yedi, Nihat Bey'in ki de yüz on dokuzdu.

Aldığımız bu sonuç ikimizi de çok şaşırtmıştı. Ceylanpınar'a gelmeden önce aldığımız bilgiler ceylanların üçlü beşli gruplar halinde görüldükleri yolundaydı. İlk defa beklediğimizden iyi bir sonuçla karşılaşmıştık. Akşam lokalde, gözlemlerimiz sonucu vardığımız değerlendirmeleri çiftlikte görevli ziraatçı arkadaşlarla paylaşarak bu güzel varlıklara daha çok sahip çıkmalarını istedik. Sabah ayrılırken teşekkürlerimizle birlikte Çiftlik Müdürü'ne izlenimlerimizi aktardık. Ankara'ya döndükten sonra da raporumuzun bir kopyasını gönderdik.

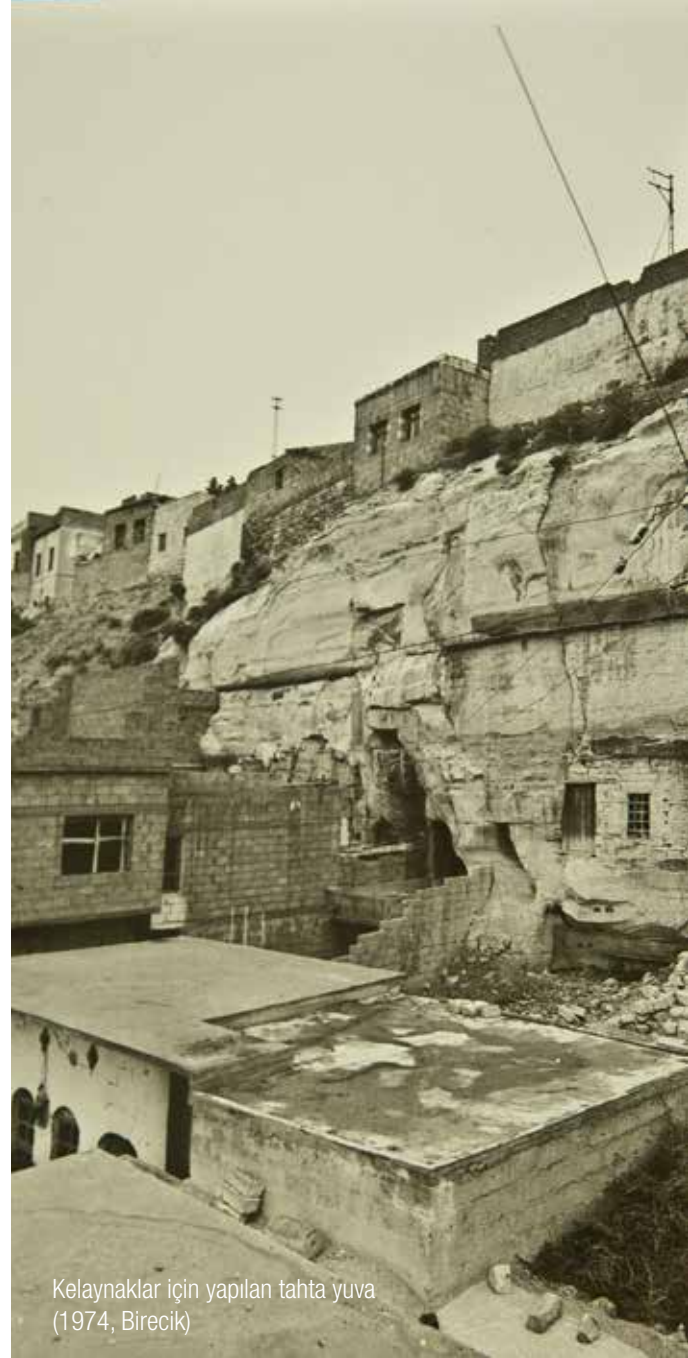
Kelaynakların Hikâyesi Nasıl Başladı?

Programımızda kelaynaklar da vardı. Azalmakta olduklarını öğrenmiştik. Viranşehir, Urfa üzerinden Birecik'e geldik. Kuşlar, Fırat Nehri kenarında bulunan dik yamaçlar üzerindeki sekilerde yuvalanıyorlardı. Yamaçların altında da üstünde de evler vardı. Dik yamaçların kelaynakların yuva yapabildiği açıkta kalan kısmının uzunluğu iki yüz, yüksekliği on metre kadardı. Kelaynaklar, leylekler gibi sosyal kuşlardı, insan yerleşimlerinin içinde veya yakınında yuva yapıyorlardı. Daha önce yuva yaptıkları sekilerin bir bölümü yeni yapılan evler tarafından kapanmıştı. Birecik'in Halfeti yolu çıkışında da yuvaları bulunuyordu. Nüfuslarındaki azalmanın sağlıklı değerlendirilmesi için başka bilgilere de ihtiyaç vardı. Sayılarının dramatik

Kelaynaklar için iyileştirilen yuva terasları
(1974, Birecik)

Kelaynaklar için yapılan tahta yuva
(1974, Birecik)

şekilde azalmasının nedenlerinden biri yuva alanlarının daralması olabilirdi ama daha önemli nedenler de olmalıydı. Tekrar gelmek üzere Ankara'ya döndük.

Kuşçenneti'ndeki "Hürriyet Kuşları" olayından sonra Salih Acar ve eşi Belkis Acar'la irtibatı kaybetmemiştik. Doğanın korunması konusunda gönüllü çalışmak istiyorlardı. İstanbul'da iken onları ziyaret etmiştim. Salih Acar tuvalinde kuşlara yer verdiği için haklı olarak kuş ressamı ünvanını almıştı. Belkis Acar kilim uzmanıydı. Sultanahmet Camii külliyesindeki Kilim Müzesi'nin Müdürü idi. Türkiye'de, doğada azalan canlıları kurtarmak için bir şeyler yapmak istiyorlardı. Aynı dili konuşuyorduk. Doğa konusunda insanları bilgilendirmek, toplumda farkındalık ve duyarlılık yaratarak sorunlara dikkat çekmeyi amaçlıyorlardı. Kelaynakların sorunları hakkında bilgi almışlardı. 1971 yılı Şubat ayında ben Birecik'te iken onlar da geldiler. Onlarla birlikte Redhouse Yaynevi Müdürü William Edmonds ve Yaynevi'nde görevli Sait Sermet de vardı. Kelaynakların yeni yapılan evler yüzünden daralmakta olan yuvalanma alanları sorununa çözüm arıyorduk. Birecik Belediyesi ile yaptığımız görüşmelerde onların da durumdan hoşnut olmadıklarını öğrendik. Yapılar kaçakmış ve zaman zaman dik yamaçlardan düşen kayalar nedeniyle de riskliymiş. Bu arada ben yuva sorunu ile beraber sayılarının azalma sebebinde öğrenmeye çalışıyordum.

1973 ve 1974 yıllarında kelaynaklar için Birecik'e tekrar geldim. Belkis ve Salih Acar, Redhouse Yaynevi ekibi de gelmişlerdi. Kuşçenneti'nde tanıştığım Alman Udo Hirsh de oradaydı. Kendisi Doğal Hayatı Koruma Vakfı, (World Wildlife Fund- WWF) Avrupa biriminden yardım alarak kelaynakların yuva yaptıkları sekileri tahtadan yapılmış tereklerle takviye ettirerek daha güvenli hale getirmişti. İyi bir doğa fotoğrafçısı olan Udo Hirsch kelaynakları görüntülemeyi de ihmal etmiyordu.

“

Kelaynakların yeni yapılan evler yüzünden daralmakta olan yuvalanma alanları sorununa çözüm arıyorduk. Birecik Belediyesi ile yaptığımız görüşmelerde onların da durumdan hoşnut olmadıklarını öğrendik.

Çiftçilerle yaptığım görüşmeler sonucu kelaynakların azalmalarının nedenini öğrenmiştim. Aslında benim ve Türkiye'de pek çok kişinin bildiği bir olaydan kaynaklanıyordu ama sonuçlarının bu kadar ölümcül olabileceği aklıma gelmemişti.

1957 ve 1958 yıllarında Suriye'den topraklarımıza doğru çöl çekirgesi sürüleri bulutlar halinde yaklaşmaya başladığında çekirgeleri öldürmek için zirai mücadele ilaçları kullanılmış. İlaçlama, uçak-

larla yapılmış. Suriye ile komşu olan yerlerdeki tarım alanlarının hepsi uygulamadan nasibini almış. İlaçlamada Vitan A, B ve Diptere-rex adındaki DDT türevi kimyasallar kullanılmış. Bireciklilerden ve çevre köylerde yaşayan çiftçilerden aldığım bilgilere göre o yıllarda yüzlerce kelaynak ölmüş. Ölümler sadece kelaynaklarla kalmamış; toylar, turnalar, kartallar, şahinler, keklikler, bülbüller hep gitmiş. Ölen kuşları yemeye tilki, çakal da gelmemiş, çünkü onlar da zehirlenip ölmüşler. Ceylanlar da kırimdan payını almış. Zehirlendikleri için kimse dokunamamış bile. O yılları bilen bir çiftçinin söylediklerini hiç unutmam. “*Bey...*” demişti; “*Dağda taştta akrep yılan bile kalmadı!*”

Çöl çekirgesi istilası durdurulmuş, mahsul kurtarılmış ama bunun faturasını o yörelerin doğasında yaşayan ceylanlar, toylar, kelaynaklar ve daha niceleri canlarıyla ödemişlerdi.

Sessiz Bahar (Rachel Carson) kitabında yazılanların bir benzeri Türkiye’de gerçekleşmişti. Zirai mücadele ilaçları kullanımının ilgili firmaların reklamları ve teşvikleri nedeniyle olması gerekenden fazla olduğunu anlamak için ölçüp biçmeye gerek yoktu. Aslında şiddetli zehir olan zirai mücadele ilaçları her yerde satılıyordu. Bakkalarda, aktarlarda zirai mücadele ilaçları mercimek, nohut, pirinç çuvalları arasında yer alıyor, isteyene tartılıp veriliyordu.

Anlaşıldığı kadarıyla zirai mücadele ilaçlarının kelaynaklar üzerindeki yıkıcı etkisi çok büyük olmuştu. Nedenini kelaynakların besinlerini inceleyince öğrendim. Kuşun başlıca gıdasını, çekirge, danaburnu, akrep, kırkayak ve benzeri haşereler oluşturuyordu. Bu haliyle kuş, çiftçimize, insanımıza yarar sağlıyordu. Sayılan haşerelerle mücadele için ilaç kullanılıyordu. Sonuçta kelaynaklar mutlaka bu zehirli kimyasalları bünyelerine almış oluyorlar, ölmeseler bile yumurta kabuğunun incelmelerinden, embriyo sağlığındaki bozulmalara kadar bir dizi yan etki yüzünden kısırlaşıyorlar, nesillerini devam ettiremez hale geliyorlardı. Bu durumu değiştirmek zirai mücadele ilaçları kullanımından vazgeçmekle olabilirdi ama bunu kimse kabul etmezdi. Lakin kelaynak nüfusu tehlikeli şekilde azalmaya devam ediyordu. Kuluçkaya yatanların sayısı elli çiftin altına düşmüştü.

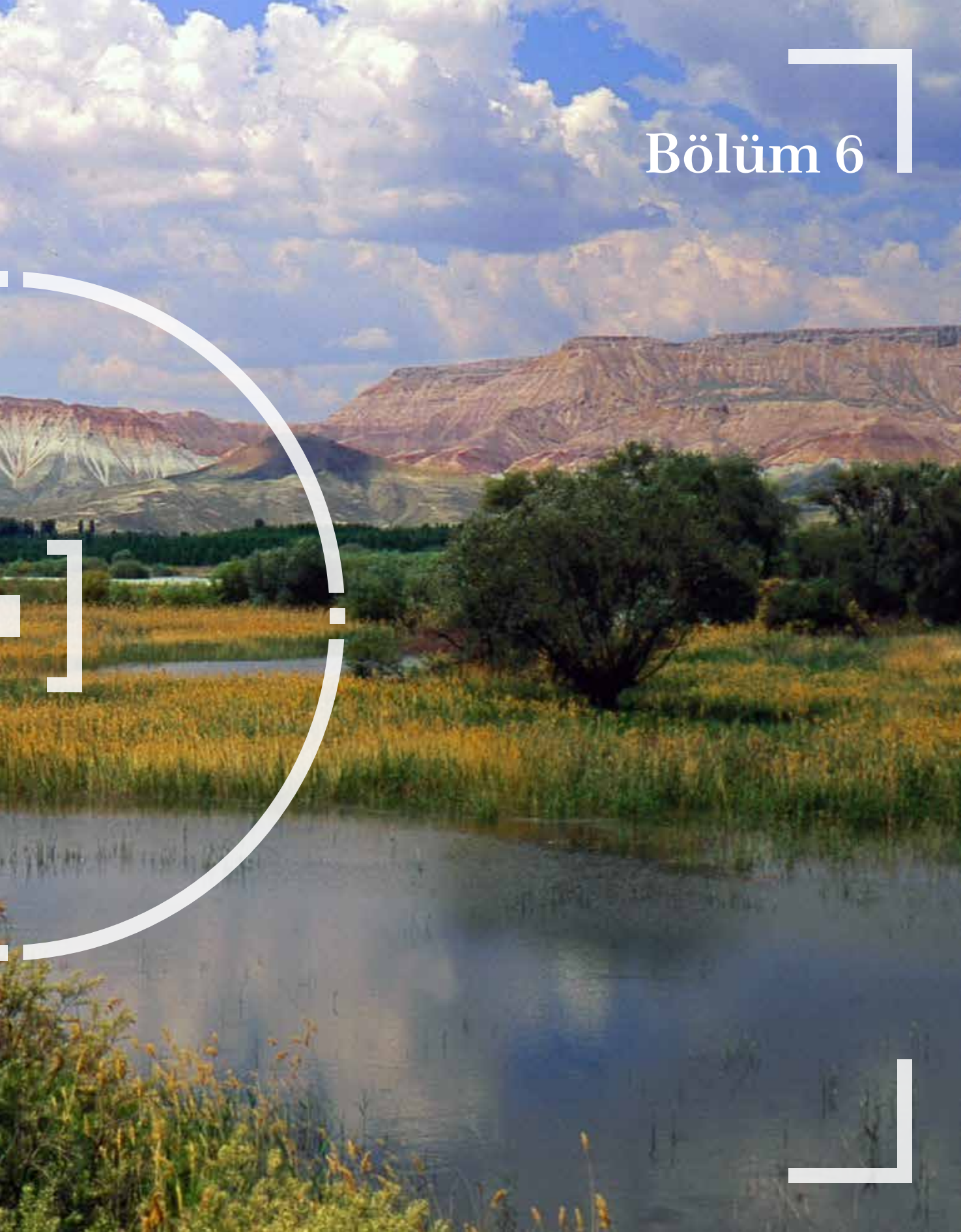
“

Anlaşıldığı kadarıyla zirai mücadele ilaçlarının kelaynaklar üzerindeki yıkıcı etkisi çok büyük olmuştu. Nedenini kelaynakların besinlerini inceleyince öğrendim.

DOĞA İÇİN
SİVİL TOPLUM

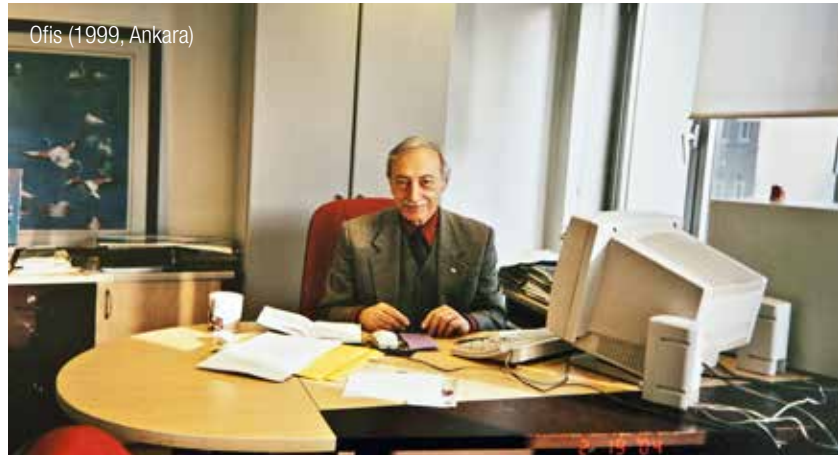
Bölüm 6

Doğal Hayatı Koruma Derneği Kuruluyor

Kelaynaklar için çalışırken Belkıs Acar ve Udo Hirsch ile ilişkilerim daha da gelişmişti. Doğa koruma konularının kelaynaklarla sınırlı olmadığı, nesli tehlikede olan hayvan türlerinin yanı sıra bazı bitki türlerinin de ciddi sorunları bulunduğu, tür korumanın mutlaka yaşama ortamlarının da korunarak desteklenmesi gerektiği düşüncelerini görüşüyor ve paylaşıyorduk. Kamuda yürütülen çalışmaların paralelinde sivil toplum kuruluşlarının da devreye girerek, özellikle toplumu bilgilendirme ve bilinçlendirmede aktif rol oynayarak doğa koruma çalışmalarına katkı sağlayacağını düşünüyorduk. Ankara'daki Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti çok yararlı işler yapmakla birlikte daha çok erozyon sorunlarına odaklanmıştı. İstanbul'da doğa koruma alanında çalışan gönüllü kuruluş bulunmuyordu.

1975 yılı Mart ayında Belkıs Acar, Udo Hirsch ve ben Birecik'te, kaldığımız otelin lobisinde bir akşam kendimize bir gündem hazırladık. Öncelikle derneğin amaçlarının tanımlamasını yapmak istiyorduk. El atılması gereken sorunlar arasında öncelik sıralaması nasıl olacaktı, bunun da belirlenmesi gerekiyordu. Derneği kimlerle kurabiliriz, çalışma ofisi nerede olacak, gelir kaynakları neler olabilir, topluma özellikle de öğrencilere nasıl ulaşabiliriz... Bütün bunları görüştük ve o toplantımızda derneği kurma kararı aldık. Bir hafta sonra Belkıs Acar İstanbul'a döndü ve kurucu olabileceğini düşündüğümüz kişilerle görüşüp onaylarını aldıktan sonra formal işlemlere başladı. Derneğin adını da Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD) olarak Belkıs Acar belirledi. Salih Acar, derneğin logosu olan kelaynağın

çizimini yaptı. Dernek merkezi olarak da Acarların Bebek'te, Eham Yokuşu sokağındaki evi gösterildi. Böylelikle uzun yıllar Türkiye'de doğanın korunması için en aktif çalışmaları yapan, sesini toplumun tamamına duyuran, ülkemizde bazı hayvan ve bitki türlerini marka haline getiren, dernekte görev yapan insanları aynı potada eriterek bir ekol oluşturmayı başaran DHKD yaşamına başlamış oldu.

Aynı yıl sonbaharda Doğal Hayatı Koruma Vakfı - World Wildlife Fund'ın ülkemizdeki karşılığı olan Türkiye'de Doğayı Koruma Vakfı kuruldu. İlk sene kelaynakların korunması konusundaki çalışmalara destek verdi ancak sonraki yıllarda bekleneni veremedi.

Elbirliği ile Kelaynaklara Yuva Yapmak

Yıllara göre kelaynak nüfusuna ait verilerin değişimini, ilerdeki yıllar için projekte edip değerlendirdiğimde 1980'li yılların ikinci yarısında tükenecekleri görülüyordu. Çok zor bir durumdaydık. Her yerde bu kadar zirai mücadele ilacı kullanılırken kuşları o zehirlerden uzak tutmak mümkün olamayacaktı. Yapılacak şey kelaynakları zehirsiz bir ortama almaktı. Bu da kuşların özgürlüğünün kısıtlanması anlamına geliyordu ki benim doğa etiği anlayışımla hiç bağdaşmıyordu. Olduğu gibi devam etmenin sonucu ise açıktı. Koşulların devam etmesi halinde mevcut kelaynak nüfusu on onbeş yıl sonra tükenecekti. Fas'ta başka bir kelaynak nüfusunun varlığı, Türkiye'dekilerin yok oluşuna seyirci kalınmasının bahanesi olamazdı. İster istemez elde kalan tek çözüme yöneldim.

Ankara'ya dönünce durumu Nihat Turan'la müzakere ettik. Daha önce sülün üretmek için Samsun'da Gelemen Devlet Üretim Çiftliği'nde voliyerler yaptırmıştık. Voliyerler devasa boyuttaki kümesler olarak düşünülebilir. Yükseklikleri altı metre, genişlikleri on, uzunlukları yirmi metre olan ve kümes teliyle çevrilmiş yapılarıydı. İçindeki kuşlar kısa da olsa uçabiliyorlardı. Kelaynaklar için de benzeri bir yapı tasarlanabilirdi. Kelaynakların İsviçre'de, Basel Hayvanat Bahçesi'nde başarıyla üretildiklerini okumuştum. Hayvanat bahçesi Müdürü Prof. Dr. Ernst Lang'a mektup yazarak durumu anlattım. Cevabında beni konuk ederek bakımları ve beslenmeleri hakkında bilgilendirebileceğini haber verdi. 1975 yılı Mayıs ayında Strasbourg'da katıldığım Avrupa Konseyi toplantısı dönüşünde Basel'e uğradım. Orada kaldığım iki gün zarfında sadece kelaynakların değil, diğer hayvanların bakımları hakkında da bilgi edindim. Basel

1980'li yıllarda

Hayvanat Bahçesinde hayvanların uygun ve doğru gıdalarla, yeterli ölçüde, sıhhi koşullarda beslenmeleri sağlanırken; fiziksel bakımlarına da itina ediliyordu. Yöneticiler ve bakıcılar hayvanlara sevdiklerini hissettiriyorlardı. Örneğin akşam ziyaret saati sona erince filler dışarı çıkarılarak açık alanda gezdiriliyordu. Benzeri uygulama münavebeli olarak diğer büyük memeli hayvanlara da yapılıyordu. Hayvanların isimleri vardı ve bakıcılar onlara isimleriyle sesleniyorlardı.

Kelaynaklar için hazırlanan besinlerde, doğada olduğu gibi, protein birinci sıradaydı. Madensel tuzlar, vitaminler, kitin ve kırkardak tamamlayıcı elemanlardı. Karbonhidrat az miktarda dolgu maddesi olarak veriliyordu. Prof. Dr. Ernst Lang'la voliyer tasarımı, yer seçimi, yapı malzemesi ve bakıcı nitelikleri konularını da görüştük.

Ankara'da konuyu Nihat Turan'la yeniden değerlendirdik. Voliyerlerin yapılacağı yerin kelaynakların doğal kuluçka alanları niteliğinde olmasını düşünüyorduk. Düşüncelerimizi DHKD ekibiyle de paylaştık. Tahmini keşif yapıp bütçesini ayırdık.

Bir yıl sonra, 1976'da, Fırat Nehri'nin doğu yakasında, Halfeti yolu üzerinde, ilçe merkezine birkaç kilometre mesafede, aynı jeolojik formasyona sahip yamaçların uygun olduğu bir noktayı voliyer yapımı için seçtim. Diğer yapılarla birlikte alan "Kelaynak Üretim İstasyonu" olacaktı. Genel Müdür Hasan Asmaz'ın olumlu görüşünü aldıktan sonra gelişmeleri mektupla Prof. Dr. Ernest Lang'a bildirerek kendisini davet ettim, kabul etti ve geldi. Mayıs ayında, Birecik'te birlikte bir hafta çalıştık. Prof. Dr. Ernst Lang kelaynakları doğal ortamlarında görüyor olmaktan çok memnundu. Kafes tellerinin bir kısmını ahşap direkler taşıyacağı için marangozluk işleri çoktu. Planın ve tasarımın uygulanmasını gözetip denetlediğimiz gibi testereyi, keseri elimize alıp voliyerin yapımına da yardım ettik. Bir ay sonra voliyer tamamlandı ama kelaynaklar yavrularını uçurmuş oldukları için yuvalarına gelmiyorlardı. Yakalama işi seneye kalmıştı. Bakım hazırlıkları ise sürüyordu. Kelaynaklara taze gıda olarak kıyma, haşlanmış yumurta, havuç rendesi ve mevsim yeşillikleri verilecekti. Kitin olarak karides kabuklarının öğütülüp yeme karıştırılması lazımdı. Kuru yemin terkebini Basel'de öğrenmiştim. Ankara Yem Sanayii'ne başvurarak özel hazırlanacak iki yüz kiloluk bir yem siparişi vermek istedim. Hayretle yüzüme baktılar. Onlar için yüz ton bile küçük bir iş sayılıyormuş. Kabul etmeyeceklerini düşünüp

üzgün bir şekilde kelaynaklar için bu yemi imal edebilecek bir yer bilip bilmediklerini sordum. Yemi kelaynaklar için istediğimi bilmiyorlarmış. *“Kelaynaklar içinse seve seve biz yaparız”* dediler. Sevindim tabii. Kuruluşunun ikinci yılında olan Doğal Hayatı Koruma Derneği kelaynakların sorunlarını bütün topluma anlatma başarısını göstermişti ve insanlar çözümün bir parçası olmak istiyorlardı.

1977 ilkbaharında voliyere alınmasını düşündüğüm iki çift kelaynağın yakalanma operasyonunu planladım. Operasyon gece yapılacaktı. Kelaynaklara erişmek için yuvaların altına iki gün önceden merdiven yerleştirilerek kuşların alışmaları sağlanacaktı. Kuşları güvercin yetiştiriciliği yapan ve belediyede çalışan biri yakalayıp yanındaki kafese koyacaktı. Yakalandıktan sonra kuşların paniğe kapılmamaları, ileriki yıllardaki üreme başarısı üzerinde etkili olacağından her şeyin tam karanlıkta yapılması gerekiyordu. Belediye Başkanı ile görüşerek saat yirmi üç otuzda yarım saat için elektriklerin kesilmesini önerdim, kabul ettiler. Operasyon aksaksız uygulandı ve yakalanan kelaynaklar gece yarısı voliyere bırakıldı. Kelaynak Üretim İstasyonu'nun bakıcısı olarak göreve alınan İbrahim Özbay'a, kuşları beslerken yemlerin konduğu kapların her zaman temiz tutulmasına dikkat edilmesi gerektiğini, aksi halde bölgenin sıcak ikliminde mikropların kolayca çoğalarak hastalıklara yol açabileceğini anlatmıştım. Dikkatli ve özenli bir insandı. Sorun çıkmadı. Ankara Yem Sanayi, kelaynaklar için hazırladığı yemi onar kiloluk torbalara koyuyor ben de onları otobüs terminaline götürüp Şanlıurfa'ya giden otobüs-

lerin şoför muavinlerine teslim ediyordum. Kargonun kelaynaklar için olduğunu öğrendiklerinde seviniyorlar, “Başım gözüm üstüne” deyip para almıyorlardı. İstanbul’da o yıllarda *Türkiye’de Doğayı Koruma Vakfı* Başkanı olan merhum Nejat Eczacıbaşı kelaynakların yemlerine karıştırılabilecek sıvı multivitamin şişelerini düzenli olarak gönderiyordu. Adana Orman Başmüdürlüğü’ndeki arkadaşlar İskenderun karidesi kabuğu temin etmek için gayret gösteriyorlardı. Kısacası her kesimden insanımız, kelaynakların korunması için yapılan inançlı çalışmaları gönülden destekliyordu.

Çalışmalar hemen semeresini verdi. Voliyere alınan iki çiftin bir yıl sonra dört yavrusu oldu. Basel’de ilk yavrunun üç sene sonra yumurtadan çıkmış olduğunu hatırladığımda Birecik’teki durumu bir başarı olarak yorumlayabiliyordum.

Kelaynakların geleceğini güvence altına almak için hazırladığım proje, kelaynakları bir yandan kapalı alanda (voliyerde) üretirken diğer yandan Birecik içindeki koloninin de üremelerine destek olarak kelaynak nüfusunu artırmak, voliyelerde üretilenlerin bir kısmını doğaya salarak göç içgüdüsüne uyum sağlamalarına imkân vermişti. Ancak 1978 yılında, yeni kurulmuş olan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığına atandıktan sonra projeden ayrıldım.

Millî Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü’nün Kuruluşu

1976 yılında Orman Bakanlığı bünyesinde Millî Parklar ve Avcılık Genel Müdürlüğü kuruldu. İlk Genel Müdür olan Hasan Asmaz, Nejat Özbaykal’ı Millî Parklar; Nihat Turan’ı Avcılık; Özdoğan Aktar’ı Dış İlişkiler; Cahit Yörüker’i Orman İçi Su Ürünleri; beni de Çevre Sorunları Daire Başkanlığına atadı. Diğer dairelerin hepsinin sürdürmekte olduğu çalışmaları, projeleri ve personeli vardı. Ben ise sıfırdan başlıyordum. İlk ay odacımdan başka personelim yoktu. Sonraki aylarda dairemde çok değerli arkadaşlarla çalışmaya başladım. Aslında yaptığım iş çok da değişmemişti. Çalıştığım konuları çevre açısından değerlendiriyordum. O yıllarda millî park alanlarında görülmeye başlayan su kirliliği ve çöp sorunuyla da ilgilenmeye başlamıştım. Kelaynaklar ve sulak alanlar konusundaki rolüm değişmemişti. Kuşcenneti Millî Parkı’nda görev alan arkadaşlara yardımcı olmak için üst gözetim ve denetim görevini sürdürüyordum.

Sulak Alanların Kuşlarını Kuşbakışı Görmek

Türkiye'deki sulak alanların büyük kısmında çalışmışım. İlkbaharda kuluçka döneminde yuva yapan kuşların belirlenmesi, her yerde Kuşcenneti Millî Parkı'ndaki gibi kolay olmuyordu. Sazlıklar, otluklar içinde yuva yapan kuşların yuvalarını uzaktan dürbünle görebilmek, genellikle yüksek su seviyesi nedeniyle mümkün değildi. Çevredeki yükselti nedeniyle ve tepelere çıkıldığında da genellikle mesafe çok büyümüş olduğundan bir şey görünmüyordu. Alanları havadan görmeyi düşündüm. Çevre Sorunları Daire Başkanlığı'nda görev yapan Şube Müdürü Nizam Savaş uçuş brövesi sahibiydi. Konuyu kendisiyle görüştüğümde sonra birlikte Türk Hava Kurumu'nun Etimesut'taki tesislerine gidip düşüncemizi ilgililere aktardık. Altı kişilik cessna tipi uçakların uçuş saat ücretinin beş lira olduğunu, sulak alanlar üzerinde bizi istediğimiz şekilde uçurabileceklerini bildirerek uçuş programının önceden verilmesi gerektiğini söylediler.

Uçuş ücretinin düşük oluşuna şaşırılmıştık. Direksiyon eğitimi için kiralanan Murat 124 otomobillerin saati altı liraydı. O yıllarda Türk Hava Kurumu'nun hizmetleri pek bilinmiyordu.

Görmeyi istediğimiz sulak alanlar için bir uçuş planı yapıp uçuş süresini hesapladık. Kırk sekiz saatlik uçuş yeterli olacaktı. Bir yıl sonrasının bütçesinde gereken ödenek ayrıldı. Lüzumlu haritalar bulunduktan sonra zaman planlaması yaptık. Görev olurumuz alındı ve programımızı THK'ye ilettik. Uçuşlara bizimle beraber Avcılık Dairesinden Sabit Tarhan'da katılacaktı.

“

Uçuş ücretinin düşük oluşuna şaşırılmıştık. Direksiyon eğitimi için kiralanan Murat 124 otomobillerin saati altı liraydı. O yıllarda Türk Hava Kurumu'nun hizmetleri pek bilinmiyordu.

Sulak alanları havadan incelediğimiz uçak (1978)

Önce Ankara yakınlarından başladık. Tuz Gölü'ne iki ayrı günde iki sefer yaptık. Flamingoların yuvalarını bulmuştuk. Gölün güneydoğusunda tuz tabakası içinde kalmış büyükçe bir gölcüğün kenarına yuvalarını yapmışlardı. Gölcük etrafındaki kristal tuz tabakaları her yöne kilometrelerce uzanıyordu. Görünüşe göre karadan gelebilecek tilki, sansar vb. hayvanların buraya ulaşması imkânsızdı. Yuva yeri olarak çok iyi bir seçim yapmışlardı. Binlerce yuva vardı. Uçağın gürültüsünden büyükler havalanınca yuvadaki yavruları gördük ve ürkütmemek için yönümüzü hemen değiştirdik.

Tuz Gölü üzerinde tuz tabakalarından yansıyan ışık gözlemlerimizi zorlayacak ölçüde parlak ve yoğundu. Haziran ayının ikinci yarısındaydık ve öğlen vaktiydi. Güneş ışıkları çok dik geliyordu. Pozometremi 50 İSO değerine getirip yansıyan ışığı ölçtüm. F 16 için 1/ 250 buldum. Dünyada ölçülen en yüksek ışığın İsviçre Alplerinin karlı yüksek kısımlarında haziran ayında kaydedildiğini ve benim Tuz Gölü'nde bulduğum değer bir durak üzeri, yani f 16 için 1/500 değeri olduğunu okumuştum. Hava parçalı bulutluydu. Gökyüzü bulutsuz olsa belki de bir durak yukarısını ölçebilecektim.

Tuz Gölü'ne giderken ve dönerken güzergâhımız yakınlarındaki Uyuz, Kulu, Bolluk ve Tersakan göllerine de uğradık.

Sultansazlığı havadan görmeyi en çok istediğim sulak alanlardan biriydi. Giderken güzergâhımıza yakın olan Seyfe Gölü'ne saptık. Kıyılardan görüldüğünden çok daha etkileyici idi. Kış yağışları bol

Sulak alanlar için kiralanan uçak,
Pilot Zeki Bey, Sabit Tarhan,
Tansu Gürpınar 1978

Sultansazlığı Yırtnak alanlarının havadan görünüşü, 1978

olduğundan Sultansazlığı'nda su seviyesi 1978 yılında çok yüksekti. Zirvesi karlar içinde olan Erciyes Dağı'nın eteklerindeki bu muazzam sulak alanın görünüşü tek kelime ile muhteşemdi. Özellikle Yırtnak ile Yay Gölü arasındaki ince su geçişleri hayallerin ötesinde şekiller sergiliyordu. Kuşlar ise her yerdedi. Onları ürkütmemek için fazla alçalmıyorduk. Yuvalarını dürbünle görebiliyorduk. Uçağımız üstten kanatlı olduğu için bütün pencerelerden rahatça gözlem yapabiliyorduk. Flamingoları, turnaları, balıkçılları, kaşıkçıları, sumruları, martıları görmüştük. Gözlerim dikkatle ak pelikanları arıyordu. Onları her ilkbahar, kuluçka mevsiminde Sultansazlığı'nda görüyordum. Sayıları elli ile yetmiş arasında değişiyordu. Kuluçkaya yattıklarını sanyordum ama yuvalarını ve yavrularını görmemiştim. Sonbaharda yuva kalıntılarına da rastlamamıştım. Bu yüzden raporlarımda üreme statüsünün karşısına hep soru işareti koymuştum. Yine de yukarıdan bakarak görürüm umundaydım, gördüm de. Sazlığın kuzey sınırındaki bir adanın üzerinde toplu haldeydiler ve beyaz olduklarından hemen fark ediliyorlardı. Yine yüksekten uçarak onlara yöneldik. Motor sesinin yaklaşmasıyla harekete geçerek Yay Gölü'ne doğru hamle yaptılar. Buldukları yeri terk edince geride kalan yavrular gri beyaz bir küme olarak belirdi. Dokuz yıllık bilmece sona ermişti. Ak pelikanlar Sultansazlığı'nda kuluçkaya yıyorlardı.

Sonraki günlerde Eber, Akşehir, Karamık, Eğirdir ve Beyşehir gölleri üzerinde uçarak gözlemler yaptık.

Programımızın son bölümünde Uluabat ve Kuş gölleri vardı. Bu küçük uçaklar için uzunca bir mesafe olduğundan aynı gün Ankara'ya dönmeyecek, bir gece Bandırma'da kalacaktık. Ankara'dan havalandıktan sonra Eskişehir yakınlarındaki İnönü Eğitim Tesisleri'ne indik ve öğlen yemeğimizi orada yedikten sonra Uluabat Gölü'ne gitmek üzere tekrar havalandık. Kısa bir süre sonra ormanlar üzerinden uçmaya başlamıştık. Haritaya bakınca aşağıda gördüğümüz yerlerin Sundiken Ormanları olduğunu anladım. Birden motorun sesi değişti, zorlanıyordu. Pilota sebebini sorduğumda karşıdan şiddetli bir rüzgâr almaya başladığımızı söyledi. Ormanlık alanlarda da ilginç şeyler oluyordu. Bir anda koca ormanın üzeri sarı renkte yoğun bir sis tabakasıyla kaplandı. Henüz başlamış olan şiddetli rüzgâr çam ağaçlarında olgunlaşmış polenleri havaya savurmuştu. Polenin bu denli çok ve yoğun olabildiğine hepimiz ilk kez tanık oluyorduk. Bilecik taraflarına yaklaştığımızda sisin içine girdik. İlerledikçe yoğunlaşıyordu. Uludağ hizasına gelmiş olmalıydık. Dağın nerede olduğu belli olmuyordu. Yarım saat kadar sonra sis açıldı. Altımızda verimli tarlaları, bakımlı köyleri ve küçük orman parçalarıyla Marmara Bölgesi'nin tipik görünümünü belirdi. İlerimizde büyükçe bir yerleşim merkezi vardı. Sabit Tarhan, Nizam Savaş ve ben haritanın üzerine eğilmiş neresi olduğunu çıkarmaya çalışıyorduk. Altımızda karayoluna paralel giden bir akarsu, onun yanında demiryolu ve büyükçe bir fabrika görünüyordu. Önce Karacabey zannettik; ama Ka-

Kuşcenneti, Bandırma-Balıkesir

racabey’de tren yoktu. Başka seçenekleri gürültülü bir şekilde tartışırken uçağın hızla alçalmakta olduğunu fark ettik. Tekerlekler yere değmek üzere ve yüreklerimiz ağzımızda iken karayolu üzerindeki levhayı hep birlikte okuduk; Susurluk!

Susurluk Çayı’nı izleyerek Uluabat Gölü’ne geldik. Kuş Gölü’ndeki kadar olmasa da balıkçıların karabatakların ve yabanördeklerinin yuvaları vardı. Yakıtımız azalıyordu. Bandırma’ya yöneldik ve askeri havaalanına indik. Burada pilotumuzun arkadaşları vardı. Bize yakın ilgi gösterdiler. Nizam Savaş’ın isteğini de kırmayıp bir jet uçağının kokpitini gösterip açıklamalarda bulundular. Kokpitteki haritalar arasında birisi bana tanıdık geldi. Açınca geçen yıl hazırladığım ve Orman Bakanlığı tarafından Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na gönderilen harita olduğunu gördüm. Yüzbaşı haritaların çoğaltılarak bütün uçaklara dağıtılmış olduğunu söyledi.

Bir yıl önce Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Orman Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, son yıllarda uçak kuş çarpışmalarının uçak ve pilot kaybına sebep olacak boyutlara ulaştığını bildirerek, Türkiye’deki kuşların göç yolları, göç mevsimleri ile kuşların uçuş yükseklikleri hakkında bilgi istemişti. İstenen bilgiler benim çalışma alanıma giriyordu. Aklımdakilere ek olarak daha önce yazmış olduğum raporlardaki bilgileri de kullanarak Türkiye’deki göçmen kuşların mevsim-

“

Hava Kuvvetleri Komutanlığı, Orman Bakanlığı’na gönderdiği yazıda, son yıllarda uçak kuş çarpışmalarının uçak ve pilot kaybına sebep olacak boyutlara ulaştığını bildirerek, Türkiye’deki kuşların göç yolları, göç mevsimleri ile kuşların uçuş yükseklikleri hakkında bilgi istemişti.

Sultansazlığı tatlısu ekosistemindeki aynalarda kuş gözlemciliği, 1975

lere göre nerelerde buldukları, göç zamanları, büyüklükleri, göç yolları, göç koridorları, uçuş yükseklikleri hakkındaki verileri rapor haline getirmiş, kuşların göç hareketlerini dört mevsim için dört ayrı haritaya işlemiştim. Raporum ve haritalarım Orman Bakanı imzasıyla gönderilmişti. Zamanın Hava Kuvvetleri Komutanının imzasıyla Orman Bakanlığı'na gönderilen cevabî yazıda, Bakanlığın yaptığı çalışmadan duyulan memnuniyet ifade edilerek, takdir ve teşekkürleri iletilmişti. Bandırma'da bir yıl önce yaptığım çalışmanın hayata geçmiş olmasını görmek, bende büyük bir memnuniyet ve mesleki tatmin duygusu yaratmıştı.

Ertesi gün Kuş Gölü için havalanmaya hazırlanıyorduk. Pilotumuz uçuş izni için kontrol kulesiyle konuşurken o bölgede alçaktan uçamayacağımız hatırlatıldı. Kuşçenneti ve yakın çevresi notamlydı. Yıllar önce Kuşçenneti Millî Parkı'nda sükûnetin sağlanması için Daire Başkanım Zekai Bayer'e konuyu iletmıştim. Gerekli yerlerle temas ederek istenen sonuca ulaşmıştı. Aslında biz de Kuşçenneti üzerinde alçaktan uçmayı düşünmüyorduk. Yüksekten de olsa Kuş Gölü'nü havadan görmek, özellikle yaşama ortamlarının gölle ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha iyi anlamak açısından çok yararlı oldu. Böylelikle Tuz Gölü ile başlattığımız uçuş programını Kuş Gölü ile tamamlamış olduk.

Orman Yangınları

1970'li yıllarda orman yangınları, şimdilerde de olduğu gibi, daha çok yaz mevsiminde ve kızılçam ağaçlarının hâkim olduğu ormanlarda görülüyordu. Çıktığı yere ve hava koşullarına bağlı olarak yaptığı tahribat değişiyordu. Orman yangınıyla mücadele eden herkesin bildiği gibi yangına ne kadar erken müdahale edilirse, söndürme başarısı da o kadar yüksek oluyordu. Yangına hassas bölgelerde, görüş alanı geniş olan tepelerin üzerinde yangın gözetleme kuleleri vardı. Yangın mevsiminde buralarda yirmi dört saat süreyle gözlem yapılıyor, yangın çıkması halinde telsizle en yakın merkeze bildiriliyordu. Yangın yola yakın bir yerlerde çıkmış ve rüzgâr şiddetli değilse, yangın söndürme ekiplerinin ulaşmasıyla büyümeden söndürülebiliyordu. Ancak yangın yol izi olmayan bir yerde çıkmışsa yapabileceği bütün tahribatı yapıyor, doğal veya yapay bir engele ulaşınca kadar yakmaya devam ediyor, olay çoğu zaman felaket boyutlarına ulaş-

yordu. Bu durumun önüne geçmek için havadan müdehaleyi düşündüm. Orman yangınlarında ateşin üzerine uçaklarla su ve kimyasal maddeler atılması ABD ve diğer bazı ülkelerde uygulanan bir yöntemdi. Konuyu Nizam Savaş'la enine boyuna tartıştıktan sonra ABD ve Kanada'da bu işle uğraşan firmalara yazarak yangın söndürme uçaklarının özellikleri hakkında bilgi talep ettik; ayrıca proforma fatura göndermelerini istedik. İstediklerimiz geldikten sonra orman yangınlarında uçakla yapılacak müdehalenin avantajlarını anlatan bilgilerle beraber, ortalama bir yangında kaybedilen orman emvalinin değeri ile uçak fiyatını, bakım ve personel giderini karşılaştıran tablolar hazırlayarak önce Genel Müdür Hasan Asmaz'a sunduk. Olumlu buldu, görüş ve heyecanımızı paylaştı. Onun imzası ile yazıyı Bakanlığa gönderdik. Bir ay kadar sonra olumsuz yanıt aldık. Sebebi de açıklanmadı. Kulağımıza gelenlere göre olumsuz yanıt, küçük uçakların dağlık bölgelerde uçamayacağına dair düşünceden kaynaklanıyormuş.

Orman Bakanlığı 1990'lı yıllardan itibaren orman yangınlarıyla mücadelede uçak ve helikopter kullanmaya başladı. Eğer bizim önerdiğimiz yıllarda başlanmış olsaydı en az on iki senelik bir avantaj yakalanmış olacak, o süre zarfında çıkan orman yangınlarının bir kısmı büyümeden söndürülecek, ülkenin yeşil örtüsü daha iyi muhafaza edilmiş olacaktı.

Ankara'da Elektrikler Neden Kesildi?

1977 yılı Temmuz ayında Türkiye Elektrik Kurumu'ndan (TEK) gelen yazıda, son birkaç aydır Başkent'te yaşanan kısa elektrik kesintilerine kuş göçlerinin sebep olabileceği düşünülerek sorunun çözümlüne yardımcı olunması isteniyordu. TEK'teki ilgilileri telefonla arayarak kesintilerin yüksek gerilim hatlarının neresinde meydana geldiğini sordum. Sarıyar Ankara hattının Sarıyar'a yakın kısımlarında meydana geldiğini, haziran ve temmuz aylarında artış gösterdiğini söylediler.

Hazırladığım cevabi yazıda belirtilen tarihlerin kuş göçleri bakımından Türkiye'deki en sakin dönem olduğunu, yüksek gerilim hatlarındaki sorunun göçlerden kaynaklanma olasılığının bulunmadığını belirttim. Birkaç gün sonra TEK'den iki kişi görüşmek için geldi.

“

Orman Bakanlığı 1990'lı yıllardan itibaren orman yangınlarıyla mücadelede uçak ve helikopter kullanmaya başladı. Eğer bizim önerdiğimiz yıllarda başlanmış olsaydı en az on iki senelik bir avantaj yakalanmış olacaktı.

Aylardır kesintilerin sebebini bulmaya çalıştıklarını, akla gelebilecek bütün ihtimalleri araştırdıklarını, araştırmalarını defalarca tekrarladıklarını, hiçbir sonuca ulaşamadıkları için son bir ihtimal olarak kuşları düşündüklerini söylediler. Elleri bir kanıt bulunmamasına rağmen yine de araştırılmasının gerektiğini düşünüyorlar ve bir kuşçu olarak benden soruna özel ilgi göstermemi bekliyorlardı, kabul ettim. Bir program hazırlayıp ertesi hafta yola çıktık. Kesintilerin, hattın Ayaş - Çayırhan arasında kalan bölümünde daha sık görüldüğü bildirildiği için gözlemlerimizi o bölümde yoğunlaştırdık. TEK görevlilerinin “açma” dedikleri kesintilerde kuş etkisi olup olmadığını anlamak için dürbünle pylonları¹ tek tek inceliyordum. İki gün boyunca gözlemlerimizi sürdürdük. Şüpheli bir durumla karşılaşmadık. Açma da olmadı zaten. Üçüncü gün öğleden sonra Sarıyar Barajı’nın kırk kilometre kadar doğusunda, 154 kilovatlık bir pylonun konsolu üzerinde tünemiş olan akbabayı gördüm. Doğrusu tünemek için hiç de konforlu bir yer değildi. Mecbur kalmasa oraya tünemezdi diye düşündüm. Başka kuş var mı diye öbür pylonlara da bakıyordum, yoktu. Akbabayı gözlemeye devam ettim. Kuşun pilona tüneme nedenini anlamaya çalışıyordum. Bir ara havada kuşun dış kısmını gördüm. Yetmiş, seksen santim uzunluğunda sıvımsı bir şey olmalıydı. Üçgen şeklindeki konsol açıklığını dikine kat ederek yere inmişti. Hemen saatime baktım ve TEK’teki arkadaşın yanına giderek santralden bir açma olup olmadığını öğrenmesini istedim. Tel-sizle santraldekilerle görüştü. Açma olmuştu. Tamı tamına benim saati kaydettiğim zamanda!

Berber çalıştığımız diğer ekiple de buluşup değerlendirme yaptık. Türkiye Elektrik Kurumu’nda çalışanlar şüphelerinde haklı çıkmışlardı. Açmalar kuşlardan kaynaklanıyordu. Kuşun konsola konması sorun çıkarmıyordu. Ancak dışkılaması halinde yarı iletken olan dışkı yere düşerken kısa devreye sebep oluyor ve otomatik sistem hemen elektriği kesiyordu.

Sorunun nedenini bulmuştuk bulmasına da sorunu nasıl çözecektik. Akbaba ya da başka kuşların konsola konmasını nasıl engelleyecektik. Bunları düşünürken bir taraftan da kuşların konsola konma nedenini bulmaya çalışıyordum. Tünedikleri konsolun genişliği on santimden fazlaydı ki pençeleriyle kavramaları mümkün değildi.

1 Kafes direk şeklinde imal edilen enerji nakil hattı direği

Çayırhan kırsalı, Ankara

Metale tırnaklarını da geçiremezlerdi. Böyle olunca rüzgâr biraz sertleştiğinde orada barınamazlardı.

Aslında sorunun cevabı apaçık gözümün önünde duruyordu. Belki biraz fazla açık olduğundan görmekte zorlanmışım.

Yüksek gerilim hattının geçtiği yerler çırcıplaktı. Ne bir ağaç, ne bir çalı vardı. Tünemeye uygun yükselti teşkil edebilecek jeolojik oluşumlar da mevcut değildi. Hepsinden önemlisi ağaçsız bölgelerde yırtıcı kuşlar için tünük vazifesi gören telgraf direkleri de yoktu.

Ankara'da hazırladığım raporda yüksek gerilim hatları çevresinde uygun noktalara ahşap direkler dikilmesini de önermekle birlikte bunun pratik zorluklarının da farkındaydım. Asıl önerim konsollara kuşların konmasına engel teşkil edecek kuşkonmazlar yerleştirilmesiydi. Bunun için koşulları bizimki ile benzeşen alanlara sahip olan ABD'ye yazarak durumu anlattım. Birkaç firma adresi verdiler. TEK'e ilettim. Ertesi yıl kuşkonmazlar getirilmiş ve kesintiler sona ermişti.

Kızılay Meydanı, Kızılay (1960)

Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'ndaki Görevim ve Hava Kirliliği ile Mücadele

1978 yılı Ağustos ayında yeni kurulan Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı için personel arandığına dair bir haber geldi. Bu arada Hasan Asmaz görevden alınmış, yerine Ferit Özdil atanmıştı. Haberden birkaç gün sonra Genel Müdür beni odamda ziyaret ederek özel olarak görüşmek istediğini söyledi. Kahvelerimizi içerken Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın Başbakan Yardımcısı merhum Dr. Faruk Sükan'a bağlandığını, kendisinin bakanlıkların organizasyon şemalarını inceleyerek çevre birimi olanları belirlemiş olduğunu, çevre birimlerindeki üst yöneticileri Çevre Müsteşarlığı'nda görevlendirmek istemiş olduğunu nakletti. Organizasyonunda çevre birimi olan sadece İmar ve İskân ve Orman bakanlıkları varmış. Dr. Faruk Sükan önceden tanıdığı ve çevre konularına olan ilgisini bildiği, İçişleri Bakanlığı, Mahalli İdareler Genel Müdürü merhum Turgut Kılıçer'i müsteşar olarak atamış olduğu bilgisini de verdikten sonra beni kaybetmek istemediğini ancak yeni kuruluştaki faydalı işler yapabileceğime inandığını bildirdi. Sonra da Başbakan Yardımcısı'nın "*Kendisinden artık burada hizmet bekliyoruz.*" şeklindeki mesajını ilettili.

Genel Müdürün benimle çalışma arzusunda samimi olduğunu sezmiştim ama istek büyük yerden gelince benim için de, onun için de yapacak bir şey kalmıyordu. Orman Bakanlığı'ndaki çalışma alanlarım, yıllarca emek verdiğim, uzmanlaştığım konulardı. Fakülte bilgilerinin üzerine arazi bilgilerini yerinde ve yaşayarak edinmiştim. Yeni kuruluştaki bu bilgi ve deneyimlerimi ne kadar kullanabilecektim. Orada çevrenin hangi dalları üzerinde görev yapacaktım. Anladığım kadarıyla personeli yoktu. Kimlerle çalışacaktım. Yanıtı açık olmayan daha birçok soru vardı.

Görüşmek ve bilgi almak amacıyla Müsteşarlığın yolunu tuttum. Aşağı Ayrancı, Ali Dede Sokak'taki adreslerine gittim. Turgut Kılıçer'le daha önceden toplantılardan tanışıyorduk. Yanında İmar ve İskân Bakanlığı Çevre Sorunları Dairesi Başkanı merhum Ayla Damalı vardı. Kendisi Müsteşar Yardımcısı olarak atanmıştı. Onunla Gaziosmanpaşa'daki apartmanda komşu oturuyorduk. Birlikte değerlendirmeler yaptık. Henüz kuruluş aşamasında olmasına rağmen Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nın ismi bürokratik çevrelerde duyulmuştu. Çevreyle ilgili konularda görüş soruluyor, toplantılara çağrılar yapıyordu. Ancak Müsteşarlığın önceliğinin Ankara hava kirliliği ile mücadele olacağı Ecevit Hükümeti'nin ilgili bakanları tarafından kamuoyuna açıklanmıştı. Elimizi çabuk tutmamız gerekiyordu.

Başbakan Yardımcılığı'nın yazısı üzerine 1978 yılı Ekim ayında geçici görevle işe başladım. Asıl atama üçlü kararname ile olacağından birkaç ay zaman alacaktı. Pozisyonumda değişiklik olmayacaktı. Yine daire başkanı olarak görev yapacaktım.

Ali Dede Sokak'taki apartman dairesi İçişleri Bakanlığı'na aitti. Odaları arşiv olarak kullanılıyordu. Salonda uzun bir toplantı masasının başında Turgut Kılıçer, yanlarda da Ayla Damalı ve ben oturuyorduk. Az sayıdaki klasör ve dosyalar masanın bir köşesinde duruyordu. Sabahları yaklaşmakta olan kış mevsimi nedeniyle yapılabilecek işleri görüşüyor, öğleden sonraları üçümüz ayrı toplantılarda bulunmak üzere bakanlıklara dağılıyorduk.

Müsteşarlık olarak kendi çalışma yerimiz için arayış içindeydik. Atatürk Bulvarı üzerinde, Olgunlar Sokak'la Meşrutiyet Caddesi arasında ortalarda bir yerde olan Ray Sigorta binasının ikinci katının kiralık olduğunu öğrendik. Epeyce bir formalite ve koşuşturmadan

sonra oraya taşındık. Artık müstakil odalarımız, toplantı salonumuz ve arşivimiz vardı.

Gündemimizin ilk sırasına Ankara'nın hava kirliliği yerleşmişti. Bu konuyu Müsteşarlığın kuruluşunun temel nedeni olarak yorumlayanların sayısı az değildi. Hava kirliliğinin azaltılması için mantıksal olarak kirliliğe neden olan etmenlerin azaltılması gerekiyordu. Hava kirliliğini en önemli nedeni kış mevsiminde binaların ısıtılması için kullanılan linyit kömürlerinin nitelikleri idi. Linyitlerin kalorileri düşük, uçucu madde oranları yüksekti. Yalın bir anlatımla, linyit yakıldığında az ısı veriyor, çok duman çıkarıyordu. Az ısı verdiği için daha çok linyit yakılıyor, sonuçta daha çok duman çıkıyordu. Fazla duman sadece havayı kirletmekle kalmıyor, borularda, bacalarda kurum birikmesine neden olduğu için yanma da kötüleşiyor, duman büsbütün artıyordu. Linyit kömürü hem sobalı evlerde, hem de kaloriferli evlerde kullanılıyordu. 1950'li yıllarda sobalarda yakılan ve enerji düzeyi çok yüksek olan kok kömürü kullanımından demir çelik sanayinin kok kömürüne olan gereksinimin artması nedeniyle vazgeçilmişti. Keza maden kömürü de aynı nedenle bina ısıtılmasında kullanılmıyordu.

Havayı kirletme pahasına elde edilen ısı, binaların ısı yalıtımı zayıf olan duvarlarından, tek kat camlı pencerelerinden kaçıp gidiyordu. Apartmanlarda kaloriferleri yakan kapıcıların çoğu eğitim almamış olduğu için zaten kalorisi düşük olan linyitleri büsbütün verimsiz bir hale düşürüyorlardı. Kısacası işimiz zordu, gerçekten zordu.

Bacalardan çıkan dumanın azaltılması için çalışmalar, Müsteşarlık kurulmadan önce Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından başlatılmıştı. Kaloriferlere ateşçi eğitimi veren kurslar yıl boyunca düzenleniyor kursu başarıyla tamamlayanlara ateşçi belgesi veriliyordu. Keza Kütahya yakınlarındaki Seyitömer linyitlerinin dumansız yakılabilmesi için Seyitömer Dumansız Yakıt Tesisleri de daha önce kurulmuştu. Maden Tetkik Arama Enstitüsü'nde linyitlerin daha verimli ve dumansız yakılmasını sağlamak amacıyla yeni teknikler araştırılıyordu. Müsteşarlığın kurulmasıyla bu çalışmalar ivmelendi. Çalışmaların koordinasyonunu Müsteşarlık üstlenmişti.

1978 yılı Kasım ayının ikinci yarısında Antalya'da Akdeniz Oşinografik Araştırmaları konusunda bir toplantı düzenlenmişti, toplantıya

Monaco Prensi Rainier ve eşi Prenses Grace Kelly ile Kaptan Jacques-Yves Cousteau da katılacaktı. Toplantıda deniz kirlenmesi ve kıyı ekolojisi de görüşüleceği için davet edilmiştik. Turgut Kılıçer ve Ayla Damalı'yla beraber Antalya'ya geldik. Prens ve Kaptan teknik oturumları izliyorlardı. Prenses için Antalya'nın tarihi ve doğal ilgi noktalarını içeren özel gezi programı hazırlanmıştı. Toplantı özellikle Akdeniz'e başka denizlerden gelip yerleşen ve yayılcı davranan yeni türler hakkında alınabilecek önlemler ile katı atıkların gemilerle taşınarak açık denize atılmasının önlenmesi gibi konularda yoğunlaştı. Antalyalılar Monaco'dan gelen ünlülere büyük ilgi ve konukseverlik gösterdiler.

1978 -1979 kışı sert geçiyordu. Her gün akşama doğru Ankara, yakılan kaloriferlerin dumanı altında adeta eriyip yok oluyordu. Rüzgâr yoksa akşam saatlerinde görüş mesafesi beş yüz metrenin altına düşüyordu. Sağlık Bakanlığı Dr. Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsünün Halk Sağlığı Laboratuvar'ında hava kirliliği ölçümleri yapılıyordu. Ölçümler; Çankaya, Sıhhiye ve Aydınlikevler olmak üzere üç yerde yirmi dört saat arayla yapılıyordu. Partikül madde (duman) ve kükürt dioksit ölçülüyordu. Dr. Abdullah İleri, laboratuvarın Müdürü idi. Tahmin edileceği gibi, kış mevsimi boyunca yapılan ölçümler Dünya Sağlık Örgütü'nün kabul etmiş olduğu sınır değerlerin üstünde çıkıyordu.

Hava kirliliği meselelerine odaklanmışken Müsteşarlığa yeni tayinler yapıldı. Kayseri, Sarız İlçesi Kaymakamı Firuz Demir Yaşamış, Müsteşar yardımcısı olarak atandı. DSİ'den Dr. Nihal Atuk, Çevre Standartları Daire Başkanı olarak göreve başladı. Vahap Balman, Teknoloji Dairesi Başkanı oldu. Hukuk müşavirliğine de Demet Işık atandı.

İki müsteşar yardımcısı arasında ciddi görüş ayrılıkları vardı. Bu gerilim 1979 yazında Ayla Damalı'nın görevden alınmasıyla sonuçlandı. Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Dr. Faruk Sükan, Ayla Damalı'nın görevine son verirken Müsteşar Turgut Kılıçer'in görüşünü almamış, hatta haber bile vermemişti. Turgut Kılıçer haklı bir tepki göstererek istifa etti. Bu değerli iki insanın haksız yere uzaklaştırılmasına üzülmüştüm.

Müsteşarlığa vekâleten Firuz Demir Yaşamış bakıyordu. Bu arada Uğur Sümer Müşavir olarak atandı.

Independenta Olayı

1979 Kasım ayında da, bir önceki yılda olduğu gibi, gündemimizin başında Ankara'nın hava kirliliği vardı, ama beklenmedik bir olay birdenbire önceliklerimizin ilk sırasına oturdu.

15 Kasım günü sabah saat 05:30 civarında Libya'dan yüklediği ham petrolü Köstence Limanı'na taşımakta olan Romen bandıralı Independenta tankeri, Haydarpaşa mendireği açıklarında Yunan bandıralı Eriyali kuru yük gemisi ile çarpıştı. Çarpışma sonrası çok büyük bir patlama oldu. Patlamanın şiddetinden İstanbul'un Anadolu ve Avrupa yakalarında cephesi Boğaz'a bakan yapıların çoğunun camları kırıldı. Çarpışma ve patlama sonrası tanker alev alev yanmaya başladı. Koyu siyah dumanlar gökyüzünü kapattı. İstanbul güne karabasanla uyandı. Ne yazık ki kazada can kaybı da oldu, 43 denizci hayatını kaybetti.

Edinilen bilgiye göre tankerde doksan dört bin ton ham petrol vardı. Tanker 27 gün süreyle hiç durmadan yandı. Uzmanların değerlendirmelerine göre ham petrolün yaklaşık üçte biri yanmış, üçte ikisi ise denize boşalmıştı. Nitekim rüzgâr ve akıntı durumuna göre İstanbul'un Marmara Denizi kıyılarında büyük petrol kirliliği meydana geldi. Yüzer bariyerlerle kirliliğin yayılması önlenmeye çalışıldı.

Çevre Müsteşarlığı olarak hava ve deniz kirliliği ile uğraştığımız gibi kazanın oluş nedeni, İstanbul Boğazı'ndaki akıntılar, deniz trafiği yoğunluğu gibi olayla doğrudan ilgisi bulunan konularla da ilgileniyorduk. Boğaz geçişlerinde kılavuz kaptan alma koşulları ve geçişlere ait başkaca düzenlemeler Montrö Sözleşmesi'nde belirlenmişti, ancak günün şartlarının gerektirdiği yeni düzenlemeler için yapılabilecek bir şeylerin olup olamayacağını Hukuk Müşaviri Demet Işık araştırıyordu.

Independenta tanker yangını sonucu meydana gelen deniz ve hava kirliliğinin boyutlarının gerçekçi biçimde tesbiti için üniversitelerle, kamu ve özel sektör kuruluşlarıyla koordineli çalışmalar yapıldı. Bu kabül deniz kazalarının tekrar yaşanmaması için alınabilecek önlemler konusu, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Ulaştırma Bakanlığı temsilcileri ile İstanbul denizcilik sektörü yönetici ve çalışanlarının katıldıkları bir dizi toplantıda ele alındı ve yapılabilecek olanları uygulamaya aktarıldı.

Dev Vantilatörler Çözüm Olabilir mi?

Müsteşarlığın kuruluşuyla birlikte Ankara hava kirliliğinin giderilmesi amacıyla yeni fikirler ortaya çıkmaya başlamıştı. Ankara'nın topografik olarak bir çanak şeklinde oluşu ve Çankaya ve Dikmen sırtlarının güneyli rüzgârları kesmesi yüzünden şehrin üzerindeki duman dağılmıyordu. Bu nedenle hava akımı oluşturulmasına yönelik fikirler revaçtaydı. Bir gün kendilerini makine mühendisi olarak tanıtan ve üç kişiden oluşan heyet üyeleri, Müsteşar Vekilini ziyaret ederek Dikmen sırtlarına kurulacak on metre yarıçapındaki dev vantilatörlerin rüzgâr yaratarak dumanın dağılmasını sağlayabileceğini, projelerine maddi destek verilmesi halinde uygulamaya geçirebileceklerini söylemişler. Firuz Demir Yaşamış, bu projeyi görüşmek için beni çağırdığında etkilenmiş görünüyordu. Anlatılanları naklettikten sonra vantilatörlerin yerleştirilebileceği alanlar ve oluşacak rüzgârın etkisinin nerelere ulaşabileceği hakkında bilgi gerektiğini söyledi. Hayretle dinliyordum. Zeki bir insandı. Böyle bir projenin mümkün olamayacağını hemen anlayabilirdi. Projeyi anlatanlar mühendis oldukları için söylenenleri bilgi ve mantık süzgecinden geçirmek ihtiyacı duymamış olmalıydı.

Kendisine projeyi sunanların mühendis olamayacağını ifade ettikten sonra, böyle devasa vantilatörler kurulsa bile açık ortamda etkisinin yüz metreyi bile bulamayacağını anlattım. İtiraz etmedi ama zihninde hala soru işaretlerinin bulunduğunu seziyordum.

Birkaç gün sonra Başbakan Yardımcısı Dr. Faruk Sükan'ı Paris'e uğurlamak üzere Esenboğa'daydık. Bakanımızla uçağın merdivenlerinde tokalaşıp geri çekildik. Merdiven alındıktan sonra uçak hareket ederek pist üzerinde, arkası bize dönük olarak ilerlemeye başladı. Uçakla aramızda altmış yetmiş metre bir mesafe vardı. Koca uçağı itmekte olan jet motorlarının egzoz gazları hafifçe bize kadar ulaşıyor ancak rüzgâr etkisi yapmıyordu. Firuz Bey'e döndüm ve uçağın motorlarını işaret ederek, "*Dev vantilatörleri unuttun*" dedim. Olayı kavramış olduğunu anlatan bir tavırla, "*Unuttum Tansu Bey*" dedi.

Bu sırada Müsteşarlık kurulalı bir yıla yaklaşmış ancak sadece üst düzey yöneticilerin atamaları yapılmıştı. Uzman ve uzman yardımcılığı için sınav açıldı. Yeni atananlarla birlikte personel sayısı kırka yaklaştı.

1979 yılı sonbaharında Atatürk Bulvarı üzerindeki Ray Sigorta binasından Karanfil Sokak'ın Kızılay Meydanı tarafındaki başlangıcına çok yakın olan müstakil bir binaya taşındık. Beş katlı binanın ayrıca bodrum katı da vardı. Her daire başkanlığına bir kat düşüyordu. Beşinci kat Müsteşarlık katıydı. Atatürk Bulvarı'nda Güven Park'ın karşı hizasında bulunan Amerikan Haberler Merkezi'nin ikiz binaları henüz yıkılmamıştı. Yeni taşındığımız bina Amerikan Haberler Merkezi binalarından daha yüksek konumda olduğu için Kızılay Meydanı'nı ve Güven Park'ı bütünüyle görüyordu.

Ankara'nın hava kirliliği konusundaki çalışmalar sürüyor olmakla birlikte henüz etkili sonuçlar alınamıyordu. Kapıcıların ateşçi eğitiminden geçmeleri işe yarıyor fakat tek başına durumun düzelmesine yetmiyordu. Bu arada bizler hava kirliliğinin nedenleri ve sonuçları hakkında her gün yeni şeyler öğreniyorduk. Hastanelerde doktorlarla görüşüyor ve onlardan kirliliğin solunum sistemi üzerindeki tesirleri hakkında anlattıklarını dinliyorduk. Hava kirliliği, göğüs hastalıkları ilişkisi tahminlerimizin ötesinde kötü bir tablo sergiliyordu.

1979-1980 kış mevsiminde bina denetimlerine de başlandı. Bu konuda Belediye ile koordineli çalışılıyorduk. Kısmi iyileşmeler sağlanmakla birlikte bu durum kentin bütünü içinde hissedilmiyordu.

Ankara'da kalorifer kazanlarının 1935'li yıllara ait teknolojiye sahip olduğunu, hiçbir teknik denetime tabi olmadan sanayi bölgesinde sokak aralarında üretildiğini, kazan çizimlerinin ozalit kopyalarının ilgili meslek odaları tarafından imalatçılara satıldığını, hava kirliliği çalışmalarımızda ayrıntılara girince öğrendik. O yıllarda meslek odaları milletvekilleri gibi tamamen siyasi olayların içinde olduklarından, yüksek verimli, yeni teknoloji ürünü kazanları Ankara'ya kazandırmak kimsenin aklına gelmiyordu.

Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'ndan beklenen sadece hava kirliliğinin azaltılması değildi. İmar ve İskân Bakanlığı koordinatörlüğünde yürütülen Sanayi Arsaları Yer Seçimi Komisyonu toplantılarına düzenli olarak katılıyorduk. Su ve toprak kirliliği, katı atıklar gibi sorunlar için de akla gelen ilk kuruluş olmuştuk.

1979 yılı sonbaharında Müsteşarlık olarak Ankara'da kamu kuruluşları ile akademik kuruluşların çevreyle ilgili birimlerinin katıldığı

bir seminer düzenledik. Seminerde kuruluş temsilcileri kendi çalışma alanlarının çevreyle ilgili olanları hakkında sunumlar yaptılar. Akademik kuruluşlardan gelenler henüz yeni tanınmaya başlanmış olan kavramlar hakkında açıklamalarda bulundular. Dünya kamuoyuna mal olmuş çevre sorunlarından örnekler verdiler. Londra'da toplu ölümlere sebep olan hava kirliliği, Nil Nehri üzerinde Assuan Barajı'nın yapımından sonra Doğu Akdeniz'de sardalye balıklarının dramatik azalışı ve Japonya'da deniz ürünlerindeki cıva kontaminasyonu nedeniyle ortaya çıkan Minamata hastalığı bütün çevreciler tarafından en çarpıcı örnekler olarak gösterildi.

Seminer her gün ortalama elli kişinin katılımıyla iki hafta sürdü. Katılanlar, Türkiye gündeminde yeni sayılabilecek çevre bilgileriyle, kavramlar ve terminolojiyle tanıştılar ve öğrendiler. İlerdeki yıllarda kuruluşların çevre alanında aynı dili konuşmasında bu seminer çok etkili ve yararlı oldu.

Sanayi kuruluşlarının sıvı, katı ve gaz atıklarının yarattığı çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi amacıyla yapılabilecek şeyleri araştırırken bu kuruluşların işletme izni alıp üretime geçmeleri için başlangıçtan itibaren kamu kuruluşlarından almak zorunda oldukları izin, görüş, lisans gibi şeylerin çokluğu dikkatimi çekti. Bazı sanayi tipleri için bu tür işlemlerin sayısı yirmiyi buluyordu. Özel sektör girişimcilerinin bir tesis kurmak için bu kadar çok kapı dolaşmak zorunda kalması onları bezdiriyor, bazı formaliteleri tamamlamadan işe başlıyorlardı. İşlemlerini kolaylaştırmak maksadıyla yapılabilecekleri görüşmek üzere ilgili bakanlıklarla bir dizi koordinasyon toplantısı düzenledim. Amacım girişimcinin sadece birkaç yere başvurması, başvuru yaptığı bakanlığın diğer bakanlıklarla görüşerek gereken işlemleri tamamlamasıydı. Bakanlık temsilcileri ilke olarak görüşümü kabul etmekle birlikte pozisyon değişikliği istemiyorlar, müteşebbisin kendi kapılarını çalmasını da ısrarla istiyorlardı. Hiçbir bakanlık koordineli bir işbirliğine yanaşmadı.

Sınav sonrası atanan personelin çoğunluğu okullarından yeni mezun olmuş genç arkadaşlardı. Fakültelerin şehir ve bölge planlama, kimya, biyoloji, dış ilişkiler mezunu olan bu arkadaşlar çalışmaya çok istekli olmakla birlikte iş deneyimleri olmadığı için başlangıç aşamasında yeterince hızlı olamıyorduk. Ancak bu geçiş dönemi kısa sürdü ve birkaç ay içinde çalıştıkları konulara hâkim oldular.

Müsteşarlığın üst yönetimindeki çalkantı nedense hiç durmuyor, kişisel çekişmeler yapılması gereken işlerin önüne geçiyordu. Bir müddet sonra Uğur Sümer Müsteşar Vekili olarak atandı.1980 yılı yaz mevsimi Türkiye’de de huzursuzlukların arttığı bir dönem oldu ve bilindiği gibi 12 Eylül 1980 tarihinde askerler yönetime el koydu.

Yeni Hükümet’te Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Devlet Bakanı Prof. Dr. Nimet Özdaş’a bağlandı. Kendisi İstanbul Teknik Üniversitesi’nde öğretim üyesi iken TÜBİTAK’ın kuruluş çalışmalarında yer almış, daha sonra NATO Genel Sekreteri Josef Luns’un bilimsel konulardan sorumlu yardımcısı olarak uzun yıllar Brüksel’de görev yapmıştı.

Müsteşarlığın üst yönetiminde değişiklikler yapıldı. Müsteşar olarak Refet Erim atandı. Kendisi hukukçu idi. TÜBİTAK’ın kuruluşunda Bakanla birlikte çalışmış olduğunu öğrendik. Uğur Sümer, Firuz Demir Yaşamış ve Nihal Atuk Müsteşarlıktan ayrıldılar. Çelen Birkan, Özdoğan Aktar, Ahmet Tekin ve Aydan Bulca Daire Başkanları olarak atandılar.

Çalışma alanımız giderek genişliyordu. Deniz kirlenmesi, özellikle Marmara ve İzmit Körfezi kirlilikleri çevre sorunu olarak çeşitli kuruluşları ilgilendiriyordu. Sanayiden kaynaklanan kirliliklerin önlenmesi için yasal dayanak olarak Umumi Hıfzısıhha Kanunu vardı ama günün koşullarında çok yetersiz kalıyordu. Çevre sorunları için başlı başına bir yasa olmalıydı.

Çevre çok geniş bir kavramdı ve zaman zaman daha önce hiç karşılaşmadığımız konular bu kavram içinde birden gündemimizin başköşesine oturuveriyordu. Örneğin Kapadokya’daki “zeolit” minerali olayı bunlardan biriydi. Tuzköy ve Karain köyleri ile komşularında insanların genç yaşta akciğer kanserine yakalanmaları üzerine yapılan araştırmalarda, evlerin sıvanmasında ve pekmez toprağı yapımında kullanılan volkan tüfü kaynaklı jeolojik malzemenin içinde bulunan zeolit mineralinin başta kanser üzere solunum yollarında çeşitli hastalıklara neden olduğu tespit edildikten sonra köyler başka bölgelere iskân edildi.

Benzeri bir sorun asbest kullanımıyla ilgiliydi. Yıllarca bütün dünyada ısı yalıtımı amacıyla kullanılan asbestin zamanla yıpranıp parçalanarak toz haline gelmesi ciddi sağlık sorunları yaratıyordu. Asbest tozlarının akciğer kanserine sebep olduğu anlaşılınca bütün ülkeler

asbest kullanımından vazgeçtiği gibi daha önce kullanılmış olanları da buldukları yerden sökerek güvenli depolama alanlarına taşımaya başlamışlardı. Türkiye’de asbest tozuna en fazla maruz kalanlar gemi söküm işçileriydi. İzmir, Aliğa’daki gemi söküm yerlerinde çalışanlar her gün asbest tozu soluma riski taşıyorlardı. Gerekli uyarılar yapılarak gemilerin asbestli bölümlerinin sökümünde maske kullanılması, sökülen asbestlerin özel atık depolama alanlarına gömülmesi sağlandı.

1980 yılının Kasım ayında ABD Çevre Koruma Ajansı’ndan gelen bir yazıda Türkiye’deki buzdolabı üretimi hakkında bilgi talep ediliyordu. Bilgi talebinin amacının ne olabileceği konusunda Refet Erim’le epeyce bir kafa yorduk ama bulamadık. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığından bilgi istedik. Yazımıza verilen cevaptan Türkiye’nin buzdolabı üretiminde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer aldığını anladık ama Çevre Koruma Ajansı’nın istek nedenini hala anlayamadık. Bu bilgiyi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında, DPT’den veya Devlet İstatistik Enstitüsünden değil de neden bizden istemişlerdi? Buzdolaplarının çevreyi ilgilendiren bir özelliği olmalıydı. Sonunda kimyacı arkadaşlardan öğrendik.

Buzdolaplarının soğutma sistemlerinin içinde bir gaz kullanılıyordu. Kloro-floro karbon adı verilen bu gaz soğutma sistemi içindeki kapalı ortamda bulunurken sorun çıkarmıyor, fakat buzdolabı hurdaya çıkıp soğutucu bölme delindiğinde havaya karışan bu gaz, atmosferin mezosfer tabakasında bulunan ozon katmanına kadar yükseliyor ve onunla kimyasal reaksiyona girerek ozonun parçalanmasına sebep oluyordu. Bizi güneşin morötesi ışınlarının zararlarından koruyan ozon tabakasının incelenmesi gözlerimizde retina hasarına, cildimizde kansere neden oluyormuş.

Türkiye’de buzdolaplarının hurdaya çıkması ABD ve Avrupa ülkelerinde olduğundan daha uzun bir zaman alıyordu. Bununla birlikte alınabilecek önlemler hakkında ilgili kuruluşlarla görüşüldü. Bu arada kloro-floro karbonların spreylerde itici gaz olarak kullanıldığını da öğrendik. Gazın ozon tabakası üzerindeki etkisi öğrenildikten sonra özellikle sanayileşmiş dünya ülkeleri sorunun çözümü ve giderilmesi için çalışmaya başlamışlardı. 1987 yılında Montreal Protokolü ile üretimi ciddi ölçüde kısıtlanan bu gazların üretimi 1996 yılında tıbbi amaçlar dışında tamamen yasaklandı.

Kurtboğazı Barajı Olayı

1981 yılı Mayıs ayı sonlarındaydı. Müsteşar Refet Erim'in başkanlığında bakanlıklar arası toplantıdaydık. Saat 15:00 sıralarında santral memuru yanıma gelerek eşimin telefonla görüşmek istediğini haber verdi. Önemli bir şey olmalıydı, çünkü santral memuru eşime toplantıda olduğumu söylemişti. İzin isteyip çıktım. Eşim o tarihlerde Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın Dış ilişkiler Dairesi Başkanıydı. Uluslararası bir konuda acil bir haber vereceğini düşünüyordum. Eşim radyodaki anonslardan haberimin olup olmadığını sordu. Olmadığını söyleyince Kurtboğazı Barajı'na zehir yüklü tanker devrildiğini, bu nedenle şehir suyunun içilmemesi ve kullanılmaması için Ankara Valiliği'nin radyodan aralıklarla duyuru yapmakta olduğunu bildirdi. Teşekkür edip toplantı salonuna döndüm ve durumu Refet Bey'in kulağına aktardım. Toplantı yönetimini daire başkanı bir arkadaşımıza bırakıp beraberce makam odasına çıktık. Valiliğin radyo anonsları sıklıkla tekrarlıyordu. Zehir etkisinin şehre ulaşip ulaşmadığına dair bilgi verilmiyordu. Hızlıca Enstitüsü'nü arayıp suyu tahlil edip etmediklerini sorduk. Tahlile başladıklarını ancak sonuçların yirmi dört saat sonra belli olacağını söylediler. Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun laboratuvarını arayarak onlara da aynı soruyu yönelttik. Tahlil edilecek suyun kendilerine tesliminden bir saat sonra sonuçları verebileceklerini ifade ettiler. Bir araçla ekip görevlendirip Kurtboğazı Baraj Gölünün farklı noktalarından alınan suların laboratuvara götürülmesini sağladık. Saat 18:00'e doğru sonuçlar geldi. Zehir falan yoktu, sular tertemizdi.

Durumu Ankara Valisi Dr. Mustafa Gönül'e bildirdik. Vali akşam haberlerinde televizyonda ve radyoda durumu anlatarak yaptırdığı zehir duyuruları için halktan özür diledi.

Ertesi gün Vali ile görüşüp olayın nasıl geliştiğini öğrendik. Kendisini Su Ürünleri Genel Müdürlüğü'nden arayan yetkililer, Kurtboğazı Baraj Gölü'ne zehirli madde taşıyan bir tankerin devrilmiş olduğunu, bu yüzden baraj gölünde yaşayan yüzlerce balığın öldüğünü ve kıyılarda ölü balıklara rastlandığını anlatarak tedbir olarak da Ankara'da şebeke suyunun kullanımının yasaklanmasını önermişler. Vali, haberin kaynağının kamu kuruluşu olması nedeniyle doğruluğunu araştırmadan duyuruyu yapmış. Suyun temiz çıkmasından sonra trafik kayıtlarından o bölgede kazaya uğrayan tanker olup olmadığı araştırıldı, yoktu.

Bir ay kadar sonra Kanada'da Manitoba Üniversitesi'nde ekoloji dersleri veren Dr. Fikret Berkes yaz tatili nedeniyle bulunduğu Ankara'da ziyaretime geldi. Akdeniz foklarıyla özellikle ilgileniyordu. Konuşmalar sırasında Kurtboğazı olayından da bahsettim. Olayı anlatınca hayretini gizlemedi ve balık ölümlerinin nedenini açıkladı.

İlkbaharda günler uzamaya başlayınca göl ve benzeri durgun sular da plankton üremeleri hız kazanıyordu. Ömürleri kısa olan planktonlar ölünce suyun dibine çöküyorlar, ölen planktonları yemek isteyen bakteriler bunun için suda erimiş olan oksijeni kullanıyorlardı. Günlerin iyice uzadığı mayıs, haziran aylarında bu olaylar dizisinin boyutları büyüyor ve sudaki oksijen azlığı balık yaşamını tehdit eden ölçülere varıyordu. Doğal göllerde oksijen azlığına dirençli olan turna, levrek gibi yırtıcı balıklar oksijen yetersizliği nedeniyle sersemlemiş olan balıkları yedikleri için ortalıkta ölü balık görünmüyor, ama Kurtboğazı Baraj Gölü gibi yapay alanlarda yırtıcı balık yoksa oksijen azlığı nedeniyle ölen balıklar kıyılara vuruyordu.

11 Ocak Olayı Hava Kirliliğinden Okullar Tatil Ediliyor

1981-1982 kış mevsimi yine karabasan gibiydi. Kasım ayından itibaren her akşam bütün şehir yoğun bir duman içinde kalıyordu. Eğitimler, denetimler faydasız değildi ama soruna çare olmakta yetersiz kalıyorlardı. Yakıt kalitesinin iyileştirilmesi hissedilir bir iyileşme sağlayabilirdi ama o günün koşullarında bu da yapılamıyordu. Seyitömer Dumansız Yakıt Tesisleri'ndeki üretim hala birkaç yüz ton mertebesindeydi. Kısacası Müsteşarlık üçüncü kış mevsimine girerken Ankara'nın hava kirliliğinin azaltılmasında henüz kayda değer bir ilerleme sağlayamamıştı.

8 Ocak 1982 Cuma günü Ankara'ya kar yağdı ve on santim kalınlığında bir örtü oluşturdu. Cumartesi ve Pazar günleri hava açtı ve dona çekti. Isı eksi on bir dereceye düştü. On bir Ocak Pazartesi günü ısı hızla yükselerek sıfır dereceye çıktı. Yoğun bir sis bütün şehri kapladı. Sabah Müsteşarlığa giderken kolay bir gün olmayacağını düşünüyordum.

O gün Devlet Bakanı Prof. Dr. Nimet Özdaş, Başbakanlık Çevre Müsteşarı Refet Erim ve Çevre Standartları Dairesi Başkanı Çelen Birkan

“

1981-1982 kış mevsimi yine karabasan gibiydi. Kasım ayından itibaren her akşam bütün şehir yoğun bir duman içinde kalıyordu. Eğitimler, denetimler faydasız değildi ama soruna çare olmakta yetersiz kalıyorlardı.

Ankara Sıhhiye Meydanı, 1980'li yıllar...

Kocaeli Valiliği'nde İzmit Körfezi kirlilik sorunlarının ele alınacağı toplantıya katılmak üzere Ankara'dan ayrılmışlardı. Müsteşara ben vekâlet ediyordum. Odama gelir gelmez ilk işim Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü Hava Tahminleri Dairesi Başkanı Dr. Taşkın Tuna'yı aramak oldu. O da Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirmişti. Fizik bölümünden mezun olmuştu, tanışıyorduk. Sesimi duyar duymaz *"Benden hiç hayır bekleme Tansu Bey, kırk sekiz saat süresince Türkiye üzerinden hiçbir cephe geçişi olmayacak, ne tedbir alman gerekiyorsa gecikmeden al"* dedi. Sonra da saat 09:00 için meteorolojik değerleri verdi. Yer sıcaklığı 0, nem % 95, rüzgâr hızı gündüsten 0,4 metre saniye ve 900 metre yüksekte inversiyon vardı.

Verdiği bu değerlerin hava kirliliğindeki anlamı şöyle idi. Hava sıcaklığı 0 dereceye yükselmiş olsa bile hafta sonu yaşanan aşırı soğuk nedeniyle kalorifer ve sobalar en yüksek kapasitede yakılıyor, haliyle de yoğun bir duman çıkışı oluyordu. Rüzgâr yok denecek kadar zayıftı, duman dağılmıyordu. Yukarı seviyelerde havadaki ısı tabakalanmasının tersine oluşması, yani inversiyon, dumanın yükselmesini de engelliyordu. Ve hepsinden önemlisi nem oranı Ankara'da hiç alışık olunmadık ölçüde yüksekti; sabahtan beri şehri kaplayan yoğun

sis, aşırı nemin gözle görünen haliydi. Sis dumanla etkileşmeye başlayınca solunum sistemi için çok daha tehlikeli olduğunu Londra örneğinden biliyordum.

İkinci olarak Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, Halk Sağlığı Laboratuvarı Müdürü Dr. Abdullah İleri'yi arayarak duman ve kükürt dioksit için hava kirliliği değerlerini sordum. Kabul edilebilir en yüksek değerlerin iki katından fazlaydı. Hava kirliliği ölçümleri yirmi dört saatte bir yapıyordu. Kendisine ölçümleri her saat başı yapması isteğimi iletince memnuniyetle kabul etti.

İki kuruluştan bilgileri aldıktan sonra ne yapmam gerektiğini düşünmeye başladım. Hava kirliliği kritik değerlerin üstüne çıkmıştı ve hızla yükselme eğilimindeydi. Kirliliği dağıtabilecek güçlü bir hava hareketi iki günden önce gerçekleşmeyecekti. Mutlaka bir şeyler yapılmalıydı. Kirlilik kaynağı duman olduğuna göre dumana sebep olan kalorifer, soba ve benzerleri söndürülmeliydi. Düşüncemi karar olarak benimsedim. Kirlenme durdurulmazsa Londra'daki gibi toplu ölümlerle karşılaşılabilirdi. Ankara'da duman çıkaran her şey derhal ve kesin olarak söndürülmeliydi. Durumu gerçek parametreleriyle bilen biri olarak kendimi Ankara halkının sağlığından sorumlu hissediyordum.

Saat ona doğru hava kirliliğinin daha önce görülenlerden daha yoğun ve kötü olduğunu pek çok insan fark etmeye başlamıştı. Müsteşarlığın on iki telefon hattı vardı. Hepsi çalışıyordu. TRT, basın, vatandaşlar ve hastanelerin göğüs hastalıkları bölümündeki doktorlar! Doktorların yakarışlarını hiç unutmuyorum. "Astımlı, amfizemli hastalarımızı koyacak yer bulamıyoruz. Çok zor durumdayız; ne olur bir an önce tedbirler alın!"

Aldığım kararı TRT kanalıyla Ankara halkına duyurabilecektim. Ancak Vali ve Belediye Başkanı var-

Milliyet, 12 Ocak 1982

ken duyuruyu benim yapmam uygun olmazdı. Ayrıca olaydan Bakanın ve Müsteşarın haberi yoktu. Onları da bilgilendirmeliydim.

Ankara Belediye Başkanı Süleyman Önder'i aradım, yurtdışında olduğunu öğrendim. Ankara Valisi Dr. Mustafa Gönül'le görüştüm, Kurtboğazi olayından dolayı bir duyuru yapmayı kabul etmedi. Başbakan Bülent Ulusu'yu aradım, toplantısı nedeniyle ulaşamadım.

İzmit'teki toplantı yeri değişmiş olduğundan Müsteşar Refet Erim'e ulaşamıyordum. Saat on bire doğru bağlantı kuruldu. Olup bitenleri baştan sona anlatıp Ankara'nın *söndürülmesi* gerektiğini söyledim. Hiçbir şey söylemeden dinledi ve görüş belirtmedi. Sözlerimi bitirince *"Bakan yanımda O'na anlat"* dedi. Aynı şekilde Bakana anlattım ve durumu gözünde canlandırması için *"Şu anda saat on bire geliyor ve Kızılay Meydanı'nda bütün araçlar farlarını yakmış olarak ilerliyor"* dedim. Bir yorum yapmadı, kirlilik değerlerini sordu. Son bilgileri aktardım ve değerlerin hızla yükselmekte olduğunu ilave ettim. *"Ankara bu değerleri daha önce görmüştü. Bütün kalorifer ve sobaları söndürürseniz şehirde panik yaratırsınız. Ancak resmi binalar için söndürme kararı alabilirsiniz"* dedi.

Ellerim böğrümde kalakalmıştım. Bana göre kirliliğin boyutlarının tartışılacak yanı yoktu ama insanlar içinde olup yaşamayınca durumun vehametini kavrayamıyorlardı. Çok sıkılmış, çok üzülmişim. Biraz sonra Vali Dr. Mustafa Gönül'ün aradığımı söylediler. Meğer benimle görüştüktan sonra Bakan Valiyi aramış ve şehirde panik yaratırsınız uyarısını ona da yapmış. Vali *"Tansu Bey, bizler Bakanın talimatı dışına çıkamayız; ne var ki, sizin de bildiğiniz gibi, bazı tedbirlerin de alınması gerekiyor. Bunu ben İl Hıfzısıhha Kurulu eliyle yapmayı düşünüyorum. Bana tedbir alınması gerektiğine dair bir yazı gönderirseniz Kurulu hemen toplantıya çağıracağım"* dedi. Yazıyı çabucak hazırlayıp kurye ile gönderdim. Saat on dörtte TRT'de İl Hıfzısıhha Kurulu'nun kararları yayınlanmaya başladı. Buna göre:

- Kaloriferler sadece akşamları bir kere 35 - 45 dereceler arasında yakılacaktı.
- İlk ve orta dereceli okullar iki gün tatil edilmişti.
- Haftanın tek günlerinde plakası tek sayılı, çift günlerinde plakası çift sayılı araçlar trafiğe çıkabilecekti.

- Bebeklerin, yaşlıların ve hastaların mecbur olunmadıkça dışarı çıkarılmaması isteniyordu.
- Evlerde hava kirliliğinin tesirinin azaltılması için amonyak buharı kullanılması tavsiye edilmekteydi.

Kararlar benim düşündüğüm gibi değildi. Hepsi olumlu idi ama hava kirliliğinin azaltılmasına ciddi ölçüde yardımcı olacak şeyler değildi. Bu arada her saat başında Dr. Abdullah İleri'den hava kirliliği ölçüm sonuçlarını alıyordum. Saat 14:00 itibariyle kirlilik daha önce Ankara'da hiç kaydedilmemiş değerlere yükselmişti. Kükürt dioksit bin miligram/metreküp; partikül madde (duman) beşyüz miligram metreküp seviyelerini geçmişti ki, bu değerler Dünya Sağlık Örgütü tarafından kabul edilen en yüksek değerlerin üç kat üzeriydi. Daha da kötüsü kirliliğin artma eğilimi hız kesmeden devam ediyordu.

Saat 15:00 sıralarında Bakan İzmit'ten arayarak durumu sordu. Gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra kirlilik değerlerini söyledim. Tekrar etmemi istedi, ettim. Telaşlı bir sesle, *"Her şeyi söndürün, sigara bile içilmemesi lazım, nasıl bu kadar yükseldi? Ne gerekiyorsa yapın! Biz de gece Ankara'da olacağız"* dedi. *"Sayın Bakanım bütün bunların olacağını size saat on birden önce arz etmiştim"* dedim.

Ankara tam bir kâbus yaşıyordu. Öğlen saatlerinde gece karanlığına gömülmüştük. Sadece arabaların farları değil, evlerin lambaları da yanıyordu. Sokaktaki insanlar arasında tek tük gaz maskesi takmış olanlar da görülüyordu. Hemen herkes kaşkolü ile ağzını burnunu kapatmaya çalışıyordu.

Biraz sonra Ankara Sıkı Yönetim Komutanı Recep Ergun Paşa'nın telefonunu bağladılar. Telefondaki gür ses yüksek perdeden bağıyordu. *"Tansu Bey! Bizim kapıcılarımız 35-45 dereceden anlar mı? Ben sabahtan beri bütün askeri birliklerdeki kalorifer ve sobaları söndürttüm! Kimseye sigara içirtmiyorum! Neden böyle zayıf kararlar alınıyor?!"* dedi. Bana bağıyor olsa da Komutanın durumu kavramış olması içimi rahatlatmıştı. Sükûnet içinde sabah ilk saatlerden itibaren olanları tek tek anlattım. Sözümü kesmeden sabırla dinledi, bitirince sakin ve saygılı bir tonla, *"Sizin mesuliyetlerini müdrük, akli başında bir idareci olduğunuz anlaşılıyor. Şu anda yanımda TRT'den bir ekip var. Onlara saat on altıdan itibaren Ankara'da bütün kalori-*

“

Ankara tam bir kâbus yaşıyordu. Öğlen saatlerinde gece karanlığına gömülmüştük. Sadece arabaların farları değil, evlerin lambaları da yanıyordu.

fer ve sobaların ikinci bir emre kadar yakılmayacağını duyurmalarını söyleyelim mi?" diye sordu. Benim de meteorolojik bilgilere ulaşım kirlilik değerlerini öğrendikten sonra yapmak istediğim buydu. "İsabetli ve yerinde bir karar olur Paşam" dedim.

Devlet Bakanı Prof. Dr. Nimet Özdaş ve beraberindekiler gece saat 23:00 civarında geldiler. Yeni gelişmeleri anlattım. Kirlilik değerleri izin verilen maksimum değerlerin beş katını aşmıştı. Yasak kararına ne derece uyulduğunu anlamak için sokak lambaları ışığında bacalardan duman çıkıp çıkmadığını denetlemek için birkaç saat cadde ve sokaklarda dolaştık. Gerçi o saatlerde kalorifer ve sobalar çoğunlukla söndürülmüş olurdu ama denetimlerde de tüten bir baca görmedik.

Yasak kararını Valilik de denetletmiş. Daha erken saatlerde başlamış olmalarına rağmen onlar da tüten baca görmemiş. Ertesi gün yapılan denetimlerde de bir iki baca dışında karara uymayan kalmadığı anlaşıldı. Pratik olarak Ankara bütünüyle kararları uyguladı. Bunda Ankaralıların kendi içinde bulunduğu kritik durumu idrak ederek sağduyulu davranması da büyük etken oldu.

12 Ocak 1982 Salı günü Bakan Nimet Özdaş, Refet Bey'i ve beni toplantıya çağırdı. Başbakanlık binasında yapılan toplantıya Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fahir İlkel ve bakanlığına bağlı genel müdürler de katılıyordu. Bir gün önceki olaylar özetlendikten sonra yapılabilecekler görüşülmeye başlandı. Fahir İlkel, binaların ısıtılmasında kullanılacak enerji kaynaklarının kirlilik sıralamasını en temiz olandan başlayarak yazdı:

- ❶ Elektrik
- ❷ Doğal gaz
- ❸ Mazot
- ❹ Fuel oil
- ❺ Kok kömürü
- ❻ Taş kömürü
- ❼ Linyit.

Ankara en kirli olan linyiti kullanıyordu. Türkiye'nin en iyi kalitedeki linyitleri Tunçbilek'te çıkarılıyordu. Tunçbilek linyitlerinin bir kısmı Ankara'da kullanılıyordu. Getirilen bu linyitin sadece yüz bin tonu yıkanmış (lave) iken, kalanı yataktan çıkarıldığı gibi (tuvenan) şekliyeydi. Ankara'ya yakın yerlerden kalitesi daha düşük linyitler de getiriliyordu.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fahir İlkel, yakıt kalitesinin iyileştirilmesi için hemen harekete geçilmesi gerektiğini söyledi. Sobalar-

da enerjisi ve verimi çok yüksek olan kok kömürünün yeniden kullanılmasına başlanması, kalorifer yakıtı olarak bilinen iyi kaliteli fuel oil kullanımının teşvik edilmesi, kalitesi düşük linyitlerin Ankara'ya getirilmesinin yasaklanması ilk planda alınacak tedbirler olarak belirlendi.

Devlet Kesenin Ağzını Açıyor

Ertesi gün Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan haber geldi. Haberde; Bakanın, Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu ile görüşerek taşkömürü ithalatı için yirmi altı milyon dolar tahsisat sağladığı, bununla Arjantin'den koklaşabilir taşkömürü ithal edilerek İskenderun Demir ve Çelik Tesisleri'nde koklaştırılacağı ve önümüzdeki kış mevsimi için Ankara'ya yetiştirileceği bildiriliyordu.

11 Ocak Ankara Olayının Sonrası

On bir Ocak günü Başkent'in yaşadığı olağanüstü hava kirliliği için getirilen kısıtlamalar ve yasalara büyük ölçüde (%95) uyulduğu gözlem ve tespitlerle anlaşılmıştı. Duman çıkmayınca ertesi gün kirlilik seyrelemeye başlamış, salı günü öğleden sonra başlayan hafif bir doğu rüzgârının da etkisiyle şehir normal görünümüne dönmüştü.

Çarşamba günü başlayan güneyli rüzgârlarla Ankaralıları rahat bir nefes almış, okullar yeniden öğretime başlamıştı. Tek-çift plaka uygulaması pazar günü sona erdirilmişti. Müsteşarlıkta kendi içimizde toplantılar yaparak konuyu yeni baştan enine boyuna tartıştık. Geldiğimiz noktada hava kirliliğinin azaltılması için yakıt kalitesinin, yakma verimliliğinin ve yalıtım etkenliğinin artırılması ve iyileştirilmesi gerektiği sonucuna vardık ve kendi aramızda buna yakıt, yakma ve yalıtım karşılığı olan "Üç Y Kuralı" adını verdik.

Refet Erim'in Müsteşarlığı döneminde Ankara hava kirliliği değerlerini her gün, odasındaki milimetrik kâğıtlardan oluşan bir pano üzerine işliyorduk. Bu işle görevli uzman Haydar Sadi Halat odama gelerek On Bir Ocak için panodaki kâğıdın yetmediğini söyledi. Panoda mevcudun üstüne bir kâğıt daha ekledik. Grafik çizgisi yeni kâğıdın da en üstüne çıktıktan bir gün sonra başladığı yere indi.

O gün bütün olayların merkezinde olduğum için bundan sonra hava kirliliği ile benim ilgilenmem bekleniyordu. Tabiri caizse hava kirliliği işinin ihalesi üstüme kalmıştı.

Daha çok Devlet Planlama Teşkilatı ile görüşerek, zaman zaman da ilgili bakanlıklar, valilik, yerel yönetimler ve akademik kuruluşlarla bir araya gelerek önümüzdeki kış mevsimi için alınması gereken önlemler, yapılması gereken işleri görüştük. Sonuçta otuz maddelik bir kararlar dizisi çıktı.

Kararlar ilgili yerlere yazılı olarak bildirildi. Birkaç gün sonra Ankara Çimento Fabrikası'nın Müdürü aradı. Kararlar dizisinde bu fabrikanın bacasına filtre taktırması da vardı ve kış başlamadan işi tamamlamış olmaları gerekiyordu. İşin uzayabileceğine dair mazeretler gösterdi ve *"Taktırmazsak ne olur Tansu Bey?"* diye sordu. Cevap olarak *"Üzülerek fabrikanızı kapatırız"* dedim. *"Hayır, kapatamazsınız, yetkiniz yok"* diyemedi. Fabrikayı kapatmak için yeterli yasal dayanağın olmadığını ikimiz de biliyorduk. Ancak On bir Ocak'ta yaşananlardan sonra kimsede önlemlere itiraz edecek hal kalmamıştı. Önlemler doğrudan insanların sağlığını korumayı hedefliyordu. Haklı olmak en güçlü yasaya sahip olmak gibiydi. Ertesi yıl kendisiyle bir toplantıda karşılaştım. *"Sizin yüzünüzden birkaç kere yüreğim ağzıma geldi. Sabah fabrikaya gelirken bacada duman görmeyince eyvah fabrika arızaya geçti, üretim durdu diye panikliyor, filtre taktırdığımızı hatırlayınca rahatlıyordum."* diyerek sonuca hoş bir yorum getirdi.

1982 Eylül'ü sonunda İskenderun Demir Çelik'te üretilen kok kömürlerinin yük vagonlarıyla Ankara'ya taşınması gerekiyordu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan aradılar ve demiryolu hattının şeker pancarı taşıyan yük katarları nedeniyle dolu olduğunu, tarife değişikliği olmazsa kok sevkiyatının aksayacağını söylediler.

Devlet Demir Yolları'nda (DDY) ilgili kişiyle telefonla görüşerek durumu anlattım. Bana şeker pancarı kampanyasıyla yolcu trenlerine ait seferlerin tarifelerini iletti. Tarifeyi aksatmayan bir program olursa yeni yük trenlerini yola çıkarabileceklerdi. İş başa düşmüştü. Saatlere bakıp yeni bir tarife oluşturmaya çalışıyordum. İskenderun'dan gece yarısından sonraki çıkışlar diğer seferlere engel olmayacak gibi görünüyordu. Taslağımı DDY ilgisine ilettim, kabul ettiler ve sevkiyat başladı.

Bir taraftan da düşünüyordum. Çok değil, daha beş sene öncesine kadar toyların, ceylanların peşinde koşarken oturmuş Ankara'nın yakacağı kömürün sevkiyatı için marşandiz tarifesi düzenlemeye çalışıyordum. Kırk yıl düşünsem aklımın ucundan bile geçmeyecek bir şeydi.

O yıllarda Tunçbilek linyitlerinin üç yüz bin tonu yıkaniyordu. Lave Tunçbilek olarak bilinen bu iyi kaliteli kömürün yüz bin tonu Başkent'e getiriliyordu. Kalan iki yüz bin tonun nerede kullanıldığını bilmiyordum. Soruşturdum ve askeri birlikler tarafından kullanıldığını öğrendim. Telefonda, Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda ikmal işlerinden sorumlu olduğu söylenen bir albayla görüştüm. On bir Ocak olayını özetleyerek lave linyitlere şehrin büyük ihtiyacı olduğunu, askeri birliklerin göreceli olarak daha açık alanlarda konuşlanmış bulduklarını belirterek tuvenan kömür kullanmalarının büyük bir sakınca yaratmayacağını söyledim. On bir Ocak tarihinde kendisi de Ankara'da imiş. Önerimi tereddütsüz kabul etti.

Başkent'de yaşanan hava kirliliğinde binaların ısıtılmasından kaynaklananlar en büyük paya sahip olmakla birlikte sorunun tek nedeni değildiler. Trafik ve sanayiden kaynaklanan hava kirliliği de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü. Özellikle yaz aylarında, soba ve kaloriferler yanmıyorken, havanın durgun olduğu sabah saatlerinde, sarı gri bir sis gibi görülen kirlilik trafik ve sanayiden kaynaklanıyordu. 1980'li yıllarda katalitik konvertör, egzoz ölçümü, kurşunsuz benzin gibi şeyler yoktu. Sanayi atıkları için de kalite standartları henüz oluşmamıştı. Alıcı ortam ölçümleri de ilkel yöntemlerle yapılıyordu. Eldeki imkânlarla kirliliğin trafik ve sanayiden kaynaklanmalarıyla da mücadele etmeye çalışıyorduk. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu az da olsa işimize yarıyordu.

Ankara'ya kaçak kömür girişleri azalmış ama bitmemişti. Bazı geceler zabıta ekipleriyle beraber şehre giren yollarda bekliyor, yakaladığımız kamyonlardaki kömürleri çevre ilçelerdeki okulların kömür-lüklerine boşalttırıyorduk.

Birkaç yıl içinde dairemde çalışan personel sayısı artmıştı. Çalışanların hepsi Müsteşarlığa sınavla girmişlerdi. Bunun olumlu sonuçları, verimlilikte ve çalışma kapasitesinde açıkça görülüyordu. Bir iki istisna dışında herkeste çalışma azmi, yeni şeyler öğrenme isteği, dikkat ve izleme yeteneği vardı. İşlerinde ve sosyal çevrelerinde adil

“

Başkent'de yaşanan hava kirliliğinde binaların ısıtılmasından kaynaklananlar en büyük paya sahip olmakla birlikte sorunun tek nedeni değildiler. Trafik ve sanayiden kaynaklanan hava kirliliği de göz ardı edilemeyecek kadar büyüktü.

ve dürüst davranıyorlardı. İş yükümün ağırlığına karşı bu yükü güvenle paylaşabildiğim genç çalışma arkadaşlarım olmuştu. Yeni bir konu geldiği zaman önce kendim üzerinde çalışıyor sonra ilgili personelimi bilgilendirip yönlendiriyordum. Ülkenin ekolojik yapısının özellikleri ile doğal ve kültürel değerleri hakkında ise personelimin tamamını bilgilendiriyor, Orman Bakanlığı'nda çalışırken elde etmiş olduğum kazanımlarımı onlarla paylaşıyordum.

Ankara hava kirliliğinin azaltılması için yapılan çalışmalarda linyit kömürlerini daha verimli yakacak sistemlerin arayışı içindeydik. On bir Ocak olayından sonra sağdan soldan kirliliğe çare olacağı ileri sürülen fikirler Müsteşarlığa ulaşıyordu. Hatırladığım kadarıyla on civarında öneri geldi. Çoğu bacalara filtre takılması suretiyle dumanın yok edileceği üzerine tasarlanmıştı. Kimse filtre sistemlerinin kapasitelerinin sınırlı olduğu gerçeğini hesaba katmıyordu.

Bir gün Refet Erim, Kayseri'den gönderilen bir mektubu bana ilettiler. Mektup sahibi, hava kirliliğine kesin çare bulduğunu, sadece Müsteşara açıklayabileceğini, yol parasının karşılanması halinde Ankara'ya gelebileceğini bildiriyordu. İrtibat telefonu da vermişti. Yol parasını karşılayabileceğimiz bir ödenek yoktu ama meblağ da atla deve bir şey değildi. Cebimizden karşılayacaktık. Gelmesi için telefon ettik, geldi. Orta yaşlı bir memur emeklisiydi. Açıklamada bulunurken odada Müsteşardan başkası bulunsun istemiyordu. Müsteşar, benim hava kirliliğinin kontrolünden sorumlu daire başkanı olduğumu, teknik konularla ilgilendiğimi söyleyerek ikna etti. Ayağa kalkıp odanın ortasına geldi ve sağ elinin işaret parmağıyla "bir" işareti yaparak büyük bir sırı ifşa ediyormuşçasına, "Bir kat daha" dedi. Anlamamıştık. Refet Bey'le birbirimize baktık. Sonra açıkladı. Ankara'daki bütün binaların üstüne bir kat daha çıkılmalıymış, bu yeni katlara kimse yerleşmemeliymiş, bacalar bu yeni kata bağlanmalı ve duman orada hapsedilmeliymiş.

1983 yılı ilkbaharında bir öneri de İzmir'den geldi. Öneri sahibi linyitleri dumansız yakabildiğini ve bunu Müsteşarlık ilgililerine göstermek istediğini bildiriyordu. Refet Erim İzmir için beni görevlendirdi. Gidip gördüm. Kibar ve akli başında bir insandı. Sauna işletiyormuş. Saunayı daha az maliyetle daha iyi nasıl ısıtırmı diye düşünürken bize göstermek istediği mekanizmayı geliştirmiş. Saunasının kazan dairesine girdik. Satın alınmış olan linyit kömürü önce basit bir kırıcıda ceviz büyüklüğünde parçalar haline getiriliyordu. Aynı

büyükklüğe getirilen kömür parçaları, kıyma makinesinde olduğu gibi, bir sonsuz vida yardımıyla düzenli ve yavaş bir şekilde yanma bölümüne taşınıyordu. Yanma bölümüne bir kenardan küçük bir brülör marifetiyle hava üfleniyordu ve her yerde is pas içinde yanan linyit neredeyse bembeyaz bir alevle pırl pırl yanıyordu. Sonra çatıya çıkıp bacaya baktık. Dumanın “d”si bile yoktu. Çok, ama çok sevinmişim. Sadece Başkent’te değil, linyit yakılan her yerde işe yarayacak, duman sorununu çözecek, enerji verimliliğini artıracak bir çözümdü. Sauna sahibi haklı olarak uygulamaya geçilmeden önce icadının patentini ve telif hakkını talep ediyordu. Elimden geleni yapacağımı söyleyip Ankara’ya döndüm.

Anlattıklarım Müsteşarlıkta günün konusu haline geldi. Mekanizmanın bütün devreleri çok iyi ve doğru düşünülmüştü. Herkes heyecanlı idi. Nereden başlayacağımızı düşünüyorduk. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu hepimize doğru adres gibi geldi. Konuyu Kurum Yöneticisine telefonla bizzat Refet Erim aktardı. Tandoğan Meydanı’ndaki tesislerine gidip görüştüm. Onlar da mekanizmayı çok akıllıca buldular. Patent durumu için gereken araştırmayı yapıp bizi haberdar edeceklerini söylediler.

İki hafta sonra gelen yazıda mekanizmanın yakın benzerinin Almanya’da bir Alman mühendise ait patentle kullanılmakta olduğu, Patent Enstitüsünün bir başvuru halinde durumu MKE’ye soracağı, bu sebeple tekrar bir patent verilmesinin mümkün olamayacağı bildiriliyordu. MKE olarak sauna sahibi ile bir ortaklık kurmaları yolundaki teklifimiz, kendileri açısından geçerli nedenlerle reddedildi. Sauna sahibi de hayal kırıklığına uğramış, kendisini geri çekmişti. Kışa doğru genel seçim yapıldı. Üst yönetimde değişiklikler oldu. Ne yazık ki hava kirliliği ile mücadelede çok etkili olabilecek bu mekanizmayla tekrar ilgilenme şansım olmadı.

Kuruluşumuzun üçüncü yılında Büyük Britanya Büyükelçiliği kitap alımları için Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı’na yirmi bin sterlin değerinde bir bağışta bulundu. Yayınlarının kataloglarını getirip çevreyle ilgili bulduğumuz kitapların listesini oluşturduk. Yurt dışından üç yüze yakın kitap alımı gerçekleştirdik. Çevre bölümü bulunan üniversitelerin hocaları bir kitaplık oluşturduğumuzu öğrenince büyük ilgi gösterdiler. Ödünç alınan kitapların çoğu geri gelmedi. Elimizde

kalanlardan yararlandık. Bu kitaplar arasında düşük kalorili linyitlerin verimli bir şekilde yakılmasını sağlayan, yanma sırasında oluşan kükürt dioksiti tutan teknolojiyi anlatan bir yayın da vardı. Kullanılan terminoloji bana yabancıydı ama başka kitaplar da karıştırarak anlamaya çalıştım. Akışkan yatak teknolojisi adı verilen bu yakma sisteminin Türkiye’de kullanılıp kullanılmadığını araştırdım. Adını bilen bile çıkmadı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nin Mühendislik Fakültesi’nde ilgililerle görüştüm ve bu teknolojinin ülke şartlarında kullanılma durumunun belirlenmesi amacıyla bir proje hazırlamaları için anlaşma yaptım. Proje giderlerini Müsteşarlık bütçesinden karşıladım. Proje sonucunda, akışkan yatak teknolojisinin ülkemiz şartlarında uygulanabileceğini tespit edildi. Ancak sauna olayında olduğu gibi, üst yönetim ve görev değişiklikleri nedenleriyle bu teknolojinin hayata geçirilmesiyle de ilgilenme şansım olmadı.

Çevre Kanunu

Çevreyle ilgili yasal düzenlemeler yapmak ihtiyacı Müsteşarlığın kuruluşundan bu yana hissedilmekteydi. Müsteşar Refet Erim ve Hukuk Müşaviri Demet Işık hukuk ilkelerini ve tekniğini iyi bilen hukukçulardı. Ben ve diğer daire başkanı arkadaşlar, uzmanlar yeri geldikçe kendi alanlarımızda katkı yapıyorduk.

Çevre Kanunu ve Millî Parklar Kanunu 1983 yılı Ağustos ayında TBMM’de art arda kabul edildiler. Çevre 2872, Millî Parklar 2873 sayılı yasa olarak resmi gazetede yayınlandı. Millî parklardaki ilk daire başkanım Zekai Bayer o tarihte Kurucu Meclis Üyesi idi. Bu iki kanun tasarısını yasalaşmasında emek ve gayreti oldu.

Gökova Körfezi’ne Termik Santral

İmar ve İskân Bakanlığı koordinatörlüğünde yürütülen Sanayi Arsaları Yerleşimi Komisyonu toplantılarına dairemden Öznur Özer veya Nuran Talu katılıyorlardı. İkisi de ODTÜ, Bölge Planlama Bölümü mezunu çok çalışkan ve sorumluluklarının farkında olan arkadaşlardı. Toplantılar bir buçuk, iki ay arayla yapılıyordu. Toplantı öncesi ve sonrası konuları birlikte değerlendirirdik. 1982 yılı Haziran ayında bir toplantı sonrası Öznur Özer’in anlattıklarını dinliyordum. Son olarak “Türkiye Elektrik Kurumu, Gökova Körfezi’nin Ören Beldesinde lojman yapmak için izin istedi” dedi. “Lojman sanayi kuruluşu de-

Fotoğraf: Zafer Kızılkaya, Gökova Termik Santrali

ğil ki, sizin komisyonda ne işi var? Olumlu görüş verseydin” dedim. “Ben de öyle yaptım.” dedi.

İki ay sonra yapılan toplantıdan döndüğünde ilk sözü *“Başkanım, Türkiye Elektrik Kurumu lojman yapmak istediği yerde termik santral de kurmak istiyor, üyeler henüz görüş bildirmediler”* oldu. İşin rengi değişmişti. TEK gelebilecek tepkilere karşı ihtiyatlı davranıyordu. Bir sonraki toplantıda görüş bildirebilmek amacıyla kendilerinden bilgi istemesini söyledim. İki ay sonra TEK’ten yarım sayfayı bile doldurmayan iki paragraflık bir yazı geldi. İlk paragrafta santralin amacı, yeri, kullanacağı kömür miktarı, üretim kapasitesi, ekonomik ömrü bildiriliyordu. İkinci paragrafta kül miktarı, depolama alanı ve baca gazı atıkları veriliyordu. Rakamlar içinde bugün bile hatırladığım bir değer vardı. 29 ton/hr SO₂. Termik santralin bacasından saatte 29 ton kükürt dioksit salınacaktı. Azot ve karbon bileşikleri de hesaba katıldığında gaz emisyonu toplamı 60 ton saati geçiyordu. Duman bu hesaba dâhil değildi. Öznur Özer’e bu değerlerin ne an-

lama geldiği hakkında görüşme olup olmadığını sordum, olmamıştı. Öğle tatilinde herkes yemekten hesap makinesinin başına geçtim. Kükürt dioksit salınımının toplamı yılda 250 bin tonu geçiyordu. Toplam gaz emisyonu 600 bin tona yaklaşıyordu.

Bulduğum değerler yüksek gibi geliyordu ama elimde karşılaştıracak bir veri yoktu. Aklıma Ankara geldi. Kış aylarında hava kirliliğinden ölüp bittiğimiz Ankara’da havaya verdiğimiz gaz atıkları hesaplamamıştık. Dosyaları çıkardım. Yakıt programındaki yakıtların miktar ve kaliteleri üzerinden hesaplamalar yaparak atık değerlere ulaştım. Koskoca Ankara’nın yıllık toplam gaz salınımı kurulması planlanan termik santralinki kadar değildi. Öznur Özer’le işlemleri tekrar yaptık. Hata yoktu. Yazıları da alıp Müsteşar Refet Erim’in yanına çıktım. Olayı baştan sona anlattım ve *“Eğer biz çevreyi korumaktan sorumlu bir kuruluşsak atık değerleri çok yüksek olan bu santralin yapılmasına karşı çıkarız”* dedim. Hesapları onunla da gözden geçirdik. Bütün işlemler doğrudu. Sayıların büyüklüğünden, o da benim gibi etkilenmişti. Bu arada Müsteşarlıkta *“Çevre Kanunu”* tasarısı hazırlanmış Bakanlık aracılığıyla TBMM’ye gönderilmişti ama hemen çıkacak gibi görünmüyordu. Güçlü bir yasal dayanağımız olsa daha etkili olurduk diye düşünüyorduk fakat eldekilerle de yapılacak şeyler vardı. Planlanan termik santralin atıklarının çevreye verebileceği zararları belirten bir yazı hazırlayıp TEK’e gönderdik. Cevap yazısında Gökova Körfezi’ne ait meteorolojik bilgilere atfen termik santralin bacasından çıkacak gazların seyrelerek geniş bir çevreye yayılacağından, tahrip edici lokalize etkileri olmayacağına yer verilerek yapımı için olumlu görüş vermemizin beklendiği ifade ediliyordu. Bu kez Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü’ne yazarak termik santralin olası gaz salınımlarının etkilerini sorduk. Verdikleri yanıtta baca gazlarının körfez coğrafyasındaki bitki örtüsüne zarar vereceği kesin bir dille belirtiliyordu. Diğer bakanlıklar da santrale henüz olumlu görüş vermemişlerdi.

Müsteşarlığa Vekâlet

Bir dizi yazışma ile tartışma devam ederken genel seçimler oldu ve 1983 yılı sonunda Turgut Özal Kabinesi göreve başladı. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Devlet Bakanı İsmail Özdağlar’a bağlandı. Türki-

ye Petrolleri Anonim Ortaklığı Genel Müdürlüğü, Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü ve daha birkaç kuruluş da İsmail Özdağlar'a bağlanmıştı. Kabinenin en genç bakanı olma unvanını taşıyordu. Müsteşar Refet Erim görevden alındı. Yerine kimin atanacağı hakkında kimsenin bilgisi yoktu. Mesai bitimine yakın telefon çaldı. Bakanın beni beklediğini söylediler. Odasında yalnızdık. Müsteşarlık görevi için bir aday arayışı içinde olduğunu, adayın siyasi bir kimliğinin de olması gerektiğini, kendisinin Müsteşarlık çalışanları arasında bir araştırma yaptığını ve yeni müsteşar bulununcaya kadar bu makama benim vekâlet etmemin uygun olacağına karar verdiğini söyleyerek kutladı. Müsteşar bulunup vekâletim sona erince müsteşarın sağ kolu olarak görev yapacağımı da ilave etti. Doğrusu hiç beklemiyordum. Şaşırmıştım ama takdir edildiğimi görmekten de memnun olmuşum. Teşekkür ederek elimden gelenin en iyisini yapma gayreti içinde olacağımı söyledim.

Müsteşarlık görevlerine yabancı değildim. İşim gereği sık sık birlikte çalışıyorduk. Refet Erim'le daha yakın bir çalışmamız olduğu gibi genel vekâleti de bana vermişti. Ankara'da olmadığı zamanlar işlere ben bakıyordum.

Her gün akşam mesaiden sonra mapaları alıp Bakanlığa gidiyordum. İsmail Özdağlar çok kategorik bir insandı. Müsteşar için özel bir bekleme odası ayırmıştı. Sıram geldiği zaman bu odaya kendisi gelir ve beni içeri alırdı. Genel müdürler ise görüşme öncesi Özel Kalemde bekliyordular. Yazıları imzasına sunmadan önce konuyu özetler, Müsteşarlığın yaklaşımını gerekçeleri ile açıklardım. Çok zeki bir insandı. Daha önce sorunlu olan bazı konuları hemen kavramış ve doğru çözümler getirmişti. Tavrı ve yaklaşımı o zamana kadar kimsede görmediğim ölçüde kibardı. Bir akşam gündemimizdekileri anlatmış, imzalarını almıştım. Son bir konuyu anlatırken Özel Kalem Müdürü girdi ve bir not iletip çıktı. Bakan notu okuduktan sonra bana döndü ve "*Sayın Müsteşarım, iki milletvekili acil bir mevzu için dışarıda bekliyorlarmış, görüşmemiz bittiyse kendilerini içeri alabilir miyim?*" dedi. Güle güle demenin bu kadar nazik şeklini görmemişim, iznini isteyip odadan ayrıldım.

İki ay kadar böyle uyum içinde çalıştık. Bir akşam yine gündemdeki konuları görüşmüş, yazıları imzalatıp ayrılmıştım. Ertesi gün Müste-

şarlık makamına gelen telefonlarda Orhan Türköz'ün gelip gelmediği soruluyordu. İlk önce aymadım ama tekrarlanınca Müsteşar olarak atandığını anladım. Öğleden sonra Bakanlıktan arayıp Bakanın Orhan Türköz'le beraber geleceğini söylediler. Kendilerini karşıladım. Bakan durumdan hoşnut görünmüyordu. Tahminimce kabul etmekte zorlandığı bir isim siyasi olarak dayatılmıştı. Kısa bir tanışma faslından sonra ayrıldı. Orhan Türköz ismini daha önce duymuştum. Tarım Reformu Müsteşarlığı'nda görevliydi. Ziraat Yüksek Mühendisiydi. O da sıkıntılı görünüyordu. Kendisine birkaç gün içinde ilgili yönetici ve uzmanlarla birlikte brifing verebileceğimi söyledim.

Brifing sırasında haliyle hava kirliliği ağırlıklı olarak anlatılıyordu. Orhan Türköz anlattıklarımı memnuniyetsiz bir ifadeyle dinliyordu. Sözümü bitirince "*Gündeminizde niye filtre yok?*" şeklinde bir soru yöneltti. Filtrenin de gündemimizde olduğunu, ancak iyi kalitedeki yakıtın yüksek verimle yakıldıktan sonra devreye girmesiyle rasyonel sonuç alınabileceğini söyledim. Filtrelerin ne kadar yararlı olduklarını anlatarak eğer önceliği filtreye vermiş olsaymışız Ankara'nın sorununu çoktan çözmüş bulunacağımızı sözlerine ekledi.

Müsteşarlığın kuruluşundan beri dört müsteşarla çalışmıştım. Hiçbiri teknik konularda uzmanlık görüşlerine ters bir yaklaşımda bulunmamıştı. Akademisyen bir arkadaşımın baca filtreleri alanında çalışma yaptığını, bir şirket kurarak uygulamaya geçme niyetlerinin olduğuna dair söylentiler kulağımıza çalındı.

Tahmin edileceği gibi uyumlu bir çalışma olmuyordu. Nitekim bir ay kadar sonra Daire Başkanlığı görevime son verildi ve kızağa çekildim. Beni yeni atanacak müsteşarın sağ kolu, yani müsteşar yardımcısı yapacağını söyleyen Devlet Bakanı İsmail Özdağlar asıl görev pozisyonum olan daire başkanlığından da almıştı. Politika nasıl bir şeydi böyle!

Bir süre sonra, 1984 yılı Haziran ayında, Turgut Özal Hükümeti, Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nı, Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü haline getirdi. Orhan Türköz bu "tenzil-i rütbe" olayını beğenmedi ve ayrıldı. İçişleri Bakanlığı'ndan Mehmet Özgün, Çevre Genel Müdürü olarak atandı. Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunuydu. İçişleri Bakanlığı'nda çeşitli pozisyonlarda yöneticilik yapmıştı. Müsteşarlıktaki çalışmalarından haberdar olmuştu. Yeri geldikçe fikir danışıyordu.

Gökova Termik Santrali Yeniden

Üst yönetimde çok sık gerçekleştirilen değişiklikler nedeniyle Gökova Körfezi'nde yapılması planlanan termik santralle ilgili işler aksamıştı. Ancak bu süre içinde Gökova Körfezi'ne termik santral yapılacağı haberi Bodrum'da duyulmuş, başta mavi yolculuk gezisi yapan teknelerin kaptanları olmak üzere yöre insanları, santralin bölge turizmini ve çam balı üretimini olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle karşıt görüşteki seslerini yükseltmeye başlamışlardı. 1984 yılı yazında sesleri, Muğla'da denetimler yapmakta olan Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu müfettişleri tarafından duyulmuştu. Müfettişler halkın tepkisine raporlarında yer vermişler ve raporlarını ilgili kamu kuruluşlarına göndermişlerdi. Bu konuda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan gelen yazıda Başbakanlık Çevre Genel Müdürlüğü, Türkiye Elektrik Kurumu Genel Müdürlüğü ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü toplantıya çağrılıyordu. Toplantı Bakan başkanlığında yapılacaktı. Mehmet Özgün birlikte gitmemizi istedi, kalktık gittik.

Toplantı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın Konya Yolu üzerindeki binasında yapılacaktı. Bakanlık makamının özel toplantı salonuna alındık. TEK, toplantıya yedi kişilik bir heyet göndermişti. Üç kişi de DSİ'den gelmişti. Biraz sonra Bakan Cemal Büyükbaz içeri girdi. Hepimiz ayağa kalktık. Bakan masanın başındaki koltuğuna doğru ilerlerken eliyle TEK'ten gelenleri işaret ederek öfke dolu bir sesle *"Siz! Biz siyasetleri hiç düşünmüyorsunuz! Memlekette santral kuracak başka yer mi bulamadınız?! Nedir bu? Bizi vatandaşlarla karşı karşıya getiriyorsunuz!"* diyerek TEK heyetini iyi bir fırçaladı. Yerine oturdu. Çok kızmış olduğu belli oluyordu. DSİ grubuna döndü ve aynı öfkeli sesle *"Siz! TEK'in ihtiyacı olan suyu içerilerde bir yerlerde temin edemiyor musunuz?"* diye gürlledi. DSİ grubundan biri, *"Havzada yağış boldur efendim, sorun olmaz"* şeklinde bir cevap verdi. *"İyi öyleyse! Bulun!"* dedi ve masadan kalkarak aynı öfkeli tavırla salonu terk etti.

Toplantı başladığı gibi bitmişti. TEK'ten gelenler de, biz de ağzımızı açamamıştık. Çantalarımızı toparlayıp döndük.

Aynı Cemal Büyükbaş yedi ay sonra gazetelerin birinci sayfalarında iri puntolarla yer alan beyanatını verdi. "*Gökova'da santrale karşı çıkan cahildir!*"

Neler olup bittiğini az çok tahmin edebiliyordum. TEK bürokratları Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cemal Büyükbaş'a ulaşip bir şekilde onu etkilemeyi, görüşünü değiştirmeyi başarmışlardı. Santralin bacasını çok yükselterek gaz atıkların geniş bir çevreye yayılmasının sağlanması, bu yolla yerel olumsuzlukların önüne geçilmesi, ilgili bütün kuruluşlara çözüm olarak sunuluyordu. Genel hava da termik santralin yapımından yanaydı. Çevre Genel Müdürlüğü'ne en büyük destek Bodrumlulardan geliyordu. Gökova Körfezi'nin doğal yapısını bozabilecek olasılığa karşı hassasiyet gösteriyorlardı.

Bodrumluyu Üzer miyiz?

1985 yılı yaz tatili için geldiğim Bodrum'da, Bodrum Gönüllüleri Derneği Başkanı Saynur Gelendost ile tanıştım, beni İlçe Turizm Müdürü Emine Hanım'a götürdü. Gökova Körfezinde kurulması planlanan santralin çevreye yapabileceği olası etkiler konusunda benden bilgi aldı. O günlerde Turgut Özal'ın Bodrum'a gelmesi beklendiğinden, hazırlıklı olması gerekiyordu. Beklendiği gibi, hafta içinde Başbakan Bodrum'a geldi. Yine beklendiği gibi ilçenin turizm aktiviteleri hakkında bilgi almak için Emine Hanım'ı çağırmış. Kendisi güncel turizm faaliyetlerini anlattıktan sonra termik santral olayının kapitanları nasıl tedirgin ettiğini söyleyerek santralin olası doğa tahribatına dikkat çekmiş. Turgut Özal, santralin bacasının yükseltilerek sorunların giderileceğini söyleyince, Emine Hanım yüksek bacanın hava kirliliğini çok daha geniş alanlara yayacağını eklemiş. Bunun üzerine Turgut Özal "*Bak benim Aktur'da evim var. Fırsat buldukça buraya geliyorum. Ben de Bodrum'lu sayılırım, Bodrum'luyu üzer miyiz? Santral için bir çözüm buluruz!*" demiş.

Kısacası, Gökova Körfezi'nde kurulması planlanan termik santral yeri için başlangıçta Başbakan Turgut Özal ısrarcı değildi. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Cemal Büyükbaş yer seçiminin yanlış olduğunu düşünerek sert bir şekilde karşı çıkmıştı. Buna rağmen Türkiye Elektrik Kurumu bürokratları Başbakanı ve Bakanı etkilemiş ve tam aksi yönde karar alınmasını sağlamışlardı. Sonradan kulağıma

gelenlere göre, “İstanbul Boğazı Köprüsü’nün yapımına karşı çıkanlarla, Gökova Körfezi’nde santrale karşı çıkanlar aynı zihniyete sahiptirler” tezini işleyerek bu sonuca ulaşmışlardı.

Köyceğiz Dalyanı Kumsalındaki Deniz Kaplumbağaları

1985 yılı başlarında Çevre Genel Müdürlüğü Devlet Bakanı Ahmet Karaevli’ye bağlanmıştı. Mehmet Özgün görevden alındı. Dr. Muzaffer Evirgen Çevre Genel Müdürü olarak atandı. Kendisi Hacettepe Üniversitesi Jeoloji Bölümü’nde öğretim üyesiydi. Göreve başladığı günlerde Ray Sigorta binasından yine Atatürk Bulvarı üzerinde, Belçika Sefaretine komşu olan on katlı bir binaya taşındık.

Muzaffer Evirgen, Haziran ayında Strasbourg’da katıldığı Avrupa Konseyi toplantısında Doğa Komitesi’ne birkaç senedir Türkiye’den katılım olmadığını öğrenince yıllık toplantılara benim gitmemi önerdi. Gerekli yazışma ve izni takiben sonbaharda Doğa Komitesi’nin yıllık toplantısına katılmak üzere Strasbourg’a gittim. Pazartesi günü toplantı salonuna girerken kapının iki tarafında, şövaleler üzerine yerleştirilmiş iki pano dikkatimi çekti. Panolarda birkaç fotoğrafın altında yazılı açıklamalar vardı. Sağdaki panoda Köyceğiz’deki Kaunos Antik Mezarları ile Dalyan kumsalına ait fotoğraflar yer alıyordu. Diğer panoda ise Yunanistan’daki Zakintos Adası’ndan görüntüler bulunuyordu. Açıklamalarda, Türkiye ve Yunanistan’ın kısaca Bern Sözleşmesi olarak bilinen Avrupa’nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi’ne taraf olmakla birlikte, nesli tehlikede olan deniz kaplumbağalarının yumurta bıraktıkları bu alanları korumadıkları gibi, turistik tesis inşası için planlar hazırlandığı belirtiliyor ve Doğa Komitesi’nin dikkati çekiliyordu. Olaydan haberdar değildim. Hazırlıksız yakalanmışım. Salondaki yerime oturup çalışma dokümanlarımı incelemeye başladım. Deniz kaplumbağalarının sorunları toplantı gündemine alınmıştı. Konu çarşamba günü görüşülecekti.

Öğlen paydosunda Dr. Muzaffer Evirgen’i telefonla arayarak durumu anlattım ve Köyceğiz Dalyanı’ndaki turistik yatırımlar hakkında bilgiye ihtiyacım olduğunu söyledim. Salı akşamı Dalyan’ın İztuzu mevkiinde beş yıldızlı bir otel yapımının planlandığını öğrendim.

Çarşamba günü deniz kaplumbağaları hakkındaki gündem maddesi Avrupa Herpetoloji Derneği Başkanı Keith Corbet'in konuşmasıyla başladı. Akdeniz'deki deniz kaplumbağalarının karşılaştığı genel sorunlardan özele geçerek, üreme alanlarının korunmasının türün geleceğinin güven altına alınması demek olduğunu vurguladı ve Türkiye ve Yunanistan'ın deniz kaplumbağalarının korunması için gereken hassasiyeti gösterecekleri umudunda olduğunu söyledi. Keith Corbet deniz kaplumbağalarını bekleyen tehlikelere dikkat çekmekle birlikte durumun düzeltilebileceğine dair ümidini de belirtmişti. Komitenin tutumu ise farklı oldu. Konuya yaklaşımları suçlayıcı ve kötümserdi. Dalyan kumsalına binalar yapılmış, şeklinde olumsuz bir yaklaşımla sorular yöneltiyorlardı. Henüz uygulamaya geçilmediğini, Türkiye'nin Bern Sözleşmesi'nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmekte ciddi davrandığını, bir yanlış varsa düzeltilmesi yoluna gidileceğini söylüyordum. Bütün temsilciler Komitenin bir karar oluşturmasında hemfikirdi. Komite "recommendation - tavsiye" veya "resolution - resmi karar" olmak üzere farklı düzeyde iki karar alabiliyordu. Karar "recommendation" olursa Komite durumu ilgili resmi kuruma iletiyor, "resolution" olursa Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi kanalıyla ilgili hükümete iletilyordu. Kararın tavsiye düzeyinde olması halinde Çevre Genel Müdürlüğü'ne gelecek, biz gerekli görüşmeleri yaparak çözüm arayışına girecektik. Resmi kararda ise Dışişleri Bakanlığı kanalıyla Turizm ya da Orman bakanlıklarına gönderilecekti. Olayın öncesini bizim bildiğimiz anlaşılıncaya kadar epeyce bir zaman kaybı olacaktı. Bu nedenle kararın tavsiye şeklinde çıkmasını istiyordum. Bu sırada temsilcilerden biri Yunanistan temsilcisinin toplantıya katılmamış olduğu için gıyabında karar alınmasının doğru olmayacağını, kararın sadece Türkiye için alınması gerektiğini önerdi. Adaletsiz bir değerlendirmeydi. Hemen söz aldım. Yunanistan'ın komite toplantısına temsilci göndermemekle bir görev ihmali yapmışken onu karardan muaf tutmanın ihmali ödüllendirmek anlamına geldiğini, önerinin kabulü halinde toplantıyı terk edeceğimi bildirdim, öneri geri çekildi.

Temsilcilerin soruları, yorumları bitmek bilmiyordu. Herkese ayrı ayrı cevap veriyordum. Bütün bir öğleden sonra bu şekilde geçmişti. Önyargılı tutumlardan içime fenalık gelmişti. Sigarayı bırakalı

birkaç ay olmuştu. Tekrar başlamamak için iradem-i zorluyordum. Hollanda temsilcisinin sorularını cevapladıktan sonra tekrar söz aldım ve Başkana dönerek *“Komite'nin kararı resolution da olsa, recommendation da olsa, Ankara'da dönüp dolaşıp geleceği yer benim masamdır; ama resolution olursa işimi çok zorlaştırırsınız ve bu durum deniz kaplumbağalarının korunmasına yardımcı olmaz”* dedim. Başkan Danimarka delegesi Veith Koster'di. Hukukçu idi. Kimseye söz vermedi ve *“Bu salonda hiç kimsenin Mr. Gürpınar'ın işini zorlaştırmak isteyeceğini düşünmüyorum. Komite'nin kararı tabii ki recommendation'dır”* diyerek oturumu kapattı.

Cuma günü toplantı bitmişti. Cumartesi sabahı Ankara'ya dönmek için trenle Strasbourg'dan Zürih'e geldim. Zürih'ten uçakla Ankara'ya dönecektim. Zürih'e erken varmıştım. Uçağın kalkmasına beş saat vardı. Bavulumu istasyondaki emanet bölmesine yerleştirdikten sonra havaalanına giden tren saatlerine bakıp 12:00 civarında geri dönmüş olmak üzere Zürih Gölü kenarında gezmeye başladım.

Saat 12:00'den önce istasyona dönmüştüm. Havaalanına giden tren 13. yoldan saat 12:05'te kalkacaktı, ancak 13. yoldaki vagonların üzerinde *“Flughafen - Havaalanı”* yazısı göremedim. 14. yoldan kalkacak tren de 12:05'te hareket edecekti. Yanlış hatırlıyor olabileceğimi düşünerek 14. yoldan kalkacak trene bindim.

İki tren de aynı saatte hareket etti. Aradan on dakika geçmemişti ki pencereden gördüğüm yerlerin tanıdık olmadığını anladım, yanlış trene binmiştim. Hemen kondüktörü bulup durumumu anlatarak trenin nereye gittiğini sordum. Kondüktör beş dakika sonra Geroldswil'de olacağımızı, oradan Zürih'e on dakika sonra bir tren kalkacağını, Zürih'ten havaalanına da

Zürih, İsviçre (1977)

Zürih, İsviçre (1993)

yirmi dakika sonra bir tren olduğunu söyleyerek uçağıma yetişebileceğimi bildirdi.

Tren durunca doğru gişeye gidip Zürih için bilet istedim ve bu arada gişedeki genç memura uçağıma kaçırma riskimin olduğunu söyleyerek taksiyle daha çabuk gidip gidemeyeceğimi sordum. Tren yolunun daha kısa olduğunu bildirdi ve uçak için kaygılanmamamı söyleyerek biletimi istedi. Uçak biletimi uzattım. Bileti inceledikten sonra telefonu aldı ve karşı tarafa *“Burada Mr. Gürpınar isminde bir yolcu var. Uçuş numarası TK..., Geroldswil'den 12:40 treniyle Zürih'e gelip oradan Kloten Havalimanı'na geçecek. Uçağı kendisi için bekletin.”* dedi. Biletimi iade edip iyi yolculuklar diledi. Teşekkür üzerine teşekkür ederek ayrıldım.

Nasıl bir şeydi bu. Bir gişe memuru darda kalmış bir yolcu için nasıl oluyor da uçuş yetkilisine *“Uçağı kendisi için bekletin”* diyebiliyordu. Türkiye'de böyle bir istek ancak VIP statüsündeki insanlar için özel kalem müdürleri tarafından yapılabilirdi.

Kondüktörün belirtmiş olduğu gibi, geç kalmamıştım. Salimen uçağıya yetişip Ankara'ya döndüm.

Ankara'da raporumu yazmadan önce olup biteni ayrıntısıyla Genel Müdür Dr. Muzaffer Evirgen'e naklettim. Ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğumuzun farkındaydık. Orman Bakanlığı'nda çalışırken, 1977 yılında altı kişilik bir ekip olarak Köyceğiz Gölü'nü, çevresindeki sığla ormanlarını Dalyan boğazını ve kumsalını incelemiş, sonuç olarak millî park ilan edilecek değerleri barındırdığına ilişkin olabilirlik raporu vermiştik. Raporumuzda deniz kaplumbağalarına da vurgu yapmıştık. Turizm Bakanlığı'nın rapordan haberi olmadığı belliydi. Dalyan ve çevresinde beş bin yatak kapasiteli turistik tesisler yapılmasını kabul eden bir plan yapılmıştı. Ülkenizdeki kamu kuruluşları arasında sık sık yaşanan iletişim ve koordinasyon eksikliği burada da kendini göstermiş, sorun uluslararası bir boyuta taşınmıştı. Genel Müdür ve ben Köyceğiz Gölü ve Dalyan kumsalının yeniden değerlendirilerek millî park ilan edilmesinin, alanın doğal ve arkeolojik değerlerini koruyacağı için turizm aktivitelerine daha yararlı olabileceğini düşünüyorduk. Ancak Turizm Bakanlığı deniz kaplumbağaları olayının nerelere varabileceğini,

uyarılarımıza rağmen henüz fark etmemişti. Yıl sonuna doğru, zamanın Turizm Bakanı Mesut Yılmaz tarafından Dalyan kumsalının doğusunda, İztuzu kıyısında beş yıldızlı Kaunos Otelinin temeli atıldı. Otelin Osman Kavala'ya ait bir şirket tarafından yapılacağını öğrendik.

Keith Corbet deniz kaplumbağaları konusunda Doğal Hayatı Koruma Derneği'ni tafsilatlı bir şekilde bilgilendirmişti. Yerinde inceleme için Dr. Muzaffer Evirgen'le birlikte Köyceğiz'e gitmiştik. Dernek Başkanı Nergis Yazgan'la Dalyan'da karşılaştık. Otel yapımına karşıydı, deniz kaplumbağalarının korunmasına yardımcı olacak faaliyetleri destekliyordu. Biz korumanın kamusal yönüyle uğraşırken Nergis Yazgan bir gönüllü kuruluş başkanı olarak deniz kaplumbağalarının sorunlarını topluma duyurmak azim ve kararlılığı içindeydi.

O yıllarda Dalyan kumsalı yerel halkın yazlık olarak kullandığı bir yer haline gelmişti. Oba adı verilen derme çatma barakalarda insanlar yağmurların başladığı ekim ayına kadar kalıyorlardı. Yüz otuz kadar oba vardı. Bu kalabalık kumsala yumurta bırakan deniz kaplumbağalarını ve yavrularını olumsuz etkiliyordu. Turizm Bakanlığının Köyceğiz Turizm Gelişme Planı'nın devreye girmesiyle obalar kaldırıldı.

Kaunos Oteli'nin temelinin atıldığı, Avrupa Herpetoloji Derneği tarafından her yere duyurulmuştu. Avrupa ülkelerinin bazılarının çevre bakanlarından Bakanımız Ahmet Karaevli'ye diplomatik dille yazılmış uyarı mektupları geliyordu. İşin bu kadar sarpa saracağını tahmin edememiştik.

Köyceğiz ve çevresinin millî park olarak ilan edilmesi için Tarım ve Orman Bakanlığı ilgilileri ile görüşmemiz oldu. Millî Parklar Genel Müdürlüğü önerimize hayır dememekle birlikte uygulamaya geçmek için adım atmıyor, personel ve para sıkıntısını ileri sürerek işi savsaklıyordu. Bu arada konu bakanlıklararası bir kimlik kazanmıştı. Devlet Planlama Teşkilatı, Millî Savunma Bakanlığı, İmar ve İskân Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcileri ile toplantılar yapıyorduk. Bizim görüşümüz Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hararetle destekleniyordu.

“

O yıllarda Dalyan kumsalı yerel halkın yazlık olarak kullandığı bir yer haline gelmişti. Oba adı verilen derme çatma barakalarda insanlar yağmurların başladığı ekim ayına kadar kalıyorlardı. Yüz otuz kadar oba vardı. Bu kalabalık kumsala yumurta bırakan deniz kaplumbağalarını ve yavrularını olumsuz etkiliyordu.

Avrupa Konseyi binası,
Strasbourg 1977

Avrupa Konseyi Çevre Bakanları Konferansı

1986 yılı Haziran ayında Avrupa Konseyi Çevre Bakanları Konferansı Portekiz'in başkenti Lizbon'da yapıldı. Konferansa katılan Devlet Bakanı Ahmet Karaevli başkanlığındaki heyette Dr. Muzaffer Evirgen ile birlikte ben de yer alıyordum. İlk gün sabah oturumunda Portekizli ev sahiplerimizin ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi temsilcilerinin açılış konuşmalarından sonra Bakanların katıldığı oturum başladı. Bakanlar isterlerse yanlarında bir uzmana yer verebiliyorlardı. Bakan benim kalmamı istedi. Oturumda Avusturya ve Fransa çevre bakanlarının konuşmaları bütün süreyi doldurdu. İkinci oturuma ise sadece bakanlarla parlamenterler katılabiliyor, yanlarına kimseyi alamıyorlardı. İzin isteyip ayrılırken Ahmet Karaevli oturmamı işaret etti. Ben olamayacağımı anlatmaya çalışırken oturumda tek başıma benim bulunmamı istediğini söyleyip salondan ayrıldı.

Oturum başlar başlamaz bir Alman parlamenter söz aldı ve Köyceğiz Dalyan'ında başlayan inşaat faaliyetlerinin deniz kaplumbağalarının yumurta bırakmalarını engelleyeceğini, yumurta bırakabilenlerin yavrularının da otel ışıkları nedeniyle karaya yönelip telef olacağını, Bern Sözleşmesi'ne taraf bir ülkenin çevre bakanı olarak bu durumu düzeltmek için bir çalışmamız olup olmadığını öğrenmek istediğini söyleyerek konuyu diğer parlamenter arkadaşlarının da bilmek istediğini ekledi.

Bir protokol sorununa sebep olmamak maksadıyla “*Ben Bakan değilim*” diyemedim. Dalyan’da henüz inşaata başlanılmadığını, ancak derme çatma barakaların kaldırıldığı için deniz kaplumbağalarının kumsalı daha güvenli kullandığını, Köyceğiz Gölü’nün ve Dalyan’ın bir koruma statüsüne kavuşturulması amacıyla Ankara’da bakanlıklar arası çalışmaların devam ettiğini, soruna çözüm getirilmesi için arayışların sürmekte olduğunu söyledim. Benden sonra benzeri bir soru Yunan Çevre Bakanı’na yöneltildi.

Avrupa Herpetoloji Derneği’nin parlamenterler nezdinde çok etkili olduğu anlaşılıyordu. Derneğin etkisi Türkiye’de daha fazla hissedilir olmuştu. Kaunos Otelі’nin yapılmamasını isteyen mektuplar sadece Devlet Bakanı Ahmet Karaevli’ye değil, Başbakan Turgut Özal’a da gelmeye başlamıştı. Gelen mektupları Başbakan doğrudan Dr. Muzaffer Evirgen’e veriyor ve O’ndan yeni gelişmeleri öğreniyordu.

Avrupa Konseyi Doğa Komitesinin 1986 yılı toplantısına deniz kaplumbağaları damgasını vurdu. Bu kez sıkıştırılan Yunanistan oldu. Yunan delegesi Eleni Hanım ağzı çok laf yapan, çok uzun konuşup çok az şey söyleyen biriydi. Uluslararası toplantı tecrübesinin fazla olduğu her halinden anlaşılıyordu. Yunanistan’ı sadece temsilciler değil MEDASSET (Mediterranean Association to Save the Sea Turtles - Akdeniz Deniz Kaplumbağalarını Koruma Derneği) Başkanı olan Lily Venizelos’da topa tutuyordu. Lily Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk zamanında Türk-Yunan dostluğu için emek sarfetmiş Yunanistan başbakanlarından Elefterios Venizelos’un yeğeniydi. Önceki toplantılardan tanışıyorduk. Yaklaşımı dostça ve samimiydi.

O yıllarda Avrupa ülkelerinin gündemini ilk sıralarda işgal eden konulardan biri tarım dışı kalan arazilerin nasıl değerlendirileceği idi. Tarımda verimliliğin yükselmesi ve nüfusun artmaması, üretimin istikrarlı hale getirilmesini gerektirmiş, bu durum bir kısım tarlaların terk edilmesine neden olmuştu. Terk edilen tarlaların doğaya nasıl kazandırılabilceği yıllarca Doğa Komitesi’nin gündeminden düşmemişti. Tarlaların üretim dışı bırakılması Türkiye ve Yunanistan için uzak bir olasılıktı. Lily Venizelos’la çay aralarında bazı meselelerin ülkelerimiz için ne kadar yabancı olduğunu konuşurduk.

Caretta Caretta Gündeme Tırmanıyor

Ankara'da Köyceğiz ve Dalyan için yapılan toplantılardan sonuç alınamıyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı olayın ulaşabileceği noktayı görmeye başlamıştı. Avrupa ülkelerindeki turizm kuruluşlarından Kaunos Oteli'nin yapımına ciddi tepkiler geliyordu. Diğer bakanlıklar da alana bir koruma statüsü kazandırmanın gerekli olduğu yolunda görüş bildiriyorlardı. Devlet Planlama Teşkilatı, sahanın millî park ilan edilmesi için gereken ödenek tahsisini derhal yapabileceğini açıklıyordu. Ve bütün bunlara rağmen Millî Parklar Dairesi Başkanlığı ayak sürüyor, sudan bahanelerle gereken kararları almıyordu.

Doğal Hayatı Koruma Derneği, deniz kaplumbağalarını ve karşılaştıkları sorunu anlatmak için büyük bir kampanya başlatmıştı.

Akıllica yöntemlerle seslerini her yere ulaştırabiliyorlardı. İki sene zarfında iri başlı deniz kaplumbağasının bilimsel adı olan *Caretta caretta* sözcüğü ülkede hemen herkesin tanıyıp bildiği bir isim haline gelmişti.

1987 yılı içinde Avrupa ülkelerinden gelen tepkilerin dozu yükselmişti. Hemen hemen her ay Başbakan Turgut Özal'a bir devlet ya da hükümet başkanından deniz kaplumbağalarının korunması için Türkiye'nin taahhütlerini hatırlatan, diplomatik üslupla yazılmış bir mektup geliyordu. Başbakan mektubu Dr. Muzaffer Evirgen'e verirken gelişmeler hakkında bilgi alıyordu. Yörenin millî park ilan edilme fikrini Başbakan da benimsemişti.

Çevre Genel Müdürü Dr. Muzaffer Evirgen gelen mektupları bana veriyordu. Aslında ben hala kızaktaydım ama doğa korumayla ilgili bütün işlere bakıyordum.

1987 yılında Avrupa Konseyi Doğa Koruma Komitesi toplantısına katılmak için yine Strasbourg'a geldim. Otele yerleşip dışarı çıktım. Hava henüz kararmamıştı. Yemek yiyeceğim kafeteryaya doğru yürürken Fransa'da büyük bir mağazalar zincirine sahip olan ünlü "Printemps"ın turizm bölümünün önünden geçiyordum. Vitrinin önünden henüz geçmiştim ki göz ucuyla gördüğüm bir şey bana tanıdık geldi, dönüp baktım. Vitrinin ortasında güzel bir çerçeve içinde bir poster asılıydı. Poster Türkiye'dendi. Köyceğiz Dalyanı'nda Kaunos kaya mezarlarını gösteriyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı benden aldığı slaytı poster haline getirmişti ve benim bundan haberm olmamıştı. Yurt dışında ilk kez Türkiye'ye ait bir poster görüyordum ve poster benim çektiğim fotoğraftan yapılmıştı. Ne kadar sevindiğimi tahmin edebilirsiniz.

Avrupa Konseyi Doğa Komitesi'nde deniz kaplumbağaları bu sefer gündemin ilk sıralarındaydı. Sabah oturumunda Avusturya temsilcisi, Türkiye'de çorba kaplumbağası olarak bilinen, bilimsel adı *Chelonia mydas* olan yeşil deniz kaplumbağalarının ticari olarak avlandığını, bunun Bern Sözleşmesi hükümlerinin açık bir ihlali olduğunu, Türkiye temsilcisinden açıklama beklediklerini söyledi. Cevap olarak, Türk halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olduğunu, inançları gereği deniz kaplumbağası yemediklerini, bunun için ticari bir avlanmanın söz konusu olamayacağını söyledim.

“

Vitrinin ortasında güzel bir çerçeve içinde bir poster asılıydı. Poster Türkiye'dendi. Köyceğiz Dalyanı'nda Kaunos kaya mezarlarını gösteriyordu. Kültür ve Turizm Bakanlığı benden aldığı slaytı poster haline getirmişti

Bununla birlikte İskenderun Körfezi'nde zaman zaman görülen kaçak avlanmaların İsrail'in yeşil deniz kaplumbağalarını satın aldığı için meydana geldiğinden bahsettim. İsrail'den gelen yeşil deniz kaplumbağası konservelerinin Strasbourg'daki marketlerde satılmakta olduğunu, bu durumda Fransa'nın da Bern Sözleşmesi hükümlerini çiğnemiş bulunduğunu sözlerime ekledim, kimseden çıt çıkmadı.

Toplantıya Yunanistan bu kez, işe yeni girmiş olduğu her halinden belli olan genç bir memur göndermişti. Zakintos Adası'nın Laganas Körfezi'ndeki yapılaşmalar hakkındaki soruları yanıtlamakta zorlanıyor, kısık sesle kaçamak cevaplar veriyordu. Neyse ki öğlen olmuştu, oturuma ara verildi.

Yemekte Lily Venizelos'la aynı masaya oturmuşken Yunanistan temsilcisi olan delikanlı da bize katıldı. Lily ona Zakintos'daki son durum hakkında bilgi veriyordu ama o yine dalgın bir halde öğleden sonraki oturumda ne yapacağını düşünüyordu. Öğleden sonraki oturumda kimlerin söz alacağını tahmin edebiliyordum. İhtimaller üzerinden hareketle söz alacak temsilciler ve gelebilecek sorular hakkında kendisini bilgilendirmeye başladım. Vermesi gereken yanıtlar hakkında da tavsiyelerde bulunuyordum. Yunanistan temsilcisinin karamsarlığı gitmişti. Müteşekkir bir ifadeyle sözlerimi dinliyor, cebinden çıkardığı küçük bir deftere notlar alıyordu. Lily Venizelos'un sesi çıkmıyordu. Bir ara ona baktığımda dikkatle beni süzmekte olduğunu gördüm. Sağ elinin işaret parmağını havaya kaldırdı ve "*Seni Osmanlı seni! Olaylara hakimsin ve yine bizi yönetiyorsun.*" dedi. Komşumuz olan ülkenin temsilcisine yardımdan öteye bir niyet taşımadığımı söyledim. Gerçekten de darda kalmış birine yardımdan başka maksadım yoktu. Aslında bunu Lily de biliyordu ama hınzırlığından öyle demişti.

1988 yılında deniz kaplumbağaları konusu daha da önem kazanmıştı. Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin faaliyetleri sonucu Türkiye'de *caretta caretta* duymayan bilmeyen kalmamıştı. Temeli atıldıktan sonra Kaunos Oteli'nin inşaatına devam edilmemişti. Ancak bütün önerilere, teşviklere rağmen Milli Parklar Genel Müdürlüğü gereken kararı almıyordu. Kulağımıza gelenlere göre sorun, ilgili daire başkanının katı muhalefetinden kaynaklanıyordu.

Özel Çevre Koruma Statüsü Geliyor

Başbakan Turgut Özal'a Avrupa'dan mektuplar gelmeye devam ediyordu. Her seferinde gelişmeler hakkında Çevre Genel Müdürü'nden bilgi alan Başbakan, işin büsbütün sürüncemede kaldığını anlayınca Evirgen'e "Anlaşıldı, ormancılar bu işi beceremeyecek. Siz Çevre Kanunu'nun uygun bir maddesine Özel Çevre Koruma Bölgeleri başlığı altında bir paragraf hazırlayıp yerleştirin. Ben onu birkaç gün içinde Meclis'ten geçiririm. Köyceğiz Gölü ve Dalyanı'nı Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edelim. Göcek koylarını ve Gökova Körfezi'ni de bu listeye ekleyelim. Ben oraları da çok seviyorum." dedi.

Böylece Başbakan Turgut Özal'ın talimatı ile Türkiye'de adını kendisinin koyduğu yeni bir doğa koruma sistemine (Özel Çevre Koruma Bölgeleri) adım atılmış oldu. Çevre Kanunu'nun 9. maddesine eklenme yapılarak Özel Çevre Koruma Bölgeleri'nin amacı ve nitelikleri belirlendi. Dış İlişkiler Dairesi'nden çok yetenekli ve çalışkan uzmanlar olan Sema Acar ve Nesrin Algan ile birlikte bu üç alanın özel çevre koruma bölgesi olabilmesi için gerekli bilgileri derleyip, alanların hudutlarını belirleyip Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü'ne gönderdik.1988 yılının Temmuz ayı başında Bakanlar Kurulu Kararı ile Köyceğiz Dalyanı; Göcek koyları ve Gökova Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edildi. Çevre koruma adına ülkemizde gerçekleştirilen önemli hamlelerden biriydi. Deniz kaplumbağalarının karşılaştığı sorun radikal bir şekilde çözülmüş oldu. Karardan dolayı Turgut Özal'ın en katı muhalifleri bile kendisini alkışladılar. O sırada Dr. Muzaffer Evirgen'le birlikte TBMM'den iki milletvekiliyle beraber Akdeniz Bölgesinde incelemeler yapıyorduk. Özal'ın Göcek'te olduğunu öğrendik. İkimiz gruptan ayrılarak Göcek'e gidip kendisine teşekkür ederek çevre korumacıların memnuniyetlerini dile getirdik.

1988 yılı sonbaharında Avrupa Konseyi Doğa Koruma Komitesi'nin toplantısına katılamadım. Komite Sekreteri Fernandez Galliano'dan telefonla öğrendiğime göre deniz kaplumbağalarının korunması için Türkiye'nin aldığı kararlar çok olumlu karşılanmış. Toplantıda bulunan WWF İngiltere temsilcisi bütün ülkelere örnek teşkil edecek kararlar alan Türkiye'nin temsilciler tarafından ayakta alkışlanmasını önermiş ve Türkiye ayakta alkışlanmış. Avrupa Konseyi'nde çok

az rastlanan bu olayı Anadolu Ajansı'na bildirdim ama gazetelerde tek satır haber çıkmadı.

1989 yılında Doğal Hayatı Koruma Derneği, Ege ve Hacettepe Üniversiteleri ile birlikte Ege ve Akdeniz sahillerinde deniz kaplumbağalarının yumurta bıraktığı kumsalları belirlemek amacı ile bir çalışma gerçekleştirdi. Anılan sahillerde on yedi kumsalın deniz kaplumbağalarının üremesi bakımından önem taşıdığı belirlendi. Doğal Hayatı Koruma Derneği Başkanı Nergis Yazgan büyük bir sorumluluk örneği göstererek deniz kaplumbağalarının yumurta bıraktığı on yedi kumsal için hazırlanan raporu; Türkiye Dalyan'da yaptığı hatayı bir daha tekrarlamasın diye, Ankara'da ilgili bakanlık ve kuruluşları tek tek ziyaret ederek elden teslim etti ve gerekli açıklamalarda bulundu.

Bu arada yeniden daire başkanlığına atandım. Çevre Bakanlığı kuruluncaya kadar Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı ile İdari ve Mali İşler ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığında bulundum.

1989 yılında Turgut Özal'ın yeni kabinesinde, Çevre Genel Müdürlüğü Devlet Bakanı Adnan Kahveci'ye bağlanmıştı. Çok çalışkan, zeki, çevre konularına duyarlı bir insandı. Deniz kaplumbağaları olaylarını bakan değilken izlemişti. Yerinde görmek ve bizlerden bilgi almak için Dalyan'a, Genel Müdür ve benim de katıldığım bir program düzenledi. Paçalarını sıvayıp kumsalı çıplak ayak kat ederken geçmişe ait anlattıklarımızı dikkatle dinledi. Dalyan Belediye Başkanının verdiği öğle yemeğinde yan yana oturuyorduk. Bir ara eğilip kulağıma *"Bir şey yemeyeli tam bir gün olmuş; acıkmışım, çok iyi geldi"* dedi.

Bakan Adnan Kahveci yoğun iş temposuna rağmen kendisine ilettiğimiz konularla yakından ilgileniyordu.

Haziran ayında Alman Çevre Bakanı Klaus Töpfer Ayvalık'taki yazlığına gelmişti. Her yıl yazlığına geldiğinde Türk mevkidaşını ziyaret etmek gibi nazik bir âdeti vardı. Adnan Kahveci'yi ziyaret etmek istediğini bildirdi. Ziyaret sırasında iki Bakan arasında kısa sürede bir anlaşma ortamı doğmuş, nezaket ziyareti bir iş toplantısına dönüşmüştü. İki ülke arasında çevre konularında yapılabilecek işbirliği görüşülüyordu. Dr. Muzaffer Evirgen'le birlikte not tutuyor, yeri

geldikçe tamamlayıcı bilgi arz ediyorduk. Toplantı yarım gün kadar sürdü. Otomobil egzozlarında kullanılan katalitik konvertörlerin Türkiye’de yaygınlaştırılması etraflıca görüldü.

Bütün bir öğleden sonra kimsenin aklına çay, kahve ikramı bile gelmemişti. Akşamüstü toplantıdan çıkınca Klaus Töpfer Alman Büyükelçiliği’ni telefonla aradı ve birlikte oraya gitmemizi önerdi. Adnan Kahveci tamamlaması gereken çalışmalarından ötürü katılmadı. Büyükelçiliğe gittiğimizde mükellef bir sofraya bizi bekliyordu.

1989 Haziran ayı sonunda Birleşmiş Milletler Çevre Programı toplantısına katılmak üzere Prof. Dr. Gürol Ataman, Dr. Muzaffer Evirgen’le birlikte Nairobi’ye gittim. Çevre Programı İcra Direktörü Mısırlı Mustafa Kemal Tolba idi. İsmi, 1920’li yıllarda ezilen toplumlara umut ışığı olan Mustafa Kemal Paşa’ya atfen verilmişti. Türklere sempatisi olduğunu duymuştuk. Toplantı sonrası randevu olarak görüştük. Dr. Muzaffer Evirgen, Türkiye’de uluslararası bir çevre eğitim merkezi kurulması için İcra Direktörü’nün desteğini almak istiyordu. Mustafa Kemal Tolba büyük bir memnuniyetle yardım edeceğini söyledi. Nitekim biz yurda döndükten sonra Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi’nden bir uzmanı bu iş için gönderdi; ancak bizden kaynaklanan sorunlar nedeniyle eğitim merkezi kurulamadı.

Gökova Körfezi

1989 yılı Ekim ayında Bodrum Gönüllüleri Derneği’nden bir davet geldi. Dernek Başkanı Saynur Gelendost, Gökova Körfezi’ndeki koylarda biriken çöplerin toplanması için bir kampanyaya başlattıklarını, teknelerini gönüllü olarak kampanyaya tahsis eden kaptanlarla çöp toplamaya çıkacaklarını ve bizi de aralarında görmek istediklerini bildiriyordu. Kampanyaya katılmak üzere görevlendirildim. Trandil ve gulet tipi yirmi kadar tekneyle Bodrum’dan hareket edildi. Doğuya doğru ilerlerken körfezde bulunan küçük koylara demir atılıyor, çoğunluk kızılçam ve makilerden oluşan kıyı bölgesi geziliyor, varsa kuytulara bırakılmış çöpler torbalara konup teknelere yükleniyordu. Üç gün süreyle Gökova Körfezi’ndeki koylar tarandı. Ünlü Türk Denizcisi Sadun Boro ile de bu seyahatte tanıştım. Körfezin güneyindeki koylarda, dünyayı dolaşmış olduğu teknesi “Kısmet”te yaşıyordu. Dünya denizlerini görmüş bir insan olarak Sadun Boro, Gökova Körfezi’nin ne ka-

dar güzel ve yaşanabilir bir yer olduğunu anlatıp deniziyle, kumsalıyla, ormanıya olduğu gibi korunup yaşatılması gerektiğini söylüyordu. Turgut Özal'ın danışmanlarından gazeteci Can Pulak çevre korumacı tutumuyla bilinirdi. Sadun Boro'ya bu konuda destek oluyordu. Gökova Körfezi'nin Özel Çevre Koruma Bölgesi olarak ilan edilmesinde bu desteğin etkisi olduğuna dair yaygın bir kanı vardı.

Bodrum Gönüllüleri Derneği de aynı doğrultuda çalışıyordu. Bodrumlu kaptanlar "*Mavi Yolculuk*" yaptıkları körfezin aynen muhafazasını istiyor ve kaçamak olarak bırakılan çöplerin kirlilik odağı haline gelmesini önlemeye çalışıyorlardı.

Aslında Mavi Yolculuk doğal çevreyi bozmadan ondan yararlanmanın dünyadaki en güzel örneklerinden biriydi. Bu vesile ile dünyadaki diğer uygulamalardan iki örnek vermek yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi 20. yüzyılın başlarına kadar Avrupalıların, Amerikalıların Afrika'ya yaptığı av seferlerinde, avcılar, öldürdükleri aslan, leopar, ceylan, zebra, gergedan, fil gibi hayvanların post, boynuz, diş gibi trofe değeri yüksek kısımlarını alıp memleketlerine götürüyorlardı. Avlanma baskısı nedeniyle bazı hayvan türlerinin sayısında ciddi azalmalar görülüyordu. Yüzyılın ortalarından itibaren gelişen doğa koruma hareketleriyle Afrika'nın muhteşem yaban hayatı sahalarının bir kısmı millî park statüsüne kavuştu. Tüfeğin yerini objektifler aldı. Yüzyılın başlarında bir avcı bir aslanı vurup postunu götürürken yüzyılın sonunda on binlerce kişi aynı aslanın fotoğrafını çekmenin tadına varabilir hale gelmişti. Üstelik aslan ölmüyor, doğal denge içindeki görevini sürdürmeye devam ediyordu. Doğayı tahrip etmeden ondan yararlanmanın iyi bir örneği olan uygulamadan ciddi boyutlarda parasal girdi de sağlanıyordu. Örneğin Kenya'nın millî gelirinin üçte birinin safari turizminden kaynaklandığı belirtilmekteydi.

Bir diğer örnek olan Grand Canyon Millî Parkı ABD'nin en geniş millî parklarından biridir. Millî parkın kaynak değeri görkemli jeolojik oluşumlardır. Kanyonun doğal mimarı olan Kolorado Nehri kıyıları, ziyaretçilerin çoğunun ulaşmak istediği yerdir. Kolorado Nehri'ne güney kenardan sadece bir tek patikayla nehre inilebilir. Kolorado Nehri kıyılarına istese otoban yapabilecek imkânlarla sahip olan millî park teşkilatı ikinci bir patikaya bile izin vermemektedir. Millî parkı görmeye gelenler ziyaretçi merkezine otuz beş kilometre uzak-

lıktaki Flagstaf Kasabası'ndaki otellerde gecelemediler. Jeolojik oluşumların olduğu gibi korunmasına bu denli titizlik gösteren millî park görevlileri ziyaretçilere kanyonun muhteşem görüntüsü önünde açıklamalarda bulunurken, *"Sizin atalarınız da bu kanyonun sizin gördüğünüz gibi görmüşlerdi. Biz buraya bir çivi çakılmasına bile izin vermedik. Alanı sizler için olduğu gibi koruduk"* dediklerinde akan sular duruyor, her ziyaretçi doğanın olağanüstü yapısal karakterinin değiştirilmeden korunmuş olmasının haklı gururunu yaşıyordu. Bu nedenle Büyük Kanyon ABD'nin en fazla ziyaretçi çeken millî parklarının başında yer aldığı gibi ülkeye gelen yabancı turistlerin de ilgi merkezlerinden birini oluşturuyor, böylelikle bu millî park büyük bir ekonomik döngü yaratıyordu.

Türkiye'deki örnekte de doğal değerler ve güzellikler ekolojik yapı bozulmadan kullanılmakta ve değerlendirilmektedir. Bodrumlu, Marmarisli kaptanlar yolcularını Gökova Körfezi'ni boyunca sıralanan koylara uğrayarak gezdirmekte, buraların el değmemiş, taze, duru güzelliğini onlarla paylaşmaktadırlar. Ahşap yapı teknelere bir koya demir attığında oraya ayrı bir güzellik katmaktadırlar. Mavi yolculuğa katılanlar çam ağaçlarının gölgelediği kumsallarda güneşlenmekte, türkuaz rengi sulara yüzmenin tadını çıkarmaktadırlar. Tekne koydan ayrıldığında orası yine el değmemiş bir doğa görüntüsü sergilemektedir. Mavi yolculuk turları üç günle bir hafta arasındaki sürelerde yapılmaktadır. Yolculuk yapan teknelerin konaklama kalitesi üç ila dört yıldızlı otel seviyesindedir. Bu şekilde tekne işletmecileri ve yan kolları önemli gelir sağlamaktadır. Mavi yolculuk, diğer örneklerden farklı olarak bir koruma statüsü olmadan, spontane olarak Türk insanının kendi akıl ve sağduyusu ile ortaya koyduğu bir uygulamadır. Bu uygulamada yasak yoktur, onun yerine doğru olanın tercih edilmesi vardır.

Genel Müdürlükten Müsteşarlığa

1989 yılı Kasım ayında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı yeniden kuruldu. Dr. Muzaffer Evirgen görevden alındı. Devlet Planlama Teşkilatı'nda çevreden sorumlu Zeynep Arat, Müsteşar olarak atandı. Yeni müsteşarlık Devlet Bakanı Işın Çelebi'ye bağlandı. Müsteşar Zeynep Arat çevre alanında olup biteni yakından takip ettiği için bir uyum dönemi olmadı. Düşüncelerimizin çoğu örtüşüyordu, verimli bir çalışma ortamı oluştu.

Hamsiler Neden Azaldı Taraklı Medüz (*Mnemyopsis leidy*) Olayı

1980'li yılların sonlarına doğru Türkiye'de en fazla avlanan balık olan hamsi azalmaya başlamıştı. Hamsiyle birlikte istavrit stokları da azalıyordu. Tarım ve Orman Bakanlığı Su Ürünleri Genel Müdürlüğü balık stoklarındaki azalmanın nedeni olarak yunusları gösteriyordu. Karadenizli balıkçıların bir kısmı da aynı görüşteydi. Güya bir yunus günde kırk - elli kilo hamsi yiyormuş. Hani "Ya dayak yemiş, ya sayı saymasını bilmiyor" hesabı. Müsteşarlık olarak iki görüşme yaptık. Genel Müdürlük yetkililerine, küçüklüğümde Ordu'da olduğumuz yıllarda, balıkçıların hamsi sürülerini kıyıya sürdükleri için yunusları kolladıklarını, onların yardımından çok memnun kaldıklarını büyüklerimden dinlemiş olduğumu söyledim. O yıllarda hamsinin de yunusların da çok daha bol olmasına rağmen bir sorun çıkmadığını anlattım ama nafile, faturayı yunuslara çıkarmaktan vazgeçemedikleri gibi yunus vurmaları için balıkçılara mavzer ve kurşun dağıtmaya başladılar. Sıkılıyor ve çok üzülüyordum. Bu arada nesli tehlikede olan Akdeniz foklarının korunmasıyla ilgili bir konu için Sahil Güvenlik Komutanlığı'na gitmiştim. Foklardan sonra yunusları konuşmaya başladık. Görüşme yaptığım Albay'a olanı biteni anlattım. Beni Komutan'a çıkardı, ümitlenmişim. Komutana bildiğim doğruları açıkladım. Komutanın balıkçılık hatta deniz biyolojisi hakkında bilgisi vardı, ikiletmedi bile. Bakanlıklarda yetkili birileriyle telefonla görüşüp yunus yanlısına son verilmesini istedi. Yunuslar bir badireden böylece kurtulmuş oldu.

Yunuslar kurtulmuştu ama hamsi ve istavrit stokları azalmaya devam ediyordu. Bazı çevrecilerin bu olayı Karadeniz'deki kirlenmeye bağlama eğilimi vardı. Olayın sebebinin çok farklı olduğunu 1992 yılında Ankara'da yapılan uluslararası bir toplantı vesilesiyle öğrendik.

Toplantı, Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi, kısa adıyla Bükreş Sözleşmesi çerçevesinde düzenlenmişti. Toplantıya Karadeniz'e sahil dar bütün ülkelerin temsilcileri katılmıştı. İlk gün Karadeniz'deki balık stoklarının azalması gündemdeydi. Romanya temsilcisinin açıklamalarını diğer ülke temsilcilerinininkiler takip etti. Konuşmalarda *Mnemyopsis leidy* sözcüğü geçiyordu

Dede-Torun

Bu arada oğlum Doğan orta öğrenimini tamamlamış, yüksek öğrenime başlamıştı. İlgisi, biz anne ve babasının ilgi alanlarından farklıydı. Türk dilleri ve lehçeleriyle ilgileniyordu. Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü'nde okudu. Mezuniyet sonrası akademik kariyer yapmak istedi. Ege ve Muğla üniversitelerinin ilgili bölümlerinin yüksek lisans sınavlarını kazandı. Bir tercih yapma aşamasında karşılaştığı Kırgız hocası, bu dili en iyi yerinde öğrenebileceğini söyleyerek akademik çalışma için Kırgızistan'a gelmesini tavsiye etti. Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi de burs verince Kırgızistan'a gitti. Manas Destanı konusunda doktora çalışmasına başladı. Doktora sınavını Kırgızistan ve Kazakistan Bilimler Akademisi üyelerinden oluşan heyet önünde başarıyla verdi. Beş yıl süreyle Bişkek'teki Manas Üniversitesi'nde hocalık yaptı. Türkiye'ye dönünce doktorasının kabulü için YÖK'e başvurdu. YÖK doktora çalışmasını kabul etmedi. Oysa Kırgızistan'a gitmeden önce YÖK'e birlikte gitmiş ve sorumuz üzerine, Bişkek Sosyal Bilimler Üniversitesi'nde yapılan akademik çalışmaların denkliliğinin kabul edildiği cevabını almıştık. Durumun düzeltilmesi için ilgili makamlara yaptığımız başvurulardan da maalesef olumlu sonuç alamadık.

Ankara'ya döndükten sonra, Kırgızistan'da tanıştığı Tolkun isimdeki arkadaşıyla evlendi. Beş yaşında olan torunum Fatriya şimdilerde ilgi alanlarımın merkezine yerleşmiş durumda. İyi bir "dede - torun" dayanışması sergiliyoruz.

ve balık stoklarının azalışı bu canlının popülasyonlarındaki artışla ilişkilendiriliyordu. Ev sahibi ülke temsilcileri olarak hiçbirimiz bu canlıyı tanımıyorduk. Çay molasında Romanya temsilcisinden bilgi aldım. Bizim *Mnemyopsis leidy*'yi tanımadığımızı öğrenince diğer komşu ülkelerin temsilcileri de söze karıştılar ve tamamlayıcı bilgi verdiler. Toplantı sonrası kitap karıştırıp biraz daha malumat sahibi oldum. Olay şöyle gelişmişti.

Bu canlı ilk kez, 1980'li yılların başında ABD'den gelen yük gemilerinin balast sularıyla Chesapeake Körfezi'nden Karadeniz'e gelmiş. Bilimsel adı *Mnemyopsis leidy* olan bu canlının Türkçe cins adı taraklı medüz. Bildiğimiz denizanelarına benzemekle birlikte sistematik olarak onlardan farklılar. Ktenefor grubuna giriyorlar. Boyları on santim kadar. Hayvansal plankton, balık yumurtaları ve larvalarıyla besleniyorlar. İnanılmaz ölçüde oburlar. Bir günde vücut ağırlıklarının on katına kadar tüketim yapabiliyorlar. Çok hızlı üreyorlar. Yumurtadan çıkan birey iki hafta içinde erginleşiyor ve günde sekiz bin yumurta bırakmaya başlıyor. Karadeniz ekosistemi içinde doğal bir düşmanı olmayan taraklı medüz, tabiri caizse köpeksiz köyde değneksiz dolaşmaya başlıyor ve olanlar oluyor. 1980'li yılların ortalarında ülkemizde yılda avlanan hamsi miktarı üç yüz bin tonun üzerindeyken 1990 yılında altmış bin ton civarına geri geliyor. Komşularımızın yaptığı tespitlere göre aynı yıl Karadeniz'deki taraklı medüz nüfusunun toplam ağırlığı sekiz yüz milyon tonu geçiyor.

Bir Başka Taraklı Medüz “*Beroe ovata*”

1990 yılında dibe vuran hamsi stokları ilerleyen yıllarda tekrar artmaya başlıyor. Artış giderek büyüyor ve beş yıl sonra hamsi stokları eski seviyesine ulaşıyor. Deniz biyologlarının araştırmaları Karadeniz’de *Mnemyopsis leidy*’nin bir düşmanının ortaya çıktığını gösteriyor. Bilimsel adı *Beroe ovata* olan bu canlı türü yine bir taraklı medüz. O da *Mnemyopsis leidy* gibi ABD’nin Atlantik Okyanusu kıyılarında yaşıyor. Karadeniz’e yine yük gemilerinin balast suları ile taşındığı düşünülüyor. Yeni gelen bu taraklı medüz türü daha önce gelmiş olanın yumurtalarını yemeye başlayınca Karadeniz bir *Taraklı Medüz* çorbası olmaktan kurtuluyor ve balık nüfusları normal sayılarına ulaşıyor.

Görev Değişiklikleri

1991 yılı Haziran ayındaki hükümet değişikliğinde Zeynep Arat görevden alındı. Halit Kara, Müsteşar olarak atandı. Kendisi daha önce Kalkınma Bankası Genel Müdürü olarak görev yapıyordu. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı Devlet Bakanı Vehbi Dinçerler’e bağlandı. Bakan bir şekilde benim Kuşçenneti Millî Parkı’ndaki çalışmalarımı öğrenmişti. Alanı kendisine tanıtmamı istedi. Ziyaret sırasında bazı kuşların kanat kenarlarındaki birincil uçma teleklerinin siyah olmasının nedenini sordu. Gerçekten çok ince, ince olduğu kadar da önemli bir ayrıntıydı sorduğu. Melanın pigmentinin canlıların fizyolojilerindeki işlevlerini başka canlılardan da örnekler vererek anlattım. Bu arada Bandırma çevresindeki sanayi kuruluşlarının atıklarının Sığırcı Atık Deresi sularıyla Kuşçenneti’ne taşındığını öğrendik. Vehbi Dinçerler, kirliliğin Kuşçenneti’ne ulaşmadan bertaraf edilmesi için arıtma sistemlerinin yapımını başlattı.

1991 yılı sonbaharında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu ihtisas grupları tarafından hazırlanmış olan flora ve fauna tür listelerine son şekli verilecekti ve toplantının Türkiye’de yapılması önceden kararlaştırılmıştı. Toplantının koordinasyonu görevlendirildim. Avrupa Ekonomik Komisyonu’nun önceki toplantılarına katılmamıştım. Epeyce bir çalışmam gerekti. Dış İlişkiler Dairesinde çalışan arkadaşların bilgili, yetenekli ve kapasiteli olmaları işimi kolaylaştırıyordu. Toplantı Antalya’da Dedeman Otel’de yapıldı. Top-

lantıya Türkiye'den ilgili bilim insanları katıldı. Beklenen sonuçlara ulaşıldı ve yüzümüzün akıyla tamamladık.

Bir yıl sonra yine Antalya'da, yine Dedeman Otel'de uluslararası bir toplantıya daha ev sahipliği yaptık. Bu kez Avrupa Konseyi Doğa Komitesi'nin Akdeniz Foku Uzmanlık Grubu'nun toplantısıydı. Yine koordinatörlük görevim vardı. Doğa Komitesi Sekreteri Fernanadez Galliano ile toplantı görüşmelerinin somut kararlara dönüşmesine gayret ettik. Türkiye'de yerel fok komitelerinin kurulması bu toplantıdan sonra oldu.

Çevre Bakanlığı Kuruluyor

Çevre Bakanlığı'nda çalışma arkadaşlarıyla

Bu arada Hipodrom karşısında İstanbul yolu üzerinde iki binaya taşınmıştık. Kent merkezine biraz uzak olmakla birlikte ulaşım da sorun yaşamıyorduk. 1991 yılı Haziran'ında Çevre Bakanlığı kuruldu ve Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı bütün personeli ile yeni kuruluşun içinde yer aldı. Ali Talip Özdemir, Türkiye'nin ilk Çevre Bakanı olma sıfatını kazandıysa da görevi aynı yılın sonlarında Doğançan Akyürek'e devretti. Bakanlık kurulurken Çevre Koruma Genel Müdürlüğü oluşturulmuş, Melih Akalın, genel müdür olarak atanmış, Serap Kuleli ve ben genel müdür yardımcılıklarına getirilmişti. Genel Müdür ve Serap Kuleli, Kimya Yüksek Mühendisi unvanına sahiptiler.

Bazı canlı türlerinin nesillerinin tükenmeye yüz tutması ve durumun küresel boyut kazanması çevre konuları içinde önemli bir yer tutuyordu. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve nesli tehlikede olan türlerin kurtarılması amacıyla uluslararası bir sözleşme hazırlığı 80'li yılların ilk yarısında başlamıştı. Sözleşme tasarısının görüşülüp tartışılması amacıyla yurt içinde ve dışında toplantılar düzenleniyordu. Yurt içinde yapılan toplantıların koordinasyonu Çevre Koruma Genel Müdürlüğü tarafından yerine getiriliyordu. Yurt dışında Madrid ve New York'ta yapılan toplantılara Türkiye'yi temsilen katıldım. Çok kapsamlı ve uzak öngörülerini olan bir sözleşmeydi. Uluslararası toplantılara biyologlar ve hukukçularla birlikte, diplomatlar, ticari ataşeler de katılıyordu. Sözleşme, canlıların genetik kaynak olarak taşıdıkları önemi vurgulayarak dikkate alıyor ve ileride bu kaynakların çeşitli alanlarda değerlendirilerek patent haklarına konu olacağını da öngörüyordu. Ülkelere bu kaynakların korunması ve sürdürülebilir kullanımı için planlar hazırlama yükümlülüğü getiriyordu.

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi ile eşzamanlı olarak İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşme tasarısı üzerindeki çalışmalar da yoğunluk kazanmıştı.

1992 yılının Haziran ayında Birleşmiş Milletler'in 20. yüzyılda düzenlemiş olduğu en büyük toplantı olduğu kabul edilen Çevre ve Kalkınma Konferansı, Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde başladı. Toplantıya, Türkiye'yi temsilen Başbakan Süleyman Demirel başkanlığında Çevre Bakanı Doğançan Akyürek ve ilgili bakanlıkların bürokratlarından oluşan bir heyet katılmıştı.

Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi uygun görülerek imzaya açılmış, Rio Deklarasyonu yayınlanmış, Gündem 21 ve Orman Prensipleri belgeleri de kabul edilmişti. Ayrıca Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi'nin kabulü için gerekli prosedürler yerine getirilmişti.

Türkiye, Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'ne 1996 yılı sonunda taraf oldu. İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 1994 yılında kabul edildi, Türkiye 2004 yılında Sözleşmeyi onayladı.

1993 yılında Nevzat Ceylan, Millî Parklar ve Av Yaban Hayatı Genel Müdürü olarak göreve başladı. Doğanın korunmasını içinde hissedilen bir yöneticiydi. Zekai Bayer, Nejat Özbaykal gibi kalıcı hizmetle-

ri oldu. Birkaç senelik aradan sonra 2002 yılında yeniden aynı göreve geldi. Kamu çalışmalarının yanı sıra Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin çalışmalarını da gönülden destekledi. O dönemde avcılık ve yaban hayatı konularında Sabit Tarhan, Serhan Göksu, Fatma Erkan çok yararlı çalışmalar gerçekleştirdiler.

Sivil Toplum Kuruluşları

Çevre konularına ilgi, uluslararası boyutta her geçen gün artarken ülke içinde kamu kuruluşlarının yanı sıra sivil toplum kuruluşları da aktif çalışmalar içine girmişlerdi.

Doğanın korunması amacıyla kurulmuş en eski dernek olan Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti, erozyon konusunu ağırlıklı olarak işlerken nesli tehlikede olan canlı türlerinin karşılaştığı sorunlara dikkat çekiyordu. Derneğin yayın organı olan *Tabiat ve İnsan* dergisi kırk yıla yaklaşan yayın hayatı süresince oluşturduğu birikimi araştırmacıların kullanımına sunuyordu.

Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin çalışmaları deniz kaplumbağaları olayından sonra büyük prestij ve ivme kazanmıştı. Dernek, sulak

alanlar, kuşlar ve soğanlı bitkiler konularında yoğunlaşırken diğer alanları da ihmal etmiyor, koruma çalışmalarını projeler çerçevesinde yürütüyordu. 1989 yılında yayınladığı *Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları* kitabı sekiz yıl sonra yeni ve geniş bir versiyon olarak basıldı. Aynı çalışmanın 2004 yılında yapılan güncellemesi Doğa Derneği tarafından gerçekleştirildi. Doğal Hayatı Koruma Derneği, 2005 yılında *Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları* kitabını çıkardı. Bu yayınlar Türkiye'nin bilim ve kültür hayatına değerli katkı sağladılar.

1992 yılında kurulan TEMA Vakfı, hedef olarak ülkenin en yaygın ve önemli doğal çevre sorunu olan erozyonun önlenmesine yönelik çalışmaları seçmişti. Kurucularından Hayrettin Karaca ve Nihat Gök-yiğit vakfın gelişmesi için maddi ve manevi desteklerini esirgemediler. Hayrettin Karaca uzun yıllar vakfın başkanlığını yaptı. Otlak ve meraları sahipsizlikten kurtarıp korunmalarını sağlamak için Mera Kanunu'nun çıkarılmasına büyük emek verdi. Vakıf faaliyetleri ülke düzeyinde yaygınlaştırıldı. Türkiye'nin birçok yerinde ağaçlandırma çalışmaları başlattı.

Ankara merkezli Türkiye Çevre Vakfı, çevre kavramı içindeki bütün konularla ilgileniyor, seminerler, çalıştaylar ve benzeri toplantılar düzenliyordu. Vakfın, bu faaliyetlerde üretilen, derlenen bütün bilgi ve fikirleri kitap halinde yayınlamak gibi çok yararlı bir politikası vardı. Vakıf Başkanı Prof. Dr. Necmi Sönmez ve Genel Sekreteri Av.

Hayrettin Karaca TEMA yetkilileri ile beraber (1996, İstanbul)

Engin Ural bu çalışmalar sonucu onlarca yayından oluşan bir çevre kitaplığı oluşturular.

Doğa Derneği, Doğal Hayatı Koruma Derneği tarafından yayınlanan Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları ve Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları kitaplarından hareketle *Türkiye'nin Önemli Doğa Alanları* adındaki geniş kapsamlı çalışmasını iki ciltlik kitap halinde yayınladı. Çok hacimli olan bu yayının editörlüğünü Güven Eken, Süreyya İsfendiya-roğlu, Yıldırım Lise, Murat Bozdoğan ve Dicle Tuba Kılıç; yapım koordinatörlüğünü ise Gökmen Argun başarıyla gerçekleştirdi. Dernek birçok alanda izleme ve gözetim çalışmalarını sürdürdü.

Av ve Yaban Hayatını Koruma Geliştirme ve Tanıtma Vakfı, Büyükelçi Süha Umar tarafından kuruldu. Yasadışı avcılığın izlenmesi, koruma kampanyalarına destek, yaban hayatı türlerinin durumlarının ve yaşama ortamlarının belirlenmesindeki faaliyetleriyle adını duyuran Vakıf, Serhan Göksu'nun da katkılarıyla daha da gelişti.

Sualtı Araştırma Derneği ile Akdeniz Foku Araştırma Gurubu'ndan Cem Orkun Kıraç nadirbir canlı olan Akdeniz fokunun korunmasına ve araştırılmasına yıllarca emek verdi.

Bodrum Gönüllüleri Derneği, Gökova Körfezi'nin korunmasına yönelik aktiviteleriyle yörede çevre bilinci ve duyarlılığının oluşmasında önemli rol oynadı.

Doğa Koruma Merkezi, Orman ve Biyolojik Çeşitlilik kitabının yanı sıra kelebeklerle ilgili yayınlara da imza attı. Orman ve diğer ekosistemlerde biyolojik çeşitliliğin korunmasının hayata geçirilmesi amacıyla Orman Bakanlığı'nın ilgili birimleriyle çeşitli alanlarda koordineli çalışmalar yürüttü.

Kırsal Çevre ve Ormancılık Sorunları Araştırma Derneği, Dr. Yücel Çağlar'ın yönetiminde adıyla uyumlu çeşitli çalışmaları yürütürken Dendroloji Okulu seminerleriyle uygulamalı eğitim faaliyetleri gerçekleştirdi. Yayınladıkları dergiler ve yıllıklarla bu alanlarda değerli bilgi birikimi sağladılar.

Kuş Araştırmaları Derneği, Osman Erdem'in yönetiminde, adıyla uyumlu olarak yürüttüğü çalışmaları genişletince faaliyetlerini Doğa Araştırmaları Derneği adıyla sürdürmeye başladı.

Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı, Doğa Koruma Vakfı, doğaya olan ilgi ve sevgisini her zaman muhafaza eden Nevzat Ceylan'ın katkılarıyla çalışma alanlarında çevrenin korunmasına yardımcı oldular.

Yukarıda saydıklarım, benim çalışmalarını göreceli olarak yakından izleyebildiğim sivil toplum kuruluşlarıdır. Çevrenin ve doğanın korunması için ciddi çalışmaları olan başka sivil toplum kuruluşlarının da var olduğunu biliyorum. Ayrıca bu konularda yayınlanan kitap ve dergilerin doğa ve çevre alanlarında bir kültür meydana getirme koşullarını gerçekleştirecek göstergeler olarak kabul ediyorum. Doğal çevrede özellikle kuşlar ve sulak alanlar hakkında değerli belgesel filmler hazırlayan Fatih Orbay bir döneme ait görsel arşiv oluşturarak bu kültüre önemli katkıda bulunmuştur.

Renklerin Türküsü

Yeni kurulmuş olan Çevre Bakanlığı'nın yeni kurulmuş olan Çevre Koruma Genel Müdürlüğü'nde doğal çevrenin korunmasına ilişkin konularla ilgilenmeye devam ediyordum. Uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin izlenmesi hacimli işlerdi. Özellikle Sukuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme-Ramsar Sözleşmesi; Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi -Bern Sözleşmesi; Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi; Nesli Tehlikede Olan Bitki ve Hayvan Türlerinin Uluslararası Ticareti Hakkında Sözleşme - CITES Sözleşmesi için uygulayıcı kuruluş büyük ölçüde Orman Bakanlığı olmakla beraber koordinasyon görevini Çevre Bakanlığı yerine getiriyordu.

1994 yılı başında İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi, Fotoğrafçılık Bölümü Başkanı Prof. Mehmet Bayhan İstanbul'da bir fotoğraf sergisi açmamı önerdi, kabul ettim. Sergi için Sabancı Kültür Merkezi ayarlandı. Açılış, Aralık ayında yapılacaktı. Serginin du-yuru ve ikram işini de Doğal Hayatı Koruma Derneği üstlendi.

Aralık ayında İstanbul'a hareket etmeden önce sergi davetiyelerini Çevre Bakanlığı'nda ilgili personele elden vermiştim. Bakan Rıza Akçalı'nın makamına gittiğimde yerinde yoktu. Davetiyesini Özel Kalem Müdürü'ne bıraktım. Açılış günü sabahı Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin İstanbul Ulus'taki merkezindeydim. Öğleden sonra saat

16.00'a doğru Beşiktaş'taki Sabancı Kültür Merkezi'ne geldiğimde ortalıkta epeyce bir basın mensubu vardı. Gerçi Doğal Hayatı Koruma Derneği basın duyurusu yapmıştı ama bu ilgi biraz fazlacaydı. Kameramanlardan birine hangi kanaldan geldiğini öğrenmek için yaklaştığımda benden önce davrandı ve *"Bakan Bey ne zaman gelecek?"* diye sordu. Kalabalığın nedeni anlaşılıyordu. Çevre Bakanı Rıza Akçalı sergimin açılışına geliyordu. Büyük bir incelik ve hatırşinaslıktı yaptığı. Anlamalı bir açılış konuşması yaptı.

Prof. Mehmet Bayhan ve Nergis Yazgan da konuşmalarıyla sergimi onurlandırdılar. Fotoğraf dünyamızın önemli isimlerinden Nusret Nurdan Eren ve İzzet Keribar varlıklarıyla şeref kattılar. Sonra sergiyi Bakan'la birlikte gezdik. Sekseni aşkın fotoğrafla ayrı ayrı ilgilendi. Vedalaşırken bana, *"Tansu Bey, bu fotoğraflarda Türkiye'nin doğasından güzel örnekler mevcut, bir sergi çerçevesinde kalmasınlar, onları kullanarak bir kitap yapalım."* dedi. Önerisi içimi aydınlatmıştı. Aklıma gelmeyen, beklemediğim bir şeydi. Bir armağan gibiydi. Bir taraftan da kuşkulanıyordum. Siyasi mevkilerde bulunanların, insanların ağzına bir parmak bal çalıp sonra da unuttuklarına dair hikâyeler dinlemiştim. Neyse ki kuşkulandığım gibi olmadı. Ankara'ya döndükten sonra Bakan kitap için metin hazırlamamı istedi.

Kitapta kullanılabileceğini düşündüğüm üç yüz kadar slaytı bir akşam mesaiden sonra Bakanlık toplantı salonunda Bakan ve üst düzey bürokratlarla beraber projeksiyon cihazında seyredip yaklaşık yarısını kitap için ayırdık. Mart ayında metin ve fotoğrafları teslim ettim. Bakanlık Basın Müşaviri Said Yüce kitabın editörlüğünü yaptı. 1995 yılı Mayıs ayında ilk seferde iki bin adet basıldı. Çevre Bakanlığı'nın ilk prestij yayını olan kitabın ismi *Renklerin Türküsü - Ballad of Colours* oldu. İlk baskısı TBMM Üyelerine, kordiplomatiğe dağıtıldı ve kısa zamanda tükendi. Yıl sonuna doğru yapılan ikinci baskıda da iki bin adet basıldı.

Sulak alanlar günü toplantısında (1998)

EMEKLİLİK YILLARIM

Bölüm 7

1995 yılı Ağustos ayında Çevre Koruma Genel Müdürü Melih Akalın görevden alındı ve yerine Fahri Akben atandı. Kendisine yaptığım bilgilendirme sırasında nesli tehlikede olan deniz kaplumbağaları, Akdeniz fokları, yırtıcı kuşlar ve benzerleri hakkında bilgi sunarken uğraşılan konuları küçümseyen bir tavrı vardı. Otuz iki yıldır sürdürmekte olduğum kamu görevim sırasında anlaşılamadığım yöneticiler olmuştu ama böyle bir yaklaşımla karşılaşmamıştım. Kabul edebileceğim bir şey değildi. Durumu bir üst amir konumundaki müsteşar yardımcılara anlattım ama değişen bir şey olmadı. Siyasi bir atamayıydı.

Sonbaharda sulak alanlar konusunda Kapadokya'da uluslararası bir toplantı yapılacaktı. Genel Müdür ve ilgili personelle birlikte geniş bir katılım oldu. Hazırlanmış ve bir tebliğ sunmuştum. Toplantının inceleme gezisi Sultansazlığı'na yapıldı. Toplantı sonrası emeklilik için karar verdim. 1995 yılını tamamlayıp 1996 yılı başında emekli olacaktım.

Bu arada Bakan da değişmişti. Rıza Akçalı ayrılmış yerine Hamdi Üçpınarlar Çevre Bakanı olmuştu. Üst yönetimde de değişiklikler yapılmıştı.

Aslında Çevre Bakanlığı'nın üst yönetimindeki değişiklikler çok hızlı idi ve bu durum Başbakanlık Çevre Müsteşarlığının kuruluşundan beri devam ediyordu. Çevre kuruluşunda çalıştığım on sekiz sene süresinde uzun ve nispeten sakin dönemler Refet Erim'in müsteşarlık yaptığı dönemle Dr. Muzaffer Evirgen'in genel müdürlük yaptığı dönemler oldu ki süreleri üçer yılı bulmuştu.

Emekli oluşum için Genel Müdürlükte yapılan veda toplantısına personelin tamamı katıldı. Çalışma arkadaşlarımdan ayrılmak kolay olmadı tabii. Çeşitli konularda el ele, dayanışma içinde, devamıza ve birbirimize inanarak çalışmıştık. Kiminde istediğimiz sonuca ulaşmış, kiminde de elimiz boş dönmüştük, fakat birçok konuda müca-delemizi kararlılıkla sürdürmüştük.

Bakanlık daha geniş bir organizasyonla bir veda gecesi düzenledi. Bakanlık adına hazırlanan armağanı Müsteşar Aytaç Bilgiç verdi. Otuz iki yıllık kamu hizmetim böylelikle sona eriyordu. Başlangıcı ve bitişi birbirinden çok ayrı olan konumlarda ve konulardaydı.

DHKD Ankara Temsilciliği

1996 yılı Ocak ayında emekli olmuştum. Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin birkaç yıl önce yapmış olduğu teklifi değerlendirmenin sırası gelmişti. Nergis Yazgan'la görüştüm. Ankara'da Derneğin temsilciliğinin açılması konusunda görüş birliğine vardık. Mart ayında Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin Ankara Temsilcisi olarak göreve başladım. Başta Orman Bakanlığı olmak üzere, Derneğin ilgili bakanlıklarla, akademik ve gönüllü kuruluşlarla olan temas ve ilişkilerini izleyecektim. İki ay kadar yalnız başıma çalıştım. Mayıs ayında Emine Kuzutürk göreve başladı. Kendisi Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümü mezunuydu. Bu arada Ankara ofisinin açılışı yapıldı. Nergis Yazgan İstanbul'dan geldi. Açılışa Ankara'daki üyelerle birlikte birçok davetli de katıldı. Zamanın Başbakanı Süleyman Demirel temsilci gönderdi. Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden, bazı büyükelçiliklerin temsilcileri, bakanlıkların bürokratları davete katıldı.

“

1996 yılı Ocak ayında emekli olmuştum. Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin birkaç yıl önce yapmış olduğu teklifi değerlendirmenin sırası gelmişti.

Global 500

1996 yılı Mayıs ayında Birleşmiş Milletler Çevre Programından yapılan duyurudan, kamu kuruluşlarındaki doğal çevreyi koruma hizmetlerim nedeniyle Birleşmiş Milletlerin çevre alanındaki ödülü olan Global 500'e layık görüldüğümü öğrendim. Aynı yıl Nergis Yazgan ile Doğal Hayatı Koruma Derneği'ne verdiği destekten dolayı Garanti Bankası da ödüle layık görülmüşlerdi. Ödül töreni İstanbul'da yapılacaktı. Tören yeri olarak Swiss Otel seçilmişti. Haziran ayının ilk haftasında yapılan törenle ödüllerimizi aldık. Garanti Bankası'nın ödülü Banka adına Genel Müdür Akın Öngör'e verildi. Avrupa Konseyi'nde deniz kaplumbağaları görüşmeleri sırasında beni sıkıntıdan kurtarmış olan Doğa Komitesi'nin Danimarkalı Başkanı Veith Koster da aynı törende ödül aldı. Çevre Bakanlığı tören vesilesiyle büyük bir jestte bulunarak *Renklerin Türküsü* kitabımın üçüncü baskısını yaptırmış, dört bin adet olarak yapılan son baskı kitapları ödül töreninin yapıldığı büyük salonunun bütün koltuklarının üzerine bırakılmıştı.

Daha önce bu ödülü ülkemizden TEMA Vakfı kurucularından ve Onursal Başkanı olan Hayrettin Karaca kazanmıştı. Bizden iki yıl sonra da İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'nden Prof. Dr. Melih Boydak, Global 500'e layık görüldü.

İstanbul Birleşmiş Milletler Global 500 Çevre ödülü töreni (1996)

İlerleyen günlerde Ankara Ofisi için yeni görevlendirmeler oldu. Kızı-
lrmak Ofisinden Sunay Demircan, İstanbul Ofisinden Gernant Mag-
nin bir süre bizimle çalıştı. 1998'de Ankara Ofis, Garanti Bankası
Ulus Şubesi'nin üst katına taşındı. Dr. Sedat Kalem, Dr. Güven Eken,
Güneşin Aydemir, Zeynep Bilgi Buluş, Uğur Zeydanlı ve Atila Uras
Ankara Ofis'e katıldılar. DHKD, Dr. Filiz Demirayak, Murat Yazar,
Gürdoğar Sarıgül, Canan Orhun, Ayşe Oruç, Deniz Öztok, Gül Şat,
Deniz Tapan, Nuran Kahya, Gökmen Argun, Esra Başak, Ceren Uzel,
Bahtiyar Kurt, Burcu Meltem Arık, Eren Atak, Dr. Ö. Emre Can, Yıl-
dıray Lise, Hatice Dinç, Mert Altuntaş, Nuri Özbağdatlı, Hüma Ülgen,
Buket Bahar Dıvrak, Aysin Tektaş, Alper Acar, Murat Çevik, Çağrı De-
niz Eryılmaz, Çağrı Muluk vb isimlerin yetiştiği bir okul oldu. Hepsi
yüksek öğrenimlerini tamamlamış farklı disiplinlerden geliyorlardı
ancak ortak paydamız doğaya olan ilgimiz, saygı ve sevgimizdi.

1997 yılı Ekim ayında Dünya Ormancılık Kongresi Antalya'da yapıldı.
Kongreye Doğal Hayatı Koruma Derneği temsilcisi sıfatıyla katıldım.
Çok büyük bir organizasyondur. Biyolojik çeşitliliğin ormancılık faali-

yetleri içine entegre edilmeye başladığı dönemdi. Kavramlar, ilkeler, yaklaşımlar enine boyuna görüşüldü. Çoğunlukla da görüş birliği sağlandı.

21. yüzyıla girilmesine az kalmıştı. Bütün dünyada doğa ve çevre koruma alanlarında görev üstlenmiş olan sivil toplum kuruluşları yeni yüzyılın daha iyi yaşanabilir olması için doğal kaynakların kullanımı konusunda toplumları bilgilendirmek için daha fazla gayret gösteriyor, kritik konular için uyarılar yapıyorlardı. Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın Türkiye Temsilcisi olan Doğal Hayatı Koruma Derneği, WWF'ın bütün dünyada sürdürdüğü kampanyalara ülke ve dünya gündemindeki konuları sentezleyerek katılıyordu.

TBMM Çevre Komisyonu

1999 yılında Ediz Hun İstanbul Milletvekili olarak Parlamento'ya girdi. Toplumda bir sinema sanatçısı olarak tanınan Ediz Hun'un şöhretinin zirvesindeyken Norveç'e gidip biyoloji eğitimi aldığı az biliniyordu. 1993 Yılında Doğançan Akyürek Çevre Bakanı iken onun danışmanlığını yapmıştı, bu nedenle tanıştık.

Ediz Hun TBMM Çevre Komisyonu başkanlığına seçildi. DHKD Ankara Temsilcisi sıfatıyla kendisini ziyarete gittiğimde, STK temsilcisi olarak Çevre Komisyonu toplantılarına katılmamdan memnun olduğum söyledi.

Toplantılara düzenli olarak katılıyordum. Orman Kanunu, Çevre Kanunu, Hıfzıssıhha Kanunu ve benzeri mevzuatta yapılması önerilen değişiklik teklifleri Komisyonunda tartışılıyor ve görüş oluşturuyorlardı. Yeni yasa tasarısı olarak Hayvan Hakları, Komisyonunda uzunca bir süre tartışıldı. Genel olarak yaklaşım ve katkıların olumlu olmasına karşılık Tarım Bakanlığının, gücünden yararlanan evcil hayvanları ayrı bir kategoriye sokmak istemesi bir ara görüşmelerin tıkanmasına neden oldu.

Komisyon toplantılarında yapılan görüşmeler genellikle tartışma adabı içinde yapılmakla birlikte zaman zaman havanın elektrikleştiği olurdu. Böyle durumlarda Komisyon Başkanı sıfatıyla Ediz Hun, kibar ve yatıştırıcı bir üslupla insanları sükûnete davet ederdi. Kibarlığı ve sükûneti o kadar etkileyici idi ki birkaç ay sonra bütün üyeler belirgin bir biçimde onun uzlaşmacı yaklaşımına uyum sağlamışlardı.

DHKD ve WWF Türkiye Genel Müdürlüğü Dönemi

Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin ve WWF Türkiye'nin Genel Müdürü olarak görev yapmakta olan Prof. Dr. Erden Öney'in görevden ayrılması üzerine görevi benim almam önerildi. Derneğin ve Vakfın Başkanı Okan Tapan'dı. İki kuruluş içinde maddi ve manevi katkı ve desteğini esirgemiyordu

Ankara Temsilcisi olarak görev yapmak benim için zevkli bir vazife idi. Ankara Ofisi, teknik elemanlardan oluşan bir kadroya sahipti. Elemanların çalışma istek ve temposu, kendi aralarındaki ilişkilerin dostça uyumu örnek oluşturacak ölçüde iyi ve güzeldi.

Ankara'dan vazgeçemeyince çözüm olarak Ankara Temsilciliği üstünde kalmak kaydıyla Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin ve WWF Türkiye'nin Genel Müdürü olarak 2001 yılı başlarında göreve başladım. Daha önce Hakkâri'de yedek subay olarak görev yaparken, 1965 yılı Eylül ayında, üzerimde dört ayrı görev olmuştu ama iki ay sonra eskisi gibi 3. Bölük komutanı olarak işimi yapmaya devam etmiştim. Bu seferki çok görevli durum iki yıla yakın devam etti.

Genel Müdürlük teknik konular kadar yönetimsel konuların da ağırlıklı olduğu bir görevdi. Dernek ve Vakıf başkanlarına ve Yöne-

tim Kurullarına karşı sorumluydu Genel Müdür. Yönetim Kurullarıyla her ay toplantı yapılıyordu. Dernek ve Vakıf Yönetim Kurulları toplantıları beraber yapıyor ve uyum içinde çalışılıyordu. Gerçi zaman zaman görüş ayrılıklarımız olmuyor değildi. 2001 yılında Türkiye'nin Orkideleri hakkında Hollanda'da basılmış olan üç ciltlik kitabın pahalı oluşu nedeniyle alınmak istenmemesi bu kabîl görüş ayrılıklarındandı.

Karşılaştığım en önemli sorunlardan biri Birdlife International ile olan ilişkilerdi. Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin bir anlamda WWF Türkiye kimliğine dönüşmesi Birdlife International'ı rahatsız etmişti. Kendilerinin Derneğin kuşlar konusunda yürüttüğü çalışmalara maddi destek sağlamış olduklarını ileri sürerek WWF Türkiye haline gelmesinin daha önce vermiş oldukları desteği boşa çıkarmış olduğunu söylüyorlardı. Birdlife International'ın yaklaşımını bana sağlıklı gelmemişti. WWF de Birdlife International gibi doğanın korunması için çalışan uluslararası bir kuruluştur. Dünyada doğa üzerinde bu kadar ağır baskı varken bu iki kuruluşun aktivitelerinin birbirini tamamlayan, bütünleyen ve destekleyen şekilde olması beklenirdi. Aslında Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin WWF International ile ilişkisi çok daha eskiye dayanıyordu. Derneğin kurulduğu 1975 yılından bir sene sonra kelaynakların korunması için WWF tarafından kampanya başlatılmış, sağlanan kaynakla Bire-

cik'te evler arasında kalan, kelaynakların yuvalandığı sekiler ahşap tereklerle genişletilmiş, böylelikle yavruların yuvadan düşüp telef olması önlenmişti. 1976 yılında Strasburg'daki Avrupa Konseyi toplantısına giderken uğradığım Zürih'te kahve içerken şeker kâğıdının üzerinde kelaynak resmiyle beraber Türkiye'de nesli tehlikede olan bu kuş için WWF'nin de destek verdiğini belirten bir yazı görmüştüm. Sonraki yıllarda WWF, Birdlife International'ın derneğe verdiği destekle ilgili olarak bırakın sorun haline getirmeyi, sözünü bile etmemişti. Doğa Derneği kurulduktan sonra Birdlife International onunla işbirliği yaptı.

Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin Küre Dağları Millî Parkı'nın kuruluşunda Orman Bakanlığı nezdinde teşvik ve desteği olmuş, Millî Parkın ilk müdürü İsmail Menteş ile Ankara Ofisten Sedat Kalem, Uğur Zeydanlı birlikte çalışmışlardı. 2002 yılında Millî Park'ın en doğal kesiminden bir yol geçirilmek istenince Yönetim Kurulu Başkanı Atom Damalı, Nergis Yazgan ve ben, zamanın Orman Bakanı Nami Çağan'ı ziyaret ederek projenin değiştirilmesi için yardımını istemiştik. O sırada Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürü olan ve bu alanda olumlu katkıları olan Hüsrev Özkara da yol güzergâhının değiştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Farklı çözümlerine gidildi.

Türkiye'nin Önemli Bitki Alanları

DHKD tarafından yayınlanmış olan ve Murat Yazar, Gernant Magnin tarafından kaleme alınan Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları kitabı doğaseverlerin, kuşçuların olduğu kadar çevrecilerin ve yatırımcıların da kaynak kitabı haline gelmişti. Daha yalın bir anlatımla kitap bir ölçüde amacına ulaşmıştı. Bir yerde bir tesis kurulmak istendiğinde, tesisin kurulması düşünülen alanın önemli bir kuş alanı olup olmadığına bakılıyordu.

Doğal Hayatı Koruma Derneği benzeri bir çalışmayı bitkiler için de yürütüyordu. Dernekte Andy Byfield ve Sema Atay, Prof. Dr. Neriman Özhatay ile koordineli olarak çalışıyorlardı. Toplanan verilerle amaçlanan yayın ortaya çıkacak hale gelmiş olmasına karşın hedefe ulaşmak konusunda bir istek görmüyordum. Dernek merkezinde bütün ilgililerin katıldığı toplantı sonrasında çalışmaya katkı sağlayan akademik personelin, basılacak kitabın bir doktora tezi titizliğiyle hazırlanması gerektiğini düşündüklerini, eksik ve yanlış bilgi verilmemesi konusunda çok duyarlı olduklarını anladım. Düşünceleri doğrudu, ancak Dernek olarak bizim hedefimiz biraz farklıydı. Türkiye'nin Önemli Kuş Alanları çalışmasında olduğu gibi, bir alanın diğerlerinden farklı ve önemli kılan özelliklerin ortaya çıkarılması yeterliydi. Bunları ortaya koyup ilgili çevrelere duyurarak olabilecek doğa tahribatlarının önüne geçmek, canlı türlerinin, ekosistemlerin yaşamasını ve devamlılığını sağlamak bizim asıl hedefimizdi.

Ayrı bir görüşmede bunu akademisyenlere anlattım Açıklamamı doğru yorumladılar. Gerekli fotoğraflar için arşivimi taradım. İFSAK'tan Ali İhsan Gökçen de fotoğraflarıyla kitaba katkıda bulundu. Kitap Neriman Özhatay, Andrew Byfield ve Sema Atay'ın ortak çalışması olarak Türkiye'nin 122 Önemli Bitki Alanı adıyla 2005 yılında yayınlandı.

Güneşin Aydemir, derneğin uygulamalı olarak kuruluş aşamasından beri adını koymadan yürüttüğü biyolojik çeşitlilik faaliyetlerini sistematik bir yapıya kavuşturmak için çalışmalar yapıyordu.

WWF Türkiye ve DHKD olarak başladığımız projeleri ve işleri dikkatle izliyorduk. Deniz kaplumbağalarının kuluçka yaptığı on yedi önemli kumsalın izlenmesi başlı başına bir işti. Ayşe Oruç bu görevi eksiksiz yerine getiriyordu.

Ramsar Sözleşmesi'nin uygulamasına ilişkin yönetmeliklerin hazırlanmasında derneğin katılımının ve katkısının sağlanması Ankara ofisten yürütülüyordu.

Kardelenler ve diğer geofitler için DHKD'nin başlatmış olduğu koruma projeleri Tarım Bakanlığının yabancı çiçek soğanları için kota oluşturmasını sağlamıştı. Dumlugöze köyünde *elekalti* denen küçük kardelen soğanlarının bahçelerde yetiştirilmesi ve belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra ihraç edilmek üzere toplanması projesi başarıya ulaşmış, proje koordinatörü Sema Atay neredeyse Dumlugöze'li olmuştu.

Ankara ofiste işe başlamış olan Emine Kuzuturk, önemli bir kaplumbağa üreme alanı olan Antalya Çıralı'da koruma faaliyetlerini yerinde izliyordu.

Bu arada ben Genel Müdürlük için daha genç bir aday arayışına girmiştim. Genel Müdür Yardımcısı Ahmet Birsal aklı gelen ilk isimdi ama kendisi bu görevi kabul etmiyordu. İçerden dışarıdan birkaç isim önerim yönetim kurulu üyeleri tarafından yeterli deneyim sahibi olmadıkları gerekçesiyle kabul edilmedi. Yıl sonuna doğru Gernant Magnin'in Hollanda'dan ayrılıp tekrar WWF Türkiye'de çalışmak istediği haberi geldi. Hepimiz çok sevinmiştik. Önceki yıllarda çok değerli çalışmaları olmuştu. Türkçeyi arazi çalışmalarında yerel halkla diyalog kuracak kadar iyi öğrenmişti.

Genel Müdürlük teklifimizi kabul etti. Böylelikle görevimi kendisine devredip, gönül rahatlığıyla Ankara'ya dönmüş ol-

WWF Pazartesi Toplantısı (2002)

Nergis Yazgan ve Gernant Magnin'le (2002)

Gernant Magnin'le (2002)

WWF Yönetim Kurulu üyesi Ayla Molu'dan teşekkür plaketi alırken (2002, İstanbul)

WWF Direktörü Dr. C. Martin ve Hoffman La Roche'nin İstanbul'da Vakıf Başkanı Okan Tapan ve Yönetim Kurulu üyeleriyle

WWF Yönetim Kurulu üyeleriyle Orman Bakanı Nami Çağan'ı ziyaret (2002)

Orman Bakanı Nami Çağan'ı ziyaret (2002)

dum. Ankara Ofis'in neredeyse tamamı teknik elemanlardan oluşuyordu. Hepsi sorumluluğunun bilincinde ve çalışkan olan arkadaşların bazıları zamanla İstanbul'da görev yapmaya başladılar.

2003 yılı sonuna doğru sağlık sorunlarım su yüzüne çıkmaya başlamıştı. Küçük yokuşlarda bile nefessiz kalma şikâyetlerim kalbimde bir sorun olduğunu gösteriyordu. Konusunda uzmanlığı iyi olan birkaç kalp doktoruna göründüm. Hacettepe Üniversitesi Kardiyoloji Bölümü Başkanı Prof. Dr. Sırrı Kes ve ekibi anjiyodan sonra iki damara stent taktılar. Dört gün yoğun bakımda kaldıktan sonra oldukça iyi bir halde hastaneden taburcu oldum.

Birleşmiş Milletler GEF SGP Ulusal Yönlendirme Komitesi Onur Üyeliği

Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin Ankara Temsilciliğini açtıktan üç yıl sonra Birleşmiş Milletler GEF SGP (Küçük Destek Programı) Ulusal Yönlendirme Komitesi üyeliği için öneri geldi, kabul ettim. Böylelikle başta biyolojik çeşitlilik olmak üzere, Rio Konferansı'nda kabul edilen sözleşmelerin koruma ilkelerinin hayata geçirilmesi amacıyla ihdas edilen programın küçük ölçekli projelerini öğrenmek, uygun seçimler yapmak ve uygulamaları izleyip sonuçları hakkında bilgi sahibi olmak şansını yakalamış olacaktım. Programın ilk koordinatörü Esra Karadağ'ın iki yıl sonra ayrılması üzerine DHKD de beraber çalıştığım Bilgi Buluş bu göreve atandı. On sene kadar bu görevi yürüttükten sonra ayrıldı ve görev bu kez yine DHKD'de birlikte çalıştığım Gökmen Argun tarafından icra edilmeye başlandı. Programın sivil toplum kuruluşları tarafından tanınması bu dönemlerde oldu. Özge Gökçe Koordinatör Yardımcısı olarak çalışmalara destek oluyordu. Gökçe'nin ayrılmasından sonra Başak Okay bu görevi yürütmeye başladı.

Normalde komite üyeliğinin üç ila beş sene sürdüğü düşünülürse benim üyelik dönemimin çok uzamış olduğu fark edilir. Birkaç kez ayrılmak için izin istediysen de olmadı. Bu kez “onur üyesi” sıfatı ile devam etmemi istediler. Bu müstesna üyeliğe devam etme imkanı tanımalarından dolayı Komite Üyelerine ve Program Koordinatörlerine teşekkür ediyorum.

Doğal Öyküler kitabında da bahsettiğim gibi, Küçük Ölçekli Destek Programı doğal çevrenin, geleneksel tarımın korunmasına , iklim değişikliği sorununun çözümüne doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlayan projeler için küçük fakat önemli katkı sağlamaktadır. Projelerin büyük çoğunluğu gönüllü kuruluşlar tarafından sunulmaktadır. Karşılaştıkları engellerin aşılmasında, belirledikleri hedeflere yaklaşılmasında, yeni bir işe girişmelerinde, nefes almalarını sağlayan küçük maddi destekler onları motive etmekte, başarı azim ve inançlarını desteklemektedir. Proje süresince Program Koordinatörü ve Yardımcısının desteğini alan gönüllü kuruluşlarla, proje sona erdikten sonrada irtibat kesilmemektedir. Belirli aralıklarla yapılan “projeler buluşması” toplantılarında gönüllü kuruluş temsilcileri birbirleriyle tanışmakta, çalışmalarını hakkında ilk ağızdan bilgi sahibi olmaktadır. Ve böylelikle Türkiye’nin her köşesinden gelen gönüllü kuruluş temsilcileri zaman içinde bir aile yapısı kazanmakta ve bu yapı program hedeflerine ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır.

Aktif Görevlerin Sonu

İstirahat dönemi bittikten sonra Ankara Ofis’te işimin başına döndüm. Büro işleri hastalığımı etkileyecek kadar yorucu değildi. Çalışma ortamı olumlu ve huzurluydu. Ancak her gün otuz kilometre kadar bir yol kat ederek işe gidip gelmek yorucu oluyordu.

Kendimi zorlamamam gerektiğini anladım. Kış mevsimi benim için meşakkatli geçmişti. Veda zamanı gelmişti. Doğal Hayatı Koruma Derneği’nin Ankara Temsilcisi olarak göreve başladığım 1996 yılı Mart ayından tam sekiz yıl sonra görev-

Özge Gökçe Aktaş ile SGP Ulusal Yönlendirme Komitesi toplantısından

den ayrılma isteğimi bildirdim. Bir ay kadar sonra bütün çalışma arkadaşlarıma bir veda mesajı gönderdim ve aktif görevden ayrıldım.

Askerliği de hesaba katınca otuz iki yılı kamuda sekiz yılı da sivil toplum kuruluşunda olmak üzere toplam kırk yıl çalışmıştım.

Birbirinden çok farklı görünen aktivitelerimin başlangıcında ve sonunda ilkelerimde değişiklik olmamıştı. Bütün çalışmalarımın özünde yaşama saygı vardı. Gayretlerimin, abalarımın bazılarında hedeflediğim sonuçlara ulaşmıştım. Bir kısım işlerde ise başarısız olmuşum. Ancak doğal varlıkları korumak ve yaşatmak için her zaman mücadele etmiş ve mücadelelerimi çalışma arkadaşlarımla birlikte yapmıştım.

Kırk yıllık çalışma hayatım boyunca mesai arkadaşlığı yaptığım insanların çoğu, onları tanımış olmaktan ötürü kendimi şanslı hissettiren, yüksek etik değerlere sahip, bilgili, güvenilir insanlar oldu. Onlardan çok şey öğrendim. Bildiklerimi, öğrendiklerimi kendileriyle paylaştım. Arazi çalışmalarında bilgi toplama sistematini, öğrenilenle gözlemlenenin ilişkilendirilmesi ve yorumlanmasını Nihat Turan'dan öğrendim. Sabır ve disiplin alanında İsmet Özer çok yardımcı oldu. Kamuda olsun, gönüllü kuruluşlarda olsun, diğer arkadaşlarımdan öğrendiklerim de yabana atılır şeyler değildi. Öğrencilik yıllarımda hocalarımdan öğrendiklerimi arazide çalışırken kullanmak, sınamak çok önemli deneyimlerdi. Fakültede aldığım eğitimin ne kadar yararlı olduğunu bu sayede anladım. İnceleme yapmak üzere bir yere gittiğimde ilk baktığım şey arazinin jeolojisi ve jeomorfolojisi oluyordu. Su kaynakları, iklim verileri bilgilerine ulaştıktan sonra bitki örtüsünü inceliyordum. İncelediğim hayvan türünün nasıl beslendiği, su kaynaklarına nasıl ulaştığı, nerede barındığı, düşmanlarının gözünden nasıl saklandığı, bütün yılı aynı bölgede geçirip geçiremeyeceği, popülasyon büyüklüğü ve çeşitli ayrıntılar, yanıtını bulmam gereken sorular oluyordu.

Türkiye doğasına ait gözlemlere, tespitlere, ölçümlere dayanan yeni bilgileri kendi ellerimle toplamış ve hepsini raporlara geçirmiştim. Bu raporların günümüzde doğa koruma çalışmaları içinde olan kamu personeline yeri geldikçe yararlı olabileceğini, böylelikle yılların emek ve birikimlerinin yeni nesillere aktarılmış olacağını düşü-

nüyordum. 2005 yılında Çevre ve Orman Bakanlığı'nın ilgili birimine yaptığım bir ziyaret sırasında raporların arşivlerde bulunmadığını dehşet ve derin bir üzüntüyle öğrendim. Benim ve arkadaşlarımın 60'lı ve 70'li yıllara ait raporlarının hiçbiri yoktu. Çalışanlardan bazıları arşivdeki klasörlerin yeniden kâğıt yapılmak üzere SEKA'ya gönderilmiş olabileceğini söylediler. Daha önce de belirttiğim gibi, o yıllarda bir rapor bir asıl iki kopya olmak üzere üç adet üretilabiliyordu. Fotokopi henüz icat edilmemişti. Kopyalar genellikle uygulama birimlerine gönderilir asılları merkezde saklanırdı. Elle yazdığımız raporlar dairenin sekreteri tarafından daktiloda yazılır, daktilo işlemi bittikten sonra elle yazılmış müsveddeler saklanmazdı.

Günümüzde Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın ilgili birimlerindeki personel içinde işin ehli olanların bulunduğu, yapılan işlerin başarısından anlaşılabilir.

Nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmeden doğan etkiler, doğal alanlar ve doğal varlıklar üzerinde her zamankinden daha büyük bir baskı oluşturmakta ve ne yazık ki bazı yerlerde doğal kaynaklar hoyratça kullanılmaktadır. Yirmi birinci yüzyılda toplumumuzda hayli gelişme gösteren doğa ve çevre bilincinin bu olumsuzlukları yavaşlatıp durduracağına dair umudumu muhafaza ediyorum.

Yukarıda da belirttiğim gibi, doğada çalışırken başlangıçta kabul ettiğim ilkelerden hiç vazgeçmedim. Şimdilerde, benimsemiş olduğum ilkelere olan güven ve inancım daha da artmış durumda. İnsanlar, başta hemcinsleri olmak üzere, yaşamın bütün formlarına karşı saygılı olmalı, kendi cinsinden olmayana da tanımaya çalışmalı, sevmeyi ve yaşatmayı öğrenmeli. Yaşam denen armağanın değerinin farkına varıp sorumluluklarını yerine getirmeli.

Görevlerim gereği doğal alanların farklı ortamlarında bulundum. Dağlık yerler, ovalar, ormanlar, bozkırlar; deniz, göl ve akarsu kıyıları, genellikle tek başıma çalışıp gözlem yaptığım mekânlar oldu. Çoğu zaman insan ayağından uzak kalmış ücra köşelere de gittim. Oralarda doğanın iç yapısındaki bilgeliği algıladım. Derin bir sessizlik içinde anlattıklarımı dinlerken kulağıma fısıldadıklarından fazlasını sakladığımı hissettim. Ve bütün bunları sizlerle paylaşmaya gayret ettim.

İnsanlar, başta hemcinsleri olmak üzere, yaşamın bütün formlarına karşı saygılı olmalı, kendi cinsinden olmayana da tanımaya çalışmalı, sevmeyi ve yaşatmayı öğrenmeli. Yaşam denen armağanın değerinin farkına varıp sorumluluklarını yerine getirmeli.

BİTİRİKEN Doğayla Dost Olmak

İnsanoğlu, tarihi boyunca doğayı egemenliği altına almak, doğal kaynakları çıkarı için kullanmak amacıyla çalışmıştır. Var olma mücadelesini sürdürmek ve daha iyi koşullarda yaşamak adına bu durum makul karşılanabilir. Ancak doğayla yapılan mücadelede insanın doğaya bakış açısı ilişkilerin selametini belirleyen en önemli faktör olmuştur. Doğayla mücadelede kazanımlar elde eden toplumların bazıları bunu bir zafer gibi algılayıp mağrur ve kibirli tavırlarla yanlışlıklara sürüklenirken, diğer bazı toplumlar da elde ettikleri kazanımlara ilişkin gözlem ve deneyimlerden sağladıkları bilgileri yenileri için değerlendirme akıllılığını ve basiretini göstermişlerdir. Ayrıca bu toplumlar doğayla olan mücadelelerinde ortaya sadece akıllarını değil, yüreklerini de koymuşlardır. Doğanın gücüne karşı cömertliğini de anlayıp onun güzelliğini, şefkatini, bilgeliğini de fark etmişlerdir. Böyle ilişkiler doğayla dostluğu oluşturmuş, doğayla dost olanlar, kazanımlarını artırdıkları gibi dostlarına zarar vermeden, beraberce yaşama şansını da yakalamışlardır.

Bilimsel çalışmalar doğal süreçlerin bizler için yaşamsal önemine ait gerekçeleri açık, seçik bir şekilde ortaya koymaktadır. Soluduğumuz hava ve yediğimiz lokma için doğaya muhtacız. Bitkilerin fotosentez işlemiyle sağlanan sadece oksijen ve gıda değildir; fotosentez aynı zamanda iklim değişikliği sorununun çözümüne yardımcı olabilecek başlıca faktörlerden biridir. Günümüzde Türkiye dahil, dünyanın bazı ülkeleri ağaçlandırma programlarını bu gerçeği dikkate alarak genişletmiş ve geliştirmiş bulunmaktadır. Ancak bilindiği gibi, iklim değişikliği sorununun çözümü için alınması gereken daha birçok önlem bulunmaktadır.

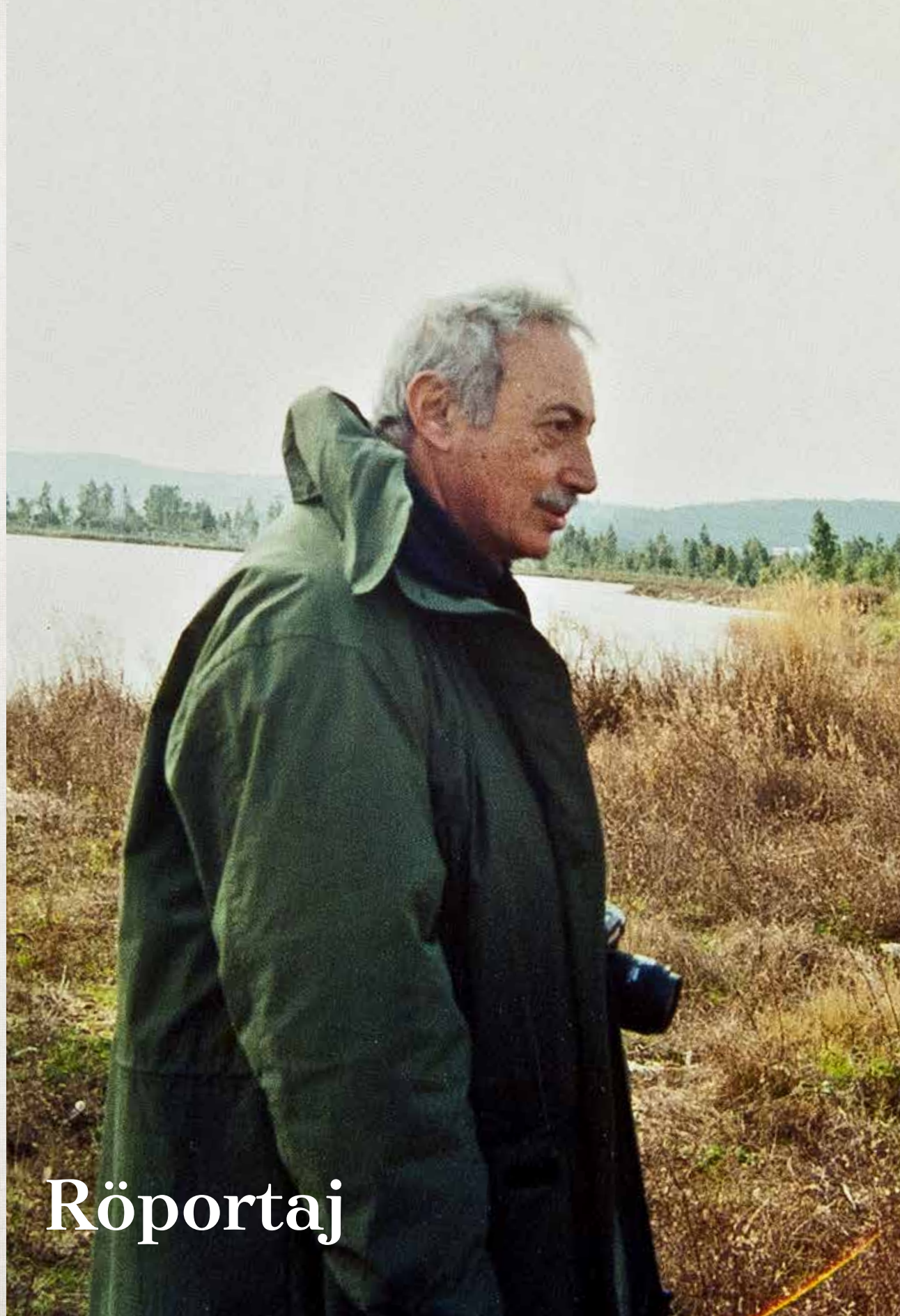
Şemdinli dere geçişi, Hakkari (2004)

Pınarbaşı Paşa Konağı (2002)

Koruma, günümüzde doğayla dost olmanın en geçerli yoludur. Ekoloji bilimi bizlere, bir çıvgının bir baştankaranın yaşatılması amacıyla gerçekleştirilecek koruma uygulamalarının gerçekte ekosistemlerin yaşatılması anlamına geldiğini söylemektedir. İncecik "tweet" leri ile tanıdığımız, on beş, yirmi gram ağırlığındaki ötücü kuşlar, zaman zaman karşılaştıkları fırtınalara, çeşitli zorluklara rağmen kıtalar arası yolculukları gerçekleştirebilen olağanüstü yaratıklardır. Kuşlar siyasi sınırları bilmedikleri, tanımadıkları için bu ekosistemlerin yaşatılması insanlığın ortak sorumluluğudur. Eğer kuşları yaşatabiliyorsak diğer canlıları da yaşatabiliriz; çünkü bilindiği gibi, kuşlar en özgür yaratıklardır ve onlar her yerdedir.

Doğayı, doğal çevreyi korumak ilk bakışta kurdu, kuşu, çiçeği, böceği korumak gibi görünse de aslında insanın kendi öz varlığını ve gönencini korumasıdır ki akıl, bilim ve dinler de bunu öğütlemekte, insanlara doğayla dost olmayı söylemektedir.

Röportaj

Gerçek ilham veren yaşamların kitaplar aracılığı ile kayda alınması bir nevi geleceğin taşıyıcı kolonlarını yerleştirmek gibi, bize kitabın hazırlık sürecinde bu temellere dair söylemek istedikleriniz var mı ?

“Taşıyıcı kolon” ilginç ve doğru bir benzetme. Yapılan çalışmaların, kazanılan bilgi ve deneyimlerin gelecek kuşaklara aktarılmasının yolu onlara ait kayıtlar oluyor. Raporlar, planlar, projeler, resimler, fotoğraflar ve benzerleri. Kitap bunların derlenip toparlanmış, anıları ve öyküleriyle harmanlanmış, herkesin okuyup anlayabileceği şekilde sokulmuş hali. Kültür oluşumuna bir katkı. Kitabı yazarken kişisel yorumlarımı eklemekle birlikte, olayları olabildiğince objektif bir şekilde aktarmaya özen gösterdim.

Kitabı kaleme alırken aklınızdan geçenleri uyguladığınız veya heyecanlandığınız birkaç an veya anlardan bahseder misiniz?

Kitabı kaleme alırken aslında bütün o anların heyecanını yeniden yaşadım. Ancak doğada çalışırken beni çok etkileyen, fakat kitabımda yeterince yer vermediğim gözlemlerimden bahsetmek yerinde olur sanırım.

Yurdumuzda gördüğümüz bütün kuşlar uçar, ama bu kuşların baskın özellikleri farklıdır. Bülbülü, ötüşünün güzelliği, kekligi, sekerek gidişi, ördekleri suya dalışlarıyla hatırlarız. Fakat bazı kuşların uçuşları insanlarda gıpta edilecek bir özgürlük duygusu yaratırlar. Örneğin kazlar, turnalar, leylekler, flamingolar, pelikanlar, toy-lar ve kuğular böyle kuşlardır. Onları uçarken, özellikle de büyük sürüler halinde gördüğümde, çoğu zaman her şeyi bir tarafa bırakır, hayranlık ve heyecanla gözden kayboluncaya kadar seyrederdim. Gökkuzgunların ağaçlık alanlarda uçarken yaptıkları akrobasi, atmacaları bile kıskandıracak kadar mahiranedir. Uçuşu görsel bir sanat haline getiren ise doğandır. Onu havada izlediğinizde bu kuşa “doğan” isminin neden verildiğini anlarsınız. Öylesine hızlı ve hünerli uçar ki onun gökyüzünde birden bire ortaya çıkıp doğmuş olduğuna kolayca inanırsınız.

Kitabınızda özellikle birlikte çalıştığınız, ebediyete göçen değerli amirlerinize, çalışma arkadaşlarınıza ve bugün de çalışmakta olduğunuz ve sizin yolunuzda gitmekte olan arkadaşlarınıza yer veriyorsunuz, neden?

Gerek kamudaki görevlerim sırasında, gerekse sivil toplum kuruluşlarındaki çalışmalarım da amaçladığım işlerin büyük çoğunluğunu arkadaşlarımla birlikte gerçek-

leştirdim. Özellikle nesli tehlikede olan yabani hayvanların kurtarılması ve korunmasına ilişkin projelerde hep birlikte çok yoğun çalışmaların içinde olurduk. Milli parklar dairesinde çalışırken mesai bitiminde Akay yokuşundan Sıhhiye'ye kadar beraber yürür, projeler üzerinde tartışmalarımıza devam ederdik. Arazi çalışmalarında da uyuyuncaya kadar konularımızı konuşurduk. Nesli tehlikede olan canlı türlerinin kurtarılması projelerinde çok stres yaşadık. En küçük ayrıntıyı dahi gözden kaçırmamaya çalışırdık. Örneğin, alageyikler için koruma alanının sınırlarını belirlerken arazideki jeolojik yapının serpantin ya da kalker oluşuna göre alageyiklerin beslenebileceği bitki türlerinin sosyolojisindeki değişiklikleri incelemiş olduğumuza hatırlıyorum. Bu ve benzeri çalışmalarda arkadaşlarımla büyük emek, hizmet ve gayretleri vardı. Onların çoğu ebediyete intikal etmiş oldukları için ben arkadaşlarımla adına da anlatmış oluyorum. Ayrıca, kitapta da belirttiğim gibi, bu insanlar onları tanımaktan ötürü kendimi çok şanslı hissettiren erdemlere sahiptiler. Nur içinde yatsınlar. Hepsini özliyorum. Tabii bu arada feyz almış olduğum değerli hocalarımla da unutmuyorum.

Doğayı koruma dürtüsünü en güçlü hissettiğiniz, bir nevi artık dikkatinizi tümüyle bu alana odakladığınız veya başka alana dönmekten vazgeçtiğiniz bir karar anı veya anlar oldu mu?

Evet oldu. Aslında Fen Fakültesinde okurken doğaya ilişkin konuları teorik olarak okur arkasından da arazide incelemeler yapardık. O yıllarda doğadaki başlıca sorunlar aşırı otlatma, sulak alanların kurutulması, yasadışı avcılık, ormanlardaki kaçak kesimler, tarım ilaçlarının olumsuz etkileri, orman yangınları ve erozyon idi. Hava, su, toprak kirlenmesi henüz yaygınlaşmamıştı. Doğadaki sorunlar bilinmekle beraber onlarla mücadele etmenin yolları konusunda herkesin bildiğinin ötesinde pek bir şey söylenmiyordu. Askerlik hizmetimi tamamladıktan sonra Ankara'da iş ararken tesadüfen katıldığım Milli Parklar Semineri'nde, milli park kavramının sorunların bir kısmı için yeni ve çağdaş çözümler sunduğunu, uygulamaların, doğanın toplumla barışık ve uzlaşa içinde korunmasını sağlayıp bunu hayata geçiren bir sistem içinde yapıldığını öğrendim. Kitapta anlattığım gibi, dört ayrı yerde iş imkanı vardı. İkisi elendi ve geriye akademik kariyer ve milli parklar kaldı. Seçim yapmak için kendimi sorguladım. Doğanın yaşaması ve canlı türlerinin devamının sağlanması için yapılacak uygulamalı çalışmaların içinde olmak benim karakterime daha uygundu. Bilimsel çalışmalar çok değerli olmakla birlikte, bir canlı var olmadan onun hakkında bilgi üretilemezdi. Kesin kararımı verdim, milli parkları seçtim ve bildiğim gibi sevgili Gökmen, hiç pişman olmadım.

Siz bir ölçüde milli park, yaban hayatı koruma sahaları gibi korunan alanların inşa edildiği dönemde önemli roller üstlendiniz, bu statü sahibi alanlarda sorunlar çıktığında nasıl yaklaştınız, çözümde hangi aşamalarla karşılaştınız?

Zor ve çetrefilli bir soru. Korunan alanlarda birçok sorun mevcuttur . Benzer alanların yanında her alanın kendine özgü sorunları da vardır. Zaten enerjimizin önemli bir kısmını bu sorunları çözmek, üstesinden gelebilmek için kullanıyorduk. Koruma alanının içinde ve çevresinde yaşayan insanlarla olan sorunların çözümünde karşılıklı görüşmek ilk yaptığımız şeydi. Oraya niye geldiğimizi ne yapacağımızı, neyi hedeflediğimizi muhtar ve ihtiyar heyetine, kahvelerde diğer insanlara anlatır, sorularını yanıtlar, varsa endişelerini gidermeye çalışırdık. Korumanın, özellikle de yabancı hayvan türlerini korumanın, orada yaşayan insanların kabul ve desteği olmadan bir yere varamayacağını bilirdik. Daha da önemlisi koruma konusunda bizim düşünce ve duygularımızı o yörenin insanlarıyla paylaşmak, benzer heyecanı yaşamalarını sağlamak güzel bir dostluk oluştururdu. Avcılardan da benzeri yaklaşımlarla çalışmalarımızı desteklemelerini isterdik.

Kamu kuruluşları ile olan sorunlarımızda öncelikle yasal mevzuatı çok iyi tarayıp objektif olarak değerlendirmeye gayret ederdik. Nalıncı keseri gibi kendimize yontmazdık. Sulak alanlarda DSİ projeleri büyük sorun oluştururdu. Yasal olarak güçlü olmadığımız için doğal varlıklar için gerçekçi ve bilimsel verilere dayalı değerlendirmeler yapardık. Milli parkların alan büyüklükleri konusunda zaman zaman Orman Genel Müdürlüğü ile ters düştüğümüz olurdu. OGM istihsal ormanlarının bu vasfının değiştirilmesine pek yanaşmazdı. Gücümüzün yetmediği noktalarda sorunun çözümünü üst yönetimlere bırakırdık.

Türkiye o günlerden bu günlere geldi, neler iyileşti, neler bozuldu?

Önce iyileşenlerden söz edeyim. Doğa koruma alanında çalışan personel sayısı arttı. Yüksek öğretimde çevre ve doğa konularına daha geniş yer veriliyor. Uzman sayısında da kayda değer artışlar var. Doğa koruma çalışmalarının tanınmışlığı arttı. Bunda televizyonlarda yayınlanan belgesel programların büyük etkisi var. Toplum da bu konularda eskisine göre çok daha bilgili. Kuş ve yaban hayatı gözlemciliği ve fotoğrafçılığı binlerce kişinin uğraşı alanı haline geldi. Az sayıda da olsa Türkiye’de yaşayan canlı türlerine ait kitaplar yayınlandı. Milli park ve benzeri koruma alanlarıyla yaban hayatı rezerv alanları, sayı ve yüzölçümü olarak artmış durumda. Bu alanlarda görev yapan iyi nitelikte, değerli personel var. Araç gereç ve benzeri donanımlar eskiyle kıyaslanmayacak kadar iyi ve çok. Doğa Koruma ve Milli Parklar

Genel Müdürlüğü üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla yakın temas halinde. Çeşitli konularda işbirliği yapıyorlar. Orman yangınlarıyla yapılan mücadele eskiye göre daha etkili, daha hızlı ve daha iyi. Bu konularda en ciddi iyileşmelerden biri de yasal alanda oldu. 1960 lı yıllarda milli parklar 6831 Sayılı Orman Kanununun ilgili maddelerine göre ilan edilirdi; şimdi müstakil bir Milli Parklar Kanunu var. Çevresel kaliteleri ve doğal döngüleri korumayı amaçlayan bir Çevre Kanunu var. Türkiye uluslar arası alanda Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi , İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Bern Sözleşmesi, Ramsar Sözleşmesi, Çölleşmeyle Mücadele Sözleşmesi ile hava deniz ve toprak kirliliğinin önlenmesi ve denetlenmesine ilişkin sözleşmele-re ve protokollere taraf. Bütün bunlar 1980lerden itibaren oldu.

Bozulanlara gelince: Şairin dediği gibi, “ biz büyüdük ve kirlendi dünya.” Dünya gerçekten kirlendi Gökmen. Yaşlı bir insanım. Dünyamızın temiz olduğu günleri hatırlıyorum. Çocukluğum ve gençliğim Ordu ve Samsun’da geçti. Üniversite için Ankara’ya gelinceye kadar ne şehirlerde ne de kırlarda çöp görmedim. Kış aylarında bazen soba bacalarından çıkan dumanın sokağı kapladığı olurdu ama odun ya da fındık kabuğu yakıldığı için kötü kokmazdı.

Bugün bildiğimiz bütün çevre sorunları doğal alanları çok kötü bir şekilde etkiliyor. Hava kirliliği, iklim değişikliği gibi kaçınılması çok zor olanlarla birlikte, çöp gibi, sıvı atık gibi kontrol edilmesi göreceli olarak daha kolay olanlar da var. Çöp çok yaygın bir sorun. Yüksekova’dan İğneada’ya, Borçka’dan Datça’ya kadar her yere yayılmış durumda. Arabanızı nerede durdurmuş olursanız olun, yolun iki tarafının naylon torbalar, cam ya da pet şişelerle dolu olduğunu görüyorsunuz. Yaylalardaki dereler bile temiz ve çöpsüz değil. Evinden çıkınca insanların çoğu çöpünü rastgele atmakta sakınca görmüyor. Ben ilkokula giderken temizlik eğitimin önemli bir bölümü idi. Öğretmenlerimiz hafta başında yaptıkları genel temizlik kontrollerinden sonra da hafta boyunca denetimlerine devam ederlerdi. Birimizin eli kirli olsa lavaboya kendileri götürürdü. Temizlik imandandır ilkesi her yerde işleniyordu. Yediğimiz kağıtlı şekerin kağıdını eve veya okula gelip çöp kutusuna atıncaya kadar cebimizde taşırdık.

Doğal alanların azalması ise en büyük kayıp oldu. Bunun olumsuz etkileri hepimiz için geçerli ama pek az insan bunun farkında. Ormanlar, meralar, sulak alanlar, artan nüfus, kentleşme ve sanayileşme baskısı ile azaldı ve bu süreç devam ediyor. Fakat işin asıl kötü yanı doğal alanları yok ederken kimsenin o alanın değerini, güzelliğini, zenginliğini görmemesi, fark etmemesi, düşünmemesi. Örneğin bugün Balıkesir Sanayi Bölgesinin bulunduğu yer 1960 lı yıllarda üzerinde öbek öbek beyaz zambakları(süsen), kıvrıkcık koyun sürüleri ile bakmaya doyulmayacak kadar güzel bir sulak çayır- dı. Balıkesir’in ünlü zambak kolonyası için çiçekler buradan sağlanırdı. Bu ilimizin

etinin lezzeti ile ünlü koyunları da buralarda otlardı. Yakın çevrede sanayi bölgesi için daha uygun olabilecek hafif meyilli kıraç araziler varken böylesine güzel bir alanın heba edilmesinin değerlendirmesini yapmak istemiyorum. Toros dağlarının her yeri taşlık iken ve bu kabil yerler çok geniş alanlar kaplarken, bu bölgelerdeki ormanlar içinde taşocağı açmanın gerekçesini anlamak mümkün değil. Üstelik yasal mevzuat ormanların korunmasını emrediyor. Yine yasal mevzuat sulak alanların ekolojik yapılarının korunmasından yana ama bu alanlar kurutulmaya devam ediyor. Kısaca söylemek gerekirse, doğa hep kaybediyor; pek az insanımız bu kaybın farkında.

Deneyim ve bilgi biriktirme ve bunları değerlendirmede etkili olmak adına okuyucularımıza neler yapmalarını tavsiye edersiniz?

Her şeyden önce, deyim yerindeyse “iplerini sağlam kazığa bağlamalarını” öneririm. Benim ve arkadaşlarımla yazmış olduğu raporların yeniden kağıt yapılmak üzere SEKA'ya gönderilmiş olmasının acısını unutabileceğimi sanmıyorum. Neyse bunu bırakalım ve yapılabileceklerden söz edelim.

Bir arazi çalışmasına başlamadan önce yeterli bir masa başı çalışması yapılmalıdır. Gidilen yerde önce yöneticilerle ve yerel halkla görüşmeler yapılmalı, bilgi ve görüş alış verişinde bulunulmalıdır. Araştırma ve gözlemler sistematik olarak yapılmalı, elde edilen veriler günü gününe kaydedilmeli, fotoğraf çekilmelidir. Elde edilen veriler yerelde ve merkezde ilgililerle paylaşılmalı ve değerlendirilmelidir. Çalışmalar rapor haline getirilmeli, gerekli yerlere gönderilmelidir. Raporların bir kopyası kişisel arşiv için ayrılmalı, ayrıca dijital ortamda da saklanılmalıdır. Rapor önerilerinin uygulamaya aktarılması izlenmeli ve denetlenmeli ve sonuçlar kaydedilmelidir. Bir koruma çalışması, yapılması gerekenler tamamlanmış olsa bile “bitti” sayılmaz. İleriki yıllarda da olan biten izlenmeli, gerekiyorsa yeni uygulamalara yer verilmelidir. Ayrıca, arazide yapılan araştırma ve gözlemlerin deftere kaydedilmesi ve bunların saklanması “eski usul” olarak görülse de zaman içinde çok yararlı olabileceği unutulmamalıdır. Bilirsin Gökmen. Bir Çin özdeyişi vardır; “en silik mürekkep en güçlü hafızadan daha kuvvetlidir” der.

Okuyucularımız kitapta yunuslar, kuşlar ve çeşit çeşit bitkiler yabani canlılarla yolunuzun keşiştiğine tanık olacaklar, en çok sizi etkileyen karşılaşma hangisi?

Hemen pat diye yanıtlayabileceğim bir soru değil bu Gökmen. Hafızamı epeyce bir yoklamam gerekiyor. Duygular için henüz bir ölçü birimi icat edilmemiş olduğu için “en çok etkileyen”i bulmak kolay değil. Yunus sürülerinden de turna katarlarından

da çok etkilenmişimdir. Bir tek çiçeği de, çiçeğe durmuş meraları da çok sevmişimdir. Hayran kaldığım bir ağacın önünde durup kalan ömrünü iyi geçirmesi için dualar ettiğim olmuştur. Ceylanların zerafeti, geyiklerin görkemiyle heyecanlanırken minicik bir çalığı da yüreğimi hoplatmıştır.

Ancak soruyu “en şaşırtan” olarak değiştirirsek daha somut bir şeyler söyleyebilirim.

ABD de iken Florida Deniz Akvaryumunda gördüğüm bir katil balinanın derisinin pürüzsüz yapısına çok şaşırmıştım. Bu koca hayvanın derisi porselen kadar düz ve parlaktı. Derinin siyah ve beyaz tonlarının kontrast yoğunluğu ve iki rengin geçişindeki keskinlik de beni hayrete düşürmüştü.

Altın sülün, renklerinin canlılığı ve desenlerinin biçim ve güzelliğiyle şaşırp etkilenmişim bir kuştur.

Eşim ve ben, 2006 Yılında İstanbul’da Nautilus AVM deki akvaryumda bulunan 80 – 90 cm boyundaki köpekbalıklarının olağanüstü güzelliklerinden çok etkilenmiştik. Sonra da köpekbalıklarının bizi bu kadar büyülemesi karşısında hayretler içinde kalmıştık.

1965 Yılından bu yana Yedigöller Milli Parkına her sene birkaç kez gider gelirim. Geçen elli bir yıllık zamanda orada, sadece bir kez yılan gördüm. Yaklaşık yarım metre boyunda, kurumuş kayın yaprağı renginde, deseni olmayan bu sürüngen sadece iki dakika kadar izleyebildim ama zerafeti ve vücut kısımlarının harikulade uyumu, onu unutmamak için arasına soktu.

Günümüzde resmi kurumlarda sizin gibi çalışmalar sürdüren arkadaşlarımız için hangi prensiplere sarılmalarını önerirsiniz?

Tür ya da alan bazlı doğa koruma konularında çalışan arkadaşlar, bu gibi işlerde bilgi, beceri ve akılla birlikte seven, hisseden bir yüreğin önemini zaten bilirler. Korunmaya çalışılan varlıkların kendi sorunlarını dile getirip yardım istemeleri mümkün değildir. Onların yaşadıkları sorunları, seslerini insanlara duyuracak, yardım elini ilk uzatacak olanlar doğa korumacılarıdır. Doğa korumacılar kendilerini onların sesi, nefesi gibi hissetmeli, onların savunma avukatlığını yapmalıdır.

Prensip gelince: her işte geçerli olanlar burada da geçerlidir. Dürüstlük, çalışkanlık, duyarlılık, fedakarlık, kararlılık vb., Ve hepsinden önemlisi inanç. Yaptığımız

işin doğruluğuna ve iyiliğine yürekten inanıyorsanız amiriniz de, memurunuz da size inanacak gerekenleri sizden esirgemeyecektir.

Sivil kurumların ve yerel halkın doğa koruma, iklim değişikliğine karşı daha dayanıklı durabilmek için rolleri geçmişe göre değişti mi?

Toplumun bazı kesimleri eskiye göre daha bilgili ve daha bilinçli. Yasal haklarını savunmada daha aktif, daha kararlı davranıyorlar. Halk hareketleri STK lara göre sesini daha iyi duyuruyor. Son yıllarda sivil toplum kuruluşları daha çok projelerle uğraşıyorlar ve değerli bilgiler üretiyorlar. İlgili kamu kurumlarıyla işbirliği yaparak yeni koruma alanlarının belirlenmesine katkı sağlıyorlar. Kitap, broşür, CD ve benzeri materyal üreterek bilgi ve deneyimlerin kalıcı olmasına yardımcı oluyorlar. Daha önceleri bu kuruluşlar genellikle konuları topluma tanıtarak kamuoyu oluşturmaya çalışırlardı.

İklim değişikliğinin toplumda tahmin edilenden daha fazla yer bulmuş durumda olmasına karşılık bireyler kendilerinin iklim değişikliğini azaltmaya yönelik olarak alabilecekleri önlemler konusunda yeterli bilgi sahibi değiller.

Bir ömrü iyi yapan nedir?

Biliyorsun Gökmen, her şeyin başı sağlık. Kitapta bahsetmedim ama hayatımın her döneminde ciddi sağlık sorunlarım oldu. Henüz beş yaşımdayken başımda Yasin okunmuş. İki sene sonra babamın arkadaşı olan doktora eşantiyon olarak gönderilen, henüz piyasaya çıkmamış bir kutu ilaçla ölümden kurtulmuşum. Gençlik ve sonrasında da zaman zaman ciddi badireler atlattım ve çok şükür, her seferinde yeniden sağlıklı bir hayata geri dönme şansım oldu. Bu nedenle sağlığın kıymetini biliyorum.

Sağlıkla beraber bir ömrü iyi yapanları aklıma geldiği şekilde aşağıya sıraladım. Tabii ki aklıma gelmeyenler de vardır.

Sevgi, saygı, aşk, anlayış, eğitim, inanç, aile, arkadaşlık, dostluk, dürüstlük, dikkat, sabır, cesaret, irade, güven ve çalışmak. Bir de iftar dualarımızdaki yaşama sevinci.

Tüm bu profesyonel süreçte küçük bir değişiklik yapmak isteseydiniz?

Topladığım bilgileri korumak için daha dikkatli olmak isterdim. En azından raporlarımın el yazımla kaleme alınmış olan müsveddelerini saklardım.

Benim ve arkadaşlarım raporlarının gerektiği zaman dosyasından çıkarılıp okunduğunu düşünürdüm. Nitekim öyle yapıldığını duyduğum kişiler oldu. Yeniden kağıt yapılmak üzere SEKA ya gönderilmiş olduklarını düşünmek içimi acıtıyor.

“Renklerin Türküsü” kitabınızın öyküsünü biyografinizde anlatıyorsunuz. Diğer kitaplarınızdan da bahseder misiniz?

Doğal hayatı Koruma Derneği 1975 yılında kurulduktan sonra ismine uygun çeşitli çalışmaların içinde oldu. Bunlardan biri de kitap serisi hazırlamaktı. Redhouse Yayınevi ile yapılan anlaşmadan sonra “Tabiat Bilimleri Serisi” kapsamında on iki kitap yayımlandı. Bunlardan iki kitabı ben yazdım. “Akarsularımız” kitabı 1977 yılında, “Yabani Bitkilerimiz” kitabı da 1978 yılında basıldı.

Çevre Bakanlığının ilk prestij kitabı olan “Renklerin Türküsü” 1995 yılında iki kez basıldı. Üçüncü baskısı bir yıl sonra yapıldı.

Çevre ve Orman Bakanlığının ilk prestij kitabı olan “Doğanın Penceresinden Türkiye” kitabının editörlüğünü yaptım. Bu kitabın metninin büyük bölümünü kaleme aldım ve ilgili bölümler için fotoğraf verdim. 2006 ve 2007 yıllarında iki kez basıldı.

Kuş Araştırmaları Derneğinin isteği üzerine 2007 yılında “Doğa Korumacının El Kitabı” nı hazırladım. Bu yayının da editörlüğünü yaptığım gibi metinlerin büyük kısmını kaleme aldım, fotoğraf verdim.

Ağaçlara ve ormanlara olan hayranlığım ise 2012 yılında yayınladığım “Ağaçlar ve Ormanlar” kitabı ile ifadesini buldu. Kitabın baskısını kendi imkanlarımla sağladım. Bir albüm niteliği taşıyan bu çalışmamda 265 fotoğraf yer alıyor. Kitap aynı zamanda Fotoğraf Sanatı Kurumunun ilk prestij kitabı olma özelliğini taşıyor.

Bunların dışında,1996 yılında Almanya’da yayınlanan “Avrupa’nın Milli Parkları” kitabının Türkiye bölümünü kaleme aldım ve fotoğraflarımı verdim.

Kitabınızda yeri geldikçe Türkiye'nin doğal özelliklerini vurguluyor ve diğer ülkelere göre önemli farklılıklar gösterdiğini belirtiyorsunuz. Bu durumun nedenlerini açıklar mısınız?

Evet, zaman zaman belirttiğim gibi, Türkiye doğal değerler açısından dünyanın herhangi bir ülkesi değildir; sahip olduğu özellikler nedeniyle benzersiz bir yapıdadır ve çok farklı niteliklere sahiptir. Bunlardan birkaç tanesini ana hatlarıyla vermek konuya açıklık getirecektir.

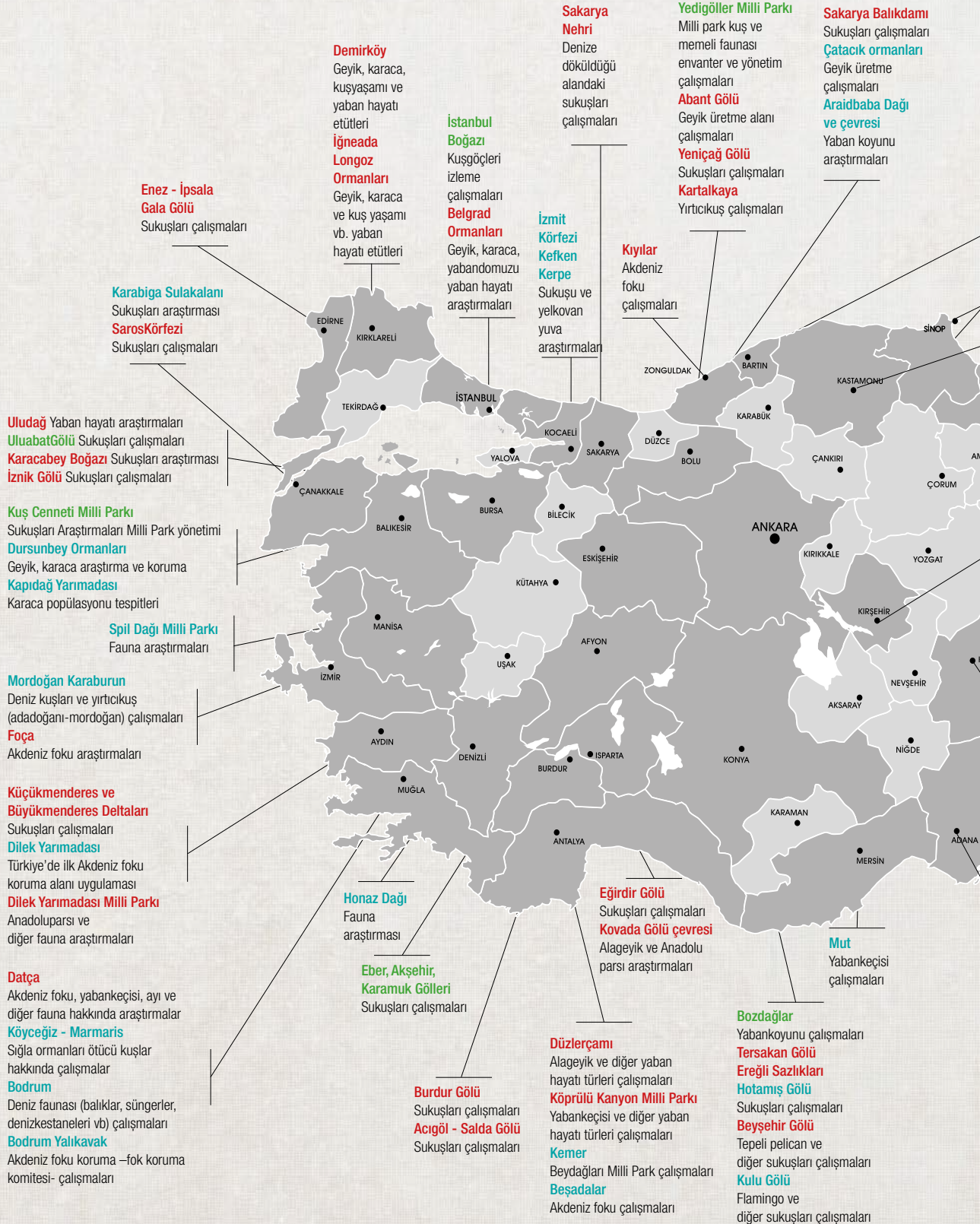
Bilindiği gibi Anadolu'nun yabancı dillerdeki bir adı da Küçük Asya'dır. (Asia Minor, Klein Asien). Gerçekten de Anadolu, koca bir kıtanın özelliklerini kendi ölçeğinde sergileyen bir coğrafyadır. Bu durum ülkenin sahip olduğu zengin biyoçeşitliliğin en önemli nedenidir.

Türkiye, eski dünya kıtaları olarak bilinen Asya, Avrupa ve Afrika arasında doğal bir köprü konumundadır. Bu kıtalar arasındaki kuş göçlerinin büyük kısmı Türkiye üzerinden olmaktadır.

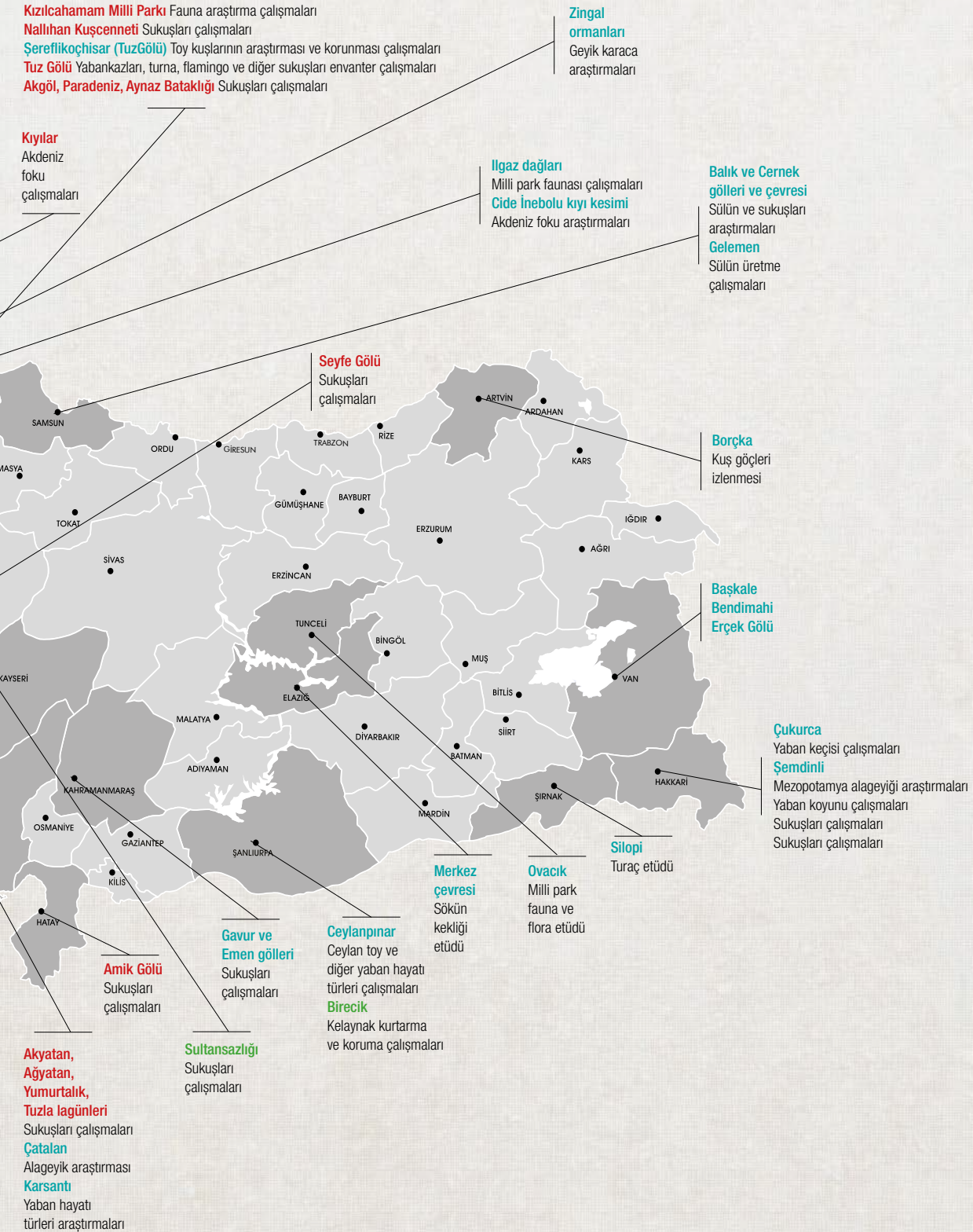
Dünyada kültüre alınmış bitkilerin yabani formlarının yetiştiği sekiz gen merkezinden üçü Türkiye'de bulunmaktadır.

Türkiye, jeomorfolojik yapı itibarıyla, komşularının hepsinden daha yüksek konumdadır. Bu nedenle Trakya'da Meriç, Anadolu'da Asi nehirleri dışında Türkiye'de doğan bütün nehirler sularını denizlere yada komşu ülkelere taşımaktadır.

Türkiye, denizlerindeki tuzluluk oranının iki katı aşığı dünyadaki tek ülkedir. Karadeniz'de binde on sekiz olan oran, Marmara'da yirmi üçe, Ege'de otuz ikiye, Akdeniz'de otuz sekize yükselmektedir. Kıyı uzunluğu çok daha fazla olan okyanus ülkelerinde bile değişiklik bu kadar olmamaktadır.

1939: Van'da doğdu.

1941: Orduya taşındılar.

1945: Ordu'da ilkokula başladı.

1951: Samsun 19 Mayıs Lisesi'nin orta kısmına başladı.

1953: Ortaokul son sınıfta ilk fotoğraf makinesini aldı.

1957: Üniversite eğitimine başladı.

1970: Yırtıcı kuşlar için yaptığı çalışma ve yazdığı raporlar s

1971: • Z. Gaye Arıkkök ile evlendi. • İran Ramsar'da y

1972: • Oğlu Doğan Gürpınar dünyaya geldi. • ABD

1975: • Doğan Hayatı Koruma Derneği v
• Strasbourg'da yapılan Avrupa Konseyi

1976: • Doğa fotoğraflarının yer
• 1969'dan beri üzerinde çalıştı
DSİ, Devell Projesini ekosistemi k
• Orman Bakanlığı bünyesinde k
ve Avcılık Genel Müdürlüğü Çevre
Daire Başkanlığına atandı.

1978: • Başbakanlık Çevre Sorunları Daire Bas
• Doğa fotoğraflarının yer
Yabancı Bitkilerimiz kitabı

1940

1950

1960

1970

1980

1969: Kraliyet Kuşları Koruma Derneği'nin daveti üzerine Büyük Britanya'ya giderek; Londra, Slimbridge ve İskoçya'daki doğa koruma alanlarında gözlemlerde bulundu.

1968: • Gürpınar'ın geliştirdiği Pelikanlara Yuva fikri meyvesini verdi, Dünya'da ilk defa görülen bir durum olarak pelikanlar kendileri için hazırlanan yuvalara yerleştiler.
• Kuşçenneti ve Pelikanlara yuva, uluslararası basın ilgisini çekti, BBC ve ZDF çekim için Milli Park'ı ziyarete geldiler.

1967: • Milli Parklar Daire Başkanlığı'nda, Kuşçenneti MP'nin teknik yönetimi ile görevlendirildi. Doğu Akdeniz Bölgesi'nde yer alan sulak alanlardaki su kuşlarının kış ortası sayımlarını yapmak üzere görevlendirildi.
• Konya Bozdağlar'da Anadolu Yaban Koyunu araştırmaları yaptı, çalışmaları neticesinde, Merkez Av Komisyonu Kararı ile saha avcılığı yasaklandı.

1966: Orman Genel Müdürlüğü'ne bağlı Milli Parklar Daire Başkanlığı'nda çalışmaya başladı. İlk görev yeri Yedigöller'de; yasadışı avcılık nedeniyle sayıları azalmış bulunan geyik, karaca gibi büyük memeli türlerin bu yöredeki yoğunluğunu incelemek amacıyla çalışmalarda bulundu.

1964: Ekim'de başladığı askerliğini Ekim 1966'da tamamladı.

1981: Hava ve

1983: •
• Daire

onucu Merkez Av Komisyonu kararı ile bütün yırtıcı kuş türlerinin avlanması yasaklandı.

apılacak olan Uluslararası Sulak Alanlar Toplantısı'na katılmak üzere görevlendirildi.

Milli Parklarını incelemek üzere görevlendirildi; doğa koruma alanlarında incelemelerde bulundu.

Doğal Hayatı Koruma Derneği (WWF)'nin Türkiye'deki temsilcisi olan Türkiye'de Doğayı Koruma Vakfı'nın kurucuları arasında yer aldı. Toplantısı'na Türkiye'yi temsilen katıldı.

aldığı Akarsularımız adlı kitabı yayımlandı.

ji Kayseri Sultansazlığı'nda emekleri sonuç verdi; koruyacak şekilde revize etti.

kurulan Milli Parklar ve Sorunları

1991: • Türkiye'de gerçekleşen BM Avrupa Ekonomik Komisyonu Toplantısı'nın Koordinasyonunda görev aldı. • Çevre Koruma Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcılığı görevini üstlendi. • Galeri Lotus'ta Yaban Çiçekleri ismiyle ilk kişisel sergisini açtı.

1992: Avrupa Konseyi Doğa Komitesi'nin Akdeniz Foku Uzmanlık Gurubu Toplantısı'nın koordinasyonunu gerçekleştirdi.

1994: • Fotoğraf Sanatı Kurumu kurucuları arasında yer aldı. • Sabancı Kültür Merkezi'nde kendi fotoğraf sergisini açtı.

1995: • Sabancı Kültür Merkezi'nde açtığı sergi, talep üzerine Newyork Türk Evi'nde sanatseverlerle buluştu. • Döneminin Bakanının teklifi üzerine Renklerin Türküsü adlı fotoğraf kitabı yayımlandı.

1996: • Emekli oldu. • Doğal Hayatı Koruma Derneği Ankara temsilcisi olarak göreve başladı. • Doğal çevreyi koruma çalışmaları nedeniyle BM Çevre Programı tarafından verilen Global 500 ödülünü kazandı.

1999: • Avusturya'da yapılan turizm afişleri yarışmasında büyük ödülü, Tansu Gürpınar'ın fotoğrafının yer aldığı Turizm Bakanlığı posterini aldı. • BM GEF SGP Ulusal Yönlendirme Komitesi üyeliği görevine başladı.

1990

2000

2000

1989: • Nairobi'de gerçekleşen BM Çevre Koruma Toplantısı'na katıldı. • Bodrum Gönüllüleri Derneği'nin Çevre Kirliliği il Mücadele kapsamında gerçekleştirdiği kampanyada yer aldı.

1988: • Caretta Carettalar için mücadele sürdü. Bakanlar Kurulu Kararı ile Köyceğiz Dalyan, Göcek Koyları ve Gökova Körfezi Özel Çevre Koruma Bölgesi ilan edildi.

• Yeniden Milli Parklar Daire Başkanlığı'na atandı. • APK, İdari ve Mali İşler ve Dış İlişkiler Daire Başkanlıkları görevlerinde bulundu.

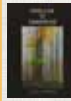
1987: Strasbourg'da gerçekleşen Avrupa Konseyi Doğa Koruma Komitesi Toplantısı'na Türkiye'yi temsilen katılarak Caretta Carettaların durumunu anlattı.

1986: Portekiz'de yapılan Avrupa Konseyi Çevre Bakanları Konferansı'nda Türkiye'yi temsil eden heyette yer aldı.

1985: Dalyan'da yer alan caretta caretta için Avrupa Konseyi'nde görüşmeler başladı.

Vekaleten Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı görevi verildi. İki ay bu görevi yerine getirdi. Başkanlığı görevinden ayrıldı.

çevre kirliliği ile mücadele çalışmaları

2012: Ağaçlar ve Ormanlar basıldı. Tansu Gürpınar'ın büyük çoğunluğunu 1999-2010 yılları arasında çektiği fotoğrallerinden oluşan bu eser Türkiye'deki orman varlığının 20. Yüzyılın sonu ile 21. Yüzyılın başına ait olan döneminden örnekler sergilemektedir.

2009: • 10 yıl devam ettirdiği UNDP GEF SGP Yönlendirme Komitesi aktif üye çalışmalarının ardından Onur Üyeliği devam etmektedir.

• Kurucuları arasında yer aldığı Fotoğraf Sanatı Kurumu'nda Doğa Fotoğrafçılığı Atölyesinin eğitimciliğine başladı.

2007: Çevre ve Orman Bakanlığı'nın prestij yayını olarak basılan Doğanın Penceresinden Türkiye kitabının editörlüğünü yapan Tansu Gürpınar'ın aynı zamanda kitap içerisinde yazıları da bulunmaktadır.

2006: Editörlüğünü yapıp, bazı bölümlerini de kaleme aldığı Doğa Korumacının El Kitabı Kuş Araştırmaları Derneği tarafından yayımlandı.

2004: Aktif görevlerin sonu

2001: DHKD Ankara Temsilciliği görevi sürerken DHKD'nin ve WWF Türkiye'nin Genel Müdürü olarak göreve başladı.

“ Viranşehir istikametinde ilerliyorduk. Uzakta, bir tepenin üzerinde kahverengi benekleri gördük, beş taneydiler. Daha dürbüne davranmadan benekler havalandı. Uçuyorlardı. Hepsisi de iriydi. Kanatların güçlü darbelerini dürbünle görebiliyorduk. Kuzeydoğu yönünde uçarak bizden uzaklaşıyorlardı. Onları ilk gördüğümüzde ceylan sanmış, uçunca toy olduklarını anlamıştık. Toyların, 18 kilo ağırlıklarıyla dünya üzerinde uçabilen en ağır kuşlar oldukları dikkate alındığında ve ceylanların da ağırlık olarak toylardan birkaç kilo fazla oldukları hesaba katıldığında, uzaktan birbirleriyle karıştırılmaları normal karşılanabilirdi. Renkleri de neredeyse tıpatıp aynı idi; hafifçe sarıya çalan sıcak bir kahverengi. Bu iki nedenden ötürü uzaktan yemyeşil meralar üzerinde kahverengi benekler halinde görünüyorlardı. Artık onları tanımak için hareketlerine bakıyorduk. Uçarsa toy, kaçarsa ceylandır. ”

ISBN: 978-605-8306-21-9

